عاشق بزدار دِیاں سرائیکی ادبی خدمات

(تحقیقی مقالہ برائے ایم فل پاکستانی زبانیں وادب)

مقالہ نگار

طلعت نقی

رول نمبر: BI-793663

رجسٹریشن نمبر: 08PRP00360

نگران مقالہ

ڈاکٹر محمد صدیق ملک

شعبہ پاکستانی زبانیں،

علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد

(شعبہ پاکستانی زبانیں)

علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

2021ء

عاشق بزدار دِیاں سرائیکی ادبی خدمات

(تحقیقی مقالہ برائے ایم فل پاکستانی زبانیں وادب)

مقالہ نگار

طلعت نقی

رول نمبر: BI-793663

رجسٹریشن نمبر: 08PRP00360

نگران مقالہ

ڈاکٹر محمد صدیق ملک

شعبہ پاکستانی زبانیں،

علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد

یہ مقالہ رول نمبر: BI-793663 تحت شعبہ پاکستانی زبانیں، فیکلٹی آف سوشل سائنسز، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد میں ایم فل ڈگری کی جزوی تکمیل کے لیے پیش کیا گیا۔

بیان حلفی

میں حلفاً اقرار کریندی ہاں جو ایں مقالے وچ موجود مواد میڈی ذہنی تے قلمی کاوش ہے۔ میڈے علم دے مطابق ایں مضمون وچ ایں عنوان تے کہیں وی یونیورسٹی وچ کوئی علمی یا تحقیقی کم کائنی تھیا تے نہ ہی ایں عنوان نال اے مقالہ ایندے کنوں پہلے کہیں یونیورسٹی وچ پیش کیتا گئے۔

طلعت نقی
رول نمبر: BI-793663
ایم فل پاکستانی زبانیں وادب
علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد

تصدیق نامہ

ایں گالھ دی تصدیق کیتی ویندی ہے جو میں ایم فل (پاکستانی زبانیں وادب) دی اسکالر طلعت نقی رول نمبر: BI-793663 دے تحقیقی مقالہ بعنوان **''عاشق بزدار دِیاں سرائیکی ادبی خدمات''** بطور نگران مقالہ میں ایں اسکالر دے تحقیقی کم توں پوری طرح مطمئن ہاں اتے سفارش کریندا اں جو اے مقالہ ایم فل (پاکستانی زبانیں وادب) دی ڈگری دی جانچ پرکھ کیتے جمع کرایا ونجے۔

____

ڈاکٹر محمد صدیق ملک
سرائیکی شعبہ پاکستانی زبانیں
علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد

تندیر

مہاگ

میں ابتداء کریندی ہاں اوں ناں توں جیہڑا پوری کائنات دا مالک ہے۔ اوہی ساری کائنات دے سارے کام اوندے وس وچ ہن۔

اپنی ماء بولی نال جُڑت تے محبت انسان کوں گُھٹی وچ ملدی اے۔ اے اوندی او بنیادی ضرورت ہے جیندے بغیر او زندہ نئیں رہ سگدا۔ میڈے نظریے دے مطابق علم دی گود وچ اکھ کھلی شعور دیاں منزلاں طے کیتیاں تاں الماریں تے تجوریں وچ دوات دے انبار دی جاء تے علم کوں سجیا سنوریا پاتا۔ اللہ پاک نے علم دا منبع ابا جی دی صورت وچ بخشیا تے علم دی گول پھرول وچ ابا جی دے نال نال لگی رہندی ہم۔ سرائیکی دیاں کتاباں بچپن توں گھر وچ ڈٹھیں اَتے میں کتابیں کوں اساں اتھ واسطے نہ پڑھدے ہاسے جو سرائیکی پڑھن یا لکھن سا کوں ڈا آ ویسی۔ بھل او تاں ساڈی روح دی غذا ہئی تے انہیں کوں پڑھن نال جیڑھا روحانی سکون ملدا ہا او ہئی کئیں زبان دی کتاب کوں پڑھن وچ نہ ملدا ہا۔ روحانی سکون دی خاطر شاعری کیتی تے سرائیکی وچ افسانے لکھن شروع کیتے۔ ابا جی دی سنگت وچ ہک قریبی سنگتی سئیں عاشق بزدار صاحب ہن جنہیں توں بچپن تولا تے اَجوک تئیں میکوں اپنے ابو دی خشبو آندی ہے۔

سرائیکی زبان وادب دے ودھارے بھل اے آکھو جو سرائیکی زبان وادب دے بیج کوں اپنا خون ڈتے تے ہک تناوَر درخت بنائے جیندی چھاں تلے اساں سارے بیٹھوں۔ ''عاشق بزدار دیاں سرائیکی ادبی خدمات، تحقیقی وتنقیدی جائزہ'' مقالہ لکھ تے میں انھیں دیں سرائیکی زبان وادب دی خدمات دا حق تاں ادا نمی کر سگی بھل خراج تحسین پیش کرن دی ہک ادنیٰ جئیں کوشش کیتی ہم۔

اللہ تعالیٰ نے محمدؐ وآلِ محمدؐ دے کرم، والدین تے بھینیں بھراویں تے سر دے سئیں بلال خان دے بے انت تعاون نال میں اے مقالہ پورا کیتم۔

میں بہوں تھورئیت آں اپنے نگران محترم ڈاکٹر صدیق ملک صاحب دی جنھیں دی کمال شفقت تے رہنمائی دی وجہ کنوں اے مقالہ پورا کیتم۔

میں پاکستانی زبانیں وادب دے سبھے اساتذہ کرام ڈاکٹر عبداللہ جان عابد صاحب، ڈاکٹر حاکم علی برڑو صاحب، ڈاکٹر واجد تبسم صاحب، سر ضیاء الرحمٰن بلوچ صاحب تے محترمہ زینب النساء صاحبہ دی مشکور ہاں۔ جنھیں دی کمال شفقت تے

تعاون نال اے مقالہ پورا کرݨ ممکن تھئے۔

ایں توں علاوہ سر عبداللطیف بھٹی صاحب، ڈاکٹر شکیل پتافی صاحب، پروفیسر ارشاد بخاری صاحب، میڈم طاہرہ بخاری صاحبہ، میڈم شبانہ بخاری صاحبہ، پروفیسر زجبیں بتول صاحبہ، پروفیسر شازیہ سبین صاحبہ، پروفیسر نسیم اختر صاحبہ، پروفیسر قدسیہ قاسم صاحبہ، پروفیسر فرخندہ بخاری صاحبہ، پروفیسر سدرہ رشید صاحبہ، پروفیسر مرید عارف صاحب، پروفیسر رفعت کچھی صاحبہ تے ماجد حسین دی بے حد مشکور آں جنہیں میڈی حوصلہ افزائی کرائی۔ میں اپݨے ایں مقالے کوں پنج ابواب اچ ونڈ یے جیندی ترتیب کجھ ایں طراں ہے۔

مقالے دے پہلے باب وچ میں عاشق بزدار صاحب دے حالات زندگی، خاندانی پس منظر، تعلیم، ازدواجی زندگی، ادبی تے ثقافتی مشاغل دے بارے وچ ڳالھ کیتی اے۔ اَتے ایندے نال نال ادبی معاصرین نال سنگت تے ادبی ڳالھ مہاڑ کوں وی نشابر کرݨ دی کوشش کیتی ہم۔ ݙوجھے باب وچ میں عاشق بزدار صاحب دی شاعری دے فنی جائزے دا احاطہ کرݨ دی کوشش کیتی ہے جو کیڑھی کیڑھی شعری اصناف وچ اِنہاں شاعری کیتی ہے تے انہاں دی شاعری وچ لمبی، وݙی بحر دیاں نظماں، غزلاں لکھین، انہیں دی شاعری وچ بے ساختگی تے کلام وچ استعمال کیتیاں ڳئیاں تراکیب دا جائزہ گھِدم۔ ترِیجھے باب وچ عاشق بزدار صاحب دی شاعری دا فکری جائزہ تے اِنہیں دی شاعری دے موضوعات دا تعارف تے جائزہ شامل ہے۔ چوتھے باب وچ عاشق بزدار دی نثری خدمات دا جائزہ گھِدے جیندے وچ اِنہیں دے لکھے ہوئے ادبی، تنقیدی مضامین، ادبی کتب دے دیباچے تے فلیپ شامل ہِن۔ آخری باب وچ ایں سارے تحقیقی کم دا خلاصہ پیش کیتا ڳئے۔ آخر اچ میں دعا کریندی جو نجھاں بزرگاں تے بھراواں بھیݨریں میڈی مدد کیتی اے۔ اللہ انہاں سب کوں سُکھ نال لمبی حیاتی ݙیوے۔ آمین۔

طلعت نقی

پہلا باب:

عاشق بزدار دے حالاتِ زندگی

بلوچ قبائل دے بارے اے روایت ہے جو اوبارہویں صدی عیسوی اچ بغداد دے رستے حلب کنوں تے خلیج فارس دی شمالی سرحد کنوں مکران آئے ول شمال کنوں دگھر دے ہوئے پٹھان قبائل تئیں ونج پُنے۔

الفنسٹن آپنی کتاب ''ہسٹری آف انڈیا'' وچ لکھدن جو ستویں صدی عیسوی وچ مکران دے پہاڑاں تے بلوچ آباد تھئے۔

ڈاکٹر لیتھم دا خیال ہے جو بلوچاں دا تعلق سلجوق تا تاریاں نال ہا جیڑھے پنجویں صدی عیسوی وچ فارس تے حملہ آور تھئے تے ول ڈو پاڑاں وچ ونڈیج گئے۔ انہاں غور خاندان دی سرداری وچ مشرق وچ غزنی خاندان کنوں خراسان تے ہندوستان دی حکومت کھسی۔ اتے مغرب وچ طغرل بیگ دی زیر قیادت مغربی فارس فتح کیتا بغداد تے قبضہ کیتا۔ اتے رومن سلطنت تے حملہ آور تھئے ایہ تھیوری الفنسٹن دے بیان نال میل کھاندی ہے جو بلوچ قبائل دا مذہب طور طریقے اتے رسوم، گھوڑاں نال پیار، خانہ بدوشی عادات، طرزِ حیات اتے لباس وغیرہ تر کماناں نال قریبی میل کھاندے نال ای ڈاکٹر لیتھم دا اے خیال وی ہے جو بلوچاں دی شکل وصورت مصر تے شام دے عرباں نال بہوں مشابہت رکھیندن۔ جیکر اہیں کہیں بلوچ کوں عربی لباس پواڈ تاونجے تاں اوندی قومیت دا پتہ لاوݨ بہوں اوکھا ہے۔

بلوچ دراز قد، خوش شکل، معتدل عادات تے زبردست قوت برداشت رکھیندن او بہوں ناقص تے تھوڑی خوراک تے وی طویل عرصہ تئیں محنت نال حیاتی گذار سگدن۔

چہرہ لبوترہ اتے بیضوی، وال لمبے، داڑھی، ناتراشیدہ، پر مُچھاں سنی، مسلم ڈھنگ نال مُنی ہویاں۔ گھنگھریالے وال عام ہن پر پہاڑی لوک اکثر مونڈھیاں تئیں آپݨیاں لِٹاں ودھاتے رکھیندن۔ بلوچ صاف گو ہوندن۔ خوش مزاج تے مزاحیہ گالھیں تے وڈے وڈے قہقے مارݨ آلے ہوندن۔ انہاں وچ سچ بولݨ تے غیرت دی خوبیاں آپنے پٹھاݨ ہمسائیاں کنوں بہوں ڈھیر ہن۔ اے عموماً سرداراں دی اطاعت کریندن۔ پر ڈوجھیاں نال انہاں دا رویہ آزادانہ خودمختار تے مغرورانہ ہوندے ہک دور وچ او آپنی سچ گوئی واسطے وڈی شہرت رکھیندے ہن پر ہݨ سیاسی تے تمدنی حالات دی وجہ کنوں کوڑ مارݨ وی سکھ دے ویندن۔ ناموافق انگلش قوانین دی وجہ اے اخلاقی انحطاط آندا پئے۔ پر اصولی طور تے اے اج دی آپنے سرداراں دے اگوں سچ بولیندے ہن۔(۱)

انگریزاں نے آپنے گزٹیرز وچ انہاں دا خوب ذکر کیتے او انہاں کوں پٹھاناں دی نسبت ڈھگ پسند کریندے ہن

جواے ادھ وچ دھوکا نئیں ڈیندے اے یا تہاڈے نال کھڑے ہوسن یا مخالف۔ ایں ناں ہوسی جو مشکل حالات یا لالچ وچ آ کراہیں اے پٹھاناں وانگوں تہاکوں ادھ وچ چھوڑ ویسن۔

بلوچ مال مویشی چریندے چریندے برصغیر وچ وڑے تے ول مکران دی پہاڑیاں تے آباد تھی گئے۔ آبادی ودھی تاں اے مکران دی پہاڑیاں کنوں لہہ کراہیں دریا سندھ دے سجے کھبے کھنڈ پھنڈ گئے۔ سندھ دریا دے اُبھے آلے پاسے کیونجو پٹھان قبائل ہن تے اے دریائے سندھ دے لمے آلے پاسے دگھر دے دگھر دے صوبہ سندھ وچ کھنڈ پھنڈ گئے۔ تہوں لغاری مزاری تے زرداری وغیرہ اتھوں دے سردار تے سیاسی اثر ورسوخ آلے ہن۔

بلوچ گلہ بانی کریندے ہن جڈاں جو اتھوں دے لوک واہی بیجی تاں تہوں بلوچاں انہاں کوں ''جٹ'' آکھیا۔ ''جٹ'' ناں بلوچاں داڈ تا ہویا ہے۔ اولوکل لوکیں کوں جٹ تے انہاں دی زبان (سرائیکی) کوں جٹا کی یا جٹکی سڈیندے ہن۔ اِتھ واسطے وادی مکران وچ جٹ بلوچ وچ واضح فرق ہا۔ جڈاں انہاں اتھاں مستقل سکونت اختیار کر گھدی تاں بلوچ وی جٹاں کنوں رڑھ واہی سکھ تے کاشتکار تے زمیندار بن گئے انہاں وچ اَج وی زرعی آلات دے ناں سرائیکی وچ ہن سکونت بندے کوں مہذب، معاشرتی، معاشی، سیاسی تے تمدنی بنا ڈیندی ہے ہن بلوچاں وچ آپے سبھے وصف موجود ہن۔ بھل اعلیٰ تعلیم یافتہ ڈاکٹر، انجینئر، سائنسدان، چانسلر، جج، وکیل، پروفیسر، شاعر، ادیب، سیاسی اختیارات تے وڈے عہداں تے موجود ہن۔ سردار فاروق لغاری تے صدر آصف زرداری صدر پاکستان رہے ہن تے عثمان بزدار پنجاب دے موجودہ وزیراعلیٰ ہن۔ حکومت بھانویں جیڑھی پارٹی دی وی ہووے انہاں وچ اے وفاقی تے صوبائی وزیر ضرور ہوندن۔

بلوچ قبائل دیاں ڈھگ ساری شاخاں ہن جنہاں وچ قیصرانی، نوتکانی، بزدار، لنڈ، کھوسہ، لغاری، مزاری گورچانی، دریشک، رند، زرداری، ڈھگ وڈے تے مشہور قبائل ہن۔ بلوچ قوم دیرہ جات، مظفر گڑھ، ملتان، بہاولپور اتے سرائیکی علاقیاں تے صوبہ سندھ وچ ڈھگ پاتے ویندن۔ کیونجو سئیں عاشق بزدار صاحب بلوچاں دی ''بزدار'' گوت نال سانگا رکھیندن اِتھ واسطے اتھاں ''بزدار'' گوت بارے تھولی جانکاری ڈتی ویندی پئی ہے۔ بلوچ قبیلے دیاں بیاں ذاتاں ساڈا مطمعِ نظر کینی تہوں چھڑا بزدار خاندان تے گالھ کریندے ہیں۔

مثل مشہور ہے ''جو بلوچ بزدار ہوندے اتے بزدار بلوچ ہوندے'' بزدار دا مطلب بکریاں رکھن آلا۔ ''بز'' عربی دا لفظ ہے جیندا مطلب ''بکری'' ہے تے ''دار'' دا مطلب رکھن آلا۔ لفظ ''بزدار'' توں اے وی ثابت تھیندے جو بلوچ واقعی عرب النسل ہن کیونجو انہاں دا خاندانی ناں عربی زبان وچ ہے ڈوجھا اے وی جو عرب بکریاں پال وی ہن۔ ترجھا بقول ڈاکٹر لیتھم انہاں دی شکل وصورت عرب وانگوں ہے تے انہاں دا قبائلی نظام وی عرب وانگوں ہے انہاں وچ اجھو وی

عرب ثقافتی رسومات جاری وساری ہن جینویں سر ید پکاوݨ تے کھاوݨ ۔انہاں دا لوک رقص وی عربی لوک رقص وانگوں دائرے دی شکل وچ ہوندے عرب وی آپݨے لوک رقص وچ تلوار دا ورتاوا کریندن تے اے وی تلوار یا تلوار دی جاء تے ڈاکیاں نال رقص کریندن۔گزٹیئر آف دیرہ غازی خان (۹۷۔۱۹۹۳ء) وچ بزدار قبیلے دے بارے وچ ایں لکھیا ہے:

''جو بزدار زیادہ تر پہاڑیاں وچ آباد ہن تے آپݨے ریوڑ تے انحصار کریندن۔ہݨ کنوں پہلے اے میداناں وچ لُٹ مار دی کئی کاروائیاں دے مرتکب ہن۔ پر انہاں دے سردار کوں ضلع وچ زمین لگان دی تھولی جہی رقم ڈتی ڳئی۔مہم کوں تحریک وچ بدلݨ والے انہاں دے روپئے پاروں اے سپردگی (اسالمنٹ) کئی سال تئیں بحال رہی۔ پر انجام کار رولا ڈے ڈتی ڳئی۔تڈہاں توں ایں قبیلے دا طرزِ عمل مجموعی طور تے چنگا ریہا ہے اتے ۱۸۸۷ء وچ بزدار دیرہ غازی خاں دے ڈپٹی کمشنر دی سیاسی عمل داری وچ آ ڳئے۔انہاں دا موجودہ سردار محمد خان ہے۔اونکوں ڈتے ڳئے زمین لگان دی قیمت ۵۸۹ روپے مقرر تھئی۔اتے اونکوں قبائل الاؤنسز کیتے اضافی ۹۶۰ روپے وی ملدے ہن۔سپردگی دی قیمت وچ اضافے تے غور ہے۔''(۲)

خاندانی پسِ منظر:

بزدار ہک بھوں وڈا قبیلہ ہے جیہڑا کہ رند بلوچ قبیلے دی شاخ ہے زندگی دے زیادہ تر سال بزدار قبیلے کوہِ سلیمان کوں آپݨا مسکن بݨائی رکھیا۔قبیلے کئی سالیں پہاڑاں تے زندگی گزاری رکھی تے ذریعہ معاش مال زناور پالݨ ہا تے سادہ زندگی گزارݨ اَتے سادہ کھاوݨ پیوݨ دی وجہ کنوں زندگی وی سکھی رہ ڳئی۔عاشق بزدار دا خاندان وی پہاڑاں تے کئی سو سال زندگی گزار چکیے۔محمد عارف سرائیکی رسالہ ''پیلھوں'' وچ لکھدن کہ:

''سئیں عاشق بزدار دے آباؤ اجداد ڈھائی سو سال پہلے کوہِ سلیمان توں مہرے والا ضلع راجن پور وچ آن آباد تھئے۔بنیادی طور تے بلوچ قبیلے دی ذیلی شاخ (Subcast) بزدار نال تعلق رکھیندن اتے اے لڈ وانگی بزدار سڈ ویندن۔''(۳)

دیرہ اسماعیل خان دے علاقے دے آسے پاسے کچھی تے تھل وچ رونقاں لگ ڳئیاں۔تسّیاں زمیناں آباد تھیوݨ پئے ڳئیاں۔کاروبار ودھیے ترقی عروج تے پُنی تاں پہاڑی لوکاں دے اندر تبدیلیاں آیاں۔پوند ودھی ڳئی بزدار قبیلے دیاں مزید لڑیاں ودھیاں تے غلام فرید خان بزدار دے وڈ کے مظفرگڑھ آن دیرالایا قسمت دا اَن پاݨی کھادا پر انگریز دور وچ

اتھوں نقل مکانی کر کراہیں دریائے سندھ دے پچادھی کنارے وستی مہرے والا وچ آن ٹکانہ کیتا۔ بزدار قبیلے پاکستان بݨݨ کنوں پہلے ڈھیر ساریاں زیناں تے قبضہ کر گدا ہا تے محنت مشقت وچ کوئی مثال نہ رکھدے ہن۔ دریا دے کنارے تے گھاہ بوٹ تے جنگل ہوں ہا اتھاں مال زناور داذکر ہوں تھیندا ہئی۔ جیویں جیویں وقت گزردا ڳیا بزدار قبیلہ زمیندار تے مالدار تھیندا ڳیا۔

پاکستان بݨݨ کنوں پہلے وستی مہرے والا دے نمبردار غلام فرید خان بزدار ہن۔ آسے پاسے دے لوک انہاں دی ہوں عزت کریندے ہن۔ انہاں دے اندر انسانیت پاتی ویندی ہائی۔ او مخلوقِ خدا کوں راضی رکھݨ تے انہاں دے ڈکھ درد تے مصیبتیں وچ کم آوݨ آپݨی زندگی دا مقصد سمجھدے ہن۔ جڈاں کہیں ضرورت مند یا غریب دی مدد کرݨ ہا تاں انہاں کوں دلی سکون ملدا ہا۔

غلام فرید نمبردار آپݨی زندگی وچ چار شادیاں کیتیاں۔ پہلی شادی بزدار قبیلے دی جیوݨ خاتون نال تھئی، ڈوجھی شادی لاشار قبیلے دی عائشہ بی بی نال تھئی۔ غلام فرید خان تریجھی شادی کھوکھر برادری دی وسّو مائی نال کیتی تے چوتھی شادی ملک خاندان دی جنو مائی نال تھئی اللہ دے حکم نال انہاں چارے ذالیں وچوں بخت بھرے یارہاں بال ڄمے۔ جنہاں وچ سئیں عاشق حسین بزدار تریجھے نمبر تے ڄمے جائے کہڑ ی بیوی وچوں۔

ڄمݨاں:

غلام فرید بزدار نمبردار دے گھر سب توں پہلے بیوی کا نام دھی تاج بی بی ڄئی اوندے بعد درویش محمد، عاشق حسین، صادق خان عرف کوڑو خان، ذوالفقار علی، نزاکت علی، نجمہ بی بی، لیاقت علی، فضہ بی بی، زہرہ بی بی تے صغراں بی بی ایں دنیا تے آساہ گِدا۔ غلام فرید دی ڈوجھی ذال عائشہ بی بی جیندا تعلق لاشار قبیلے نال ہئی اوندے بطن وچوں ۱۴/اگست ۱۹۴۷ء کوں ہک پتر ڄایا جیندا ناں ماء پیو دلاور حسین رکھیا پر ہک سال بعد والد غلام فرید آپݨے ٻچڑے دلاور حسین دا ناں تبدیل کر کراہیں عاشق حسین رکھ ڈتا۔

۱۴/اگست ۱۹۴۷ء نہ چھڑا برصغیر پاک وہند دے مسلمانیں کیتے خوش قسمت ڈینہہ ہا بلکہ سرائیکی وسیب کیتے، بلوچ قبیلے کیتے بزدار لڑی کیتے اتے خان غلام فرید بزدار نمبردار کیتے وی ہک بھاگ بھریا ڈینہہ ہا۔ جڈاں بختاں آلے سئیں خان عاشق حسین بزدار ڄمے جائے جیڑھے پاکستان وچ سرائیکی وسیب تے زبان وادب دا اڳوان بݨیا۔ شاعری وچ بلوچ قبیلے دا ماݨ تے سڄا کی وچ بزدار قبیلے دی سنڄاݨ تے شہرت تے عزت وچ سئیں غلام فرید خان دا تراݨ بݨیا پاکستان وچ

ہزاراں شاعر، ادیب، نقاد، محقق، استاد تے گلوکار اتھے جمے جائے جنہاں سرائیکی دی وجہ توں سنجاݨ تے شہرت حاصلکیتی پر عاشق بزدار اتھا شیر جمیا جیندی وجہ توں سرائیکی زبان وادب اتے وسیب کوں سچا کی تے شہرت ملی۔ لوک سرائیکی تے ماݨ کریندن تے سرائیکی عاشق بزدار تے ماݨ کریندی ہے۔

عاشق بزدار ابتدائی تعلیم آپݨے قصبہ مہرے والا توں حاصل کیتی اوں دور وچ تعلیم حاصل کرݨ دا رواج ہوں گھٹ ہا پر غلام فرید نمبر دار نے عاشق حسین کوں رسم بسم اللہ کیتے آپݨے محلے دی مسیت دے مولوی غلام محمد کولوں گھن گئے جتھاں ابتدائی قاعدہ دے نال نال نماز قرآن سکھݨ شروع کیتا۔ ول با قاعدہ طور تے گورنمنٹ پرائمری سکول مہرے والا توں جماعت وار پنجویں دی تعلیم حاصل کر کراہیں مڈل دی تعلیم سانگے گورنمنٹ مڈل سکول سکھانی والا وچ داخلہ گدا۔

عاشق حسین آپݨی سوچ سمجھ کوں تیز کر کراہیں آپݨی تعلیم حاصل کرݨ دے جذبے کوں نکھاریا۔ ایں دوران عاشق حسین کوں انتہائی شفیق استاد مولوی نور محمد تونسوی ملیے۔ جنہاں دا تعلق تونسہ شریف نال ہا تے او ملازمت بطور مدرس مہرے والا سکول وچ تعینات ہن۔ عاشق حسین کوں موسیقی نال محبت وراثت وچ ملی کیونجو انہاں دے والد غلام فرید بزدار دا سرائیکی ناٹک جھمر پارٹی، سٹیج ڈرامہ، موسیقی، رقص تے شاعری نال بہوں چاہ ہا۔ اے سٹیج شو تے رقاص پارٹیاں قصبہ مہرے والا کنوں دریا پار یعنی مشرقی پاسے موضع سیت پور، علی پور، خیر پور تے مبارک پور وچ راہندیاں ہن۔ علی پور تے مہرے والا وچ صرف دریائے سندھ دا پندھ ہے تاں پار دیاں اے پارٹیاں آپݨی روزی سانگے ہئے شہراں وچ سفر کریندیاں ہن تاں جڈاں قصبہ مہرے والا کوٹلہ شیر محمد تے سکھانی آلا آندیاں ہن تاں انہاں دی رہائش تے ٹکر پاݨی غلام فرید بزدار نمبردار دے دیرے تے ہوندا ہئی اوں ویلھے عاشق بزدار چھوٹے بال ہوندے ہن۔ آسوں پاسوں دے لوک جڈاں سݨن ہا جو پار دی پارٹی آئی ودی ہے تاں لوک عاشق بزدار دے دیرے تے آن کٹھے تھیندے ہن ول آپݨے علاقے دی ثقافت، جھمر تاڑی، رقص، موسیقی، ڈرامہ تے شاعری دے پروگرام پیش تھیندے ہن تے ایں ناٹک تے ڈرامے کنوں عاشق حسین وی چساں چیندے ہن۔ جڈاں ننگرپ وچ اے شوق تے چساں ودھیاں تاں عاشق بزدار ایں وسیب سانگے ہک چسولا تے ہر من بھاوݨا شاعر بݨ تے ابھریے۔ بقول عاشق بزدار ابتدائی تعلیم دے استاد مولوی نور محمد تونسوی جڈاں سکول دے اندر شمشاد بیگم دا گایا ہویا گیت وڈی خوبصورتی نال گمدے ہن تاں میڈے اندروی ہک سرور جاگݨ پئے ویندا ہا اوہ شعر اے ہے:

بڑی مشکل سے دل کی بیقراری کو قرار آیا
کہ جس ظالم نے تڑپایا اسی پہ مجھ کو پیار آیا

آپ جڈاں سکول وچ اتھی شاعری یا گیت سݨدے ہن تاں انہاں دی جذباتی کیفیت سرور تے مخمور تھی ویندی ہئی۔

انہاں دے سکول دے جماتیاں وچوں حبیب مہاجر، اللہ ڈتہ مگسی، راجہ مہاجر، محمد رمضان قریشی، جئیں مخلص دوست شامل ہن۔ جنہاں نے ہمیش عاشق بزدار دا خیال رکھیئے۔ انہاں دے ہلپݨ دے دور وچ سنگت وچوں حاجی احمد گوپانگ، عبدالکریم اعوان، جام حضور بخش شامل ہن جنہاں دے کھیڈݨ دے ڈینہہ نئیں بھل سگدے تے پیاری سنگت دیاں یاداں ہمیشہ عاشق بزدار آپݨے دل وچ بھکھائی رہندے۔

اَٹھویں جماعت مڈل سکول سکھانی والا توں پاس کرݨ دے بعد فاضل پور ہائی سکول وچ داخلہ گھِدا۔ جتھاں جونیئر سینئر دی تعلیم حاصل کرݨ وچ شوق ودھیا۔ گورنمنٹ ہائی سکول فاضل پور وچ عاشق حسین کوں ماہر استاد ملیے۔ قابل تے شاندار استاداں وچوں عطا محمد شاہ فاضل پور والے فارسی تے عربی دے مضمون پڑھاوݨ وچ ماہر ہن۔ جنہاں دی محنت تے محبت نال عاشق حسین بزدار فارسی تے عربی وچ خط لکھ گھندے ہن تے اوں دور وچ فارسی انگلش بولݨ دے ماہر وی تھی گئے ہن۔ ۶۵۔۱۹۶۴ء وچ راجن پور شہر تعلیم دی خاطر رُخ کیتا جتھاں میٹرک دی سند سیکنڈ ڈویژن نال پاس کیتی جڈاں فاضل پور توں راجن پور مہرے والا تعلیم دی خاطر آوݨ ونڄݨ تھیندا اہا تاں دِگ وچ ہوں پیاری تے مخلص سنگت دا پیار رستے روک گھندا اہا۔ عاشق خان بزدار ویسے سنگت دے میل دا سہرا اہا گاوݨ وجاوݨ تے موسیقی دے ٹھرکی ہن۔ با قاعدہ تعلیم دے نال نال موسیقی تے شاعری دی عادت کنوں توجہ ہٹ نہ سگی بلکہ مزید دلچسپی ودھدی گئی۔ فاضل پور دی سنگت دے میل وچوں گل محمد نقی، اللہ وسایا بھٹہ شامل ہن ویسے نوجواناں وچوں حیات محمد خان، حاجی عبدالعزیز خان درمحمد خان مشہور شخصیت ہن۔ انہاں ڈینہاں وچ مشہور فلم دان میاں فیض محمد خواجہ فلم ''ٹرن ٹا کیز'' دا ماہر ہا۔ جیندی فلم ڈیکھݨ سانگے عاشق بزدار آپݨی سنگت سمیت وڈے شوق نال ویندے ہن۔ او عاشق بزدار دی تعلیم بارے آپݨی کتاب وچ لکھدن کہ:

''جہاں تک تعلیم کا تعلق ہے تو پرائمری اپنے قصبے کے سکول سے جبکہ مڈل قریبی قصبہ سکھانی والا کے سکول سے کیا میٹرک میں ایک سال فاضل پور جبکہ دو سال راجن پور میں پڑھتا رہا تعلیم کے ساتھ ساتھ شاعری کا شوق بھی بڑھتا رہا۔''(۴)

عاشق بزدار نے ۱۹۶۶ء وچ گورنمنٹ ڈیرہ غازی خان کالج وچ ایف۔ اے سانگے داخلہ گھدا۔ اتھاں ڈیرے دے اندر عاشق بزدار دے ڈھیر سارے سنگتی نویں بݨیے۔ نصاب دے نال نال چنگیاں چنگیاں کتاباں پڑھݨ سانگے ملیاں۔ ڈیرے رہائش دے دوران ڈھیر ساریاں نظماں، غزلاں سرائیکی اردو زبان و ادب وچ لکھ چکے ہن۔ کالج دے آسے پاسے ڈھیر سارے سرائیکی شاعراں کوں سُندے ہن ڄنہیں شاعراں دی شاعری دے نال نال انہاں نال مل ہݨ دا موقع وی ملیا آپݨے خیالات دے تبادلہ اظہار دا موقع وی ملیا۔ کالج دے اندر اقبال سوکڑی، مہور غاری، سرور کربلائی، اقبال

نصرت نال ملاقات تھئی ول سنگتی بݨ ڳئے ۔ آرٹ ادب دے حوالے نال عاشق بزدار ویسے وی آزاد خیال ہن ۔ ڈھیر سارے مشاعریں وچ شرکت کیتی ۔ کالج وچ آپݨے رہائش والے کمرے وچ ہک آڈیو ڈیک رکھیا ہویا ہانے جیندے وچ سرائیکی مشاعرے ریکارڈ ہوندے ہن فارغ ٹائم وچ او آپݨی سنگت سمیت آپݨے کمرے وچ بہہ کراہیں آڈیو مشاعرہ سݨدے ہن ۔

اوں دور وچ دیرہ غازی خان وچ سرائیکی شاعری دے ڈو گروپ ہن ، ہک گروپ ''ساحل گروپ'' ہا جیندے اندر عزیز شاہد دے والد نور محمد ساحل، احمد خان طارق، فیض محمد فیضؔ تے ٻئے وی ٻہوں سارے شاعر شامل ہن تے ڈوجھا ''جانباز گروپ'' جیندا اوڈ کا سرور کربلائی ہا اوندے اندر اقبال سوکڑی اقبال نصرت، مہجور بخاری جہیں پیارے شعراء داکٹھ رہندا ہا۔ لیکن عاشق خان بزدار ڈوہائیں گروپاں وچ اٹھدے ٻہندے ہن ۔ اتے ڈوہائیں سنگتیاں دے اکابرین شعراء کرام توں اکتساب فیض کیتا تے انہاں اساتذہ شعراء کرام توں اصلاح وی حاصل کیتی تھوں تاں عاشق بزدار صاحب شاعری دی اَتجھی اُچی ماڑی تے تشریف فرما ہن جیندے کنگرے نور محمد ساحل، عزیز شاہد، اقبال سوکڑی، احمد خان طارق، سرور کربلائی، اسلم جاوید، احسن واگھا اتے اشو لال جیہے جگ مشہور شاعر ہن تے دیرے دے علاوہ تونسہ، جامپور، مظفر گڑھ، شادن لنڈ، لیہ، راجن پور وچ سرائیکی مشاعرے تھیندے رہ ویندے ہن تے عاشق بزدار ہر صورت انہاں مشاعریاں وچ شرکت کریندن ہن ۔ کالج دے زمانے وچ اسلم جاوید احسن واگھا تے اشو لال دی شاعری ٻہوں سݨدے ہن تے متاثر وی تھیندے ہن ۔

عاشق بزدار دے اندر شاعری تے موسیقی دے نال نال ستار سکھݨ داوی ٻہوں شوق ہا۔ آپݨے کالج ہاسٹل دے اندر ہک پرانا ستار مُل گھِدا اتے آپݨی جماعت دے سبق پڑھݨ دے بعد فارغ تھی کراہیں دیرے دے استاد غلام محی الدین کولوں ستار سکھݨ سانگے چلے ویندے ہن ۔ سکھݨ دا جذبہ ٻہوں ہا کجھ حد تک سکھ وی ڳئے ہن پر جڈاں گھر مہرے والا واپس ولیئے تاں سرداری نظام دے زمیندار لوکیں ونکو ونک دیاں ڳالھیں شروع کیتیاں تاں اوہ شوق انہاں کوں مجبوراً چھوڑنا پئے ڳیا۔ باقی سرائیکی شاعری جھمر، رقص، گیت، ڈرامہ، جئیاں صنفاں کوں وقت دے نال نال مزید ترقی ملدی ڳئی تے اَج ساڈے سرائیکی علم و ادب وچ ڈھیر سارا خزانہ جمع تھی چکیئے، جیہڑا ساڈے سرائیکی وسیب دی تہذیب و ثقافت کوں زندہ رکھݨ سانگے تے ترقی کرݨ سانگے حوصلہ مند ہے ۔

سئیں عاشق بزدار دیرہ غازی خان دے اندر کالج دی تعلیم توں فارغ تھیوݨ دے بعد آپݨے گھر قصبہ مہرے والا وچ ولیئے تاں وسیب کوں ہک ہمدرد، سیاسی، سماجی تے احساس رکھݨ شخصیت دی اشد ضرورت ہئی ۔ علاقے وچ سرداری نظام ہئی غریب غربت دی چکی وچ پسدا پیا ہئی امیر آپݨے تکبر ڈ ڈھپ تے وڈپ دی گردن کوں اکڑا اتے رکھدا ہئی ہک

طبقاتی ونڈ ہئی۔ جڈاں عاشق بزدار اے سب کجھ آپݨی دل دی اکھ نال ڈٹھا تاں اے تہیہ کر گھدا جو عوام دی خدمت تے انسانیت دی پچھاݨ ای سب کجھ اے۔

سئیں عاشق بزدار لوک ناٹک ٹولیاں دے ذریعے غریب مایوس عوام کوں سٹیج دے سامݨے کٹھا کر کراہیں کجھ کھل ہاسے تے دول تماشے نال انہاں دے منہ توں مایوسی دیاں جھریاں صاف کرݨ دی کوشش شروع کیتی۔ عاشق بزدار کولوں جڈاں لوک آپݨے کم سانگے ٹرتے آندے ہن تاں عاشق بزدار آپݨے وڈپ زمیندارہ تے مال و دولت کوں ڈیکھ تے مغرور نہ تھیندا ہا بلکہ بسم اللہ کر تے انہاں دی مدد سانگے ٹر پوندا ہا۔ جیندی وجہ توں باقی سیاسی سماجی کارکنیں دی نسبت عاشق بزدار آپݨے وسیب وچ زیادہ عزت تے شہرت دی نگاہ نال سنجاݨے پچھاݨے گئے۔ انہاں دی ہک وجہ شہرت عوامی نمائندہ ہووݨ وی ہے۔ او چھڑے شاعر ای نئیں بھل ہک عملی سماجی کارکن وی ہن۔ او عام شاعراں کلی گالھیں دے گھوڑ تے شاعری دی تنوار وچ کھڑے تے پئے نئیں راہندے، بھل عملی سیاسی تے سماجی حیاتی وی ہنڈیندن، لوکیں دے مسائل دے حل سانگے انہاں دے نال ٹردن، شاعر چھڑا اڈ سیندے، کریندا نئیں، مُقلا چھڑا کریندے ڈسیندا نئیں پر ولی اللہ ڈسیندا وی ہے تے کریندا وی ہے۔ سئیں عاشق بزدار وچ ولی اللہ دی جاڈ وہائیں خوبیاں پاتیاں ویندیاں ہے جینویں ولایت دا مقولہ ہے طمع نہ کر، منع نہ کر تے جمع نہ کر، سئیں عاشق بزدار ایں مقولے دی عملی مثال ہن او جو وی کمیندن سرائیکی وسیب تے زبان و ادب لیندن۔ انہاں دی کتاباں تے مہرے آلا میلا نشابر ثبوت ہن۔

۱۹۶۸ء دی گال اے جو ایف۔ اے دی ڈگری ہوں منی ویندی ہائی۔ ایں تعلیم وچ بندے کوں وڈی نوکری مل سگدی ہائی پر عاشق خان بزدار نے ملازمت پسند نہ کیتی۔ اونویں وی بزدار خاندان اوں دور وچ آپݨے علاقے اندر زمیندارہ دے نال نال سیاست وچ حصہ گھندے ہن۔ عاشق بزدار آپݨے قصبہ مہرے والا وچ آن کراہیں باقاعدہ سیاست وچ حصہ گھدا۔ جیندے وچوں وقت دی نزاکت کوں سامݨے رکھیندیں ہوئیں چؤ چدھار نظر ماری تے ذوالفقار بھٹو دی پارٹی کنوں انج ہئی کوئی تحریک پسند نہ آئی توں متاثر تھی کراہیں عاشق بزدار پاکستان پیپلز پارٹی وچ آوݨ دا اعلان کر ڈتا۔

پرنیوا:

۱۹۷۲ء وچ عاشق حسین بزدار دی شادی آپݨے قبیلے دے بندے غلام نبی خان بزدار دی دھی فریدہ بی بی نال منگڑا تھی گیا۔

عاشق بزدار باقاعدہ طور تے ایف۔ اے دی تعلیم دیرہ غازی خان کالج توں حاصل کیتی اوندے اگوں تعلیم جاری

نہ رکھ سکے۔ انہاں کوں اردو، فارسی، عربی تے ٻہوں عبور حاصل ہا پر آپݨی ماں بولی تے سرائیکی زبان وادب کیتے انہاں آپݨی زندگی وقف کر ڈِتی۔ دراصل عاشق بزدار کوں سرائیکی علم وادب نال پیار تے سٹیج ڈرامہ ناٹک، رقص، شاعری وراثت وچ ملی کیونکہ انہاں دے والد تھیٹریکل کمپنیاں نال تعلق ہووݨ دی وجہ توں اکثر شعر وشاعری کھیڈ تماشے موسیقی تے رقص تے شعر انہاں دے دیرے تے تھیندے رہ ویندے ہن تے عاشق خان آپݨی چھوٹی عمر کنوں اے سبھ کجھ ڈیکھ چکیئن جنہاں دے دماغ وچ آپݨے معاشرے دی پسند ناپسند پرورش پیندی رہ گئی جڈاں جوان تھئے تاں ہک سیاسی جماعت دا سہارا گھندے ہوئے آپݨے اندر دے جذبات کوں شاعری دے ذریعے تے آپݨے وسیب دی خدمت سانگے پاکستان پیپلز پارٹی دی چوݨ کر گھِدی اوہ آپݨے وسیب دے امن سانگے مظلوم دی مدد تے عوام کوں شعور ڈیوݨ سانگے آپݨی زندگی وقف کر ڈیندے۔ محمد اسلم رسولپور عاشق بزدار دے بارے وچ لکھدن کہ:

> ''عاشق بزدار جتھاں ہک باشعور دانشور وانگوں پختہ تاریخی اتے سیاسی شعور رکھدے اتھاں ہک کولے دل والا شاعر وی ہے ات واسطے جنگ اوندی طبیعت تے مزاج دے خلاف ہے۔ اتے او انسان دوستی تے امن دا پرچار کریندے او جتھاں حملہ آوراں کوں تسلیم کرݨ دی بجائے ڈاکو آہدے اتھاں خود وی کہیں کوں حملہ کرݨ تے انکار کر ڈیندے اَتے چاتے ہوئے ہتھیار وی سٹ چھوڑیندے، خواہ ایندے نتیجے اچ اونکوں کہیں جیڈی مصیبت ای کیوں نہ بھوگݨی پووے۔''(۵)

عاشق بزدار آپݨی شاعری وچ وی اے پیغام ڈِتے جو ہمیشہ زندگی امن تے سکون نال گزر ویجے۔ آپݨے وسیب وچ ڈکھ درد، ظلم ظلمیت انہاں کوں بالکل پسند کائینی اوہ آپݨی اگوہنی نسل دا خیال کریندن تے ہک جاہ لکھدن جو:

''جنگ دے بعد جے کر میں آپݨی وستی ویساں
کیا ونج منہ ڈکھلیساں
میں ءِسوچ تے
رائفل سٹ کے
مورچے وچوں باہر نکھتاں
آپݨی دھرتی جئیں کوں
نہ مارݨ دے جرم اچ
میڈے ہتھ ہتھکڑی لگ گئی'' (۶)

عاشق بزدار کالج دی تعلیم توں فارغ تھیوݨ دے بعد جڈاں آپݨے گھر مہرے والا وچ آئے تاں انہاں علاقیاں دی عوام انصاف منگݨ سانگے ہک مسیحا دا منتظر ہئی جیہڑا عام لوکاں دے اندر کچاری لا وے انہاں دے ڈکھ درد سݨے تے دھرتی ماء دے جواناں کوں تسلی ڈیوے انہاں دیاں امیداں تے پورا لہوے۔ ایں دوران عاشق بزدار پاکستان پیپلز پارٹی دا نعرہ ماریا تاں ڈھیر ساری عوام انہاں دے رلے لبیک کیتا۔ ول عاشق بزدار آپݨی ماء بولی دی تہذیب وثقافت دے ورثے کوں محفوظ کرݨ سانگے تے عوام کوں شعور ڈیوݨ کیتے وکھو وکھ سرائیکی علمی ادبی مجلساں کیتیاں۔ سرائیکی علمی ادبی تنظیماں دے تحت عاشق بزدار آپݨے وسیب وچ عوامی شعور ڈتا۔ طارق اسماعیل احمدانی عاشق بزدار بارے لکھدن جو:

> ''ایں تناظر وچ پاکستان پیپلز پارٹی دے جھنڈے تلے آتے سئیں عاشق بزدار مزاحمتی تحریک دا حصہ بݨیے اتے سرائیکی لسانی اکائی دی بحالی دا اہم عنصر دے طور تے مشہور تے معروف تھئے۔ آپݨی مسلسل جدوجہد نال سرائیکی ادبی تے ثقافتی تنظیماں ''سرائیکی لوک سانجھ'' تے ''سویل'' کوں سرائیکی قومیتی مزاحمتی تحریک دا ہک چھانوراوݨ بݨا ڈتا۔''(۷)

اعزازات:

عاشق بزدار آپݨے وسیب وچ سَتر سالاں توں عوام دی خدمت کریندے پئین تے سرائیکی شاعری وچ بہوں وڈا حوالہ بݨیے کھڑن۔ جیندے اُتے سرائیکی وسیب کوں بہوں ماݨ ہے۔ مقامی سطح تے عاشق بزدار کوں ڈھیر ساریاں محفلاں تے مشاعریاں دے پروگراماں وچ تمغے، ایوارڈ، تے شیلڈ دان تھئین۔ پر سرکاری سطح تے عاشق بزدار کوں پہلی واری صدارتی ایوارڈ ''تمغہ امتیاز'' نال نوازیا گیا جیہڑا گورنر پنجاب سلمان تاثیر دے ہتھوں ۲۰۰۸ء وچ ملیا۔

صدارتی ایوارڈ عاشق خان بزدار سانگے بہوں اعزاز دی گال ہے۔ جیندے نال انہاں دی سنگت تے وسیب تے حکومت عاشق خان دی محنت تے محبت کوں سلام پیش کیتا تے مبارخاں ڈتیاں مٹھائیاں ونڈیاں گئیاں۔

حوالہ جات

۱۔ یاسر جواد، سرائیکی وسیب کی تاریخ، لاہور، الفیصل ناشران وتاجرانِ کتب، اردو بازار، سن ۲۰۱۸ء، ص: ۵۷۴،۵۷۵

۲۔ یاسر جواد، سرائیکی وسیب کی تاریخ، ص: ۵۸۱

۳۔ عارف، محمد، پیلھوں، ملتان، پیلھوں پبلی کیشنز، شمارہ نمبر ۷، جولائی تا ستمبر ۲۰۱۴ء، ص: ۲۵۸

۴۔ سرائیکی دانشوروں کے ساتھ مکالمہ، ملتان، ص: ۱۲۸

۵۔ رسولپوری، محمد اسلم، سرائیکی ادب وچ معنی دا پندھ، لاہور، حاجی حنیف اینڈ سنز پرنٹنگ پریس، ۲۰۱۴ء، ص: ۲۵۴

۶۔ بزدار، عاشق، قیدی تخت لہور دے، ملتان، جھوک پبلشرز، ڈوجھی اشاعت، ۲۰۱۴ء، ص: ۱۱۳

۷۔ احمدانی، طارق اسماعیل، سرائیکی لوک بیانیہ، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۵ء، ص: ۱۵

ڋوجھاباب:

عاشق بزدار دی شاعری دافنی جائزہ

سرائیکی شاعری وچ راجن پور ملکی تے بین الاقوامی شہرت حاصل کیتی اے۔ حضرت خواجہ غلام فرید دا شمار سرائیکی زبان دے آفاقی شاعراں وچ تھیندے۔ جیویں جوانہاں صوفیانہ تے عارفانہ شاعری کوں اُچے پڑڈ تے امام الشعراء دے ڈھگ سارے مقلد شعراء ناصرف راجن پور بھل سارے سرائیکی وسیب وچ ہِن۔ ایویں جگ مشہور شاعر چراغ اعوان داسا نگاوی ضلع راجن پورنال بنڑے۔ پچھادھی قصبے درگھڑی دے راہون والے ہِن۔ راجن پور وچ سرائیکی شعراء دی ہک لمبی تندیر بندی ہے۔ جنہاں مختلف ادوار دے وچ سرائیکی شعری سرمایے دے وچ ڈھگ ودھارا کیتے۔ پرانڑیں شاعراں وچوں قاضی تاج محمود تاج، کیفی جامپوری، منظر کلیمی، خدا یاد بیکس، سونہارا بخش سرور، عبدالطیف لطفن، قاصر جمالی، کوثر بخاری، شعر محمد شعر، گل محمد تقی، ڈاکٹر خورشید ملک، اللہ بخش عارض، عبدالخالق بے وس تے ہئے ڈھیر سارے شاعراں سرائیکی شاعری کوں ودھارا ڈتا۔ انہاں شاعراں سرائیکی کافی، سرائیکی ڈوہڑے اتے سرائیکی دی پابند نظم کوں فروغ ڈتا۔ اتے نویں تلازمے تے استعارے استعمال کریتے سرائیکی زبان وادب کوں نواں رنگ ''جندوڈ امفموم'' عطا کیتا۔

جدید شاعراں وچ راجن پور دے جیڑھے سرائیکی شاعر زیادہ مشہور تھئین انہاں وچ نذیر فیض مگی، عاشق بزدار، صوفی تاج محمد گوپانگ، جمشید کمتر، خلیل شودا، محسن جامپوری، فیض ملنگی، ڈاکٹر شکیل پتافی، جاوید آصف، اسحاق دانش، رب نواز زخمی، تابش عمر کوٹی، سعید تبسم، رب نواز مخمور، افضل بیدار، خورشید احمد خورشید اتے ناشاد احمدانی بھوں مانڑ جوگے ہِن۔ انہاں شاعراں ڈوہڑے تے کافی دے نال نال سرائیکی غزل، آزاد نظم اتے سرائیکو جئیں شعری اصناف نویں تے ملوک موضوعات کوں اُسرگی ڈتی۔ بلاشبہ آکھیا ونج سگدے جو راجن پور دی سرزمین سرائیکی دے شعری ادب وچ ہک اتنجھے لا حاصل ادب دا اضافہ کیتے جیندے نال ایں ضلع دا قد کاٹھ ودھ ویندے۔

شاعراں دی ایں طویل فہرست وچ سئیں عاشق بزدار دا شعری سرمایہ منفرد اسلوب اتے نویکلے لہجے دے نال ساڈے سامنڑے موجود ہے۔ ملکی تے بین الاقوامی شہرت حاصل کرنڑ آلے عاشق بزدار نے مختلف شعری اصناف دے ذریعے آپنڑے آفاقی نظریات کوں نویں حیاتی ڈتی۔

سئیں عاشق بزدار دی شاعری دا فنی جائزہ:

فن تے فکر شاعری دے ڈو اینجھے پہلو ہن جنھیں دی ہک ہئے نال اینویں جڑت ہے جینویں چولی دامن دا۔فنون لطیفہ دا کوئی وی شعبہ ہووے چاہے او ادب ہووے، مصوری ہووے یا موسیقی ہووے اوندے وچ جتھاں فکر ڈو توجہ ڈتی ویندی ہے اُتھاں ہوندے نال نال فن دا پہلو وی توجہ طلب ہوندے۔فکر بھانویں جتنی اعلیٰ درجے دی کیوں نہ ہووے پر اگر ہوندے فنی تقاضے پورے نہ کیتے ونجن تاں او فن پارہ کڈاہیں فنی شاہکار نئیں بݨ سگدا۔آکھݨ دا مقصد اے ہے جو موضوع بھانویں کتنا ہی چنگا کیوں نہ ہووے فنی تقاضے پورے کرݨ ضروری ہن۔

ہر فن پارہ فکر تے فن دا مجموعہ ہوندے۔ادب وچ نظم ہووے تے بھانویں نثر ہووے، اوندے فنی تقاضے پورے کیتے بغیر اونکوں سوہݨا تے من چھیکواں نئیں بنایا ونج سگدا۔فن دے بغیر فکر دی مثال اینویں ہے جینویں لوݨ دے بغیر اَٹے دی۔

عاشق بزدار سرائیکی وسیب دے ہک نشابر تے اہم ترین بھل جیکراہیں ہُݨیں کوں سرائیکی شاعری دے جدید دور دا اگوان آکھیا ونجے تاں وی اُنہاں دیاں قربانیاں تے بےلوث خدمت دا حق ادا نئیں تھی سگدا۔ہُنھیں دا شمار سرائیکی وسیب دے ہنھیں اگوانئیں تے شعراءحضرات وچوں ہے جنھیں دے دل وچ وسیب دے لوکیں دا نہ چھڑا درد ہے بلکہ انہیں سرائیکی وسیب کیتے آپنا تن، من، دھن سبھے کجھ ڈو ہیں ہتھیں لُٹاڈ تا۔اُنہاں دے بارے سئیں اسلم رسولپوری ہوراں لکھدن:

> ''میڈا خیال اے جو عاشق بزدار سب کنوں زیادہ باشعور سرائیکی قومی شاعر اے۔جئیں نا صرف سرائیکی قومی شاعری دے رجحانات کوں سمجھ تے آپݨی شاعری دا ایراہد ھے بلکہ اینکوں ماڑی دی شکل ڈتی اے۔اِت واسطے ایہ آکھݨ اِچ میکوں ڈر کائینی جو اَج دے بعد سرائیکی دی نویں قومی شاعری دے سارے رستے عاشق بزدار توں ای ٹرین اَتے اتھائیں ختم آتھیسن۔اگوں تے جڈاں عاشق دی شاعری اچ مزید فنی تے فکری پختگی آویسی اتے سرائیکی قومی شاعری دے سارے عناصر مکمل شکل اِچ آن موجود ہوسن تاں میکوں یقین اے جو مستقبل اچ سرائیکی ادب دا دیانتدارانہ لکھیا ہویا نصاب پڑھدئیں ہوئیں سکول دا ہک معصوم بال آپݨے منگتی دا امتحان گھندے ہوئے پچھسی۔بھلا ڈس ہاں جو خواجہ فرید دے بعد سرائیکی دا سب کنوں وڈا قومی شاعر کون اے۔تاں او کھل تے جواب ڈیسی۔اچھا! ایہ وی کوئی مشکل سوال اے۔ایہ تاں ساڈی کتاب دے صفحہ ۲۷ تے لکھیا کھڑے۔عاشق بزدار۔(۱)

عاشق بزدار آپݨی شاعری دی ابتداء اردو شاعری کنوں کیتی پَر اردو زبان ماءٗ بولی نہ ہووݨ دی وجہ کنوں انھیں دے مؤثر اظہار دا ذریعہ نہ بݨ سگی کجھ عرصے بعد سرائیکی دھرتی تے قومی جدوجہد دا آغاز تھیا تاں عاشق بزدار سرائیکی اچ شاعری شروع کیتی تے دھرتی، ماءٗ بولی تے وسیب دے پورہیئت طبقے دے ݙکھ درد انھیں دے شعریں دی صورت وچ سامݨے آئے۔ او آپݨی ماءٗ بولی تے آپݨی مٹی دی خاطر تن، من، دھن لُٹاݙیوݨ آلا شاعر ہے۔ اُنہاں دیاں نظماں آزاد ہیئت اچ لکھیاں ہوئیاں ہن۔ دلبر مولائی آپݨی کتاب ''وسیبی سخنور'' وچ لکھدن۔

> ''عاشق بزدار کی ساری نظمیں آزاد ہیئت میں ہیں اور مربوط ردھم اور فکری پیغام سے لبریز ہیں۔ انہیں سرائیکی کا، ن۔م راشد اور مجید امجد کہا جائے تو بہتر ہوگا۔''(۲)

اُنہاں دیاں نظماں وچ دھرتی دے اصل وارث پورہیئت لوکیں واسطے محبت گُٹ گُٹ تے بھری ہوئی ہے۔ ایندے نال نال انہاں دی شاعری اچ آپݨے وسیب دی خشبووی آندی ہے۔ اُنہاں آپݨی نظماں وچ سادہ تے آسان زبان نال ڳالھ کیتی ہے تا کہ وسیبی دے لوک سمجھ سگن او آپݨے نظماں دے بارے لکھدن:

> ''میڈے اکثر نظمیں وچ ہیٹ، روہی، تھل، دریا، واہ وہیرے، ٹھیٹر، ٹوبھے، تاݙے، بوٹے، لوک داستانیں تے علاقائی تاریخ نال متعلق لوکیں دا ذکر آندے۔ شاید دوست ایں قسم دی یکسانیت توں بوریت محسوس کرݨ پوون تاں اُنہاں دی خدمت اچ عرض اے جو او سرائیکی وسیب دے مزاج تے قومی شاعری دی ضرورتیں کوں سامݨے رکھن تے ول اے وی ہے، اساں اُنہیں حوالیں نال آپݨی گم تھئی تاریخ، ثقافت، تے آپݨے وسیب دے نشابر منظر پیش کر تے آپݨی دھرتی نال محبتاں جگا سگدوں۔ ساکوں ݙوجھیں کنوں انجٖ آپݨی سنڄاݨ کراوݨ سانگے وی انہیں علاقیں دے حوالیں نال ڳال کرݨی پوسی۔ آپݨی نویں نسلیں کوں آپݨے قومی، ثقافتی لوک ورثے دا شعور ݙیوݨ تے انہاں وچ آپݨے وسیب دی محبت اجاگر کرݨ کیتے اے ضروری اے جو اَساں اے ڳالھیں وَلا وَلا کروں۔ آپݨے ڳوٹھ، آپݨی دھرتی دی تاریخ، اوندے سارے منظر، سارے قصے، ساریاں ریتاں یاد کروں تے یاد ݙیواؤں، نہ تاں اَساں آپݨی دھرتی دی محبت دے سلسلے وچ نہ جُڑ سگسوں۔''(۳)

عاشق بزدار کوں آپݨی دھرتی تے آپݨے وسیب نال بھوں محبت اے او آپݨی نظماں وچ آپݨے شہر مہرے آلے داوی

ذکر کریندن۔ آپݨی نظماں اچ لوک کرداریں، جنگل، بیلے، ٹوبھے تاڑے، تے آپݨے دریاواں داذکروی کریندن) آپݨی ہک نظم ''وسیب'' وچ لکھدن:

میڈی عمر ہزاراں ورہیے
عیسیٰ توں وی پہلے
میں ایں وسبے وسداہامیں
ڈیس ڈراورجیندااناں ہا
ءِملتان، ہڑند تے بکھر
تونسہ، بُھٹہ وہݨ
''مہرے والا''
دیرہ داجل
اُچ تے رنگ پور
چتݨ منارادلوراد ےٹھیڑ
سارے وسبے میڈے گھر ہن (۴)

عاشق بزدار آپݨی نظماں وچ بہوں ساری جاہیں تے آپݨے وسیب دیاں لوک کرداراں داذکروڈے فخر نال کیتے۔ اے کردارساکوں سرائیکی وسیب دیاں وفاتے محبت تے مبنی لوک داستانیں داپتہ ڈیندیں اولکھدن:

سارے وسبے میڈے گھر ہن
جتھاں پیت کوں
آپݨی اَکھ داپاݨی ڈے گئیں
مومل، سومل، سسی، سمّی
جتھاں راول روہیں رُلیے
روہی وچ فرید (۵)

سرائیکی وسیب وچ عشق ومحبت دیاں داستاناں بہوں مشہور ہن۔ میندھرا مومل دی لوک داستان شاعر آپݨی شاعری اچ ڈسیندن سرائیکی وسیب دے دریا گھا گھرے وچوں نکلݨ والی ندی جیندے بھر تے عشق ومحبت دی سرائیکی لوک

داستان دا مرکزی کردار مومل دی ماڑی آباد ہئی۔ گھا گھرا دے سکنْ نال مومل دی ماڑی وی اُجڑ گئی۔ عاشق بزدار دیاں نظماں اچ انہاں لوک داستاناں دا ذکر کافی ملدے تے او انہاں دے عشق و محبت اچ رل مرنْ داڈکھ شعراں دی صورت وچ لکھدن جو:

ساڈے راول رُل پردیس موئے
ساڈیاں سمیاں وینْ کرن
کئی مومل، سومل مرستیاں (۶)

عاشق بزدار دی شاعری اچ سرائیکی وسیب تے وسیب دے لوکاں داڈکھ شیشے وانگوں ڈسدے۔سمی راول سرائیکی وسیب دی عشق و محبت دی لوک داستان دے ڈواہم کردار ہن۔فصلیں تے درختیں وانگ محبت وی وسیب اچ پھٹدی رہی تے عاشق بزدار دا شاعرانہ ادراک اسرار کنوں ادراک تک اَن پُجدے۔او آپنْی نظماں وچ ڈسیندن جو اے لوک پیت پریت اچ آپنْی حیاتی تے پیار و وفا کوں امر کر گئین۔او ہک نظم اچ لکھدن جو:

اتھاں پیار محبت دے کئی قصے جمیے
اتھاں سسی، مومل، سومل
زینی، سمی
پیت پرم دے پندھیڑے بھوگیے
اتھاں راول روہیں رُلیا (۷)

آپنْی دھرتی آپنْی ماءبولی نال محبت ہک فطری امر ہے۔عاشق بزدار دیاں نظماں اچ آپنْی مٹی تے آپنْے وسیب دے لوکاں کوں آپنْی دھرتی دی ترقی تے جبر و استحصال دے خلاف جگاونْ تے کجھ کرنْ دا پیغام ملدے ایں بارے اچ او لکھدن جو:

اتھاں اوپری بھوئیں دے اوپرے واسی
ساڈی بھوئیں تے بھک پئے لیندن
جے کراَساں آپنْی عظمت نہ سنبھلیوں
آپنْے شجرے گم کر ڈیسوں
تاں........................

ساڈے جائے اَسّاں وانگوں

صدئیں تائیں

کیہل، کوٹانے، کمی چوڑھے

پکھی واس فقیر سڈیسن (۸)

دنیا اچ جیڑھا جتنا طاقت ور ہے او آپنی طاقت دے زور نال کمزور لوکاں کوں محکوم بناون دی کوشش کریندے اتے ہیں کوشش اچ او اخلاقیات دے سبھے اصول بھل ویندے۔ عاشق بزدار آپنی شاعری دے ذریعے سرائیکی وسیب دے پسے پچھے، محکوم لوکاں کوں اشاک کرن دی کوشش کیتی اے جو تساں طاقت دا جواب طاقت نال نہ ڈیسو تاں اے لوک تہاڈے نال بھیڈ، بکریں آلا سلوک کریسن، ہک نظم اچ او آپنے وسیب دے لوکاں کوں آہدن جو:

آپنی دھرتی

آپنی عزت

آپنے شان شرم دی خاطر

جے تئیں

ایں دھرتی دے واسی

سر نہ چیسن (۹)

شاعر شاعری تخلیق نہیں کریندا بلکہ او کتھائیں نہ کتھائیں پہلے کنوں موجود ہوندی ہے بلکہ زمانیں کنوں موجود ہے شاعر صرف اونکوں دریافت کریندے۔ شاعری کہیں نہ کہیں سطح تے ہک احتجاج ہے جبر دے نظام دے خلاف، عاشق بزدار آپنی شاعری نال سرائیکی وسیب تے لوکیں تے نویں نسل کوں آنون والے وقت تے نظر رکھن دی ہک کوشش کیتی او لکھدن جو:

توں جاگ ڈیس سرائیکی

نندراں دا وقت نہیں

توں ڈیکھ آپنے چار چوفیروں نظر بھنوا

ہر کہیں کوں کل دی فکرِ

بقاء دا خیال ہے (۱۰)

شاعر شعور کوں مزاحمت نال جوڑ تے مستقبل دی تاریخ لکھدے۔ شاعر کتھائیں نفرت کے خلاف محبت دے ہتھیار نال مزاحمت کریندے۔ بادیُسر دا اکھان ہے:

''انسان ایک کھویا ہوا بچہ ہے جو علامتوں کے جنگل میں پریشان پھرتا ہے۔'' (۱۱)

اے شاعر دا وجدان ہوندے جیڑھا انھیں علامتیں کوں معنیٰ ڈیے تے دنیا کوں رہݨ دے قابل بݨیندے تے پرانی علامتیں کوں جڈاں زوال آندے تے اے ولا مزاحمت دی فکر کوں جنم ڈیندے۔ ایں طرح نویں رجحانات جنم گھندن۔ اساں ایں بہتر اُکھ سگدوں جو اے ہک شاعر ای ہوندے جیڑھا شاعری تے خلق خدا دا رشتہ قلم، کلام، سُر تے سماعت نال مل تے مزاحمت دے سچ عوام دے دلیں وچ بوئیندے۔

عاشق بزدار آپݨی نظماں دے ذریعے ایہو مزاحمتی شعور آپݨے سرائیکی وسیب دے لوکاں وچ اُجاگر کرݨ دی کوشش کیتی اے۔ او ہک نظم وچ لکھدن جو:

کتھائیں قلعے دی جیل کالی دے
سولیئے ہوئے فرش تے کُئی زخمی ستا پیا ہے
قصور اوندا
جو او اکھیندے
اے سارے منظر
ءِ سب طریقے
یکے وطیرے
تاں ظلم دے ہن
انہاں کوں روکو
انہاں کوں بدلو (۱۲)

عاشق بزدار نویں نسل کوں آپݨی شاعری دے ذریعے اُشاک کرݨ دی کوشش کیتی اے تے آپݨا حق منگݨ واسطے آواز اُٹھاوݨ دا آکھیے۔ اے ہک شاعر دا فرض بݨدے جو او آپݨی شاعری دی طاقت نال سُتی ہوئی قوم کوں جگاوے تے عاشق بزدار اے فرض بخوبی نبھائے۔ انہاں آپݨی نظماں اچ جاء جاء تے آباؤ اجداد دیں قربانیں داذکر کیتے جو انہاں ساڈی دھرتی دی بقاء کیتے آپݨی رُت وہائی اے تے ولا وَنج تے اے دھرتی اینجھی مضبوط بݨی اے جیندیاں پاڑاں شہہ تئیں لتھیاں

ہوئیاں ہن ہک نظم وچ او لکھدن جو:

تہاڈے اجداد

تہا کوں

آپنے چولے آپنی وہندی رَت دے وچ رنگ کے علم ڈے گئے

اوندی چھاں تے

بہن والیں

ڈکھی نسلیں دی خاطر

کجھ تاں کر چھوڑو

قلم تیشہ، قلم شیشہ، قلم تلوار تہاڈے ہتھ (۱۳)

سرائیکی شاعری وچ مزاحمت خواجہ فریدؒ دے کلام وچ واضح نظر آندی ہے۔ خواجہ فریدؒ ہک اینجھا وڈا ابو ہڑ ہے جیندی چھاں تلے پورا سرائیکی وسیب آ ویندے۔ خواجہ فریدؒ ہک اینجھے شاعر ہن جنھیں دے کلام وچ وادیٔ سندھ دی پوری تہذیب آ ویندی ہے اگرچہ کہ او مزاحمتی شاعر نہ ہن پر مزاحمت کیتے خواجہ فریدؒ آپنے مرید نواب محمد صادق نواب آف بہاولپور کوں بطور مرشد ہک ہدایت کیتی او کو دلکھدن جو:

آپنی نگری آپ وساتوں

پٹ انگریزی تھانے (۱۴)

شاعری سماجی تاریخ ہوندی ہے تے شاعر سماجی مؤرخ ہوندے جیڑھا ڈکھ، درد، حادثات، طبقاتی محرومیاں، معاشرتی نا انصافیاں، پور ہیئت طبقے تے جبر اتے وسیبی محرومیاں او ڈیہدے اے سارا کجھ او آپنی شاعری دا موضوع بݨیندے۔ ہک شاعر واسطے تاریخ او ہوندی ہے جیڑھی ہوندے اندر دی دریافت شدہ ہووے۔ خواجہ فریدؒ جیڑھے سرائیکی قومی شعور تے مزاحمتی اسلوب دا اَیراہد جیے عاشق بزدار اونکوں ڈھیر سارا اُساریئے۔ آپنے وسیب نال پیار تے علامتیں دے حوالے نال آپنے پیغام دی ترسیل خواجہ فریدؒ دی منڈھلی تے وڈی صنعت ہے۔ لیکن تاریخ دا اصل تے اوں توں ودھ انقلابی تصور اسا کوں عاشق بزدار دیں نظمیں وچ ملدے۔ ایں انقلابی تے جرأت مندانہ اظہار دی وجہ کنوں عاشق بزدار آوݨ آلیں نسلیں دی عقیدتیں دا حقدار ہے او آپنی نظم وچ لکھدن جو:

کئی راول، سیتل، میندھرے

سئے سسیاں، مومل، ماروِیاں

ءِ دھرتی پیر فقیر دی

اِتھ دیرے چنّن پیر دے

ایندا الالن خدمت گار

بھل اَج اے دھرتی دھرم دی

ہے روندی نیر ہزار (۱۵)

شاعری صرف سماجی تاریخ داناں نئیں بلکہ اوں توں وی ودھ ساڈے وسیب دے رہن آلیں لوکیں دی تاریخ ہے بلکہ تاریخ تے ثقافت شاعری وچ ساہ گھندن۔ شاعری ہنھیں کوں زندہ رکھیندی ہے۔ ماضی دے بارے وچ ڈسیندی ہے۔ ارسطو بوطیقا وچ لکھدے جو:

''تاریخ وہ بیان کرتی ہے جو ہو چکا ہے جبکہ شاعری ان چیزوں کا احاطہ کرتی ہے جو ہو سکتی ہوں۔ اس لئے شاعری، تاریخ کے مقابلے میں زیادہ سوچ بچار کا تقاضا کرتی ہے وہ آفاقی صداقتوں سے سروکار رکھتی ہے جبکہ تاریخ مخصوص واقعات کا تذکرہ ہے۔''(۱۶)

عاشق بزدار آپنی نظماں وچ نہ صرف تاریخ تے ثقافت کوں سموئے بلکہ اُنہاں وسیب وچ رہن والے عام لوکاں تے جیویں ظلم تھیا اوندی خاطر وی آواز بلند کیتی جو کیویں وسبے وچ رہن آلیں تے باہروں آون آلیں انھیں کوں آپنی طاقت دا نشانہ بنایا۔ انہاں دے اے اشعار تمام غاصباں دی تاریخ داڈس ڈیندن:

بھل ایں وسدی دھرتی دا

نہ چین آرام کہیں کوں بھاناں

حق ہمسائے وَیری تھی گئے

ایندی دولت لٹّن سانگے

کئی دھاڑو آئے جوڑ قطاراں

میں ہیاں ڈیہداں

صدئیں کولوں

ایں دھرتی تے ظلم دی واچھڑ

ایندے مکھن سینے اُتے

باہروں آون والیں وحشیں

تلواریں تے نیزیں دیاں نت ضرباں لایاں

کئی یونانوں دنیا فتح کرن دے سانگے

کئی افغان، منگول، ایرانی حملہ آور

کئی اسلام پھیلاون حیلے عربوں آئے

سوداگر دے ویس وِچالے

اتھ انگریز وِرادھے

ساریں ایں دھرتی کوں لٹیا (۱۷)

زبان چاہے کوئی وی ہووے غیر اہم کینی ہوندی۔ زبانیں دی بقاء پوری انسانیت دا ورثہ ہے لیکن اے وی ہک وڈی حقیقت ہے جو بنجر تے بناوٹی تاریخ بھانویں جیڑھی زبان وچ لکھی ونجے او ہمیش واسطے بنجر تے بناوٹی ہی رہسی۔ سرائیکی وسیب جیندا پانی وی کھیر تے شہد وانگوں مٹھا ہے۔ اساں ہوں دھرتی ماء دے واسی ہاؤں۔ عاشق بزدار سرائیکی وسیب تے لوکاں نال ہوں محبت کریندن۔ اِتھ واسطے او آپنے پانی کوں کھیر تے شہد وانگوں مٹھا سمجھدن او آہدن جو:

اساں جئے سرائیکی ڈیس دے

ساڈی دھرتی ماء لکھ پال

ایندے سینے سندھ پیا کھیڈ دا

ایندے پیریں چھا چھڑ، کاک

اے بھاگ وندی دی بھاگ وند

ایندا پانی کھیر دی کار (۱۸)

عاشق بزدار نے آپنی شاعری وچ سرائیکی وسیب دیں تریمتیں دے ڈکھوی ڈسائین۔ جو تریمتیں نسلِ انسانی دے تسلسل دیاں ذمہ دار ہن او دھرتی دا بار چاون دے باوجود دھرتی دا بار آکھیاں ویندن۔ ہک نظم وچ او لکھدن جو

دھیاں نمانیاں

نراس بھینئیں

وساروبلھے

کھلن ہسن دے

رنگیل چُنی دی جاتے

سرتے

غریبڑیاں

توڑیں باردھرتی دے چاتی پھردین

تے

وت وی دھرتی دابارلگدین (۱۹)

عاشق بزدار تریمتیں دی زبان کنوں ہنسیں دے ڈکھ ڈسن دی کوشش کیتی۔تریمتیں دے عالمی ڈینہہ دے موقع تے ہک نظم ''بابل'' دے ناں نال لکھی جو:

اَج وی تیڈے ویڑھے سانگے

امڑی دی جھولی دے کیتے

بابل ساڈیاں اکھیں روندین

تیڈی پگ دے پاندکوں لوہندین

شالاست پتر یتا تھیویں

اساں تیں توں کجھ نہاں منگدیاں

نہ ساڈی ڄ جیل ہے کائی

بابل تیئں تائیں ہکازاری

آپنے صحن اگواڑتوں ساڈے پیرنہ میسیں (۲۰)

غریب بالڑیاں جاگیرداراں دے گھروچ ہُنھیں دے بالیں کوں راہندین۔انہاں دابلپن تے کھیڈن کُھڈن دے ڈینہہ زمینداریں دے ذالیں تے بالیں دے دڑ کے مندے کھاندے گزرویندن۔اُنھیں دے اکھیں وچ پلن آلے خواب ہِس اندرای رہ ویندن۔اُنہاں دے خواب زندگی داعذاب بن ویندن۔عاشق بزداردی ہک نظم ''خواب'' دے ناں

نال لکھی اولکھدن جو

غریب ماء پیو دیاں دھیریں کم سن

جوتن توں بُکھ دے عذاب

ٹالن دے کیتے

اُچیں حویلیں ونج کے

امیر لوکیں دے ہاں چاون

وَدیاں رہاون (۲۱)

عاشق بزدار دی شاعری وچ سماجی پستیں وچ لتھڑیاں ہوئیاں وفادار سمیاں سسیاں اتے بکھ دیاں ماریاں ہونیاں بالڑیاں دَر دَر تے محنت مزدوری تے عذاب بھوگیدیاں ہوئیاں نظر اَمدین اُتھائیں انہاں دی نظمیں وچ ایں مظلوم دھرتی دے لٹیے ہوئے لوکیں دا درد وی نظر آمدن ۔حملہ آوریں دے ماریے ہوئے اساڈے ڈاڈے بابے تے اج دے محنتی تے غربت دے ماریے لیلن گھبرو وی اُنہاں دی شاعری دا موضوع ہن ۔او آپنی ہک نظم ''لیلن گھبرو'' اچ لکھدن جو

اَج دھرتی پئی ہے جاگدی

ہن توں وی نندراں چھوڑ

توں لیلن گھبرو ڈیس دا

توں و زبر توں شہ زور (۲۲)

عاشق بزدار دیاں نظماں وچ رشتے ناطے، پیار محبت، پیو ماء نال عقیدت واضح جھلکدی ہے۔ کتھائیں او ''بابل'' کوں مخاطب کرتے گال کریندن تے کتھائیں او ''ماءڑی ماء''، جئیں نظم لکھ تے ماء نال محبت تے عقیدت دا اظہار کریندن۔ اُنھیں دی شاعری وچ موضوعات دا تنوع پاتا ویندے۔ اُنہاں دی نظمیں وچ جتھاں انقلاب، بغاوت، پورہیئت طبقے نال محبت کُٹ کُٹ تے بھری ہوئی نظر اَمدی ہے اتھائیں او ماء جئیں ہستی دی عقیدت دی تسبیح پڑھدے ہوئے نظر اَمدن ہک جاء تے اولکھدن جو:

ماء ماڑی ماء

توں ڈسدیں میکوں رب رحمٰن دے وانگوں

ماء ماڑی ماء

توں وشنو، شیو، بھگوان، ہری دیاں شکلاں

ماءڑی ماء

اَپس، سنیا تے اُحد، ہمالیہ دے چوٹیں تے

تیڈے تخت نظر دن

ماءڑی ماء (۲۳)

عاشق بزدار دی نظماں وچ ہک طرف او اگر باہروں حملہ کرݨ آلیں کوں ڈاکو تے لٹیرے آہدن ڈوجھی طرف او خود وی حملہ کرݨ تے کہیں تے ظلم کرݨ کوں بالکل پسند نئیں کریندے تے چاتے ہوئے ہتھیار وی سٹ گھتیندن۔ بھانویں ایندے بدلے وچ ہنھیں کوں کوئی بہوں وڈی تکلیف دا سامنا کیوں نہ کرنا پووے۔ آپݨی ہک نظم وچ او لکھدن جو

جنگ دے بعد میں جے کر آپݨی وستی ویساں

مار کے دھرتی ماء دے نکھیڑ یے غینگر

کیا وَنج منہ ڈکھلیساں

میں اِ سوچ تے

رائفل سٹ کے

مورچے وچوں باہر نکھتاں

آپݨی دھرتی جئیں کوں

نہ مارݨ دے جُرم اچ

میڈے ہتھ ہتھکڑی لگ گئی (۲۴)

عاشق بزدار دیاں بہوں ساریاں نظماں جاگیردارانہ نظام دے خلاف ہن۔ او دولت دی غلط تقسیم دے خلاف آواز بلند کریندن۔ اتھ واسطے او پورہیئت طبقے دی بھرپور حمایت وچ لکھݨ کیتے آپݨا قلم جہاد دے طور تے استعمال کریندن تے آپݨی شاعری کو علم بغاوت دے طور تے بلند کریندن۔ اُنہاں دیاں نظماں آپݨے وسیب دے ڈکھ درد ونڈاوݨ دا بہوں وڈا ذریعہ ہن۔ ہک نظم ''نراس'' وچ او لکھدن جو:

اُچ رانی دے میلیں وَنج کے

چھلے مندریاں

چیرے چُنیاں

وَنجھلیاں تے الغوندے گھنسوں

زینی بھین دے ہتھیں سگن دی مینڈی لکسی

لال بھراپرَنیسی

پرِ ءِتھیندے

فصلاں پکن تے

خانیں دے کمدار کراوے

شہروں آندن

جیڑھے میڈا اپورھیا (۲۵)

عاشق بزدار دیاں نظماں وچ ہک تَس ، بُکھ ،حُباں ،سِگّاں تے محرومیں دا پرچار نظر اَمدے۔ نِکے نِکے معصوم بالیں تے بالڑیں دے بلپن دی ناتمام خواہشات دی چٹ ننگی تصویر عاشق بزدار دی شاعری وچ نظر اَمدی ہے۔انسان خواہشات دا پُتلا ہے تے ساری عمراں اونھیں خواہشیں کوں پورا کرن دی دوڑ وچ لگا راہندے وَلا وی اوندیاں خواہشاں تے حسرتاں پوریاں نئیں تھی سگدیاں۔عاشق بزدار دی ہک نظم ''شاپنگ بیگ'' وچ اولکھدن جو:

تیڈا کینجھا شہرءِ محل مستیں والا

صدر بازار دا سوہنا منظر

تے ہک بچہ

اووی خیری سَت سالیں دا

کھیڈ وسار تے ماءبیمار دی روٹی

سپٹاران دیاں گولیاں

لالی بھین دے سانگے بس ہک کھیر دی بوتل

کیتے ....

شاپنگ بیگ وچیندے

اکثر ہتھ خالی ول ویندے (۲۶)

انسان دی زندگی وچ ڈکھ تے درد دی موسمیں والی کار آپݨا رنگ بدلیندن۔ انسان دے اندر دا موسم چنگا ہووے تاں باہروں ہر شے وچ اونکوں بہار نظر دی ہے جے کر اندر دے موسم تے خزاں دا دیرا ہووے تاں باہروں سکھنڑے سُکے درخت تے کڑ کڑدے پتر ے نظر اَمدن۔ عاشق بزدار دی نظماں وچ ڈکھ موسم والی کار رنگ وَٹا تے اندے تے اے ڈر تے خوف رَہ ویندے انسان کوں جو آوݨ آلا موسم وَت کوئی نواں سُول سنیہا گھن تے آ وَسی او ہک جاء تے لکھدن جو:

کڈاں ڈکھ دی رُت بدلسی
کڈاں سُکھ دا موسم وَلسی
اِتلے تائیں
وت کئی نویں
سُول سنیہے
میڈے تئیں
آڈھکدن (۲۷)

عاشق بزدار دی شاعری وچ پور ہیئت طبقے دا ڈکھ درد واضح نظر اَمدے۔ انہاں دیاں تقریباً سارسیں نظماں وچ مظلوم لوکیں دے کچلیے وݨجݨ دے خلاف آواز بلند تھیندی نظر اَمدی ہے۔ طارق اسماعیل احمدانی آپݨی کتاب ''لوک بیانیہ'' وچ لکھدن جو:

''عاشق بزدار دی شاعری سرائیکی وسیب دے کچلیے ہوئے پور ہیئت عوام دے ڈکھ درد دا نوحہ ہے۔'' (۲۸)

عاشق بزدار دی شاعری وچ کافی تنوع پا تا ویندے۔ انھیں دی شاعری وچ سیاسی، سماجی، معاشی، معاشرتی اتے تہذیبی رویئے واضح نظر دن۔ انھیں دی شاعری چھڑی شاعری نِسے آکھ سگدے کیوں جو آپݨی شاعری دے ذریعے صرف آپݨے اَندر دا کتھارسس نئیں کیتا بلکہ انھیں دی شاعری دا اہم ترین موضوع لوکیں دی تاریخ ہے۔

مشہور مؤرخ ڈاکٹر مبارک علی آپݨی ترتیب ڈِتی ہوئی کتاب ''تاریخ اور مؤرخ'' وچ لوکائی دی تاریخ بارے ایں کجھ لکھدن:

''برصغیر ہندوستان وچ تاریخ کوں ترّیں نقطہ نظر نال لکھیا گئے۔ برطانوی تاریخ دانئیں ایندا تجزیہ نو آبادیاتی نقطہ نظر نال کیتے۔ قوم پرست مؤرخین قومی نقطہ نظر

نال تاریخ دی تشکیل کیتی اے۔ اتے مارکسی تاریخ نویسیں اینکوں طبقاتی تصادم اتے کش مکش دے دائرے وچ رہ تے لکھیے مختلف نقطہ ہائے نظر نال تاریخ لکھݨ دا فائدہ اے تھئے جو جیہڑی تاریخ ہُݨ تئیں حکمرانیں دے درباریں تائیں محدود ہئی ہݨ معاشرے دے مختلف پہلوئیں تے توجہ ݙتی ونڄݨ پئے گئی اے۔ جینویں جو معیشت، ثقافت اتے عوامی سرگرمیاں۔'' (۲۹)

عاشق بزدار اومؤرخ ہے جیندی شاعری وچ سیاسی، سماجی، ثقافتی، معاشی، معاشرتی، لسانی اتے تہذیبی رویئے واضح نظر دن۔ انہاں دیاں نظماں وچ درباری مؤرخین والی کارغیر ملکی حملہ آوریں کوں بہادر، شجاع نئیں آکھیا گیا تے نہ ہی اُنہاں دیاں صفتاں بیان کیتیاں گئین۔ بلکہ صرف آپݨے وسبے دی حالت بیان کیتی گئی ہے اتے انھیں حملہ آوریں کوں چور تے ݙاکو آکھیا۔ اِتھ واسطے انھیں دی شاعری کوں وسیبی تاریخ تے ثقافت دے اظہار دی وجہ کنوں ''لوک بیانیہ'' آکھیا ویندے۔

ݙیہدیں ݙیہدیں
کوہ سلطان تے چھاچھڑ دے دَریں دے وچوں
کالی کٹ تے دیبل دے رستیں دے کولوں
ݙاکو آئے
جنہاں ایں دھرتی کوں لٹیا
وسبے ساڑ ئیے.......................
ساڑے ݙاڈے بابے بݨ گئے (۳۰)

شاعر عقل و دانش دا گہوارہ ہوندن۔ او لفظیں کو نواں لباس پویندن تے ہک سوہݨا رنگ ڈھنگ عطا کریندن۔ دانائی ہنیں نال گالھیں کریندی ہے۔ شاعر کوں دنیا دے قانونتوں بے گانہ آکھیا ویندے۔ شیکسپیئر شاعریں، دیوانیں تے عاشقیں کوں ہکے قبیلے نال جڑیندے۔ شاعر کوں آپݨی ماءبولی نال بہوں زیادہ محبت ہوندی ہے۔ لفظ ہنیں دی شاعری دے دربار وچ ہتھ بدھ تے کھڑئیے ہوندن۔ عاشق ہک اینجھا شاعر ہے جیکوں آپݨی دھرتی تے ماءبولی نال جنون دی حد تئیں عشق ہے۔ اُنہاں دی شاعری وسیب تے وسیب دے مظلوم و مقہور تے کچلیے ہوئے پورہیئت طبقے دے ݙکھ درد دی واضح نقاش ہے۔ اِتھ واسطے عاشق بزدار کوں وسیب دے پورہیئت لوکیں دا نوحہ خواں آکھیا ویندے۔

وسیب دا نوحہ عاشق بزدار دی شاعری ہے۔ لورکا دی ہک نظم ''گریہ وزاری کا قصیدہ'' کجھ ہیں گالھ تے مکدی ہے

جو:

آنسوؤں نے ہوا کا منہ بند کر دیا ہے

سوائے گریہ وزاری کے کچھ نہیں سنا جاتا (۳۱)

مظلوم، چھوٹے تے بے سہارا لوکیں نال محبت کرݨ آلا عاشق بزدار کِھلیے ہوئے مقہور لوکیں دی نوحہ گری کجھ ایں لفظیں وچ کریندے۔

ساݙے تنڈھڑے ݙکھ توں ہا کدے

ساݙے ݙکھ دے قصے ہا ہر تیئں

ساݙی غربت جگ بدنام

ایں آپݨی ݙکھ تریہہ ننگ تے

ساݙیاں اکھیں رت پیاں سمدیاں

ساݙے من ماندے ݙینہہ رات

ودے رُلدوں جُھر بَر جنگلیں

اساں مارئیے مال دی کار (۳۲)

عاشق بزدار کوں آپݨی دھرتی، ماء بولی، آپݨے لوکیں نال پیار، جاݨ سنجاݨ، پیت پریت، معاشی معاشرتی محرومیں، نا پھرائی، احساس، ارمان، مقہور لوکیں دی نوحہ گری، وسیب دے لوکیں دا ہکے سنواں ہووݨ دی خواہش اے ساریاں خواہشاں ہتھیں دے دل تے دماغ بلکہ رگ رگ وچ سمائیاں ہوئیاں ہن تے شعریں دی صورت وچ ڈھل گئین۔ آپݨیاں ہناں خواہشاں دا اظہار او ہک نظم وچ کجھ ایں صورت وچ کریندن۔

اساں موچی

تہاݙیاں جُتیاں سیوݨ والے

اَساں ہولی

تہاݙی بزم دی رونق سانگے

ساݙے پا گل پن دیاں ہن مشہور کہانیاں

اساں کمی ݙوم مراسی

ساڈیاں جایاں سہرے گاون

گھر وچ خوشیاں ڈے آون

ول وی ڈوہ دیاں گنڈھڑیاں چاون (۳۳)

عاشق بزدار سرائیکی قومی شعور دی علامت سمجھیا ویندے۔ اتے سرائیکی شعوری شاعری دا امام آکھیا ویندے۔ انھیں دی شاعری وچ انسانیں دی عدم برابری دا سراسر انکار موجود ہے۔ انہاں دیاں نظماں وچ غزنوی کنوں لا تے رنجیت سنگھ تئیں سارے حملہ آور تے ڈاکو سرائیکی وسیب دے کٹانیں تے موہانیں دے ہتھوں مارے گئیں نہ تاں ہُنھاں دے کتھاؤں جنازے اُٹھین تے نہ ہنھیں دے کتھائیں مزار ہن لیکن او عاشق او عاشق بزدار دی شاعری وچ پورے شعور نال موجود ہن تے زندہ ہن۔

ساڈی دھرتی تھل

تھل تے روہی

چولستان دمان

جتھاں ہک ہک لئی لانیں دے منڈھ اچ

ساڈے ڈاڈے بابیں دیاں قبراں ہن

جیڑھے آپنی دھرتی ماءرانی دے سینے صحن تے

نویں آون والے

اُوپرے پیر ڈکن دی جنگ اچ

مردے رہ گئے

خون دے دریا تر دے رَہ گئے (۳۴)

عاشق بزدار دی شاعری وچ انسانیت دا درس ملدے۔ اُنہاں دیاں نظماں وچ نعرے بازی نئیں ملدی بلکہ وسیب وچ موجود عدم برابری، ظلم تے محرومیاں دے خلاف ہک واضح بغاوت ملدی ہے۔ جینویں کر کیگارڈ (شاعریں کوں ہک اداس مخلوق ڈسیندے۔ جنھیں دے تھوڈیں دی بناوٹ کجھ ایویں ہوندی ہے جو آہیں تے چیخاں اگر ہنیں دے تھوڈیں کنوں لنگھن تاں موسیقی دی شکل اختیار کر گھندن۔ شاعریں دے بارے وچ لکھدے۔

''شاعر اداس مخلوق ہوتے ہیں۔ مگر ان کے ہونٹوں کی ساخت ایسی ہوتی

ہے کہ آہیں اور چیخیں اگر ان کے ہونٹوں سے گزریں تو موسیقی کا روپ دھار لیتی ہیں۔
لوگ ان سے گیتوں کا مطالبہ کرتے ہیں کہ جلدی سے دوبارہ گاؤ، بیشک تمہیں دکھ
ستاتے رہیں، مگر تمہارے ہونٹوں کی ایسی ہے کہ ان سے چیخ نہ نکلے ورنہ ہمیں ڈر لگے
گا، ہاں مگر شاعری کی موسیقیت تمہارے لبوں پر ناچتی رہے کہ یہ ایک نعمت
ہے۔''(۳۵)

عاشق بزدار دیاں نظماں وچ وی وسیب دے ڈکھ آہیں تے چیخاں بݨ تے نکلدن۔ وسیب دیاں تریمتیں، زمینداریں دے گھریں کم کرݨ آلیاں بالڑیاں، کتھائیں دھیریں دھرتی دا بار تے کتھائیں حملہ آوریں دی وحشت تے ہوس دا نشانہ بݨدیاں نظر آمدن۔ ایں ڈکھ تے ظلم دا اظہار او آپݨی ہک نظم وچ ایں طرحاں کریندن۔

حملہ آور وحیش
آپݨے عیش دی خاطر
عزت شان شرم دیاں مالک
ایندیاں جایاں
زوری کھس کھوہ نیتیاں
جنہاں دیاں میں چیکاں سُݨیں
ویݨ جنہاں دے اَج وی میڈے کنیں کُرکن
جیڑھیاں رُل پردیس وچالے
نکھڑ تے امڑی بابل کولوں
روندیاں مر گیاں (۳۶)

عاشق بزدار آپݨی نظماں وچ وسیب دیں تریمتیں تے جیڑھے جسمانی تے روحانی تشدد کیتا گئے اونکوں وݙے ڈکھے انداز وچ ڈسائے۔ محنت مزدوری تے بُکھ تریہہ دے بھوگ تاں او اونویں بھوگیندیاں وددیاں ہن۔ پر باہروں آوݨ والے حملہ آوریں تاں انھیں دے روحیں کوں تار تار کر چھوڑیا۔ آپݨی ہک نظم وچ اولکھدن:

اساڈیاں جایاں
بے وارث تھی
ونج پردیس اُگھانیاں (۳۷)

ساڈے معاشرے وچ معصوم بالیں کنوں محنت مشقت کروائی ویندی ہے۔ نکے نکے بالیں کوں اغوا کر تے ویچ ڈتا ویندے تے اگوں او بے رحم لوک ہنھیں تے کھیڈݨ کھوڈݨ دی بجائے ہنھیں دے ہتھ وچ کاسہ ڈے ڈیندن یا کتھائیں محنت مزدوری تے کھڑا ڈیندن۔ پیو ماء توں نکھڑیئے ہوئے اے بال ایں بے وسی دے عالم وچ بکھ تریہہ تے بیماری دے عذاب بھوگیندن ودے۔ عاشق بزدار آپݨی نظماں وچ انجھیں بے وس تے پیو ماء توں نکھڑیئے ہوئے غریب بالیں کوں وڈی دلیری نال پدھرا کیتے تے اینکوں وسیب دے مقہور مظلوم لوکیں دا نوحہ بنا تے پیش کیتے۔

کتھائیں پُھلیں دے وانگ معصوم بال

کھیڈݨ دے سانگ گھرتوں جے باہر نکھتن

تاں

گُھر درے ہتھ وی نال نکھتن

تے

ول او معصوم بال اج تئیں گھر وچ نئیں سانئیں

صغیر سن وچ نکھڑ تے بھینئیں بھرانویں کولوں

مشقتیں دے عذاب وچ ہِن

کتھائیں معصوم بھیک منگدن

کتھائیں گھریں تے ہوٹلیں وچ اُوتھاں منجیندن

تے آپݨے کچے کرورتن کوں عذاب ڈے کے

پئے اکثر سڑکاں، پٹڑیاں تے مٹی ڈھوئیندن

جے تھک کے بہندن

تاں

بیلچیں دیاں شدید ضرباں بدن تے چیندن

بیمار تھیون تاں بے سہارا یتیم تے بے نوا مسافر

دوا دے حیلے پئے موت پیندن (۳۸)

اسلام درس ڈتے جو کتھائیں ظلم تھیندا ڈیکھو تاں اونکوں طاقت نال روکو۔ اگر طاقت نال نہ روک سگدے

تاں زبان نال روکو پر اگر ایندی وی جرأت کینی تاں ولدا اونکوں دل وچ بُرا ضرور سمجھو تے اے ایمان دا کمزور ترین درجہ ہے۔ عاشق بزدار وسیب وچ تھیوݨ آلے ظلم تے نا انصافی دے خلاف قلم چا تا تے آپݨی شاعری دے ذریعے جہاد شروع کیتا۔ او آپݨی ہک نظم ''ویݨ'' وچ لکھدن۔

ایں ظلم صدمے تے بیکسی تے

ایں موت موئی تے

کہیں حکمران، کہیں نمازی تے کہیں روزے تے دی اکھ نئیں تر دی (۳۹)

عاشق بزدار وسیب آلے جاگیرداریں تے زمینداریں دے خلاف وی علم بغاوت بلند کیتا۔ کیوں جو ظلم، نا پھری، عدم برابری، لُٹ مار، پورہیت طبقے دی محرومیاں دے واسطے نعرہ بغاوت لاوݨ کوں انھیں آپݨی زندگی دا مقصد بݨا گھدے۔ ایں ڳال دا اظہار او آپݨی ہک نظم ''جواب'' وچ ایں طرحاں کریندن۔

میڈے ݙاݙے بابے دی

سب، محنت، پورھیا

وستی دے

اوں گودے سئیں دے لیکھے لڳا

جیڑھا اُچیں کندھا دے وچ

لکئے شیش محل وچ رہندے (۴۰)

شاعر وسیب دا عکاس ہوندے۔ او اینجھا مؤرخ ہوندے۔ جیندے دل دماغ بھل رگ رگ وچوں وسیب دے ݙکھ لہو دے قلم نال لکھدے۔ معاشرے دی عدم برابری تے نا انصافی کوں پدھرا کریندے تے اوندے خلاف جہاد کریندے۔ عاشق بزدار وی ایں معاشرتی نا انصافی تے ونڈ دے خلاف نہ صرف لکھیے بھل عملی طور تے ایں غیر منصفانہ ونڈ دے خلاف ہک بغاوتی علامت سمجھیا ویندے۔ انھیں دی ہک نظم ''ونڈ'' وچ او ایں غیر منصفانہ ونڈ دے بارے لکھدن۔

میڈے شہر دے وچ

ݙو شہر ہِن

ݙو وہاں دے ہن

وکھرے نقشے

ہک پاسوں بن محنت کیتے بندیں کولوں

کوٹھیاں بنگلے، محل تے ماڑیاں

جتھاں دولت، سونا، چاندی

شیدنڑ وانگوں اُچھلے

جتھاں سونے وال پنگوڑیں

کُتے جھوٹن

انہاں لیکھے دھرتی رب دی

جیندے واسی اَساں تُساں

نوکرہیلی (۴۱)

آکھیا ویندے جو غربت انسان کوں کفر تئیں پچاڑ یندی ہے۔ غریبی ہک اینجھی لعنت ہے جیڑھی غریب تے مجبور انسانیں کوں سبھے کجھ ڈیہدیں ہوئیں وی اکھیں نوٹ ہہنڑ تے مجبور کریندی ہے۔ عاشق بزدار غریبیں، مظلومیں تے محروم پورہیئت طبقے دی ایں مجبوری کوں آپنڑی نظمیں وچ کجھ ایں طرح نشابر کیتے جو کیویں مزیرے زمینداریں دیاں فصلاں آپنڑے خون پسینے نال رہندن پر او آپ بکھ دے عذاب تے سُول سہندن۔ ایں سولیں دے عذاب دے خلاف بغاوت دے طور تے عاشق بزدار آپنڑی ہک نظم وچ کجھ ایں طرحاں کریندے۔

مزیرا بالیں سمیت دھرتی تے لُکھ لُری وچ

ہے آپنڑے پگھر دے پُھل کریندا

تے

ہر کہیں کوں ہے رزق ڈیندا

او سب دا رازق پیا بُکھ ننگائی دے سُول سہندا

کتھائیں اوندے گھر رنگیل کھٹ تے کُئی خان بیٹھے

جیڑھا اوندی دھی دی کنڈ کوں تُرتُر تکیندا بیٹھے

جوان دھی دا ضعیف پیو تاں

بُھتار دے لنگ گھٹیندا بیٹھے

عجیب ونڈا اے عجیب ریتاں

خطیب گنگ ان تے چپ مسیتاں (۴۲)

معاشرے وچ دولت دی غیر منصفانہ تقسیم دی وجہ کنوں سارا وسیب اُچی جھکی ذاتیں وچ تقسیم تھی تے رہ گئے۔ کمی کا سبی لوک جاگیرداریں، زمینداریں ایں دے اگوں ازل توں گردن نوائی رہندن۔ سویل توں لاتے نماشاں تئیں کماون والا ہاری آپنْی بالیں دے ٹکر پورا کرن جوگا کینی ہوندا۔ تے انھیں دے جاگیرداریں تے زمینداریں دے کُتے وی مکھن تے کھیر تے پلدن۔ اے ساڈے وسیب دیاں اوکوڑیاں تے تلخ حقیقتاں ہن جنھوں توں رہندی دنیا تئیں ایں کائنات دا کوئی وی حساس تے دانشمند انسان نمیں کرسگدا تے شاعرتاں عقل و دانش دا گہوارہ ہوندن۔ عاشق بزدار ہک کولے دل والا شاعر ہے۔ اوندے دل وچ آپنْے وسیب دے لوکیں دے ڈکھ درد سوئی آلی کار پڑدن۔ آپنْی ہک نظم وچ عاشق بزدار آپنْی چبھن دا اظہار ایں طرحاں کریندن۔

کتھائیں بالیں دے روٹی کپڑے دوا دی خاطر

اوڈ یکھ محنت کشیں دے ٹولے

سویرتوں لانماشاں تائیں

پئے آپنْی نوی کمر تے دھرتی دے بار چیندن

تے

وت وی فاقیں دے ہار پیندن

کتھائیں ملکیں، قہر، میائیں دے کُتے

مکھن تے کھیر پیندن

خدا رسیدہ بزرگ آہدن

خدائی ونڈ

او جیکوں چاہے

تاں نعمتاں بے شمار ڈیندے (۴۳)

شاعر ہک اینجھا انسان ہوندے جیڑھا زندگی دی ساری حقیقتاں کوں آپنْے احساس دی اکھ نال ڈیہدے۔ سماجی شعور تے وسیبی محبت دی طاقت نال وڈی باریکی نال انھیں حقیقتیں کوں بیان کریندے او نکوں کہیں گال دا ڈر یا خوف کینی

ہوندا۔ کیوں جو عشق تے محبت ہک اینجھا جذبہ ہن جیڑھے انسان کوں باقی سارے خوف ختم کر ڈیندن۔ شاعری، عشق تے دوستی عاشق بزدار دی زندگی دا محور و مقصد ہن۔ انھیں آپنی شاعری وچ کہیں حکمرانیں، سلطانیں، امیریں تے زمینداریں دی مدح سرائی کیتے وقف نئیں کیتی۔ بلکہ وسیب دے تھکے ترٹے غریب، کمی کاسبی، کیہل کوٹانی تے پورہیئت طبقے دے ڈکھیں دردیں کوں ونڈاوݨ کیتے شاعری کوں اظہار دا ذریعہ بݨائے۔ او کمی کاسبی جیڑھے محنتاں کرݨ دے باوجود ڈکھے ہن۔ جیڑھے وڈے لوکیں دیاں محفلاں دی رونق بݨدن پر انھیں دے آپݨے دل روندے ودے ہوندن۔ جنھیں دیاں دھیریں زمینداریں دیں لندھیں نظریں توں نئیں بچ سگدیاں۔ عاشق بزدار دی ہک نظم وچ او خود ایں گال دا اظہار ایں کریندن۔

اساں چوڑھے

جلماں، رُمیاں لاوݨ والے

اساں اوڈ تے بھیل سڈیجوں

ساڈیاں دھیریں، بھینیں

سڑکیں، پتھر ڈھووݨ

نگری نگری پھرݨ والے

پکھی واس فقیر سڈیجوں

اساں، گنگر، دائے، کٹانیں

خچر، وہیر وَہاوݨ والے اساں رِچھ نچاوݨ والے

اساں موچی

تہاڈیاں جُتیاں سیوݨ والے

اَساں بولی

تہاڈی بزم دی رونق سانگے

ساڈے پاگل پن دیاں ہن مشہور کہانیاں (۴۴)

شاعر وسیب وچ نہ صرف تہذیبی، ثقافتی رشتے کوں جڑیندے بلکہ او آپنی ہک الگ پہچاݨ تے شخصیت دا احساس ڈیویندے۔ عاشق بزدار آپݨے ہووݨ دا احساس آپنی نظماں وچ اچھے طریقے نال کرائے۔ ہک نظم وچ او لکھدن جو:

میڈی رگ رگ دے وچ وہندن

گھارا

سنگھڑ، سندھ تے چھاچھڑ

اکھیوں لڑھدی کاک

میڈا اپنڑ دریاویں نال ہے کینویں رشتہ

سمجھ نئیں آندا (۴۵)

عاشق بزدار وسیب دا عارف ہے۔ عاشق بزدار چنگی طرحاں جاندے جو کیوں ڈکھیں کوں نغمہ بنڑا تے زندگی کوں رہنڑ دے قابل بناونْیں۔ اوآپنْی ذات کائنات تے روہی، تھل تے دامان دے اسراریں کنوں واقف ہے۔ اوڈکھیں کنوں گھبرا تے کتھائیں نئیں گیا۔ نہ ہی ہنھیں زندگی دی تلخ حقیقتیں کنوں جان چھڑا تے ہجرت کیتی۔ کل ہنھیں وڈی بہادری نال آپنْے وسیب تے مہرے آلے کوں آپنْا کعبہ بنْائے تے اتھائیں رہ تے لوکیں دے درد ونڈائن او آپنْی ہک نظم وچ لکھدن:

ایں وسبے دے تھل تے ٹبے

روہی، راوے، ٹوبھے تاڈے

جنگل، بیلے، ڈہر، ملہیر اں

کُن کپر، جَھر، ہیٹ دے جھوکاں

گوٹھ تے وستیاں

میڈے کیتے اَج وی تاں ہن

قبلہ کعبہ (۴۶)

ایں کائنات دا خاص موضوع انسان ہے تے انسان ہی ایں کائنات دے وجود کوں معنویت ڈیتی ہے۔ دنیا وچ جتنے وی مذاہب گذریں یا موجود ہن ساریں مذاہب وچ مرکزی حیثیت انسان کوں حاصل ہے۔ اتے تمام مذاہب انسان دوستی دی گالھ کریندن اے نظریہ اے ثابت کریندے جو فطرت انسان کوں عظیم پیدا کیتے۔ تے جیکرا ہیں ایں نظریئے کوں تسلیم کیتا ونجے تاں معاشرے وچ انسان کوں او ہو مرتبہ و مقام حاصل تھی ونجے جیڑھا ہونکوں فطرت عطا کیتے۔ مختلف مفکرین انسان دوستی دے بارے وچ آہدن۔

”(انسان دوستی) ہک ذہنی رویہ ہے جیڑھا بنیادی طور تے انسان، اوندیاں

صلاحیتاں، اوندے معاملات، اوندے دنیاوی خواہشات تے اوندی فلاح و بہبود تے
توجہ ڈ یندے۔ اصلاً اے لاطینی زبان دے لفظ Human توں گھدا ڳئے جیندا
مطلب انسان (Human) ہے دراصل لاطینی زبان دا لفظ Homo انگریزی
زبان دے لفظ Man (فرد) تے لاطینی زبان دالفظ Homines انگریزی زبان
دے لفظ Mankind انسان دے مترادف ہن۔" (۴۷)

شاعری، عشق تے دوستی عاشق بزدار دی زندگی دا مرکز و محور تے مقصد ہن۔ دوستی تے وفا دا پیکر ہے۔ مخلوق کوں خدا دا کنبہ سمجھدن تے ولا ہوں خدا دے کنبے کوں آپݨی شاعری دے شہر وچ آباد کریندے۔ عاشق بزدار دی شاعری وچ انسانیں دی عدم برابری کنوں کھلا انکار ہے۔ تے جنگ دی حالت وچ وی وستی تے امن دے رشتے گندھیندن۔ او آپݨی دھرتی تے ماء بولی دا گانڈھا جنگ دی حالت وچ وی گنڈھی راہندن۔ انھیں دی ہک نظم وچ اولکھدن:

اِتلے تائیں سینگنیں دیاں نوکاں چمکیاں
میں دشمن دے ہتھیں لگاں
میں چاتے
اَج مُک ڳئی میڈے جیوݨ جوکھ دی رام کہانی
کتھاں واگھا
کتھاں آپݨی دھرتی رہ ڳئی
کیندے سانگے
جیوݨ ہاریم!
ویندیں ویندیں
رستے دے وچ
اُنھاں میڈا پتہ پچھیا
میں ڈسایا
داجل شہر دے نیڑے
پَٹ دی وستی بہنداں
اِتلا سݨ کے

ڈوہاں میکوں بھاکل پایا
چِر کے تائیں روندے رہ گئے
ڈونہیں میڈی دھرتی ڈیس سرائیکی جئے ہن (۴۸)

عاشق بزدار وسیب نال جڑیا ہویا انسان ہے۔ جنیں سرائیکی وسیب دے مظلومیں توں لاتے دنیا دے مظلومیں دے حق وچ تے ظالمیں تے حملہ آوریں دی مدح سرائی کرݨ آلیں دے خلاف شاعری کر تے ہک علم بغاوت بلند کیتے۔ کیونجو ظلم کوں ڈیکھ تے چپ رہݨ ہک پکے تے سچے محبِ وطن مسلمان دی شان نئیں۔ انھیں دی شاعری وسیب نال جڑت دا پورہیا ہے۔ انھیں کوں آپݨے ٹوبھے، تاڈیں نال عشق ہے۔ سمی، سسی تے موہل انہیں دی شاعری دی جان ہن اے سرائیکی وسیب دے او کردار ہن جنھیں آپݨاں عمراں پیار وچ گالین۔ انھیں دی شاعری وچ گھارا، سنگھڑ، چھاچھڑ تے کاک ندیاں تے دریاواں نال محبت نظر دی ہے۔ اتھ واسطے انھیں کوں ''کاک کندھی'' دا شاعر وی آکھیا ویندے۔ کاک سرائیکی وسیب دے دریا گھاگھرے وچوں نکلݨ والی ہک ندی ہے۔ جیندے کنارے موہل دی ماڑی آباد ہئی۔ گھاگھرا دے سکݨ نال اے ندی وی سُک گئی تے موہل دی ماڑی وی اُجاڑ تھی گئی۔ باہروں آوݨ آلیں وحشیں ساڈے وسیب دے پورہیئت طبقے کوں آپݨے ظلم دا نشانہ بݨائے۔ عاشق بزدار دی نظم ''کاک کندھی'' وچ ایں گالھ دا اظہار کیتے تے جو ایں ظلم و بربریت تے ساڈیاں روحاں جتھاں روسگدین او جاہ ''کاک کندھی'' ہے او ''راوی پُل'' تے بہہ تے نئیں روسگدیاں۔ او آپݨی نظم ''کاک کندھی'' وچ لکھدن جو:

وستیاں، جھوکاں
موہل ماڑیاں
ٹوبھے، تاڈے
کانہہ، کہیلے
جنگل بیلے
واہ، وہیرے
رستے، چارے
باہروں آوݨ والے وحشیں دے پیریں وچ
تے ....

ساڈیاں

رُلدیاں

رُوحاں

روندن

کاک کندھی تے (۴۹)

عاشق بزدار دی شاعری وچ مظلوم تے مقہور لوکیں دی محبت دا عکس واضح نظر دے۔ انھیں آپݨی شاعری وچ فرضی پیار محبت دے قصے، کہانئیں دی بجائے آپݨے وسیب دیں وفادار راول، سمی، مومل، سومل جئیں کرداریں کوں آپݨی شاعری دا موضوع بݨائے۔ اے او کردار ہن جیڑھے پیار، محبت تے وفا دی خاطر رُل موئین۔ عاشق بزدار آپݨی ہک نظم وچ انھیں کرداریں تے آپݨے وسیب دے ''کاک'' دا ذکر کجھ ایں طرحاں کریندن۔

ساڈے راول رُل پردیس موئے

ساڈیاں سمیاں ویݨ کرن

کئی مومل، سومل مر سُتیاں

نہ کاک کندھی نہ ماڑ

اساں ہوندیں ترکہیں ترس گئے (۵۰)

عاشق بزدار آپݨی نظماں وچ واضح کیتے جو ساڈی محبت صرف ایں دھرتی نال کینی بلکہ ایں دھرتی ماء نال ہے کیونجو اے دھرتی ساڈی ماء تے ساڈی ماء کنیں جو کجھ وی ہے او ساراترکہ ساکوں بخشے۔ بھانویں او تہذیب وثقافت ہے تے بھانویں او اے سنوریاں سنگریا وسیب ہے۔ ہک جاء تے او لکھدن جو:

دھرتی ماء نے

آپݨے اندر کجھ نہ رکھیا

ساراترکہ

آپݨے دھیریں آپݨے پتریں کوں چا بخشیا

ایں دھرتی دے سینے کھنڈیئے

سوری، سندھ تے گھارا، سنگھڑ

کاہا، چھاچھڑ، کاک، مٹھاوݨ

جیڑھے دھرتی واسیں دی بُکھ تِس دے ضامن (۵۱)

عاشق بزدار آپݨی ہِک ٻئی نظم ''وسیب'' وچ او آپݨے وسیب دے دریاویں نال آپݨی جڑت تے محبت دا اظہار ایں لفظیں وچ کریندن۔

میڈی رگ رگ دے وچ وہندن

گھارا، سنگھڑ، سندھ تے چھاچھڑ

اکھیوں لُڑھدی کاک (۵۲)

عاشق بزدار آپݨی ہِک ٻئی نظم ''مراسیݨ'' وچ وی ایں ڳالھ دا اظہار کیتے جو ساݙیاں لہندیاں، سکدیاں روحاں جیہے کر روندیاں وی ہن تاں کاک کندھی تے بہہ کے روندین۔ ایں توں مراد جو انھیں کوں آپݨے وسیب نال محبت ہے تے آپݨے وسیب درخت، پرندے، دریا، سمیاں، سسیاں انھیں دی شاعری وچ وسدن۔ او لکھدن جو:

کئی سمیاں کئی سسیاں

ایں رانٹے دے منہ تے پندی

نہ موہل نہ سوہل، سونی

نہ وَت گجر گام

ساریاں روندین

کاک کندھی تے (۵۳)

عاشق بزدار دی شاعری ساݙے وسیبی تے تاریخی روئیں دا اظہار کریندی ہے۔ انھیں کوں آپݨے وسیب نال عشق ہے۔ او آپݨے پورے وسیب، دریائے سندھ، کوہ سلیمان تے وسیبی لوکیں دا اینجھا عاشق ہے جیندی شاعری وچ کوہ سلیمان تے سندھ دی روانی پناہ گھندن۔ انھیں دی شاعری وچ مخلوق خدا کنبہ ہے۔ او آپݨی شاعری وچ کوہ سلیمان دی گواہی گھن آندن۔ ہنیں دی ہِک نظم ''سلیمان پہاڑ دی گواہی'' وچ او لکھدن:

ءِ دھرتی میڈی سینگی

اَساں ݙو ہیں لکھیں سالیں کولوں کٹھے

حیرت دے وچ

ہک ڈ و جھے کوں ڈیہد ے آیوں

میکوں یاد اے

جڈاں لکھیں سالھیں پچھوں

ایند ے سینے د ے وچ ساہ پے

ایند ے ذر ے ذر ے وچوں ساول پھٹی

وَنوں وَن دی

ایند ے آنگݨ بہاراں آیاں............!   (۵۴)

عاشق بزدار آپݨی شاعری وچ وسیب دی قدامت تے وسیب د ے منڈھ کنوں لا تے ''کوہ سلیمان دی گواہی'' تئیں داسفر سموئے۔ اوآپݨی نظم ''کوہ سلیمان دی گواہ'' وچ ہک جاء تے لکھدن۔

اِتھوں د ے واسی انسانیں

سکھ دیاں رانداں

جوڑ..................

سلامت رکھݨ سانگے

کئی نظریئے خلقیئے

ہر نظریہ ہک ہئے دی ہا کُٹھ توں جمدا

انسانیں دی عظمت د ے ہن سار ے راکھے

امن، محبت د ے پرچارِک

جیڑھے اَج مذہب سڈ ویندن

ایں دھرتی د ے واسیں ونیں

آپݨی دھرتی د ے سینے تے

آپݨی محنت دی عظمت د ے

کئی عنوان اُکور یئے   (۵۵)

عاشق بزدار دیاں نظماں کتھائیں وسیبی لوکیں د ے ویݨ دی شکل وچ ساڈ ے سامݨے آندیں او ڈکھ جیڑھے

سوئیاں بݨ تے دل وچ ہر ویلھے چبھدن ۔ ہنیں ݙکھیں دی چبھن دل وچوں ویݨ بݨ تے شاعری دی صورت وچ آئین ۔ اے ویݨ نوحیں دی شکل وچ سامݨے آئین ۔ عاشق بزدار آپݨی ہِک نظم ''ویݨ'' وچ لکھدن:

ہوا سنڈی ودی ہے نوحے نگر نگر دے

جے سݨ سگھو تاں سݨو ءِ نوحے نگر نگر دے

کتھائیں کوئل ودی کوکیندی ہے درد آپݨے

وَدی ہُو کولیندی ہے میت نکھڑیئے

ایں دردیں ماری، سدا اُواری دا

صرف جگنوکوں ݙکھاے

جیڑھا گُھپ راتیں کوں

آپݨے من دے اُشا تے

ݙکھی دے متر گولے

ایں گول ءِ چ آپݨا وجود رولے (۵۶)

شاعر عقل و دانش دا گہوارہ ہوندے تے ہیں عقل و دانش دے سہارے او وسیبی معاشی، معاشرتی، سیاسی، تہذیبی تے ثقافتی عدم توازن تے تصادم کوں آپݨی شاعری دا موضوع بݨیندے ۔ جݙݨ وی کہیں قوم ظلم، جبر، وسیبی عدم توازن، ناپَھری تے پور ہیئت طبقے دے استحصال دا شکار تھیندی ہے تاں وَت ہوں ویلھے معاشرے وچ شاعریں دا کردار وَدھ اہمیت گھن گھندے تے شاعر دیاں ذمہ داریاں وَدھ ویندن ۔ عاشق بزدار نہ صرف ایں استحصال دے خلاف آپݨا کردار ادا کیتے تے قوم کوں جگاوݨ دی ذمہ داری نبھائی ہے ۔ بھل اوں توں وی وَدھ تے شاعری وسیب نال عشق امن تے دوستی کوں آپݨی زندگی دا مقصد بݨائے تے آپݨی شاعری دا موضوع بݨائے ۔ شاعر سماج دا مؤرخ ہوندے تے وسیبی تہذیبی ثقافتی رشتے کوں جڑیندے ۔ عاشق بزدار او سماجی مؤرخ ہے جئیں ہڑند تے درگڑی دے قلعیں کوں حملہ آوریں دی مقتل گاہ بݨائے ۔ ہنھیں آپݨی شاعری دے ذریعے سا کوں ݙسائے جو وسیبی کیہل، کٹانیں تے موہانیں کیویں باہروں آوݨ آلے حملہ آوریں کوں مار بھجائے ۔ حالانکہ تاریخ وچ وی ایہہ گالھ نئیں ݙسائی گئی ۔ ایندے وچ کوئی شک نئیں جو عاشق بزدار قومی شعوری تے وسیبی شاعری دا امام تے منڈھ بدھݨ آلا ہے ۔ جیندا اَیر خواجہ غلام فریدؒ رکھیا ہا۔ ہنھیں دی شاعری وچ ݙکھ تے درد موسمیں آلی کار آپݨا رنگ بدلیندن ۔ سماجی پستیں وچ لتھڑیاں ہوئیاں وفادار سمیاں تے سسیاں رُلدیاں نظر آمدن ۔ کتھائیں ہنھیں

دیاں نظماں وچ زمینداریں دے گھر کماون آلیں بالڑیں، غریب محنت کش تریمتیں جیڑھیاں دھرتی دا بار چئی ودن تے ول وی دھرتی دا بار سڈیندن تے ہک بکھ، تریہہ، جسمانی، روحانی اذیت دے بھوگ بھوگیند یاں نظر آمدن ۔ عاشق بزداردی شاعری کوں ڈیکھ تے اساں اے آکھ سگدوں جو نھیں سرائیکی قومی شاعری دے رجحانات کوں سمجھ تے شاعری کیتی تے وسیبی محرومیں تے ناہمواریں دے خلاف علم بغاوت بلند کیتا۔

عاشق بزداردی شاعری دے فنی محاسن دی ہک اُڈیل:

سرائیکی وسیب وچ ڈوہڑے دا اُسرن تے نسرن جھنگ پٹی توں تھئے ۔ کلاسیکل ڈوہڑے دے وڈے ناں سلطان باہو تے علی حیدر ملتانی دے ہن سلطان باہو دے ڈوہڑے جنہاں کوں ابیات باہو آکھیا ویندے چار چار مصرعے آلے ہن جڈاں جو علی حیدر ملتانی دے ڈوہڑے، چھی، اٹھ، ڈاہ تے بارہ مصرعیاں آلے وی ملدن ۔ کلاسیکی ڈوہڑے ثقافتی تصوف تے حب الٰہی آلے ہن اُتے سلطان باہو دا صوفیانہ ڈوہڑہ پیش کر ڈتا گیا ہے ہن سئیں علی حیدر ملتانی دا ثقافتی ڈوہڑہ ڈیکھو۔

کھوہ ڈٹھے خوش روح تھیوے جتھ آون کر کر ٹولڑیاں میں گھولڑیاں
کئی وت بحریاں کئی وت بدلیاں کئی وت رنگ مہولڑیاں میں گھولڑیاں
کئی کوں ساویاں کئی کوں پیلیاں چھک پیاں گل چولڑیاں میں گھولڑیاں
ترٹے پکے بیر سونہاری دھون ڈوں پھند ہولڑیاں میں گھولڑیاں
باہیں اُلارن جھانجھے مارن چونڈ بھریندیاں جھولڑیاں میں گھولڑیاں
لطف علی کوں خوش کریندیاں کر کر مٹھڑیاں بولڑیاں میں گھولڑیاں (۵۷)

سئیں علی حیدر ملتانی مزاحمتی ڈوہڑے دے وی امام شاعر ہن انہاں دا ہک مزاحمتی ڈوہڑہ ڈیکھو۔

ب بھی زہر نہیں جو کھا مرن کجھ شرم نہ ہندوستانیاں نوں
کیا حیا انہاں راجیاں کوں کجھ لج نئیں تورانیاں نوں
بھیڑے بھر بھر ڈیون خزانے فارسیاں کوں خراسانیاں نوں
وچ چھونیاں دے نک پڑ ونجے لہو نہ ودھیا پانیاں نوں
ہکے تاں کھا کٹاری مر ونجے سکھو نہ مار ایرانیاں نوں
ڈاڑھیاں چامنایاں اکھیوں کشف اے انہاں زنانیاں نوں (۵۸)

سرائیکی ڈوہڑے دی تاریخ وچ صوفیانہ ثقافتی تے عشقیہ ڈوہڑے ڈھگ ملدن اتے جھنگ پٹی وچ وی ثقافتی تے عشقیہ مزاج دے ڈوہڑے لکھے ویندن اے دیر جات ہے جیں ڈوہڑے کوں نویں نویں موضوعات نال متعارف کروایا تے ڈوہڑے کوں بہوں تڈ والا ہے ننگر بنّاڈ تا جیڑھا ہن نا چھڑا سرائیکی شاعری دی سنجان بندا ہے بھل سرائیکی قومیت، سرائیکی حقوق تے سرائیکی سماج، روایات، ثقافت، تہذیب اتے سرائیکی تمدن دی وی جانکاری ڈیندا ہے۔ مزاحمتی ڈوہڑیاں تے سرائیکی قوم کوں ہک نواں شعور سجا کی تے جوش و جذبہ دان کیتا ہے جینویں تحریک پاکستان وچ جلسے جلوساں وچ لمبیاں لمبیاں نظماں پڑھیاں ویندیاں ہن اینویں تحریک سرائیکی وچ نظماں دے نال نال ڈوہڑے ڈھگ پڑھیے ویندن۔ سچ ہے جو تحریک پاکستان وچ نظم تے تحریک سرائیکستان کیتے ڈوہڑہ سجا کی تے جوش داوڈا ذریعہ بنْیا ہے۔

جدید ڈوہڑے وچ احمد خان طارق، اقبال سوکڑی، عاشق بزدار، شاکر شجاع آبادی، شاکر مہروی، آڈھا، جانباز جتوئی، سفیر لشاری، فاروق روکھڑی، شاکر تونسوی، فیض محمد دلچسپ، سرور کربلائی، بہوناں خاں بے وس، فیض بلوچ، اقبال حسن بھپلا، نصیر سرمد، جمشید کمتر، عباس ملک، طفیل بلوچ، فاروق بزدار، مشتاق سبقت، امان اللہ ارشد، فضل سوکڑی، اجمل خاموش جیہے ڈھگ سارے شاعراں ناں چھڑا ڈوہڑہ گوئی وچ ناں کمائے بھل ڈوہڑے دے فن وفکر کوں وی اگو ہاں کیتے اتھاں تبرک تے ریفرنس کیتے جدید بزرگ شعراء احمد خاں طارق تے شاکر شجاع آبادی دے ڈوہڑے پیش کیتے ویندے ہن۔

اساں کلھیاں پڑھ پڑھ انج رہ گئے جُل کہیں دے کول نماز پڑھوں
ہتھ بڈھ بھانویں ہتھ کھول پڑھوں اے پھول نہ پھول نماز پڑھوں
ہتھ تسبیح مسجد رقص کروں پا گل وچ دول نماز پڑھوں
جتھاں طارق دڑکے نہ ہوون اوہا مسجد گول نماز پڑھوں (۵۹)

احمد خاں طارق دے ڈوہڑے دے بعد شاکر شجاع آباد دا تمدنی شعور نال لکھا گیا ڈوہڑہ ملاحظہ تھیوے جیندے وچ تانگھ تے ہجر کوں موضوع بنْایا گیا ہے۔ احمد خاں طارق داڈوہڑہ اے ڈس ڈیندے جو سرائیکی وسیب وچ ہمیش بھائی چارہ، مذہبی ہم آہنگی تے عبادت کیتے صوفیانہ مزاج کوں پرموٹ کیتا ویندے جڈاں جو شاکر دے ڈوہڑے دا موضوع تانگھ تے ہجر وفراق ہے تے اے سبھے موضوعات سرائیکی ڈوہڑے وچ عام ملدن۔

دل منگ پووی تاں لنگھ آویں میڈے گھر دا سوکھا راہ ہے
ہاں واسی ڈکھ دے صوبے دا ضلع غم تحصیل جفا ہے

چند میل فراق دے موضے توں ہک ہنجواں دا دریا ہے

جڈاں شاکر پرھی منڑ پٹیس اگوں سامنڑے میڈی جاہ ہے (٦٠)

دیرہ جات نے ڈوہڑہ جات دی بہوں خدمت کیتی ہے اتے کئی معتبر ناں وی پیدا کیتے ہن جے ڈوہڑے جھنگ پٹی وچ جمے تے ہلپنڑ گزارے تاں او دیرہ جات وچ جوان توانا، تر کڑا تے جگ مشہور تھئے۔ ہنڑ سیاسی پدھراں تے اہل بیت دی مجالس وچ صوفیاں دے عرساں تے ادبی محفلاں وچ، مشاعریاں وچ، تبلیغی علماء دے بیاناں وچ تے دانشوراں دیاں تقریراں وچ، ڈرامیاں دے سٹیجاں تے اتے لوکیں دی محفلاں وچ عرض ہر جاہ ڈوہڑہ آپنڑا وقار بنڑائی کھڑے اتے ایندے وچ ہم قسم دی فنی فکری رنگا میزی نظر دی ہے۔ ہنڑ ڈوہڑہ عشق مجازی نال نال عشق حقیقی، ثقافت دے نال نال تہذیب دی وی، تاریخ دے نال نال تمدن دی وی، محبت دے نال نال مزاحمت دی وی، سیاست دے نال نال تبلیغ دی وی، رومانوی کرداریں دے نال نال مشاہیر دی وی، طنز دے نال نال مزاح دی وی، جغرافیے دے نال نال عالمی تناظر دی وی غرض ہر قسم دے موضوعات ڈوہڑے وچ پاتے ویندن تے باجھ کہیں اجھک دے اے گالھ تھیندی پئی ہے جو سئیں عاشق بزدار دے ڈوہڑے وچ اے فنی فکری خوبیاں اتم ہن انہاں دی فنی خوبیاں دی کجھ جھالاں ڈیکھو۔

شاندار علم بیان تے علم بدیع انہاں دے ڈوہڑیاں دی ہک اتم فنی فکری خوبی ہے۔ لفظاں دا ہیر پھیر تے اوندی قارئین کوں جادوگری، تکرار لفظی وچ کردار لفظی دی خوبی، سامعین تے موضوع دے نال نال آپنڑے فن دے سحر وچ وی مبتلا کر ڈیندی ہے۔

جے نچڑیں تاں ول خار کہیں اِتھ اُتھ جتھ رَکھ میکوں پار نچا
پڑ نئیں بزار دی شرط نہیں اروار تے بھانویں پار نچا
جینویں اکھیں نچ میں نچ پوساں دل آکھی تاں نَتھ مار نچا
جیکوں عاشق نچنڑ دی عار نہیں تیڈا ناچا ہاں لکھ وار نچا (٦١)

سئیں عاشق بزدار دے ڈوہڑیاں دا ہک ہیا فنی کمال انہاں دے چار چار تے پنج پنج لفظی ردیف اتے سوائی آلے ڈوہڑے ہن جنہاں وچ صوتی آہنگ آپنڑی چسولی چس بنڑیندن۔ اتھے ڈوہڑے فنی لحاظ نال مشکل پر صوتی لحاظ نال پُر وجد جھنکار رکھنڑ آلے ہوون جیڑھے عام شاعر نئیں لکھ سگدے انہاں دا ہک سوائی آلے ڈوہڑے دی فنی چس چاؤ تے اوندے وچ فلورا تے فانا نال ہجر دی مونجھ تے لتس دا فکری بیان پڑھنڑ تے سنڑنڑ نال ای مونجھا کر ڈیندے تے ''ساہ دا کوٹ'' اساروں آلی ترکیب بندے کو مبہوت کر ڈیندی ہے۔

سانول ول آ ساونْ ول آئے رل تے رین گزاروں، ول آ پاروں

لائے لانْ سرینیں ساوے ہے رونق چودھاروں ول آ پاروں

میں اُجڑ ی میں پیکیں موئی دے درد یں دابنْ داروں ول آ پاروں

عاشق آپنے چار چو پھیروں ساہ دا کوٹ اُساروں ول آ پاروں (۶۲)

اے ساڈ ی کم بختی ہے جو حالی انہاں دے ڈ وہڑے کتابی شکل وچ کئینی آئے ناں تاں انہاں دے ڈ وہڑیاں دی کتاب دی دُھم تے مانگ انہاں دی نظماں آلی کتاب ''قیدی تخت لہوردے'' آلی کار ضرور ہووے یا اجھووی انہاں دے کئی ڈ وہڑے احمد خاں طارق، اقبال سوکڑی اتے شاکر شجاع آبادی دے ڈ وہڑیاں کلی زبان زدِ عام ہن۔ انہاں دے ہک ڈ وہڑے وچ سرائیکی وسیب دا جغرافیائی تے ثقافتی شعور دا چسولا اظہار ڈ یکھو۔ تل وطنی جغرافیائی تے ثقافتی ماحول وچ ہجر و فراق دا اظہار اینویں جا پدے جینویں کہیں طویل مرثیے وچ ہوندی پر عاشق بزدار فن وفکر دے دریا کوں چار لائناں دے کوزے وچ کیویں بند کریندن اے انہاں دی شاعرانہ جادوگری ہے۔

توں نکھڑیں تیڈ ی گول دے وچ تھی بے سرواہ اساں رُل گئے ہئیں

تیڈ ی روہی تھل دامان دے وچ کئی جوگ پھیلا اساں رُل گئے ہئیں

ہتھ کنگنْ قُلابے گل کنٹھے کجھ مُرلی پا اساں رل گئے ہئیں

ہاویں عاشق من دی ماڑی وچ ہند سندھ مقنا، اساں رل گئے ہئیں (۶۳)

عاشق بزدار دا ڈ وہڑہ ہک رنگیل چنگیر وانگوں ہے جیندے وچ ضمنی رنگیں دے تے فکری مہکاں دے قسماں قسم دے پھل لاتھے ہن۔ او چھڑے ہجر و فراق دے شاعر ای نہیں بھل انہاں دے ڈ وہڑیاں وچ سیاسی تے مزاحمتی موضوعات وی حقوق دے حصول دی کم آ ئیگی، غربت، ڈ کھاں دی آ ہیں تے غیر منصفانہ نظام تے غیر جمہوری تے غیر سیاسی لوکیں دی ولا ول جیت دا ہک نوحہ وی پیش کریندن۔ جیڑھا عوام کوں ہک سیاسی شعور تے تبدیلی دا ہک لحہ فکر یہ وی ڈ یندے جو تے ایں المیہ تے سیاسی مجبوری داڈ س وی ڈ یندے جو پاکستان وچ سیاسی تبدیلی دا اختیار عوام کول کینی بھل اے فیصلے کتھائیں بی جا تے تھیندن۔ بھانویں عوام کہیں کوں ردوی کیوں نہ کرڈ یوے پر ول وی اوندی بلے بلے ہوندی ہے۔

میڈ ے مال ہلاک دا کیا پچھدیں اونویں ڈ کھ ان سر سکرات ہے پئی

اونویں آہیں بھاہیں دھاں ڈ سکیاں ءِ حالت تاں ڈ ینہہ رات ہے پئی

سٹ عزتاں لکھ، تھیاں راہ دا ککھ، سرمہنئیں دی برسات ہے پئی

توڑیں عاشق دا چن اے حال اے تیڈی ول ول پل پل تات ہے پئی (۶۴)

سئیں عاشق بزدار دے ڈوہڑیاں وچ وسیبی رومانوی کرداریں دے ہجر و فراق تے المیے کوں وچ نوحاں تے مرثیاں دی شکل وچ پیش کیتا گئے جیکوں پڑھ تے یا سن تے بت وچ سر یا اُٹھیج پوندن انہاں دا ہک ڈوہڑہ ڈیکھو جیندے وچ سسی پنوں دی ساری عشقیہ داستان چھڑی چار لائناں وچ قلم بند کر ڈتی ہے۔ جیندے وچ سسی پنوں دے کردار، انہاں دا لینڈ سکیپ، انہاں دے کم کار انہاں دے پاون ہنڈاون، انہاں دا ڈاڈھا تے ہیٹا ہوون۔ تھل دا منظر نامہ، سسی دا عروج و زوال تے پنوں دی بے وفائی۔ اتے سسی دا اے المیہ جورات کوں سیجھ تے کوار ہئی پئی تے سویل کوں تھل وچ خوار ہئی پئی۔ ہک مکمل داستان ہے ایں ڈوہڑے وچ فنی اختصار تے فکری تفصیل آپنی شاندار چس رس بنائی کھڑی ہے۔

ڈاڈھیں دے سنگ نینہ لاون دا بدلہ تھل دی ریت ڈٹھم
تے لانویں دے وچ خاں دی طرفوں تحفہ تھل دی ریت ڈٹھم
میں سمدیں لال کنوار ہامیں سجھ اُبھریا تھل دی ریت ڈٹھم
میں عاشق دھوبݨ سوکھی ہم بنی ملکہ تھل دی ریت ڈٹھم (۶۵)

سئیں عاشق بزدار ہک کامیاب، ہر دل عزیز، باشعور تے بہادر عملی تے ہر فن مولا شاعر ہن۔ انہاں دی تمثیل ہک کامیاب جنگجو آلی ہے ہک کامیاب Galadiator، گلیڈی ایٹر (قدیم یونانی جنگجو تے تلوار باز جیڑھا سٹیڈیم وچ عوام دے سامنے ہک تلوار تے ہک ڈھال نال آپنے مخالف تلوار بازاں نال حیاتی موت دا عملی کھیڈ کھیڈ دے۔ جیڑھا مظلوم ڈھال نال دشمن دے وار رُکیندے اَتے تکھی تلوار نال دشمن دا گاٹا لہا ڈیندے)۔ انہاں دی نظم ہک تکھی تلوار ہے اتے انہاں دا ڈوہڑہ ہک مضبوط ڈھال ہے اتے او آپنے وسیب دے سٹیڈیم وچ کھڑ تے دشمناں دے گاٹے وی لہیندا ہئے اتے آپنی عوام کنوں بھرپور داد وصول کر تے انہاں کوں پُر جوش خوشیاں وی ڈیندا پئے۔ وسیب دا ہر شاعر ہک کتابی شاعر ہے پر سئیں عاشق بزدار مہرے آلے دے سیاسی، سماجی، ثقافتی تے تاریخی میلے دا ہک اگوان تے عملی شاعر ہے جیندے اثرات تے تاثرات نہ چھڑا وسیب وچ ہن بھل پورے پاکستان وچ ہن۔

انہاں دی نظم تلوار کلی Offensive

اتے انہاں دا ڈوہڑہ ڈھال کلی Defensive

انہاں دی نظم مزاحمتی شاعری ہے اتے انہاں دا ڈوہڑہ ملامتی شاعری ہے انہاں دی نظم خطابیہ شاعری ہے جڈاں جو انہاں دا ڈوہڑہ خود کلامی آلی شاعری ہے انہاں نظم وچ خارجیت اتے انہاں دے ڈوہڑے وچ داخلیت ہے انہاں دی

نظم وچ عقلیت Rationalism ہے اتے انہاں دے ڈوہڑے وچ جذباتیت Emotionalism ہے۔

انہاں دی نظم وچ اجتماعیت اتے ڈوہڑے وچ انفرادیت نظر دی ہے۔ او ڈوہڑے دی شکل وچ دریا (موضوع) کوں کوزے وچ بند کر ڈیندن اتے نظم دی صورت وچ کوزے وچوں دریا وہاڈیندن۔

سئیں عاشق بزدار واقعی ہک سحر انگیز شاعر ہن او فن دی ٹوپی وچوں فکر دا شتر مرغ وی کڈھ سگدن اتے فکر دے شتر مرغ کوں ولا فن دی ٹوپی وچ واڑ دی سگدن۔ اللہ سوہنا انہاں کوں عمر خضر عطا فرماوے تاں جو اساں انہاں دے فن و فکر توں سجا کے تھیندے رہوں۔

انہاں دی شاعری علم عروض دے سبھے اصولاں مثلاً، وزن، شگفتہ زمین، بحر، طرح، آہنگ، توازن و تناسب، فصاحت و بلاغت، قفیہ پیمائی، حسین ردیف، جاندار مطلع، شاندار مقطع، ذوقافتین اَتے تضمین نال بھرپور ہے۔

ا۔ تضمین (کہیں بئے شاعر دے شعر کوں ہو بہو اپنے کلام وچ گھن آون) اشولال فقیر دا مصرعہ نظم ''ارمان'' وچ تضمین تھیندا اڈیکھو؛

ساڈا دل وسواس دا مندر
جیندے اندر
ہکا حسرت پلدی پئی ءِ
ساڈی دھرتی دے سینے تے
''رام کرئے ہُن مرلی وجے'' (۶۶)

۲۔ جاندار مطلع ڈیکھو؛

کڈاہیں کاوڑ کڈاہیں غوزاں کڈاہیں بزدار دا ڈڑکا
کڈاہیں دشمن دا ڈڑکا ہے کڈاہیں غم خوار دا ڈڑکا (۶۷)

۳۔ شاندار مقطع ڈیکھو؛

میڈا ہمزاد آہدے جھک نوائی کر تے سوکھا تھی
میکوں سوکھا نئیں تھیونڑ پیا ڈیندا بزدار دا ڈڑکا (۶۸)

۴۔ ٹھیٹھ سرائیکی ردیف

ڈکھاں دے وات وچ نت ہووں اساں ہیں ڈوکھڑی اتھے

ساکوں ڈشمن دا دڑکا ہے ساکون ہے یار دا دڑکا (۶۹)

۵۔ٹھیٹھ سرائیکی لسانی تے ثقافتی قافیہ پیمائی

ڳل وچ ترڑے ریٹے پئے ڳئے۔ ہتھیں رت دیاں میندیاں
اَنجھی رَتری رُت وچ آ ڳیوں چڑھسوں کھارے
سہارے، ادھارے، آوارے، وُنجارے، ہارے

۶۔فصاحت وبلاغت آلا کلام

سٹ ہاں کاوڑ کنّس دیاں ڳالھیں قصے پیار دے چول
نہ ونج پار پریرے ماہی وس اکھیاں دے کول
ویلھے وقت ایانٔے ماہی پیتیاں لاتیاں ہانی
میڈی بانہہ وچ پیار اپنٔے دیاں ونگاں پاتیاں پانی
مردیں جیندیں ساتھ ڈیوݨ دیاں قسماں چاتیاں ہانی
اَہدا بانویں ساڈی پیار نبھاوݨ دی ہے اول
نہ ونج پار پریرے ماہی وس اَکھیاں دے کول (۷۰)

۷۔آہنگ وتناسب

ڳل دی رت ڈے کھلݨاں پوندے خوشیاں مفت نئیں ملدیاں
ٹوک مذاق تے ہاسے واسے ڈیݨے کوݨ اُدھارے (۷۱)

۸۔وزن،زمین وبحر

ایں بندوچ شعری زمین وی ڈیکھو تے وسیب دی زمیں دے رنگ وی ڈیکھو، تے او کھے الفاظ دے موتیاں کوں کیویں سوکھی تے رواں بحر وچ پرویا ڳیا ہے؟

کوئی سمجھے یا نہ سمجھے ٻول سرائیکی ٻول
آہدی دھریت ماء رانٔی ہے ٻول سرائیکی ٻول
توں ہائیں کچھی، روہی ،تھل ، دمان دا مُرغ انگاسی

اپݨی دھرتی ماء راݨی دا توں مالک توں واسی

جیڑھی تیݙی خیر دے سانگے رہندی نت وسواسی

ایندی لوک سنجاݨ دی خاطر ٻول سرائیکی ٻول

علم عروض دے بعد علم بیان دیاں وی کُجھ شاندار مثالاں پیش ہن۔ پہلے علم بیان دی اصطلاحی تعریف دا ویورا کیتا ویندا پئے۔

''علم بیان وہ علم ہے۔جس کے اصول و قاعدے جاننے کے بعد ہم ایک بات کو کئی طریقوں سے اس طرح ادا کرتے ہیں کہ مفہوم واضح سے واضح تر ہوتا چلا جاتا ہے اور اپنے خیالات کا اظہار کرنے کے لیے ایک لفظ کے معنی کو کئی مختلف عبارتوں میں مختلف طریقوں سے ادا کر کے اپنے اسلوب بیان میں زور آور حسن پیدا کرتے ہیں اور یہی قاعدے ہیں۔ جو معنی کو مختلف طریقوں سے واضح کرتے ہیں۔خود بھی کم وبیش ایک دوسرے سے مختلف ہوتے ہیں۔

علم بیان کے چار مختلف طریقے یا قواعد ہیں۔

ا۔تشبیہ ۲۔استعارہ ۳۔مجاز مرسل، ۴۔کنایہ(۴۷)

عاشق بزدار دی شاعری علم بیان دی خوبیاں نال بھرپور ہے اتھاں انہاں دی شاعری وچوں علم بیان (تشبیہ، استعارہ، مجاز مرسل، کنایہ) دے شعری حوالے پیش کیتے ویندے پئین۔

ا۔تشبیہ:

عاشق بزدار اپݨی شاعری وچ روہی کوں بنری (کوار) نال تشبیہ ݙیندن تے اتھوں دی سوغا تاں پھوگ، پھلی، کھپ، کھار، سہنو اراں کون بنری دے پھلاں دے ہار، کجلا، میندی، سُرخی، اَتے کالے رتے ٹکے نال تشبیہ ݙے کراہیں روہی دے ارضیاتی حسن کوں ہیاوی رومان پرور بݨاݙ تا ہے۔

روہی روح کوں بنری ݙیہدی

جیندے اُتے

پھوگ، پھلی، کھپ، کھار، سہنو اراں

ایں سجدیاں ہن

جیوں چھلکدن

بنڑی دے گل ہار پھلاں دے

یاوت جینویں

نویں پرنیں دے رخساریں

کجلا میندی، سرخی دے

کئی کالے، رَتے ٹکے (۷۲)

انہاں دی شاعری وچ ڈھگ ساری سوھنْیاں تے من موہنْیاں تشبیہاں نظر دیان ہن۔ جیویں انہاں دی نظم ''ماء ڑی ماء'' عالمی، وسیبی، شعری، مذہبی، رومانوی، آفاقی، نظریاتی، جغرافیائی، دے ڈھگ ساری تشبیہات نال بھرپور ہے۔ جیندے وچ ماء کوں آدر تے پیار ڈیونْ دی خاطر اُتے بیان کیتی ڳیاں سبھے تشبیہاں دا دل چھکواں اظہار ملدے۔

ماء ڑی ماء

توں مایا، مریم توں زہرا توں سیتا

توں سرسوتی، اوشا، رادھا

توں سونی، توں سوہل

ماء ڑی ماء

توں گوتم چندر، کرشن، شنکر

نانک، پیر پیغمبر، مرشد، گروا مام اوتار (۷۴)

اے نظم تشبیہات نال مزین ہے۔

۲۔ استعارہ:

انہاں دی کئی نظماں استعاراتی اظاہر دا بھرپور نمونہ ہن۔ جنہاں وچ اساں قیدی، شجرے، لیلن، محبوب، راکھا، سوجھوانْ، ۲ جون، وغیرہ خاص طور تے قابل ذکر ہن۔ بطور نمونہ نظم سوجھوان ملاحظہ کرو:

ہک ڈینہہ ڈھم

وچ بازار دے

عجب تماشا

ہِک مجذوب

فقیر نماناں

جیندے سر کھمبیں دی ٹوپی

گَل وچ کنٹھے

کوڈ یاں مڑ کے

کچھ نفیل تے ہتھ براگن

کشتہ خالی

پیریں گھنگرو

گمدا اہویا

حق دا گاون

نہ کوئی چھوٹا

نہ کوئی وڈا

اُچی جھکی

ذات دا سارا کوڑا قصہ

ہر کہیں دا ہے ہکو جیہاں

کائنات اچ حصہ (۷۵)

اے نظم ذوالفقار علی بھٹو تے لکھیل شاندار نظم ہے جیندے وچ بھٹوسئیں دی شخصیت، کشٹ، نظیرات تے افکار کوں استعاراتی ڈھنگ نال پیش کیتا گیا ہے۔ ہِک مجذوب فقیر نماناں بھٹوسئیں دا استعارہ ہے۔ گمدا اہائی، حق دا گاون، انہاں دے نظریات دا استعاراتی اظہار ہے۔

۳۔کنایہ:

(کنایہ دے لغوی معنی لُکی ہوئی گالھ ،یعنی اَجھی گالھ جیندے مجازی معنی گھدے ونجن پر اُوندے حقیقی معنی وی نشابر ہوون)

گل پیا نہری نینہہ وویار
جیون ڈِسدا شینہہ وویار
رم جھم رم جھم سوز اُولڑے
ورھیوں دا ہک ڈینہہ وویار
''شعری کنائے دے مفاہیم'' (۷۶)

گل پیا، واسطہ پیا
نہری نینہہ، ظالم عشق
جیون شینہہ، شیر
رم جھم سوز اُولڑے، لگا تار ڈکھ ملدن۔
پور کللڑے، عجیب وغیرب سوچاں تے فکران دے دھاڑیل حملے
ورھیوں دا ہک ڈینہہ، بہوں تکلیف، وقت گزرن بہوں اُوکھا ہے۔

۴۔مجاز مرسل:

(اَجھے الفاظ جیڑھے مجازی معنیاں وچ ورتے ونجن تے انہاں دے حقیقی تے مجازی معنیاں وچ تشبیہ کنوں انج کوئی بیا مطلب وی ہووے،ایندیاں ڈگھ ساریاں سورتاں ہن)

اِتھاں دیہہ لہہ آؤسی
جیڑھا جیندے بندے کھاؤسی

دیہہ، ڈکھ،ظلم
جیندے بندے کھاون، قتل کرن

کہ اَج وی میں ہاں انا سکندر

انا سکندر،　　　　مطلب انا پرست،عزیت مند　(۷۷)

تلمیحات:

(تلمیح علم بدیع دی ہک قسم ہے کلام وچ کہیں لفظ ضرب المثل ،ترکیب یا اصطلاح نال کہیں مشہور واقعہ،قصہ، کہانی ، آیت ،حدیث، یا آسے پاسے شارت کرن تلمیح اکھویندے ۔

سئیں عاشق بزدار دی شاعری شعری فنی خوبیاں نال مزین ہے۔انہاں خوبیاں وچ علامتاں ،استعارے، کنائیے اَتے تلمیحات خاص طور تے اُتم ہن۔انہاں دی شاعری وچ اکثر وبیشی تے مقامی تلمیحات ہن۔ پر عالمی تلمیحات توں وی او ضرور کم گھندن۔ اِتھاں انہاں دی ورتیاں گیاں کُجھ تلمیحات پیش کتیاں ویندیاں پیان ہن۔

میڈی عمر ہزاراں ورہیے

عیسٰیؑ توں وی پہلے　　　(۷۸)

سئیں عاشق بزدار دی کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' دی پہلی نظم ''وسیب'' دے ڈوجھے مصرعے وچ ای حضرت عیسٰیؑ دی تلمیح ورتی گئی ہے۔جیندا مطلب عیسوی کلینڈر۔اوسرائیکی وسیب دی قدامت کوں بیان کرن کیتے حضرت عیسٰیؑ دی تلمیح ورت تے ایہ ڈسیندن۔ جو سرائیکی وسیب تے ایندے وسبے ملتان ، ہڑند،بکھر،تونسہ، بھٹہ واہن،مہرے والا، دیرہ، داجل،اُچ تے رنگ پور،پتن منارہ،دلورائے دے ٹھیٹر عیسوی دور کنوں پہلے دے آباد تے شاد ہن۔

ساڈے راول رُل پردیس موئے

ساڈیاں سمیاں وین کرن

کئی مومل،سومل ترستیاں

نہ کاک کندھی نہ ماڑ　　　(۷۹)

ایں بند وچ سمی راول ، تے مومل سومل اَتے کاک ندی تے ماڑ دیاں تلمیحاں ورتیاں گیاں ہن۔سمی راول ہک ٹھیٹھ سرائیکی رومانوی لوک داستان ہے۔جیڑھی کاک ندی دے کنارے وقوع پذیر تھئی۔اَتے کاک ندی،سرائیکی وسیب دے دریا گھاگھرا وچوں نکلن والی ندی جیندی بھر تے عشق ومحبت دی سرائیکی داستان دا مرکزی کردار مومل دی ماری ہئی تے سومل ،مومل دی بھین ہئی۔گھاگھرا دے سکن نال کاک ندی وی سُک گئی تے مومول دی ماڑی وی اُجڑ گئی اے۔ہک المیائی رومانوی داستان ہے۔

کہ اِج وی میں ہاں انا سکندر

کون اے جیند ے

ہتھیں دی میندی دا رنگ بکھڑا اجاں نئیں تھیا (۸۰)

سکندر کوں تاریخ وچ سکندر اعظم آہدن اے ۔ یونانی بادشاہ تے سپہ سالار ہا۔ ایندے بارے مشہور ہے جو ایں ۳۲۶ قبل مسیح دی ساری معلوم دنیا فتح کر گھدی ہئی اتے یونان توں نکل تے پہلے ایران، افریقہ، عرب تے یورپ اُتے ایشیاء دے ملک فتح کریندا ہندوستان پُنا تے ول اتھوں واپس ویندے ہوئے سمندر وچ مر گیا۔ دنیا دے تمام زبان وادب وچ ایندے ناں دیاں وکھو وکھ تلمیحات موجود ہن ۔

سکندر اعظم بہادری تے جوان مردی دی مثالاں پوری دنیاڈ یندی ہے۔ عاشق بزدار اپنی نظم ''محبوب'' وچ سکندر دی تلمیح میر مرتضٰی بھٹو دی بہادری تے جوان مردی تے مستقل مزاجی اتے فاتحانہ حیاتی کیتے اے لائن ورتی ہے۔

کہ اج وی میں ہاں انا سکندر

سئیں عاشق بزدار اپنی شاعری وچ شخصی، تہذیبی، رومانوی، مذہبی جیہاں بہوں ساری تلمیحات ورتیاں ہن ۔ او آیت کریمہ کوں وی بطور تلمیح ورتیندے ہن ۔ نظم ''ونڈ'' وچ ڈو آئیتاں کوں بطور تلمیح ورتیا ہے۔

نوکر ہیلی

ایں حالت تے کوئی کیوں وسکے

لوکی آہدن

وَتعزمن تشاء......

ایں حالت تے کوئی کیوں رووے

لوکی آہدن

وتُذل من تشاء...... (۸۱)

نظم ''ونڈ'' وچ قرآن کریم دیاں ڈو آئیتاں بطور تلمیح کوٹ کیتیاں گیاں ہن ۔ اے نظم امیر غریب دی غیر منصفانہ غیر عادلانہ ونڈ اتے احکام الٰہی کنوں دوری دی وجہ توں حقوق العباد پورے نہ کرݨ بارے ہے۔ امیر روز بروز ڈھیر امیر تھیندے ویندن تیا نہاں دے استحصال پاروں غریب روز بروز غریب تر تھیندے ویندن تے امیراں دی ڈھٹائی تے عقل تے پردے دی اِن گالھ ہے جو او اپنے جبر کوں اللہ نال منسوب کریندے ہن ۔ جو انہاں دی امیری تے امارت اللہ دی وجہ

توں ہے۔

او اپنے جبر و استحصال نا انصافی تے درہ کوں حکم ربی آہدے تے ایجھاں آئیتاں اپنے فائدے واسطے استعمال کریندے۔

اینویں نظم ''ویسن'' وچ وی امیر غریب دی جابرانہ ونڈ ڈکھائی گئی ہے؛

جوظالم تے جابر امیر غریب روندے یتیم بال کوں روٹی نئیں نئیں ڈیندے۔بھل اوندی پکی ماڑی دی پیشانی تے لکھیا ہے

''هذا من فضل ربی''

ایندے کنوں انج ڈھیر سارے اکابرین شخصیات دے ناں بطور تلمیحات ورتیا گیا ہے۔جیندے وچ عیسیٰؑ ،رام، چنن پیر،خواجہ فریدؒ،سخی سلطانؒ، اُچ رانی ، وشنو،شیو، مایا،مریمؑ ،زہراؓ، رادھا،سرسوتی ،اوشا،گوتم چندر،کرشن،شنکر، نانک، وغیرہ تے انہاں دی نظم ''ماءڑی ماء'' تاں تلمیحات نال بھر پور ہے۔

ماءڑی ماء

توں مایا،مریم توں زہرا توں سیتا

توں سرسوتی ،اوشا،رادھا

توں سونی،توں سوہل

ماءڑی ماء

توں گوتم چندر،کرشن،شنکر

نانک،پیر پیغمبر،مرشد،گرو امام اوتار (۸۲)

غرض انہاں دی شاعری اپنے فن وفکر نال رچی کچی ہوئی ہے۔اے ای نئیں بھل انہاں دی کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' وچ کل ۳۵ نظماں شامل ہن تے ہر نظم رات کوں اَسمان تے چمکن آلے تاریاں،کھتیاں،دب اکبر،کہکشاواں تے ملکی وِے کلی ہن۔جنہاں وچوں ہیک وقت کئی کئی فنی خوبیاں اتے کئی کئی فکری موضوعات نظر آندے ہن۔اے کتاب تے انہاں دی شاعری ہیک وقت ترائے ادوار دی نمائندگی کریندی ہے۔

اے تاریخی واقعات، حالات ، واقعات،شخصیات ،افکار تے جذبات دی کتھاوی ہے۔اے موجودہ تے حال دے حقائق دا اخبار وی ہے اتے مستقبل دی پیش گویاں کرن آلی وی ہے۔

انہاں دی شاعری وچ جاء جاء تے فن دے تارے وی چمکدن تے جاء جاء تے جذبات ونظریات دے دھارے

وی واہندن۔انہاں دی شاعری وچ موضوعات مینہہ وسن توں بعد بھیگے بھیگے موسم آلی کار دل چھکویں تے انہاں دا فن مینہہ وچ بنُن آلی ست رنگی پینگ (قوس قزاح) آلی کار سوہݨی تے من موہݨی ہے۔

سچ دی نوبت وَجݨ تاں ݙے، ݙیکھیں مَچدا پڑ کوں
جو وی بُنسی ݙک رَستے دی پیریں دا پھیا ویسی (۸۳)

ہݨیئے ،ݙ اڈھے دی کہاݨی ازل دی دویل توں پھٹدی تے وقت دی سیڑھ تُٹن شابر مُنہ متھے نال جاپدی آندی ہے۔اے دروہ تے سارے جگ دی وسوں دے ہر جی دا قصہ ہے۔

حوالہ جات

۱۔ اسلم رسولپوری، سرائیکی ادب وچ معنی دا پندھ، لاہور، سرائیکی پبلی کیشنز، ۲۰۱۴ء، ص: ۲۵۸

۲۔ حسین مولائی، دلبر، وسیبی سخنور (جلد سوئم)، ڈیرہ غازیخان، ہوتانی پرنٹنگ پریس، اگست ۲۰۰۸ء، ص: ۱۲۸

۳۔ عاشق خان بزدار، قیدی تخت لہور دے (ڈوجھی اشاعت)، ملتان، جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۴ء، ص: ۲۶

۴۔ خان بزدار، عاشق، .... ساڳی ....، ص: ۲۷

۵۔ ساڳی ....، ص: ۲۸

۶۔ ساڳی ....، ص: ۴۰

۷۔ ساڳی ....، ص: ۴۶

۸۔ ساڳی ....، ص: ۳۵

۹۔ ساڳی ....، ص: ۴۹

۱۰۔ ساڳی ....، ص: ۵۹

۱۱۔ محبوب اختر، رانا، مونجھ سے مزاحمت تک، ملتان، جھوک پبلشرز، اگست ۲۰۱۸ء، ص: ۴۷

۱۲۔ خان بزدار، عاشق، قیدی تخت لہور دے، ص: ۸۷

۱۳۔ ساڳی ....، ص: ۹۱

۱۴۔ محبوب اختر، رانا، مونجھ سے مزاحمت تک، ملتان، جھوک، پبلشرز، اگست ۲۰۱۸ء، ص: ۲۶

۱۵۔ عاشق خان بزدار، قیدی تخت لہور دے (ڈوجھی اشاعت)، ملتان، جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۴ء، ص: ۳۱، ۳۲

۱۶۔ محبوب اختر، رانا، مونجھ سے مزاحمت تک، ملتان، جھوک، پبلشرز، اگست ۲۰۱۸ء، ص: ۲۷

۱۷۔ قیدی تخت لہور دے، ص: ۴۷، ۴۸

۱۸۔ ساڳی ....، ص: ۳۰

۱۹۔ ساڳی ....، ص: ۹۹

۲۰۔ ساڳی ....، ص: ۷۶

۲۱۔ ساڳی ....، ص: ۹۴

۲۲۔ ساڳی ....، ص: ۸۲

۲۳۔ سانگی ....، ص:۱۱۴، ۱۱۵

۲۴۔ سانگی ....، ص:۱۱۳

۲۵۔ سانگی ....، ص:۱۰۵

۲۶۔ سانگی ....، ص:۱۱۹

۲۷۔ سانگی ....، ص:۷۸

۲۸۔ طارق اسماعیل احمدانُی، سرائیکی لوک بیانیہ، ملتان، جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۵ء، ص:۱۳

۲۹۔ اسماعیل احمدانُی، ....سانگی ص:۱۴

۳۰۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، ص:۳۴

۳۱۔ محبوب اختر، رانا، مونجھ سے مزاحمت تک، ملتان، جھوک پبلشرز، اگست ۲۰۱۸ء، ص:۲۶۹

۳۲۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، ص:۴۰، ۴۱

۳۳۔ سانگی ....، ص:۱۰۲، ۱۰۳

۳۴۔ سانگی ....، ص:۵۵

۳۵۔ محبوب اختر، رانا، مونجھ سے مزاحمت تک، ملتان، جھوک پبلشرز، اگست ۲۰۱۸ء، ص:۲۷۱

۳۶۔ قیدی تخت لہور دے، ص:۴۸

۳۷۔ سانگی، ص:۶۳

۳۸۔ سانگی، ص:۶۷

۳۹۔ سانگی، ص:۸۴، ۸۵

۴۰۔ سانگی، ص:۹۲

۴۱۔ سانگی، ص:۶۵

۴۲۔ سانگی، ص:۸۵، ۸۶

۴۳۔ سانگی، ص:۸۶

۴۴۔ سانگی، ص:۱۰۲، ۱۰۳

۴۵۔ سانگی، ص:۲۹

۴۶۔ سا ئگی ،ص:

۴۷۔ Encyclopedia Britircia.vol 14. chicafo.U.S.A 1962. p-876

۴۸۔ خان بزدار، عاشق،قیدی تخت لہوردے(ڈوجھی اشاعت)،ملتان،جھوک پرنٹرز،۲۰۱۴ء،ص:۱۰۹،۱۱۰

۴۹۔ سا ئگی ،ص:۶۴

۵۰۔ سا ئگی ،ص:۴۰

۵۱۔ سا ئگی ،ص:۴۵،۴۶

۵۲۔ سا ئگی ،ص:۲۹

۵۳۔ سا ئگی ،ص:۹۷،۹۸

۵۴۔ سا ئگی ،ص:۴۲،۴۳

۵۵۔ سا ئگی ،ص:۴۴،۴۵

۵۶۔ سا ئگی ،ص:۸۳

۵۷۔ مختار علی شاہ،وسیب،علی حیدر ملتانی نمبر،سرائیکی اکیڈمی ملتان،۲۰۱۶ء،ص:۹۲

۵۸۔ مختار علی شاہ،علی حیدر ملتانی نمبر،۸۶

۵۹۔ شاکر شجاع آبادی،کلام شاکر،وسیب سرائیکی ادبی مرکز ملتان،سن۲۰۰۲ء،ص:۱۵۲

۶۰۔ احمد خاں طارق نمبر،وسوں ویہڑے،محبوب تابش سجاک ادبی سنگت ڈیرہ غازی خان،سن۲۰۱۵ء،ص:۲۶۵

۶۱۔ خان بزدار، عاشق،ڈوہڑہ،غیر مطبوعہ کلام

۶۲۔ خان بزدار، عاشق،ڈوہڑہ،غیر مطبوعہ کلام

۶۳۔ خان بزدار، عاشق،ڈوہڑہ،غیر مطبوعہ کلام

۶۴۔ خان بزدار، عاشق،ڈوہڑہ،غیر مطبوعہ کلام

۶۵۔ خان بزدار، عاشق،ڈوہڑہ،غیر مطبوعہ کلام

۶۶۔ خان بزدار، عاشق،قیدی تخت لہوردے،ملتان،جھوک پرنٹرز،۲۰۱۴ء،ص:۱۰۰

۶۷۔ خان بزدار، عاشق،غزل،غیر مطبوعہ کلام

۶۸۔ خان بزدار، عاشق،غزل،غیر مطبوعہ کلام

۶۹۔ خان بزدار، عاشق، غزل، غیر مطبوعہ کلام

۷۰۔ خان بزدار، عاشق، کافی، غیر مطبوعہ کلام

۷۱۔ خان بزدار، عاشق، غزل، غیر مطبوعہ کلام

۷۲۔ تنویر حسین، ڈاکٹر، اصلاحات ادبی، لاہور، علمی کتاب خانہ، ۲۰۱۹ء، ص: ۳۰

۷۳۔ خان بزدار، عاشق، قیدی تخت لہور دے، ایمکو ویلفیئر فاؤنڈیشن، ڈیرہ غازی خان، ۲۰۱۴ء، ص: ۴۶

۷۴۔ سا اگی، ص: ۱۱۴

۷۵۔ سا اگی، ص: ۷۲

۷۶۔ خان بزدار، عاشق، کافی، غیر مطبوعہ کلام

۷۷۔ سا اگی، ص: ۲۹

۷۸۔ سا اگی، ص: ۲۷

۷۹۔ سا اگی، ص: ۴۰

۸۰۔ ،سا اگی، ص: ۵۷

۸۱۔ سا اگی، ص: ۶۶

۸۲۔ سا اگی، ص: ۱۱۴

۸۳۔ خان بزدار، عاشق، اشتہار، سرائیکی میلہ، مہرے والا، ضلع راجن پور، ۱۹ر نومبر ۲۰۱۶ء، ص: ۲

تریجھا باب:

فکری جائزہ

انسان اپݨے ہووݨ داثبوت بول تے ݙیندے اتے اوندا بولݨ ای نہ چھڑا اوندے ہووݨ داثبوت ہے۔ بھل اشرف المخلوقات ہووݨ داوی ثبوت ہے۔ انسان تے زناوریں ہیناں فرقاں توں انج وݙا فرق سوچ تے زبان دا ہے۔ انسان سوچ سگدا ہے تے بول سڳدا ہے۔ تے جانور سوچ وی نہیں سگدا اتے بول وی نئیں سگدا۔ سوچݨ تے بولݨ ای او فرق ہن۔ جیہڑے انسانیں دے وی طبقات ہُندن۔ انہاں وچوں عام ݙو طبقے ہن۔ ہک عام لوک تے ݙوجھا خاص لوک۔ عام لوک چھڑا سوچ سگدن تے بول سگدن۔ جڈاں جو خاص لوک خاص سوچ سگدن تے خاص طریقے نال بول سگدن۔ جنہاں دی مثال زناوریں دے ایڑ دی ݙتی ویندی ہے۔ جیڑھا پندھ کریندا اے۔ اینویں انسان وچ صدیاں پڑ صدیاں پندھ کریندا اگوں تے ودھدا اے۔ پر انسان دی ݙینہو ݙینہہ تے سالہا سال دی ترقی دار یکارڈ کون رکھیندے۔ اے خاص لوک ہوون جیڑھے ہر دور وچ جمدن تے ہر دور انہاں دے ناں نال سنجا تا ویندے۔

جینویں اردو ادب وچ، ولی دکنی، میر تقی میرؔ، غالب تے اقبالؔ تے فیض احمد فیضؔ دے ناں توں صدیاں سنجاتیاں ویندیاں ہن۔ اینویں سرائیکی ادب وچ وی بابا فریدؒ، سلطان باہوؒ علی حیدر ملتانی، خواجہ غلام فریدؒ تے خرم بہاولپوری دے ناں ویں توں ادوار تے صدیاں سنجاتیاں ویندیاں ہن۔ انہاں ادوار دا تعین عموماً صدی دے گزرݨ دے بعد تھیندے یا ول اوں عظیم شاعر دے گزرݨ دے بعد تھیندے۔ پر کڈاہیں کڈاہیں او شاعر جیندے جی ناں واں اُچا کر گھندے۔ جو اَگلیاں پچھلیاں صدیاں وی نو تے اونکوں سلام کرݨ لگ پوندیاں ہن۔ جینویں خواجہ غلام فریدؒ۔

سرائیکی شاعری دے جدید دور اچ وݙے وݙے ناں ہن۔ جنہاں وچ اشو لال، رفعت عباس، عزیز شاہد، ارشاد تونسوی، احمد خان طارق، سعید انور، اقبال سوکڑی، نصر اللہ خان ناصر اتے شمیم عارف جیہے بااثر شاعر شامل ہن۔ ایں تندیر وچ عاشق بزدار داناں وی شامل ہے ہر وݙے مشاعرے تے ہر وݙے ادبی کٹھ وچ عاشق بزدار ضرور سڈے ویندن۔

انہاں جدید شاعراں دی تندیر تے توجہ کریسوتاں ہک گالھ نشابر تھی تے سامݨے آندی ہے۔ جو اِہو کی شاعری تے ضلع ڈیرہ غازی خان تے اثرات بہوں واضع ہن۔ بھل ایں نویں شاعری کوں جدید تخیل تے فکراتھوں دے شاعریں ݙتی۔ جیندا روح رواں سئیں اقبال سوکڑی جیہے سنئیر شاعر ہن۔ ول اتھاں اشو لال، عزیز شاہد، ارشاد تونسوی، احمد خان طارق اتے عاشق بزدار جیہے شاعر آندے ہن۔ انہاں وچوں سئیں عاشق بزدار اُتم تے ݙوری حیثیت رکھیندن۔ جو او اتھے بندے

ہن ۔جھاں نال چھڑا شاعری دے ذریعے بھل مہرے آلے دے ثقافتی میلے دے ذریعے وی سرائیکی قوم تے زبان وادب دی خدمت کریندے ہن ۔او اپنی شاعری دے ذریعے عملی اقدامات دے ذریعے سرائیکی قومی شعور کوں وی ودھیندے ہن ۔ تے وسیب دے ڈکھ درد، غربت، ناانصافی، وسائل دی کمی، طبقاتی چھک دھرو اعلیٰ ملکیت اختیارات دی غیر منصفانہ ونڈ اتے ڈھگ سارے سیاسی، ثقافتی، تہذیبی اتے جغرافیائی مسائل دو توجہ ڈیویندن، بلکہ توجہ توں علاوہ انہاں دی انقلابی شاعری انہاں زیادتیاں دے خلاف ہک نعرہ بݨ تے اُچیری تھیندی ہے۔

سئیں اسلم رسولپوری صاحب عاشق بزدار دی کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' دے دیباچے وچ لکھدن:

''میڈے خیال وچ خواجہ فریدؒ جیڑھے سرائیکی قومی شعور دا ابرابد ھے۔
عاشق بزدار اونکوں ڈھیر سارا اسار ئیے۔اپݨے وسیب نال پیار اتے وسیبی علاقیاں دے
حوالے نال اپݨے پیغام دی ترسیل خواجہ فریدؒ دی یقیناً منڈھلی تے وڈی صفت ہے۔لیکن
تاریخ دا اصل تے انقلابی تصور جیڑھا ودھیک شکل اچ عاشق بزدار دی نظمیں اچ
ملدے۔خواجہ فریدؒ دے اپݨے مخصوص مذہبی منصب دی وجہ کنوں انہاں دے کلام وچ
ممکن ای نہ ہا۔''(۱)

عاشق بزدار ہک (Geo Political) شعور رکھݨ آلا شاعر ہے۔او اپݨے تل کوں تل دے سوھݨپ، مسائل اتے روایت کوں بہوں سوھݨے ڈھنگ نال اپݨی شاعری وچ پیش کریندے۔اوندی شاعری دے اہم موضوعات وی تل وطنی تے وسیبی ہن۔او سرائیکی وسیب کوں دنیا کنوں وانجھا (Isolate) کر تے نئیں ڈیکھیندے۔بھل او سرائیکی وسیب کوں ملکی اتے عالمی تناظر اچ رکھ تے ڈیکھیندے ہن۔اتے اپݨے وسیب دی ہر خوبی تے ہر وانجھ کوں عالمی تناظر وچ ڈیکھیندے ہن۔مثلاً انہاں دی نظم ''بابل'' عورتیں دے عالمی ڈینہہ دے حوالے نال ہے تے ہیں موضوع تے ای لکھی گئی ہے۔جیندے وچ تریمتیں دے عالمی ڈینہہ دے موقع تے وسیب دی تریمت تے دھی رانی نال تھیوݨ آلی وانجھ کوں بیان کریندن۔جو ساڈی وسیبی روایت ہے۔جو پتر اں دے جمݨے کوں خوشی تے دھیاں دی پیدائش کوں ڈکھ دا باعث سمجھیا ویندے۔بھل پتر کوں تڈ تے دھی کوں اڈ سمجھیا ویندے۔جواے ناں دی اواڈ ہے۔جیڑھی لُڑھ تے ویہہ ونجݨی ہے۔ تے پتر ساڈے مونڈھے نال مونڈھا لا تے کھڑا ہوسی۔تہوں اتھوں دے لوک دھیاں کوں پرایا دھن تے پتراں کوں اپݨا دھن سمجھدے ہن۔او دھیریں کوں نکے ہوندے ای اے آکھݨ لگ پوندن جو توں تاں پرائی ہیں تے تیڈا اے گھر نئیں۔بلکہ تیڈا اتاں او گھر ہوسی جتھاں توں پرنج تے ونجݨے۔

دھریں دے ایں ڈکھ کوں عاشق بزدار دی نظم وچ ڈیکھو؛

بابل ساڈیاں اکھیں روندین

تیڈی پگ دے پاند کوں لوہندن

شالا ست پتر یتا تھیویں

اساں تیں کوں کُجھ ناہیں منگدیاں

نہ ساڈی کُجھ جیل ہے کائی

بابل تیئیں تائیں ہکا زاری

اپنے صحن اگوں اڑتوں ساڈے پیر نہ مسیں (۲)

عاشق بزدار دی شاعری وچ شمیں نشابر ہن

۱۔سرائیکی وسیب دا جغرافیہ

۲۔سرائیکی وسیب دی تاریخ

۳۔سرائیکی وسیب دی ثقافت

۴۔سرائیکی وسیب دی تہذیب

۵۔سرائیکی وسیب دا تمدن

۱۔سرائیکی وسیب دے جغرافیے دا شعور:

عاشق بزدار ہک باشعور شاعر ہن ۔ ہر باشعور شاعر اپنی دھرتی نال جڑیل ہوندا ہے۔او اپنے تل تے کھڑو تے اَسمان کوں ہتھ لیندے ے۔اَسمان تے لگیل اونداا ے ہتھ سارا جہان ڈیہدے جو کیویں ہک بندہ اپنے تل تے کھڑو تے دنیا بھر دے لوکیں کوں اپنی طرف متوجہ کریندے۔اوندی ایہا شاعری تاں اونکوں ہک آفاقی تے بین الاقوامی شاعر بݨیندی ہے۔او دنیا جہاں کوں اپنے جغرافیہ اَتے جغرافیائی حالات بارے ڈسیندے۔جغرافیائی ڈکھاں مثلاً زلزلہ،طوفان، ہڑ،اتے کہیں وی قسم دی ناگہانی آفت کوں پیار کریندے اتے اپنے جغرافیے دی سہنپ کوں وی پیش کریندے۔

جیویں (Words Worth) دی شاعری پاروں اونکوں (The Poet of the nature) آکھیا ویندے۔انہاں دی مشہور نظم (Daffodils) دا ہک مونڈھی بند ملاحظہ تھیوئے:

"I wandered lonely as a cloud that floats on high Mountains. When all at once i saw a crowd. A host of golden daffodils beside the lake, beneath the trees fluttering and dancing in the breeze."(۳)

اپݨے جغرافیے دے سوھݨپ کوں اجاگر کرݨ تے اونکوں خوبصورت بݨا تے پیش کرݨ ہر وݙے شاعر دی ہک اہم فکری خوبی ہوندی ہے۔ کیونجو او جیڑھی دھرتی دا پتر ہوندے، اونکوں پھل بوٹے تے سرخی پوڈر ناں لاوئے تاں او اپݨی شاعری کوں ادھورا سمجھدے۔ کیوں جو اے عالمی سچ ہے۔ جو شاعر دھرتی نال سوہݨا ہوندے اتے دھرتی شاعر نال سوہݨی ہوندی اے۔فکری رویہ سرائیکی دے ہر وݙے کلاسیکل تے جدید شاعر وچ نظر آندے۔

سئیں مولوی لطف علی کوں ݙیکھو۔اپݨی مثنوی سیف الملوک وچ جیڑھا مصر دا قصہ ہے۔اپݨے وسیب کوں کیویں پیش کریندن؛

تھل اندر تھر تھل گھتیا سدوں مثل سئے ماراں

جھنگ جو ہے جھڑ او جھڑ اوکھے کئی ٹوبھے اوتھ غاراں

ݙاکݨ پاکݨ پھردیاں بھوندیاں شوکݨ مار ہزاراں

لطفؔ علی وچ بردے کھادے شینہ سیفل سئے تاڑاں (۴)

سچل سرمستؒ کوں ݙیکھو؛

رہسوں راوی تے کنار	رانجھو یار بٹھار
جھنگ سیال دے شور کرن	ہن ویسوں تخت ہزار
ابر اکھیں دا اینویں وسدا	جیویں مینگھ ملہار

ساکوں ملیا محرم یار (۵)

سئیں خواجہ فریدؒ کوں ݙیکھو، انہاں دیاں تاں ݙھک ساری مثالاں ہن؛

اُتھ دردمنداں دے دیرے

جتھ کرڑ کنڈا بوٹی ڈھیرے

کھپ کھاراں تے لئی لائیں — سیڑھ پھوگ بہوں من بھانے

تھل ٹبے دہڑکانے | ہر بھٹ بھٹ نال بسیرے
روہی راوے تھیاں گلزاریں | تھل چتر انگ ای باغ بہاراں
گھنڈتوراں بارش باراں | چڑ چے دھاون گاون دے

☆

میڈا بادل برکھا کھمڑ یاں گا جاں | بارش تے باران وی توں
میڈا ملک ملہیر تے مارو تھلڑا | روہی چولستان وی توں (۶)

وسیبی جانکاری تے وسیبی نال گالھ مہاڑ اہو کے وڈے شاعریں دی وی فکری خوبی ہے اتے اتھے شاعرای وڈے تے نشابر تھئیں۔جنہاں وچ وسیبی شعور بہوں اُتم ہے۔انہاں شاعراں وچ احمد خان طارق، اقبال سوکڑی، اشولال، رفعت عباس، شاکر شجاع آبادی، عزیز شاہد، عبدالطیف بھٹی، شمیم عارف قریشی، جہانگیر مخلص اتے محبوب تابش جیہے سبھے شاعر شامل ہن۔انہاں وچوں نمونے دے طور اشو تے رفعت دیاں لائناں ڈیکھو؛

اوہ اپنا اپنے نال ہے تھل اپنا نال ہے
اکھیں دے نال سارے سمندر دی جھال ہے
سندھو دے نال گزرے زمانے دی گالھ نئیں
سندھو دے نال اپنے ہمیشاں دی گالھ ہے (۷)

پرو بھرے انہاں شہراں دی کتاب
گلیاں وچ ہئی طرحاں پڑھی گئی
اساں مذہب وچوں لکھی ہک ہنیندے ہیں
گھوڑے ہن تارے دے، جغرافیہ دی ایں کاٹھ تے
کم اساڈے اَ گن ناں (۸)

بقول ورڈز ورتھ شعر آکھݨ دی صفت اُوں شخص کوں ڈتی ویندی ہے۔جیڑھا بہناں کنوں ڈھیر حساس ہووئے اتے اونکوں لمبی تے ڈونگی سوچ دے موقع وی ملے ہوئے ہوون۔ ہیں سانگوں شاعری ناں ہے طاقت ور محسوسات دے ہوون دا کروچے داوی سا گی خیال ہے۔ جوحسن کامیاب اظہار داڈ وجھاناں ہے اتے ہک حسین فن پارہ دراصل وجدان وچوں ای آندے۔

سئیں عاشق بزدار ورڈز ورتھ تے کروچے دی انہاں ڈوہائیں نظریات تے پورا لہندے ہن ۔ اور بہوں حساس وی ہن تے بہوں ڈونگھی سوچ وی رکھیندے ہن ۔ تے او ہک روشن وجدان دے وی مالک ہن ۔ تہوں تاں انہاں دی شاعری درحقیقت حساس واردات دے بیانیہ حقائق ہن اتے سیاسی تے سماجی نظریات دے حالات و واقعات وی ہن ۔ انہاں دی شاعری دا دائرہ کار رڈیئس انہاں دا اپنا وسیب ہے ۔ او اپنے وسیب دے (Phana) تے (Flora) دی شاعری کریندن ۔ او اپنے وسیب دے بیان کیتے اتے اتھوں دے جغرافیے دا اظہار اپنی نظماں وچ کریندن ۔ انہاں دیاں نظماں، وسیب، سلیمان پہاڑی دی گواہی، ساڈی دھرتی کاک کندھی، ونڈ، دھرتی دا بار، ویݨ، نراس سبھے نظماں وی او انے جغرافیائی حالات تے ماضی وچ انہاں دی عظمت تے حل وچ انہاں دی ہڈھی کوں نشابر کریندے ۔

اہنیاں نظماں وچ ''وسیب'' وچ او اپنے تاریخی جغرافیے دا بھرپور اظہار کریندن تے اوں جغرافیہ تے ماݨ وی کریندن ۔ اتھوں دے واہندے قدیم دریا سندھو سرسوتی، گھاگھرا، دا تے قدیم ندیاں سنگھڑ، چھاچھڑ، تے کاک دا اظہار وی کریندن اتے اتھوں دے پتن منارا، دلورائے دے ٹھیڑ، داجل، اُچ تے ہڑیل رنگ پور دا اظہار بہوں من بھاونے ڈھنگ نال کریندن تے انہاں دی سک مونجھ تے تس ایں بیان کریندن ۔ جو جذبات نال بھری اے نظم چڑھدے ہوئے وسیب دی قدیم عظمت دی سِک وچ اکھیں وچوں ہنجوں ترم آندن ۔

تُساں وی ملاحظہ کریسو؛

میڈی عمر ہزاراں ورہے
عیسیٰ توں وی پہلے
میں ایں وسبے وسداہائیں
ڈیس دراوڑ جیندا اناں ہے
ءِملتان، ہڑند تے بکھر
تونسہ، بھٹہ واہݨ
مہرے والا
دیرہ، داجل
اُچ تے رنگ پور
پتن منارا، دلورائے دے ٹھیڑ

صرف ہیں ہکو نظم وچوں ای عاشق بزدار دا جغرافیائی، تاریخ موک تے وسیبی شعور نشابر تھی ویندے۔ اوندا جغرافیائی نظریہ نال ڈیکھو۔ جیندے وچ اودراوڑ، ملتان، ہڑند، بکھر، تونسہ بھٹہ وہن ۔ مہرے والا، دیرہ، داجل، اُچ تے رنگ پور، پتن منارہ، دلورائے دے ٹھیڑ، روہی، راوا، تھل، ڈہر، ملہیر اں، بیٹ تے جھوکاں، گوٹھ تے وستیاں دا ذکر آندے اتے اوندا تاریخی جغرافیائی شعور وی ہے تے اوندے اُتے مان وی کریندن۔ ایں نظم وچ اُنہاں اِنہاں سارے قدیم شہراں دا ذکر کیتے ۔ جیرھے قبل مسیح کنوں آباد تے شاد ہن۔

''ملتان'' دنیا دا قدیم ترین جیندا شہر منیا ویندے۔ ایندے ناں دے ہڑپہ، موہنجوداڑو، بابل، نینوا، قدیم مصر تے قدیم عراق دے سبھے شہر بھڑ تھی گئن ۔ پر اے حالی تئیں جیندا جاگدا پندھ کریندا تے اگو ہیں تھیندا نظر آندے۔ ڈیرہ غازیخان دے قدیم شہر، ہڑند، بکھر، تونسہ، بھٹہ وہن، مہرے والا، داجل اینویں بہاولپور، روہی دے دراوڑ، پتن منارہ، اُچ وی انہاں دے جغرافیائی شعور دا حصہ ہے۔ انہاں اپنی نظم وسیب وچ سرائیکی وسیب دے تریہے ڈویژناں، ملتان دیرہ تے بہاولپور دا جغرافیہ تاریخی شعور نال بیان کیتا ہے۔ ایندے توں انج اتھوں دے جغرافیائی تلاں داوی ذکر کیتے ۔ انہاں وچ روہی، ٹبے، تھل رواے، ٹوبھے، تاڑے، جنگل بیلے ۔ ڈہر تے ملہیر اں، کُن کیر، جھر، بیٹ کوں وی شعری ردم نال بیان کیتے اَتے اتھوں دی جغرافیائی تے وسیبی سوغاتاں تے فلورا داوی شعوری ذکر کریندن۔ مثلاً جالیں، کانہہ، لایاں، پھوگ، پھلی، کھپ، کرینہہ، کریئے۔ وغیرہ۔

او سرائیکی لوک رومانوی کرداریں داوی ذکر کریندن۔ جیویں مومل سومل، سسی، سمی راول، اے سارے خاص سرائیکی وسیب دے کردار ہن۔ مومل تے سومل ڈو ہائیں بھینئیں ہن تے دریائے ہاکڑہ رگھا گھرا وچوں نکلن آلی کاک ندی دے کنارے انہاں دی ماڑی ہئی۔ جیڑے ہاکڑہ سکن نال کاک ندی سک گئی اَتے کاک ندی دے سکن نال مومل دی ماڑی وی اُجڑ گئی۔ اینویں سمی راول، روہی تے سسی پنوں کوہ سلیمان دیاں لوک عشقیہ کردار تے داستاناں ہن۔

عاشق بزدار کوں جتھاں سرائیکی وسیب دے جغرافیائی تلاں دا شعور ہے۔ اتھاں انہاں تلاں کوں آباد تے سیراب کرن آلے دریا تے نہراں داوی انہاں کوں پکا پورا احساس ہے۔ اوگھارا، سنگھڑ، سندھ دریا چھا چھڑ، تے کاک ندیاں داوی سِک چاہ نال ذکر کریندن۔ دریائے گھارا۔ جیکوں گھاگھرا، ہاکڑہ تے سرسوتی وی آہدن۔ جیڑھا دریا روہی وچ واہندا ہئی۔ جیں کنوں اے تل سرسبز و شاداب وادی ہئی تے اینکوں وادی ہاکڑہ آکھیا ویندا ہئی۔ پتن منارا ہیں دریا دے کنڈے تے واقع ہئی تے ایہہ ہوں وڈی تجارتی منڈی ہئی۔ جتھاں بحری جہاز تے تجارتی کشتیاں آرکدیاں ہن۔ ایں دریا دی واہن

ہن وی موجود ہے اَتے کڈھیں کڈھیں شدید سیلاب وچ اَج وی پانی آ ویندے ۔۱۹۸۴ء دے فلڈ وچ فورٹ عباس دے نیڑے ایندی واہن وچ پانی آ گیا ہا۔ ایں دریا کوں سُک ویاہ وی آہدن ۔ اے دریا شمالی پہاڑاں وچوں نکلدا ہا تے پنجند دے مقام تے بہناں دریاواں وچ شامل تھی کراہیں انت دریائے سندھ وچ ڈھاندا ہا۔ ڈاکٹر رفیق مغل پاکستان دے ہک نامور آرکیالوجسٹ نے ایں وادی ہاکڑہ وچ کوئی ۴۱۴ قدیم آبادیاں دے آثار لبھے ہن ۔ جتھاں گنویری والا ہے۔ بھوں وڈا شہر ہا۔ جیندے تجارتی تے سماجی رابطے ہڑپہ ملتان تے موہنجو داڑو نال ملدے ہن ۔ اتھوں وی اوہا آثار برآمد تھئے ہن ۔ جیہڑے ہڑپہ تے موہنجو داڑو وچوں ملے ہن ۔ ایندے وچوں نکلن آلی کاک ندی جیڑھی رحیم یار خان دے نیڑے واہندی ہئی ۔ ایندی بھوں وڈی رومانوی حیثیت ہے۔

رومانوی داستان مومل رانو وچوں مومل دی ماڑی ہیں ندی دے کنارے واقع ہئی ۔ اے ندی اے جیرھی رومانوی حیثیت رکھیندی ہے۔ جو بھوں سارے کلاسیکل شاعراں وی اپنی شاعری وچ ایندا ذکر کیتا ہے۔ حضرت خواجہ فریدؒ دی کافی عمر چوڑاناڈ ے جیسلمیر ندی داذکر کیتے ۔ اے کافی روہی دے منظر نامے وچ لکھی گئی ہے۔ جتھاں کاک ندی ہئی ۔ ملاحظہ تھیوے۔

برہوں داچوڑا پریت داسوہا   کاک ندی دے گھیرا (۱۰)

ڈاکٹر مہر عبدالحق ،"ملہیر ڑا دے ترجے دے حوالے نال متن دیوان فرید وچ لکھدن ؛

> "ملہیر ،ملہیر کا علاقہ ،اس لفظ سے کسی خاص مقام مراد لینا یا اسے جغرافیائی مقام سمجھنا محض قیاس آرائی ہے۔ خواجہ صاحب نے ہر جگہ اس لفظ سے محبوب کے رہنے کی جگہ۔ مسرتوں کا مقام آباد وشاد علاقہ اور ایسی جائے قرار مراد لی ہے۔ جہاں سکون و راحت اور امن و امان اورر خوشحالی کا دور دورہ ہو یہ لفظ خواجہ صاحب کا یوٹو پیا ہے۔"(۱۱)

اتھاں مہر صاحب نال ہک گالھوں اختلاف کیا ونج سگیندے جو ملک ملہیر ہک خیالی جاہ ہے۔ حالانکہ اَجھی کوئی گائیں ملہر ڈہڑ وچ بݨ آلیاں انہاں نالیاں یا واہنداں کوں آہدھن ،جیہڑھیاں میہنہ دا پانی ٹوبے دوگھن آندیاں ہے۔ روہی تے تھل وچ ڈاہڑ کیونجومیلاں تئیں گھریا ہوندا ہے تے بارش وچ اے جل تھل تھی ویندے آ تے پانی کیوں جوزمین وچ تھولا جذب تھیندے ۔ تہوں اے ہک وڈی جھیل یا تلا دا منظر پیش کریندے تے روہیلے ایں ڈاہڑ دے ہک پاسے ٹوبھا بہناں تے اے پانی جمع کر گھندن ۔ جڈاں پانی ٹوبھے وچ جمع تھیندا پیا ہوندے تاں ڈاہر دا نقشہ ای بھوں من بھاونا بݨ ویندے۔ کتھائیں پانی دیاں لیہاں تے کتھائیں بھوئیں دیاں لیہاں ہوندیاں ہن تے پان ہولے ہولے انہاں لیہاں وچ واہندے ۔ ٹوبھے وچ جمع تھیندا پیا ہوندے تاں ڈاہر دی ایں کیفیت کوملہیر آہدن ۔ ایندا نظارہ بھوں من بھانواں تے دل

کش ہوندے۔ جتھاں روہیلے تینگر تے تینگراں مینہہ وچ بھجدن دھرکدن تے موجاں منیندن۔ روہیلاں دی انہاں خوشیاں کوں خواجہ فریدؒ نے عمل تجسیم دے حوالے نال ملک ملہیر بنایا ہے تے ایہوای خواجہ فریدؒ دا یوٹو پیا ہے۔ جینکوں عاشق بزدار وی اپنی شاعری وچ ورتے۔

آہدن؛

ایں وسبے دے تھل تے ٹبے

روہی راوے، ٹوبھے تاڑے

جنگل بیلے، ڈاہر، ملہیر اں (۱۲)

اے سئیں عاشق بزدار دا جغرافیائی شعور ہے۔ جو انہاں ملہیر اں دا ذکر تھل، روہی، ٹبے۔ ٹوبھے تے ڈاہراں آلے بند وچ کیتے کیو جو اے روہی تے تھل وچ ہوندن۔ اتھاں انہاں دا جغرافیائی شعور مہر عبدالحق کنوں وی ڈھگ نشابر ہے۔ جو انہاں کوں تاں ''ملہیر'' دے مطلب دا وی پتہ کینی۔ جڈاں جو عاشق بزدار نے نا چھڑا ملہیر دا جائے مقام تے حدود اربعہ ڈسائے۔ بھل اینکوں پہاڑی علاقے دی بجائے ریگستان علاقے دے مقام ہوون دی وی نشابر وضاحت کیتی ہے۔

اینویں سنگھڑ تے چھاچھڑ نہراں دا اظہار وی وڈا اچسولا اے۔ ندیاں کوں سلیمان سنگھڑ، ندی تو نسہ دی نیں ہے۔ جیندی مناسبت نال سانگھڑ شہر آباد تھیا اتے چھاچھڑ راجن پور دی نیں ہے۔ اے نیں اجو وی انہاں علاقیاں کوں سیراب کریندیاں پیاں ہن۔

عاشق بزدار دا جغرافیائی شعور دا اظہار انہاں دی ڈھگ سارے نظماں وچ تھیندے۔ اے اظہار انہاں دے تاریخی جغرافیہ دے حوالے نال اتھوں دی اَج تے سرہن کون بیان کریندن تے حال وچ اتھوں دی تباہی تے زبوں حالی دا وی اظہار ہوندے۔

انہاں دی نظم ''اساں قیدی'' وچ ایں اظہار کریندن:

اساں جئے سرائیکی ڈیس دے

ساڈی دھرتی ماءلکھ پال

ایندے سینے سندھ پیا کھیڈ دا

ایندے پیریں چھاچھڑ کاک

اے بھاگ وند دی بھاگ وند (۱۳)

عاشق بزدار دی نظماں وچ جیڑھے جغرافیائی تلاں دا ظہار کیتا گیا ہے۔ او اے ہن۔ جنہاں دا ویورا کرن نال انہاں دا جغرافیائی شعور ڈھگ نشابر تھیسی۔

سندھ دریا، چھاچھڑ ندی، کاک ندی، تھل، چتر انگ، ملہیر، جھر، جنگل، بیلے، بیٹ، روہی ٹبے، راوے، تاڑے، ٹوبھے، ڈاہر، ملہیر اں، کن کیر، جھڑکاں، پتن منارا، دلورائے دا ٹھیٹر، دراوڑ، ملتان، ہڑند، بکھر، تونسہ، بھٹہ واہن، مہرے والا، دیرہ، داجل اُچ، رنگ پور، گھارا، سنگھر، چھاچھڑ، کاک، گوٹھ، کاہ سلطان، کالی کٹ، دیبل ڈراو، ماڑ بر، سلیمان پہاڑ، دبیں، جنگل جھنڈ، پانی غاراں، سوری، گاہا، مٹھاوݨ، فوجی، آدم وہݨ، جام ٹھیٹر، کندھاں، کوٹھے، شہروستی، گلیاں، سڑکاں، رستے، کوچے، گھر، چھپر، چھانڈن، نیں، ندی دریا، چولستان، دمان، تخت لہور، پہاڑ، افریقہ، فلسطین، کھیت، درے، کانہہ، کہیلے، واہ، وہیرے، ماڑیاں، کوٹھیاں، بنگلے، محل، قبراں، مسجد، درگاہ، مندر پٹڑیاں، سندھ دی، شیش محل، ویڑھا، کچھی، پکھی، پورب پچھم، ماڑ، ڈکھݨ، کنٹھے پٹ وستی، داجل شہر، ابھڑ نگ، قاسم پور واگھا، الیس، سنیا، اُحد، ہمالیہ، یثرب، مکہ، متھرا کاشی، کشمیر، بابل، چرچ، سٹوپے۔ جنت، پربت، باغ وادیاں، کاہا، ارل، چنانہہ، ناری، جمنا، سون، جہلم، پدما، ویاس، گنگا، ستلج، راوی، آمور لینا، برہم پترا، میکنزی، ڈینیوب، کاشی، نیل، فرات، زمزم، جل اوم، چھتر بازار، گھور۔

سئیں عاشق بزدار دی نظماں دی کرافٹنگ بہوں سوہݨی ہے۔ او اپݨی نظماں وچ اپݨے جغرافیائی شعور دے مطابق، وسیبی تاریخی، ملکی تے عالمی جغرافیائی مقامات دے ذریعے ہک سٹیج بݨیندن۔ ول اوں سٹیج کوں فلورا تے فانا نال سجیندن۔ ایہ وی انہاں دے جغرافیائی شعور دی علامت ہے۔ جڈاں مقامات تے فلورا تے فانا نال وسیبی سٹیج سج ویندے تاں ول ایندے وچ اپݨے کردار چھڑیندن۔ اے کردار ترائے قسماں دے ہن۔ رومانوی وسیبی کردار۔ مشاہیر اتے سیاسی سماجی کردار ول انہاں کرداریں دے ذریعے او اتھوں دیاں تاریخی شاناں وی بیان کریندن تے موجودہ زبوں حالی دا وی اظہار کریندے۔ او ہک وسیبی ملکی تے عالمی سیاسی، سماجی تے تاریخی شعور رکھݨ آلے شاعر ہن۔ انہاں دی نظم فنی لحاظ نال ہک مکمل ڈرامہ ہوندی ہے۔ جیندے وچ سٹیج، کردار، ایکشن، (عمل تے ردعمل) اتے ڈائیلاگ (مکالمے) ہوندے ہن جیں کارن انہاں دی نظم دا ابلاغ بہوں شاندار تے جاندار ہن۔ ویندے اتھاں انہاں دے جغرافیائی شعور دی ڈوجھی گواہی۔

انہاں دے فلورا (پھل بوٹیاں تے ون) تے فانا (پکھی تے زناور) دی تندیر پیش کیتی ویندی پئی ہے۔ تاں جو انہاں دا جغرافیائی سٹیج مکمل طور تے ساڈے سامݨے آسگے۔

فلورا:

جالیس، کانہہ، لایاں، پھوگ پھلی، کیھپ، کریہہ، کریٹے، ون، گھاہ، کستوری، کھار، سہنو اراں، پھُل لئی، لانئے ،سرم مینندی، ل پھُلیل، سہیلے، کانے، چہکاں (بیلے بیٹ دی کانہ دا گٹارا، جیڑھا مٹھا ہوندے۔جینکوں منجھیں کھاندن۔ بوٹا، سرہوٹی۔موصلاں۔

فانا:

کُتے، کونجاں، پکھی، کوئل، جگنو، ہرن، مچھی، جلماں، رُمیاں، خچر، وہیر، رچھ، مال، پروانے۔

کرداری نگاری:

ویسے تاں کردار نگاری فنی خوبی ہوندی ہے پر اتھاں انہاں دے کرداریں دے حوالے نال ویورا کیتا ویندے پئے۔ انہاں دے کردار وکھو وکھو نوعیت دے ہن۔ مثلاً زنانے تے مردانے کردار۔ اسم معرفہ تے اسم نکرہ آلے کردار، رومانوی کرار۔صوفیانہ کردار، مہاشیر، مذہبی کردار، وسیبی کردار، پروبھلے دھاڑی (بیرونی حملہ آور) کردار عام کردار تے خواص کردار، اتھاں لمبیڑتوں بچن سانگے اساں انہاں دے کرداریں دی ونڈ وہیر ڈو لحاظ نال کریندے ہیں۔

ا۔	رومانوی کردار	۲۔	مذہبی کردار
۳۔	عوامی کردار	۴۔	معروف کردار

رومانوی کردار:

موہل، سوہل، سسی، سمی، راول، سیتل، میندھرے، ماروی، زینی۔خان پنل، رانئے (موہل میندھرا) سونی، گجر (موہل دی بھینیں) (موہل دی بھین) بھورال۔

مذہبی کردار:

عیسیٰؑ، خواجہ فریدؒ، چنن پیرؒ، لالنؒ، (سخی شہباز قلندرؒ) رام، سخی سلطانؒ، وشنو، شیو، بھگوان، ہری، مایا، مریم، زہرا، سیتا۔سرسوتی، اوشا، رادھا، گوتم چندر، کرشن، شنکر، نانک پیر، گیتا۔

عوامی کردار:

پیر فقریر، ننگر، قیدی، قیدن، دھرتی جائے، ڈاڈے، بابے، ڈاکو، کیہل، کوٹانے، کمی، کسبی، پکھی واس فقیر، جوگی، اوپرے واسی، چوڑھے، گھبرو، ماء پیو، نوکر، بے وارث، اوترے، ویسر، ویر، ویری، بھینی، بھراء، دھیاں پُتر، میریں، تنڈھرے (جوان) وڈکے، ہینڑے، وڈی ہاٹھی والے جی، نسلاں، انسان، راکھے پرچارک، دھرتی واسی۔ دھرتی ماء، بنری حق ہمسائے دھاڑو، یونانی افغانی، منگول، ایرانی حملہ آور عرب، برو پچھلے داھڑو، سوداگر انگریز، امڑی بابل، میں تے توں، دیہہ، بندے، آسیب، محبوب، قاتل، ملک واسی، غریب محنت کش، غلام، وسیب واسی، سوھنی سگھڑ، وحشی، بے کھوندے بے وارث، روحان، نوکر، بیلی ، لوکی، راکھا۔ شخص، لیلیٰ، گھبرو، گونگی دھرتی، پیاسی دھرتی، روگی، سوجھوان، مجذوب، فقیر نمانا، ملاں، کافر، چھوٹا وڈا، ڈیبن نکے بالیں، گھوٹ، پتر، معصوم بال، بیمار، بے سہارا، یتیم، بے نوا مسافر، روز یتے۔ مزیرا، خان ضعیف پیو، بھتار، خطیب لوکی۔ ملکیں، مہر، میانیں، خدا رسیدہ بزرگ، زخمی، قوماں، کاتب، مالک، ظالم، اجداد، گودے، فرشتے، مراسن، بھورال، سانول، پکھی واس پنڈ ھیڑو، نویں واسی، لُریئے۔ ماچھی مے۔ موہانے، مہتم، اوڈ، بھیل، کوٹانے، چوڑھے، کنگر، دائے۔ موچی، پولی، کمی، ڈوم، مراثی، چھوٹے بال، زینی بھین، لال بھرا، خان، کمدار، مسافر، دشمن، فوجی، پیغمبر، مرشد، گرو، امام، اوتار، دیوی، داسی، ممتا، رانی، ملکانی۔

معروف کردار:

سکندر، لال سوہنہارے، نانک، اُچ رانی، رام، دیورائے، لالولاڑ، اشولعل فقیر، فیض، فراز۔

کہانی اتے ڈرامے وچ کرداری نگاری ہوں اہم ہوندی ہے۔ کردار دا حلیہ، اوندا پہلا تعارف ہوندا ہے۔ اوندا لباس، مال اسباب، تے ولتن اتے، زیبائش آلی شئیں کردار دی سنجان کروینداں ہن۔ سئیں عاشق بزدار نے اپنے کردار میں دی تعمیر وتعارف وی ڈھگ ساری شئیں پیش کیتیاں ہن اتے عمل سا گی اونویں ہے جیویں او جغرافیائی مقامات دے بیان کیتے اتھوں دے فلورا تے فانا کوں وی پیش کریندن۔ تاں جو وسیب دا جغرافیائی سٹیج مکمل طور تے اکھیں دے سامنے ہووئے تے جیڑھے تل دی گالھ تھیندی پئی ہووئے او اپنے فلورا تے فانا نال سجیا بنا ہووئے۔ اینویں ای انہاں کرداریں کوئی سجاون تے بناون کیتے انہاں دی ولتن آلی شئیں کوں وی بیان کیتا ہے۔ تاں جوزنانے، مردانے عوامی تے خاص، رومانوی تے صوفی، وسیبی تے عالمی کرداریں دی انہاں دے ساز وسامان نال شناخت تھی سگے۔ اتے ساری وسیبی شئیں دے بذات خود ہک جغرافیائی شعور ہے۔

سازوسامان:

مُرکیاں، پٹڑیاں، ڈھولنے، چھلڑے، کنٹھڑے، بندڑے، ہتھکڑیاں، جندرے، کنٹھے کنگن، پینگھاں، گنڈا سے، ہار پھلاں دے۔مہندی، سرخی ٹکے، تلواریں، نیزے، کلاشنکوف، مشعلاں، تخت، سرخ لالی، بندوق، طوق، پھاسی، دولت، سونا، چاندی پنگوڑے، اوچھن بینسری، سولی، گھنگرو، پگ، ڈفیوے۔شاں، کھارے۔سہرے۔بیلیچیں، بھاہ، روٹی، ماڑی، کپڑے، مکھن، کھیڑ بوچھن، تلوار، لیکب پتری، ورقے، چولے، قلم، نشتر، تیشہ، ونجھلیاں، رنگیل چنی، سرخی، بیڑیں، پتھر، جتیاں گنڈھڑیاں، مرلی، کشتہ، چھلے، مندریاں، چیرے، چیناں الغوزے، مکین، سونہارے، وبوریاں گولی، تمغے، پیسے، جگنی، دِلے، تیر، واجے، ٹھگوی، فائر، گولے، رائفل، گیتا، وید، گرنتھ، انجیل، قرآن، چیڑیاں، چمٹے، چنی، چادر، جھنڈا، پرچم، روٹی، سٹپاراں، بوتل۔شاپنگ بیگ۔

دھرتی جائے کردار:

عاشق بزدار دے جغرافیائی کرداریں تے وسیبی شئیں تے دید بھوانووں تاں انہاں دی شاعری دا سارا فکری تناظر نشابر تھی ویندے۔اوایں دھرتی کوں محبت واسیاں دی دھرتی آہدن۔جیویں مول رانو، سسی پنوں، سمی روال، عمر ماروی تے رام سیتا، وغیرہ کوں (Daughter & Son of Soil) دھرتی دے دھیاں پُتر تے اتھوں دے مذہبی اکابرین تے صوفیا کرام مثلاً، شہباز قلندرؒ، چنن پیرؒ، سخی سلطانؒ، خواجہ فریدؒ، رام، لکشمن، کرشن، گوتم، نانک کوں دھرتی دے بابے، ڈاڈے آہدن اتے تاریخی مقامات مثلاً دلورائے دے ٹھیڑ، اُچ، ہڑپہ، داجل، بھٹہ واہن تے پتن منارا، انہاں بابے ڈاڈیاں تے دھیری پنڈاں دے وسبے ہن۔انہاں دی شاعری وچ عالمی شعور وی نظر دے۔

عالمی شعور:

بوٹیاں، افغان، منگول، ایرانی، افریقہ، فلسطین، شکاگو، اَلپس وی نظر دے۔اُحد، یثرب، مکہ، بابل، آمور لینا، میکینزی، ڈینیوب، نیل، فرات، زمزم۔

عاشق بزدار دھرتی داپُتر ہے۔اواندے تاریخی شان وشوکت تے فلور تے فانا داسُنہپ وی بیان کریندے تے اتھوں دے معروف اکابرین دے ذریعے اتھوں داسُنہپ وی بیان کریندن۔اوایں دھرتی کوں ''یوٹوپیا'' منیندن۔ جیندے تے پروپھلیاں واہراں چڑھیاں تے اینکوں رتورت تے ٹھیڑ بناڈتا۔اوانہاں ڈھاڑیاں کوں وی نشابر کریندن

تے انہاں دے ظلماں کوں بیان کریندن ۔ انہاں دی ہک نظم ''اساں قیدی'' وچ ہک مرثیہ ہے ۔ ہک ہاک ہے تے ہک وین ہے ۔ جیندے وچ او اپنے ''یوٹو پیا'' کوں اجڑ دا ڈیہدن ۔ ہک وڈا شاعر شئیں کوں سامنے رکھ تے نیں ڈیدھا۔ بلکہ (Ariol View) اَسمانی تناظر وچ ڈیہدے اوجغرافیہ، تاریخ ،ثقافت ،تہذیب وتمدن ، وسیب ، ملک تے دنیا کوں اپنے سامنے رکھ تے شئیں ڈیہد ھے ، بلکہ او اتنا وڈا ہوندے جو وسیب ، ملک ، دنیا جغرافیہ تاریخ تے ثقافت تے تہذیب وتمدن انہاں دے دے قدماں وچ پئی ہک ٹھیکری ہوندن ۔ جنہاں کوں او اُتے کھڑو تے ڈیہد ھے پئے ہوندن ۔

انہاں دی نظماں وسیب ، اساں قیدی ، شجرے ، لالن ، سلیمان پہاڑ دی گواہی ، میں تے توں ، ساڈی دھرتی ، کاک کندھی ، راکھا ، کورٹ مارشل تے شاپنگ بیگ اَجھیاں نظماں ہن ۔ جیندے وچ او سرائیکی جغرافیہ ، تاریخ ،ثقافت ،تہذیب ،تمدن اتے پروبھلی ماردھاڑ کوں (Ariol Veiw) نال ڈٹھے ۔ جینویں او ہزاراں سال دی عمر دے وڈے تے ہزاراں گز اُچے شخص ہوون تے سرائیکی وسیبتے منڈھ قدیم کنوں آون آلی تبدیلیاں تے ماردھاڑ کوں اینویں ڈیہد ھے پئے ہن ۔ جیویں ہک عام بندہ کویلیاں دی کھُڈ تے کھڑ وانہاں دی نقل وحرکت ڈیہد ھا پیا ہووئے ۔ سرائیکی وسیب منڈھ قدیم کنوں گھن تے ہن تئیں انہاں دے سامنے ہے تے او اوندی سبھے جغرافیائی ، سیاسی ، سماجی ، معاشرتی تے معاشی تبدیلیاں اِچ ٹکھ ننگ تے امن تے ماردھاڑ کوں ڈیہد ھا پیا ہووئے ۔

انہاں نظم ''سلیمان پہاڑ دی گواہی'' وچ انہاں ایں دھرتی دی ساری تاریخ تے تاریخی واقعات کوں ہک ڈکھ کہانی کلی سنایا ہے ۔ نظم وچ او خود عمل تجسیم دے ذریعے خود کوہ سلیمان بن تے ایں وسیب دی تاریخ ،جغرافیہ ،تہذیب وثقافت اتے سرائیکی لوکیں تے منڈھ کنوں تھیون آلے دھرو تے ماردھاڑ دا ہک وین سنایا ہے ۔

سلیمان پہاڑ دی گواہی:

عاشق بزدار تے اے اعتراض کیتا ویندے جو انہاں دی نظماں وچ ہکو سانواں ماحول ،فکر تے گالھیں اَتے الفاظ ہن ۔ او اپنی کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' دے مہاگ وچ لکھدن جو:

> ''میڈی اکثر نظمیں وچ بیٹ ، روہی ، تھل ، دریا ، واہ ، وہیرے ، ٹھیٹر ، ٹوبھے ، تاڈے ، بوٹے ، لوک داستانیں تے علاقائی تاریخ نال متعلق لوکیں دا ذکر ہے ۔ شائد دوست ایں قسم دی یکسانیت توں بوریت محسوس کرن ۔'' (۱۴)

جواب ایں ڈیندن او آپ ایندا جو:

''او سرائیکی وسیب دے مزاج تے قومی شاعری دی ضرورتیں کوں سامݨے
رکھݨ تے ول اے وی ہے۔ اساں انہیں حوالیں نال اپݨی گم تھئی تاریخ، ثقافت تے
اپݨے وسیب اُتے نشابر منظر پیش کر تے اپݨی دھرتی نال محبتاں جگا سگدے وں۔'' (۱۵)

میڈی نظر وچ انہاں دی نظماں دھاڑیاں تے حملہ آوراں دی تباہی اُتے ویݨ تے نوحے ہن، دھاڑاں تے
ہا کاں ہن۔ اور منڈا قبائل تے کول، بھیل، سنتھال، مور، مے، مہانے، جھیل تے پکھی واسیں تے دراوڑاں کوں ایں دھرتی
تے اصل پُتر سمجھدن۔ جنہاں اُتے آریا، یونانی، منگول عرباں، ایرانیاں، افغانیاں، انگریزاں تے سکھاں نے حملے کیتے تے
انہاں دھرتی واسیں کوں مار مکاوݨ دی بھرپور کوشش کیتی۔ کہیں ملک تے ہک وی حا ملہ تھی ونجے تاں اوندی حالت زار
کیویں تھی ویندی ہے تے اتھاں تاں صدی بہ صدی تے سال پر سال حملے تھیندے رہیے اُتے اتھوں تے لوکیں کوں تہہ تیغ
کریندے رہیے۔

عاشق بزدار دی شاعری پے در پے ایں قتل و غارت دا ویݨ ہے۔ رووݨ ہے۔ ہا کاں ہن تے کوکاں ہن تے
انسان ہووݨ آلے ڈکھ تے ہکو سانواں روندا ہے۔ اوندے رووݨ وچ یکسانیت ہوندی ہے۔ ہاں البتہ ڈکھ جتی وڈا تے
ڈھگ ہووئے تاں اوندا رووݨ ہا کاں اُچیاں تے ڈھگ ساری ہوندیاں ہن۔ عاشق بزدار دیاں نظماں انہاں دیاں ہا کاں
تے رووݨ ہے۔ ایندے اُتے یکسانیت داالزام لاوݨ آلے اپݨے ہر ڈکھ تے نویکلے روئے ڈکھاوݨ تے ول آکھݨ جو
عاشق بزدار وی اپݨے ویݨ تے کوکاں تے وکھو وکھا انداز وچ رووئے۔

ایندا ہیوں سوھݨا جواب سئیں رفعت عباس انہاں دی کتاب دے فلیپ وچ ڈیندن۔ جوا ے سرائیکی سجاکی دا
نواں بیانیہ ہے۔

''عاشق بزدار ہک اتجھے جنے داناں ہے۔ جیڑھا جیندیں جی جھمر جا تھے تے میلیں وچ ڈھل گے۔ اوندی کتاب
''قیدی تخت لہور دے'' ایں سرائیکی وسوں دی سُجا کی دا نواں بیانیہ بݨ گئی ہے۔ جیویں عشق دی نویں جاگ وچوں ہا کڑہ
وَلدا وَیہہ پووئے۔ جھنگیاں وچ مور وَلدے ہول پوون۔ اینویں ایں کتاب چار چفیروں الوائے۔ روز ڈیہاڑی گالھ،
گوٹھ، بزاریں توں تھیندی پارلیمان تے میڈیا وچوں نسری اے۔ پوسٹراں، بینراں وچوں جا گئی اے۔ لوکیں ایں کتاب
داولیس پاتے ا، اینکوں سر اپݨے دا پٹکا بݨائے۔ ایں کتاب کوں بین کر تے تَل وطنی قومیں کوں ہمیشہ کیتے قید رکھݨ دا دَروہ کیتا
گیا۔ پر دھرتی واس نہیں جھلیندے۔ انہاں دی ماء بولی دے باغ وچ سُنجاݨ دے پھُل ہمیش کھڑدے رہ ویندن۔ ایں
کتاب دا دَلا چھپݨ ہنکل ہے۔ ہر اوں تخت کوں جیڑھا قومیں کوں اپݨی ہدھ وچ رکھݨ چاہندے۔ (۱۶)

تاریخی شعور:

وڈا اتے باشعور شاعر رومانوی شاعری دے نال نال شخصی ، وسیبی ، تاریخی ،تہذیبی اتے ثقافتی شعوروی بیان کریندے۔ بلکہ اپنے آپ کوں دھرتی جایا تے دھرتی داوارث بنا تے پیش کریندا ہے اَتے اواپنے دھرتی جایا ہوون تے فخر وی کریندا ہے۔

سئیں علی حیدر دا تاریخی تے وسیبی شعور ڈیکھو:

زہر نہیں جو کھامرن کجھ شرم نہ ہندوستانیاں نوں
کیا حیا انہاں راجیاں کوں، لج غنس تورانیاں نوں
بھیڑے بھر بھر ڈیون خزانے فارسیاں کوں خراسانیاں نوں
وچ چھونیاں دے نک بُڈ ونجے لہو نہ ودھیاں پانیاں نوں
ڈاڑھیاں چامُنایاں اکھیوں کشف اے انہاں زنانیاں نوں
انہاں توپچیاں ، زنبور چیاں نوں انہاں برقدانداز پاتیاں نوں
انہاں بانکیاں ٹیڑھیاں ڈنگیاں نوں انہاں ترکاں آکر دخانیاں نوں
انہاں نوک بنداں دکھنی جائے بانکے تے پوش کمانیاں نوں
انہاں پلٹھی بازاں بزاریاں نوں انہاں خیل قداں افغانیاں نوں
انہاں تبتی کشتی گیراں نوں انہاں تیر انداز کہانیاں نوں
حیدرؔ آکھ توں انہاں ہیجڑیاں نوں ، انہاں خصیاں نامرداں نوں (۱۷)

جدید شاعراں وچ وی اے تاریخی شعور ہک اتم نشانی ہے۔ رفعت عباس دی شاعری وچ تاریخ وجغرافیہ تے تہذیب داشعور ڈیکھو جیڑھا جدید شاعری دا نمائندہ شعور ہے۔

سمندر نال پیڑی وانگوں بدھے ہوئے
ہوں سارے ملک ہن
تے کاٹھ اُتے ٹردے ہوئے لوکیں دی اُبال
جغرافیہ
وڈے ہک قلام پچھوں پکیاں داوپار

تاریخ

لمبی ہک لڑائی پچھوں گھوڑیاں دی سوداگیری

ایہو سندھو آپ سمندر ہے

تے ساڈے کیتے سارا قصبہ

لاہندے کنوں چڑھدے تائیں ٹرپووے تاں

ڈکھݨ تائیں گھلدے

اساں رام لیلا وچ نال راوݨ دے

ایہ گنیش تے ہنومان

ساڈے وچوں ہن، پر ساڈے نئیں۔(۱۸)

ہزاراں سالیں کنیں وادی سندھ وچ واہندے دریا، سندھ، ہاکڑہ، ستلج، راوی، جہلم، بیاس تے چناب ایں دھرتی کوں بھاگ سہاگ لائی رکھیا۔ دریاواں تے چنگے موسماں دی سانجھ نال اتھاں فلورا تے فانا دا رنگ لگیا ریہا۔ سائبریا کنوں ٹھڈھی ہواواں، سوہݨے پکھی تے مینگھ ملہاراں اتھاں گل پھل باغ بہاراں لائی رکھیاں۔ وادی سندھ دا وسیب ہزاراں سالیں دے جغرافیے تاریخ دا حامل ہے۔ ہزاراں سالیں دی تاریخ تے ایں وسیب کوں سکھ شانت تے امن و شانتی دا گھوارہ بݨائی رکھیا تے اتھاں، ہڑپہ، موہنجوداڑو، گنویری والا، جلیل پور اتے جلیل پور II ملی استھان جیہے شہر اپݨی شان وشوکت نال قائم ودائم ہن۔

انہاں وچوں ماگان، کھمر ون، دل نون، رہاوس کیشپ پور، ملوہر، مول استھان، مولتان، تے ول ملتان ناں وٹایا تے شہر دے ہر ہک ناں صدیاں تئیں اپݨا ناں ہوکوایا اَتے ول صدیاں حملہ آواراں دے حملیاں تے چڑھ مار انہاں شہراں تے وسیباں دی تباہی تھیندی رہی۔ کڈاہیں ایں وسیب دی حداں کشمیر تئیں ہن۔ تہوں تاں کشمیری زبان وچ ہݨوں سارے سرائیکی لفظ ہن وی موجود ہن۔ حملہ آوراں ڈھاڑیاں اتھوں دے لوکیں دا قتلام کیتا۔ شہر تے وستیاں تباہ و برباد کیتیاں تے ٹھیہر اں دی شکل وچ اجھو وی موجود ہن۔

اتھوں دے لوکاں انہاں دھاڑیاں ڈر کنوں نہ اپݨا وسیب چھوڑیا نہ اپݨی ثقافت تے زبان اَتے سنڄاݨ چھوڑی تے ہزاراں سالیں بعد وی ایں خطے کوں ہک آپو آݨاں ناں سرائیکی ڈتا تے سرائیکی ہووݨ تے فخر وی کریندن۔

ایں وسیب تے تھیوݨ آلے ہزاراں سالیں دی مار دھاڑ تے قتل و غارت دی کتھا تاریخ دا المیہ ہے۔ جیند اسلسلہ

ہݨ تائیں جاری وساری ہے۔ ایں دھرتی تے ایندے شہراں تے قصبے دی شکل وچ ایندی زبان، ثقافت تے قومی حیثیت تے انکار دی تکرار اجھووی جاری ہے۔ معروف مؤرخ حفیظ خان دے مطابق پنج ہزار ست سو سال پہلے جتھاں ہک ریاست ہا۔ جتھاں راجہ دھرت حکمران ہا۔ تڈہاں ہیلولتھک دور وچ ڈو انسانی نسلاں ہن۔ ہک ہیئیٹیک نسل ہئی۔ جیندے وچ بربر تے دراوڑی لوک شامل ہن۔ (۱۹)

سرائیکی خطہ ہزاراں سالیں کنیں آباد تے شاد ریہا ہے تے ایں وسیب دے لوک پنجابی آباد کاراں، بلوچاں، پٹھاناں کنوں ہمیش قدیم تھے انجھ ریہے۔ اے لوک اپݨی انجھ زبان تے ثقافت پاروں ٻنہاں قوماں کنوں ہمیش نویکلے ریہے ہن۔ اے لوک مہذب، متمدن تے امن پسند ریہے ہن۔

جیویں اُتے بیان کیتا گیا ہے۔ جوا اے وسیب ہمیشہ کنوں زرخیز ریہا ہے۔ تہوں اتھاں اتھاں داݨا پاݨی تے دھن دولت امانی دار یہا تے ایہا رج ڳج پروبھری قومان دے ٻُکھ ننگ کوں مکاوݨ دالالچ بݨیا۔ تہوں اتھاں آریاواں، منگولوں، یونانیاں، عرباں ترکیاں، افغانیاں، ایرانیاں، برطانیہ تے پنجابی آباد کاراں کوں اتھاں حملے کرݨ تے لُٹ مار کرݨ دالوبھ ڈتی رکھیا۔ کڈاہیں گھوڑے تے چڑھ، کڈاہیں پیڑیاں وچ آ تے بندوقاں نال اَتے کڈاہیں دفتراں وچ بہہ تے اختیار دے قلماں نال ایں وسیب کوں ٹوٹے ٹوٹے کر کے لٹیندے ریہے۔

وکھو وکھ ادووار وچ پروبھلی حکمراناں اپݨے سیاسی مفادات کیتے ایں خطے کوں وڈھیندے ٹکیندے ریہے۔ تے ایندے ہوں سارے شہر، وستیاں، گوٹھ، دریاواں، نہراں تے بنداں کوں انے ہنے کریندے ریہے اَتے انہاں کوں کئی چھوٹی چھوٹی ریاستاں تے اختیارات وچ ونڈیندے ہن۔

پرول اتھوں دی مرکزی حیثیت ملتان دی ریہی۔ اے ثقافتی، لسانی تے معاشری حیثیت وی ہئی۔ راجہ رنجیت سنگھ ۱۸۱۸ء وچ ملتان تے قبضہ کر تے اینکوں پنجاب وچ شامل کرڈ تا اَتے اتھاں قہر دا ظلم تپایا، قتل و غارت کیتی۔ اجھووی خونی برج، قلعہ کہنہ قاسم باغ، چوک شہیداں تے ٻیاں ڈھگ سارے جاہیں انہاں ظلماں تے ماردھاڑ دا تہذیبی ثبوت ہن۔

پاکستان وچ ون یونٹ ٹٹݨ کنوں بعد خطے دی قدیم ریاست بہاولپور تے ملتان کوں انج صوبائی حیثیت ڈیوݨ مقصود ہئی۔ پر ایں نہ کیتا گیا۔

عاشق بزدار صاحب ایں سلسلے وچ خود لکھدن:

> ''سرائیکی دانشوروں نے اپنے قلم کے ذریعے سرائیکی عوام کو معاشی، سیاسی، ثقافتی، جغرافیائی اور تاریخی معلومات حاصل کرنے کا شعور دینے کیلئے مسلسل قلم چلایا۔

اخبارات ورسائل میں آرٹیکل اور کتابیں لکھیں۔جلسوں میں تقاریر کیں۔ریڈیو اور ٹی وی چینلز پر مباحث کئے۔ ان کی اس جد وجہد کے باعث آج سرائیکی قوم اپنے قومی،لسانی اور تاریخی حقوق کے حصول کی خاطر اُٹھ کھڑی ہوئی ہے۔"(۲۰)

عاشق بزدار بذات خود ایں کو ٹیشن دی عملی تصویر ہن۔

میڈی عمر ہزاراں ورہیے

عیسیٰ توں وی پہلے

میں ایں وسبے وسدا ہامیں (۲۱)

آزادی دے پس منظر وچ عاشق بزدار لکھدن:

اساں ایں دھرتی دے جائے

ایندے پانی ایندی مٹی دے وچ ساڈے بوتے ستر یئے

ساڈے ڈاڈیں باہیں اِتھاں

اپنی اَکھ دے پانی دے وچ

اپنی رَت دے رنگ رلائے

گوٹھ اُسار یئے

شہر سنوواریں.................. (۲۲)

عاشق بزدار ایں وسیب دا قدیمی شخص تے مالک ہوون تے مان وی کریندن:

اے دھرتی ہے میڈی سینگھ

اساں ڈوہیں لکھیں سالھیں کولوں کٹھے

حیرت دے وچ

ہک ڈوجھے کوں ڈیہدے آیوں

میکوں یاد اے

جڈاں لکھیں سالیں پچھوں

ایندے سینے دے وچ ساہ ہے

ایندے ذرے ذرے وچوں ساول پُھٹی

ونووَن دی

ایندے انگن بہاراں آیاں (۲۳)

تاریخی جغرافیہ، دھرتی جائے ہووݨ دامان تے بھرو پچھلے حملہ آوریں دی سلسلہ وار ماردھاڑ کوں ایں بیان کریندن۔

ساڈی دھرتی

تھل تے روہی

چولستان دَمان

جتھاں ہک ہک لئی لاݨیں دے مُنڈھ اِچ

ساڈے ڈاڈیں بابیں دیاں قبراں ہِن

جیرھے اپݨی دھرتی ماء رانی دے سینے صحن تے

نویں آوݨ والے

او پرے پیر ڈکݨ دی جنگ اِچ

مردے رہ گئے (۲۴)

او سرائیکی قوم دی قدامت تے Sonqsoil ہووݨ دا اظہار کریندن جو بروپھلی ماردھاڑ ساڈا سبھ کجھ کھس گھدے، ساڈی شان تے ساڈی شناخت تئیں کھس گھدی ہے۔

اساں ایں دھرتی دے جائے

کل تانݨی تاں سب کُجھ ہاسے

اَج تاں بݨ گیوں ٹریئے، ماچھی

مے، موہاݨے

مہتم، مچھی مارݨ والے (۲۵)

انہاں شعری اُڈیلاں توں ای نشابر تھیندے جیویں عاشق بزدار ہک مؤرخ ہووئے تے او ایں دھرتی دی ساری تاریخ جاݨدا ہووئے۔ او سلیمان پہاڑ تے کاک کندھی دی عمل تجسیم (Persanification) کرتے وی انہاں دے

ذریعے اِتھوں دی تاریخ، تاریخی واقعات، پروبھلی واہراں تے قبضہ گیراں کوں وی بیان کریندن تے اوایں وسیبے دی شروعات کوہ سلیمان دے نمودار تھیوݨ کنوں گھندن۔ جیالوجسٹ آہدن۔ جو (Pagnacoii) دے ویلے اتھاں کوہ ہمالیہ تے کوہ سلیمان دا پہاڑی سلسلہ نمودار تھیاء تے برصغیر وچ انسان وی تڈاہیں آن آباد تھئے۔ اے منڈا قبائل، کول، بھیل، سنتھال، مور، مے، موہانے، مہتم، ماچھی اتے پکھی واس ہن۔ جیڑھے ایں دھرتی دے پہلے وسینک، دھرتی جائے اَتے ایں خطہ وچ انسانی حیات دا منڈھ بدھݨ آلے ہن۔

عاشق بزدار دھرتی جایاں نال وی ہمدردی رکھیندن۔ ''جو دھرتی دے اصل وارث ایہا لوک ہن۔ پر ماردھاڑ تے کالونیل ازم دے ذریعے انہاں کوں اپنا غلام مطیع تے (Niglected) لوک بنا تے رکھ ڈتے'' (۲۶)

ہݨ اے لوک ہندوستان وچ ملیچھ تے ناپاک سڈیندن تے پاکستان وچ اے پکھی واس تے چوڑھے سڈ ویندن۔ انہاں کوں تعلیم و ترقی کنوں دور رکھیا گیا ہے۔ سرائیکی شاعری وچ صرف عاشق بزدار تے اشولال فقیر انہاں کوں شعری آدر ڈیندے ہن۔ او انہاں دے حقوق، قدامت تے (Son of the Soil) دھرتی جایا ہووݨ دی گالھ کریندن۔ او انہاں نال محبت کریندن تے انہاں تے نظماں لکھدن تے انہاں اُتے تھیوݨ آلے زیادتیاں، فراموشیاں تے تمدنی معاشرے وچ انہاں دی تاریخی تے تہذیبی اہمیت کوں اجاگر کریندن۔

سئیں اشولال فقیر دی اے نظم ''چوڑھے'' ڈیکھو۔

اساں میل اروڑی جگ دی
اپݨے سر تے چائی
ساڈی جھوک نہ کاء
پیلیاں نال بہاری ڈتی
بھانڈے دھو چمکائے
اپݨے تن دا ماس پکایا
تکھ سنیہے۔ مُتے
وت وی کہیں نہ ساڈ کھتے
بہہ پتھاری کھادا
اساں چوڑھے جگ اُدھر کے

ڈ اج اساڈی ماءدا

سنگتی نکےلا دا (۲۷)

منڈا قبائل دے بعد اتھاں دراوڑ قبائل آن رہائش پذیر تھیئے جیڑھے سمیری النسل ہن تے زراعت پیشہ اَتے پُر امن لوک ہن ۔ انہاں ایں دھرتی کوں ساوی سوکھی تے بھاگاں والی بناڈ تا تے اتھاں ہڑپہ، موہنجوداڑو، ملی استھان (ملتان) جلیل پور (i)، جلیل پور (ii)، گنویری والا، کوٹ ڈیراور، داجل، بھٹہ واہن اے ۔ سارے سبھے قبل مسیح وچ تمدنی لحاظ نال موجود ہن ۔ شاعر اتھوں دے انہاں قدیم لوکاں تے جاہیں دا تعارف وی پیش کریندا ہے تے اوندے اُتے مان تران وی کریندے ۔

انہاں دی نظم وسیب دا منڈھ ای انہاں تہذیباں دے تعارف نال تھئے ۔

(وسیب)

میں ایں وسبے وسدا ہا ئیں

ڈیس دراوڑ جیندا اناں ہے

اے ملتان، ہڑند تے بکھر

تونسہ، بھٹہ واہن

مہرے والا

دیرہ، داجل

اُچ تے رنگ پور

پتن منارا، دلورائے دے ٹھیڑ

سارے وسبے میڈے گھر ہن (۲۸)

دراوڑ قبائل اُتے سائبریا توں آریاء، قبائل نے پے در پے حملے کیتے ۔ او گھوڑے تے چڑھ تے آئے انہاں وسیباں تے حملے کیتے ۔ انہاں کوں ماریا۔ غلام بنایا۔ اے کُجھ لوک جان بچا تے گنگا جمنا دی وادی وِچ وڑے ۔ جتھاں کئی سو سالاں بعد انہاں ول حملے کیتے تے ول انہاں کو جنوب ہندوستان دھک ڈ تا تے او آریا سنٹرل ہندوستان تے قابض تھی گئے ۔ اے دھاڑیل لوک ہن ۔ تے تلواریں نال اتھوں دے وسنیکاں کوں مار مکایا۔

عاشق بزدار انہاں وحشیاں دا ذکر اپنی نظم کاک کندھی وچ کریندن ۔

باہروں آون والے وحشی پیراں ہیٹھ دپھیندے رہ گئے

ساڈی دردیں ماری دھرتی دے سینے تے

کھنڈ یئے ٹھیڑ گواہ ہن

جتھاں ساڈے لال سونہارے

بے کھوندے تھی موئے (۲۹)

آریاواں دے بعد اتھاں پے در پے یونانی، افغان، منگول، ایرانی تے عرب اتھاں حملہ آور تھیندے رہے۔ جیندا اظہار انہاں اپنی نظم ''سلیمان پہار دی گواہی اچ کیتے۔

تلواراں تے نیزیں دیاں نت ضرباں لایاں

کئی یونانوں دنیا فتح کرن دے سانگے

کہیں افغان، منگول، ایرانی حملہ آوریں

کئی اسلام پھیلاون جیلے عربوں آئے (۳۰)

عرب حملہ آوریں دے بعد انگریز دھاڑیاں آمد کوں ایں بیان کریندن۔

سوداگر دے ویس وچالے

اتھ انگریز وراد ھے

ساریں ایں دھرتی کوں لٹیا (۳۱)

عاشق بزدار انہاں غیر ملکی حملہ آوراں دی تباہی دے آزار وی ساکوں ڈیکھیندن۔ جو ڈیکھوا ے رہے گجے تے خوش باش شہر ہن تے ہن اے ٹھیڑ تے کھنڈر بن گئن، انہاں نال صرف ساڈی دھن دولت لئی، بلکہ عزت آبرو وی لٹیندے رہے جیں کارن ساڈی دھیریں کھوہاں وچ ٹپ مار مار تے مردیاں ریہاں

خونی آدم جام ہڑند

تے دلوراد ے وسیھے ساڑ یئے

جیڑ ھے ٹھیڑ دی شکلیں وچ

قدم قدم تے ملدن (۳۲)

انگریزاں دے بعد اتھاں سکھ حملہ آور آ گئے تے انہاں دے ہتھ گنڈا سے ہن او گنڈاسیاں نال ساکوں مریندے

ہن تے ول ساڈی لاشاں تے بھنگڑے پیندے ہن۔ عاشق بزدار اے وی ڈسیندن۔ جو باقی سارے حملہ آور تے انہاں دے ظلم و جبر ماضی دا حصہ بݨ گئن۔ پر انہاں دا ظلم تاں اجھو وی جاری ہے۔

وت میں ڈٹھے
نانک نگری توں سوداگر آئے
جنہاں ہتھ گنڈاسے
ایں دھرتی دے سینے چڑھ بھنگڑے پاون (۳۳)

او گنڈاسے کوں ہتھیار دے طور تے پیش کریندن۔ جو اتھاں آریاں توں گھن کراہیں عرباں نے تلواراں تے ذریعے ساکوں کُٹھا ول انگریزاں بندوقاں دے زور تے وڑ آئے۔ ایندے بعد سکھ حملہ آور گنڈاسہ چا تے آئے۔

میڈے تن رزوری دے نیزے
ایندی شہ رگ وچ
لہندے پین گنڈاسے (۳۴)

او سرائیکی صوبے دے بھرپور حامی تے کوشی ہن۔ او اپݨی نظماں وچ سامراجیت دے خلاف آواز چیندن۔ جو اساں تاں ''سپت سندھو'' یعنی ست دریاویں دی سرزمین دے راہݨ آلے ہیں پر ہݨ ساکوں پنج دریاویں دی سرزمین وچ قید کرڈتا گیا ہے۔
او اپݨی نظم ''وسیب'' وچ لکھدن؛

میڈی رگ رگ دے وچ وہندن
گھارا، سنگھڑ، سندھ تے چھاچھڑ
اکھیوں لڑھدی کاک
میڈا اپنج دریاویں نال کیویں رشتہ
سمجھ نئیں آندا (۳۵)

ثقافتی شعور:

دنیا دا ہر معاشرہ آپنْی ہِک ثقافت رکھیندے دنیا وچ اجھو وی اتھے معاشرے ہِن جتھاں پاوݨ کیتے کپڑے کینی بلکہ اوکھاہ تے پتیاں اتے کھلاں نال نینگے کچھیندن۔ انہاں کول ساڈے وانگوں سکول کالج کینی ہسپتال تے پلازے کینی نوٹ تے سِکے کینی آخر انہاں دی وی تاں ہِک معاشرتی حیاتی ہے او ہِک معاشرہ ہِن انہاں دا رہݨ سہݨ تے طرزِ حیات انہاں دی ثقافت ہے انہاں دا مذہب، فن، شادی خشی، ڈکھ سکھ دیاں رسماں، زبان تے حیاتی بݨاوݨ دا ڈھنگ ای ثقافت ہوندے۔

ہرسکووٹس (Herskovits) آہدن۔

"Man made envivonment is called culture" ماحول دے اُوں حصے کوں ثقافت آہدن جیڑھا انسان بݨیندے۔ (۳۶)

ای، بی ٹائلر (E. B. Tylor) آہدن۔

> Culture is a complex whole which includes knowladge, beliefs, art, law, rituals, and other sbills and habits which individual ascribes being member of society. (۳۷)

یعنی: ثقافت او پیچیدہ سالمیہ (complex whole) جیندے وچ علم، عقیدہ، آرٹ، اخلاق، قانون، رسم و رواج، اتے بئیاں ساری صلاحیتاں تے عادتاں ہِن جیڑھا انسان ہِک معاشرے دا رکن ہووݨ دی حیثیت نال سکھدے تے کریندے۔

عمرانیات تے انہاں عالمی تے جگ مشہور دانشوریں دی بیان ثقافت دی تعریفاں، روشنی وچ عاشق بزدار دی شاعری وچوں سرائیکی لوکیں دی ثقافت تے ثقافتی عوامل، کردار تے رسماں دی گول کریندے ہیں۔

کہیں قوم دے بݨݨ دے ڈو پکھ ہوندن ہِک فکری تے ڈوجھا فطری (ثقافتی) جیڑھے دانشور فکری مطالعات تے نظریات دے حوالے نال قوم دی تشکیل کریندن او ثقافتی حوالیاں کوں اہمیت نئیں ڈیندے اے جیڑھے ثقافتی حوالے نال قوم دی تعریف کریندن او فکری تے فلسفیانہ نظریات کوں ہِک پاسے چا رکھیندن مثلاً امریکہ تے برطانوی شہری فکری لحاظ نال ہِک قوم بݨدن پر انہاں وچ ہِک سانجھی ثقافت وی تاں ہے جیندی وجہ توں او ہِک قوم بݨدن۔ جڈاں جو عرب ثقافتی لحاظ نال ہِک قوم ہے پر فکری حوالے نال انہاں دے اتھے نظریات وی ہِن جیڑھے انہاں کوں ہِنہاں قوماں کنوں وکھ کریندن

اتے برصغیر ہے جتھاں فکری تے ثقافتی اتے نسلی تریہے اعتبار نال قوماں بݨدیاں ہن۔ اتھاں نسلاں دے حوالے نال بلوچ، پشتون، داروڑ، آریاء، براہوی قوماں ہن فکری لحاظ نال مسلمان، ہندو، سکھ، عیسائی، جین مت اتے ثقافتی لحاظ نال سندھی، کشمیری وغیرہ ہن اتے ثقافت لحاظ نال پنجابی سرائیکی وی وکھریاں قوماں ہن جنہاں کوں لسانی ونڈ وچ گھن گھدا ویندے زبان وی تاں ثقافت دا ہک مظہر ہے سرائیکی پنجابی ناصرف لسانیاتی اصولاں دے مطابق انج زباناں ہن بلکہ ثقافتی لحاظ نال وی انج قوماں ہن سرائیکی جھمر پیندن تے ڈوہڑے ڳاندن جڈاں جو پنجابی بھنگڑا پیندن تے ٻولیاں ڳاندن۔ اسلام کنوں انج ثقافتی لحاظ نال انہاں ڈکھ سکھ شادی خوشیاں مناوݨ دے انجو انج ثقافتی اظہار ہن جیڑھے انہاں کوں ثقافتی لحاظ نال نال انج قوم ثابت کریندن ایہا ثقافتی اظہار فکری تعاریفات دی دلیل بݨدن جوائے ڈوہائیں انج انج قوماں ہن انویں پنجابی قوم آریاء النسل ہووݨ دی وجہ توں active ہے اتے سرائیکی قوم منڈا قبائل تے دراوڑ قبائل دی باقیات ہووݨ دی وجہ توں ہک aefensive تے passive قوم ہن۔

پر پاکستان وچ اسلامی قومیت تے پاکستانی قومیت چھڑی بیوروکریسی دی حد تئیں ہے۔ اتے ایندے وچ وی بنیادی عناصر، ثقافتی، نسلی، فکری کینی بھل آپݨے طبقے دا تحفظ ہے۔ ریاستی اداریاں دی ہٹ ملر تے اقربا پرواری نے انہاں لوکیں کوں ثقافتی، جغرافیائی اتے فکری شناخت دی بنا تے قومیت بݨاوݨ تے مجبور کرڈتے۔ اونویں تاں ہندوستان دی ہزاراں سالاں دی تاریخ وچ نظریاتی قومیت دے ترکڑا تھیوݨ کوئی ثبوت نئیں ملدا۔ پر ریاستی مشینری دے ذریعے پاکستان وچ اتے بھارت وچ جیڑھی ریاستی قومیت ڈڈھپ نال بݨاوݨ دی کوشش کیتی ڳئی اوں چھڑا اَپر پنجاب توں ای بچایا۔ ہیں کنوں بنگلہ دیش بݨ ڳیا۔ بنگالی کیونجو سیاسی تے تعلیمی لحاظ نال زیادہ سیاسی شعور رکھیندے ہن ہیں سانگوں او مذہب ساختہ قومیت دے ناں تے آپݨے اُتے تھیوݨ آلے ظلم تے ناانصافیاں تے کوں برداشت نہ کرسڳے بھل وکھ تھیوݨ تے مجبور تھی ڳئے۔ ہݨ ٻیاں ثقافتی تے جغرافیائی قوتاں آپݨے استحصال تے احتجاج کریندیاں پیاں ہن۔ ان وچ سبھ کنوں ڈھیر استحصال دا شکار خود پنجاب وچ شناخت کنوں محروم ''سرائیکی'' لوک ہن۔ پنجابی سرائیکی دا معاشی استحصال وی کریندے ہن تے ثقافتی وی او سرائیکی زبان تے ثقافت دی انفرادیت تے وکھو وکھ ہووݨ توں وی منکر ہن۔

سرائیکی رہتل تے ثقافت قبل مسیح کنوں ای ہک جیندی جاڳدی تہذیب دی جیندی جاڳدی ثقافت رہی ہے۔ ہڑپہ، موہنجوداڑو، جلیل پور (i)، جلیل پور (ii)، مول استھان، گنویری والا، پتݨ منارہ، کوٹ ڈراور وچ سرائیکی ثقافت جیندی جاڳدی رہی تے ہݨ تئیں دے پندھ کریندی پئی ہے۔ ایہا ای او دھرتی ہے جتھاں ہولی دی رسم دا منڈھ ٻدھیجا۔ پر ہلا دا مندر اتھائیں موجود ہے جیڑھا ہندوازم وچ احدیت دا عملی آثار ہے۔ آریاواں دی قدیم کتاب رگ وید اتھائیں لکھی ڳئی

عاشق بزدار سرائیکی ثقافت دے موجود تے ناموجود کوں لمحۂ موجود وچ حاضر ناظر ڈیکھدے ہن اوندے ثقافتی اظہار وچ سرائیکی رومانوی داستاناں تے انہاں دے کردار نظر دن جیڑھی

اتھاں پیار محبت دے کئی قصے جَمے

اتھاں سسی، مومل، سوہل، زینی، سمی

پیت پرم دے پندھڑے بھوگے (۳۸)

زبان ثقافت دا ہک مظہر ہے اوسرائیکی زبان دے بݨن جڑن بارے دی اظہار خیال کریندن جو کیویں اتھوں دے قدیم لوکیں زبان دی جوڑ جکڑ نکتی تے بݨاں سنوار تے ایڈا سوہݨا بݨایا۔

ہک ہئے کوں سمجھݨ دے کیتے

ڈکھ سکھ دے اظہار دی خاطر

اُنہاں آپݨی بولی جوڑی

جیڑھی وقت دے نال ہمیشہ سنوری سنگری (۳۹)

عاشق بزدار انہاں سرائیکی لوکیں دی پیار محبت دی ریت، آپت وچ رل مل تے راہوݨ دا سُبھا، امن، شانتی، محبت تے سلوک تے نمائندہ دی سرائیکی روایت داوی بھرپور طریقے نال اظہار کریندن۔

اتھوں دے واسی انسانیں

سکھ دی رانداں

جوڑ.........................

سلامت رکھݨ سانگے

کئی نظریئے خلقئے

ہر نظریہ ہک ہئے دی ہا کلھ توں ہمدا

انسانیں دی عظمت دے ہن سارے راکھے

امن، محبت دے پرچارک (۴۰)

سرائیکی ثقافت وچ رل مل تے رہݨ تے ہک ہئے دا ہانہہ بیلی تھیوݨ بہوں اہمیت دی حامل ہک ریت ہے اتھوں دے سلوک شادی خوشیاں وچ وی کٹھے تے ڈکھ سکھ وچ وی کٹھے راہندن۔ گھر بھانویں کچے کوٹھے ہوون تے بھانویں چھپر

ہوون اے لوک ہمیش کٹھے راہندن ۔سرائیکی گھریلو ثقافت دا پورا پورا اظہار انہاں دی نظم ''ساہ سنگ''وچ نظر دے ۔

جتھ میں جایاں

میڈا گھر اے

جیندے کوٹھے چھپر چھاندن

جیندیاں کندھاں بھورے بھورے

جتھاں بکھ پچھاویں پلدن

ایہو ڈاڈے بابے والا

میڈا گھر اے

اتھاں راہندن

میڈے رلے

دھیریں، بھیݨیں

امڑی بابل

بھل کہیں ویلھے

اینویں لگدے

اساں سارے

آپت دے وچ کجھ نئیں لگدے

اساں پاندھی راہ وسیڑو

رستے دے آسیب توں ڈر کے

آپݨا ساہ بچاوݨ سانگے

ہکی گھوراچ

کٹھے تھی گیوں (۴۱)

سرائیکی ثقافت وچ دھیریں دا بابل امڑی نال پیار تے پیکے گھر دی سک دا اظہار دھیریں دے جذبات و احساسات دا اظہار ایں طریقے کریندن ۔

اج وی تیڈے ویڑھے سانگے

امڑی دی جھولی دے کیتے

بابل ساڈیاں اکھیں روندن

تیڈی پگ دے پاندکوں لوہندن

شالاست پُتر تیا تھیویں

اساں تیں توں کجھ نہاں منگدیاں

نہ ساڈی ڄ جیل ہے کائی

بابل تیئں تائیں ہکازاری

آپنے صحن اگواڑتوں ساڈے پیر نہ میسیں (۴۲)

عورتاں دے عالمی ڈینہہ تے لکھی گئی جذبات نال بھر پورا ے نظم بہوں مشہور تے مقبول تھئی بھل ایندا ترجمہ ٻنہاں لوکل زبانیں سندھی تے پنجابی وچ وی تھی چکے۔ اتے تریمتیں دے عالمی ڈیہہ دے تے ایہہ نظم کئی تقریبات وچ پینا فلکس تے سٹیج سیکرٹری دی زبان دی زنیت بنڑی ہے۔

سرائیکی ثقافت وچ خشیاں تے خواہشاں منایاں ویندین تے انہاں دااظہار کیویں تھیندے انہاں دی نظم ایندی پوری روداد پیش کریندی ہے ایں نظم وچ تریمتیں تے بال خشیاں اتے انہاں خشیاں دا آہر کرݨ کوں پیش کیتا گیا ہے۔

دھرتی ماءدے سینے صحن کوں

محنت کر سنوریندااں

امڑی بابل

بھیݨ بھرا

ٻانہہ ٻیلی جوڑ تے

فصلاں کاشت کریندااں

میڈے چھوٹے ٻال وی

میڈے پورھیے دے وچ حصہ پیندن

ایں حسرت وچ

چنگی فصل تھیسی

بابل سوہنے سوہنے کپڑے گھنسی

تلے والیاں جتیاں پیسوں

چنڑں پیر،فرید،سخی سلطان ابھڑ نگ

تے

اُچ رانی دے میلیں ونج کے

چھلے مندریاں

چیرے چنیاں

ونجھلیاں تے الغوزے گھنسوں

زینی بھینڑ دے ہتھیں سگن دی مہندی لگسی

لال بھراپڑیسی (۴۳)

پروفیسر اشکر فاروقی صاحب انہاں دی شاعری وچ تاریخ وثقافت اتے سیاسی تے مزاحمتی شاعری بارے ہک بہوں سوہنی من جملہ تنقیدی رائے پیش کریندن اولکھدن:

''یہ شاعری نہ صرف وسیب کے لوگوں کوشعوراور آگہی سے مالا مال کرتی ہےان کو ان کی تاریخ یاددلاتی ہےاوران پر ہونے والےاستحصال کے خلاف آواز اٹھاتی ہوئی نظر آتی ہے وہیں یہ ملک کے دوسرے لوگوں کو جوسرائیکی تاریخ وثقافت اور سماجی صورتحال ہے بےخبر ہیں یاصرف حکومتی میڈیا کےخودساختہ منظر نامے سے واقف ہیں انہیں سرائیکی وسیب کی حقیقی صورتحال اورسرح کےمزاحمتی اوراحتجاجی پہلو کی طرف بھی شدت سے متوجہ کرنے کا سبب بنی اور یہی شاعری کا جواز ہے

عاشق بزدار کےالفاظ ہیں۔

اشولال فقیر دیاں نظماں

کافیاں پیر فریدسئیں دیاں

فیض فرازدے گیت

جیڑھے دھرتی ساڈے ستے سکھ جگیندن'' (۴۴)

المختصر عاشق بزدار دی شاعری وچ سرائیکی ثقافتی ماحول، رویئے، رشتے ناطے، ڳالھیں مہاڑیں، سرائیکی مزاج، ثقافتی تاریخ، موجودہ ثقافت، ثقافتی کردار، ثقافتی عوامل، ثقافتی چس رس، ثقافتی ڈکھ سکھ دا اظہار، ثقافتی طرزِ تخاطب اتے ثقافتی رومانوی داستاناں، ثقافتی پاوݨ ہنڈ، کھاوݨ پیوݨ، روݨ، ڳاوݨ اتے سبھے ثقافتی عوامل نظر دن۔

سئیں محبوب تابش عاشق بزدار دی شاعری دی وکھو وکھ موضوعاتی رنگا میزی بارے لکھدن:

''عاشق بزدار تے اوندی شاعری سرائیکی ادب وچ ہک جیندا جاگدا کھٹ میل ہے۔ اوندیاں نظماں جھمر دار ہن۔ جیڑھیاں سرائیکی وسوں دے ہر شہر، ہر قصبے، ہر وستی، ہر گوٹھ، ہر جھوک، ہر بیلے، ہر ویلے رسیاں راہندین۔ انہاں نویں سرائیکی نظم کوں مزاحمت دی اتجھی چولی پوائی ہے۔ جیڑھی آپݨی دھرتی دی تہذیب، تاریخ، اتے ثقافت دے ون پونے دھاگیں نال وُݨی ہوئی ہے۔ انہاں دیاں نظمیں وچ نائکی، جھمری، دولی، اے وسیب دے او سبھے کردار جنہاں کوں نام نہاد ریاستی نصاب اتے تعلیم کتھائیں جاہ نمیں ڈیندی۔ او ہک واری ول آپݨے پورے ہڈ بت نال عاشق خان دی شاعری وچوں ساڈے نال الویندن تے ساکوں آپݨے ہزاراں سالاں دے ہووݨ دی گواہی ولدی ہے۔'' (۴۵)

انہاں دی شاعری وچ ثقافتی اُوڈ یلاں انہاں دی نظماں، وسیب، اساں قیدی، شجرے، لالݨ، غربت جگ بدنام، سلیمان پہاڑ دی گواہی، ساڈی دھرتی، کاک، کندھی، بابل محبوب، راکھا لیلݨ گھبرو، مراسݨ، ماءڑی ماء وچ نظر دیاں ہن۔

انہاں دی ثقافتی کرداریں دیاں نظماں وی بہوں چسولیاں ہن۔ جینویں لیلݨ، محبوب، راکھا، بابل، لیلݨ گھبرو، مراسن، ماوڑی، ماء آلیاں شاندار نظماں ہن انہاں دی نظم مراسݨ دی ثقافتی چس چاؤ۔

توڑیں تیڈے ساڈے گھریں بکھ دے پار ہے
توڑیں ساڈے وسدے ساکوں پنج سڈ یندن
ول وی ساڈیاں رسماں ریتاں
وکھرے رَن دیاں
کئی پرنچے
تیڈا اساڈا

کم مراسݨ!
سہرے آکھݨ (۴۶)

تہذیبی شعور:

تہذیب دے لفظی معنی ہن۔ وݨ دی چھنگائی، پاک کرݨ، کہیں شئے کوں خالص کرݨ، شاخ تراشݨ، جینویں مالی بوٹیں کوں پانی ڈیندے، کھاد پیندے، سُکے پتے تے گند چُݨدے تاں جو بوٹا ٹھیک طرحاں ودھے پھلے ہیں تراش خراش، صفائی ستھرائی، گوڈی چوکی اتے کھاد پانی ڈیوݨ کوں تہذیب آہدن۔

سمتھ رسل گورڈن لکھدن:

"تہذیب کہیں گروہ دیاں پکیاں عادتاں روائیتاں، رسماں، معاشرتی معاملات، معاشرتی ایجادات، روحانی تے علمی رجحانات دا ناں ہے جیڑھا وڈیاں کنوں چھوٹیاں وچ منتقل تھیندے۔" (۴۷)

غرض تہذیب کنوں مراد سیاسی، مذہبی، معاشی، معاشرتی، مادی تے تعمیری ترقی ہے جیندا انسان پہلے ڈینہہ کنوں کوشش کریندا آندے۔ انہاں اُتے صدیاں دے تجربے تھئے۔ ہر دور وچ انسان دی ایہا کوشش رہی ہے جو او علوم وفنون، رہݨ سہݨ، سفر، کھاوݨ پیوݨ، فن تعمیر اتے ہر شعبہ بارے زندگی وچ ڈھگ توں ڈھگ ترقی کر سگے تاں جو حیاتی سوہݨی گزار سگے۔

اتھاں اساں عاشق بزدار دی شاعری وچوں سرائیکی تہذیب ترقی دیاں مثالاں گولیندے ہن جیندے توں اے ثابت تھیسی جو سرائیکی قوم وکھو وکھ ادوار وچ کیویں ترقی کیتی انہاں رجحانات فن تعمیرات اتے سرائیکی رہݨ سہݨ کوں ڈیکھدے ہیں۔ ساکوں انہاں دی ڈھگ ساری نظمیں وچ سرائیکی تہذیبی موضوعات ملدن جنہاں وچ وسیب، شجرہ، سلیمان پہاڑ دی گواہی، کاں کندھی، اساں قیدی ویݨ، چپ دی سولی۔

قدیم سرائیکی لوکیں کتھاں کتھاں آپݨیاں تہذیباں تے شہر وسائے انہاں دے تعارف وچ عاشق بزدار دی جگ مشہور نظم وچ ڈیکھو۔

عیسیٰ توں وی پہلے
میں ایں وسبے وسداہامیں
ڈیس ڈراور جیندا اناں ہا

ءِملتان، ہڑند تے بکھ

تونسہ، بھٹہ وہسن

''مہرے والا''

دیرہ، داجل

اُچ تے رنگ پور

پتن منارا، دیورائے دے ٹھیڑ

سارے وسبے میڈے گھر ہن (۴۸)

نظم شجرے وڈ یکھو

آپنے شجرے

شہر ڈراور، اُچ رانی دے

کردیں بھردیں کندھیں دے ایریں وچ گولیں

آپنے ماضی دی عظمت تے شان دے قصے (۴۹)

عاشق بزدار آپنی قدیم شاندار تہذیب دا نا صرف تعارف پیش کریندے بھل اوندی شان وشوکت تے عظمت تے مان وی کریندے تے جاء جاء تے آپنے سرائیکی تہذیبی آثار دی عظمت رفتہ دی گالھ کریندے۔

ساریں ایں دھرتی کوں لُٹیا

خونی، آدم، جام، ہرنند

تے دلورادے وسبے ساڑ یئے

جیڑھے ٹھیڑ دے شکلیں دے وچ

قدم قدم تے ملدن (۵۰)

☆

ساڈی دردیں ماری دھرتی دے سینے تے

کھنڈ یئے ٹھیڑ گواہ ہن (۵۱)

او آپنی شاعری وچ تہذیبی میلے ٹھیلے، وس ویس دیاں ولن ڈھلن آلی شئیں وادی ہوں سوہنا تے من موہنا اظہار

کریندن۔

توں میں پچھدے رہ گئے
آپنی نکھڑی دھرتی داماداحال
چنن پیر،فرید،سخی سلطان ابھڑ نگ
تے
اُچ رانی دے میلے اونویں لگدن
اُچ دے چیرے،قاسم پور دیاں رنگیاں چُنیاں
اونویں لوکی پیندن (۵۲)

عاشق بزدارا گوں تے ونج کے لکھدن جو:

جنگی فصل جو تھیسی
بابل سوہنے سوہنے کپڑے گھنسی
تلے والیاں جتیاں پیسوں
چنن پیر،فرید،سخی سلطان ابھڑ نگ
تے اُچ رانی دے میلیں ونج کے
چھلے مندریاں
چیرے چنیاں
ونجھلیاں تے الغوزے گھنسوں (۵۳)

اتھوں دی منڈا قبائل دی شئیں چیزاں بناون تے ہنڈاون اَتے روزگار بارے لکھدن، اوغریباں ،جھیلاں، ماچھیاں تے موہنیاں کوں دھرتی جایا تے ہیرواَ کھیندن۔

اساں نت دریاویں اندر
ہڑ یں ٹھلدے
کنٹھے ساڈے جاہ لُکانے
اساں ہد ھیلو

لایاں لانئے کپ تے

کھاریاں ٹوکرے وٹوں (۵۴)

انہاں دی شاعری وچ ڈکھ دا تہذیبی تے تمدنی اظہار وی بھرپور طرح نال نظر دے اتے اوں بھوئ دا وی اظہار ملدے جیڑھے ظالم حکمرانیں دی وجہ توں ملدے اوں بھوئ دی وجہ توں گلیاں بزار تے شہر، گوٹھ، گھر تے رستے کوچے اتے او دروازے وی ڈر ڈکل محسوس کریندن تے ویراں اتے بے زبان نظر دن انہاں دی نظم ''وسواس'' تہذیب وتمدن، ثقافت، سیاست، دا اظہار وی کریندی ہے تے ہک لوک قصے دی چس وی چویندی ہے تے ہک اتھے شہر دا قصہ ہے جتھاں دہہ لہہ پوندے تے اوندے خوف دی وجہ توں شہر دا ماحول کیویں جاہیدے۔

میڈے شہر دے

کندھاں کوٹھے

ہاں لہا گئے

اینویں ڈسدے

میڈے شہر دے حاکم دا

ءِ ہوکا ہووے

کوئی نہ سوچے

کوئی نہ کھلے

کہیں کوں کوئی نہ ملے

گھر گھر پلدن

خوف دے پارہے

گلیاں، سڑکاں

رستے کوچے

ڈسدن برو ریان

ہر دروازے کنڈی ڈسدی

در کھڑ کینداں

سڑ مریندا‌ں

کہیں پاسوں نئیں ولدا آندا

شہر دا منظر ڈیکھ کراہیں

اینویں لگدے

جیویں

اتھاں دیہہ لہہ آ ؤسی

جیڑھا جیندے بندے کھاؤسی (۵۵)

نظم وسواس پڑھدے ہوئے لوک قصے دی چس آندی ہے۔قصہ دا بادشاہ طاہر غنی دا ہک قصہ ''بلاں دے پھیرے'' دامنڈھ ڈیکھو تے طاہر غنی دے نثری قصے دی چس چاؤ تے عاشق بزدار دے نظمیہ قصے دی چساں چاؤ۔

او شام شہر تے قیامت بݨ تے لہندی ہئی۔جڈاں بلاں پھیرا پاوے ہا۔اوندے آوݨ دی نشانی ہئی۔پہلوں جھاکراوت کامی دھوں انھیری،ول کݨ مݨ تے مڑ زوردا مینہ جے ہاتاں تیز ہوا شوکاٹ وچ شینٔی دی کاربلاں شہر تے لہہ پووے ہا۔اوندی شکل توبہ توبہ شالا رب دشمن کوں وی ناڈکھاوے......روتھ دی روتھ،کالا منہ،وات کنالی،ڈھ پہوڑے،سر تے والاں دے جھنڈ،مشالاں ریت بلدیاں اکھیں،ہتھاں تے وڈے وڈے نؤں،مڑے اوئے پیر،قصہ کوتاہ بھوں کوجھی تے بدشکل،ڈیکھݨ نال بندے کوں تاپ تھی ونجے۔

مثل مشہور ہے جو بود بلائیں دے پھیرے خیر دے نہیں ہوندے جڈاں بلاں پھیرا پاوے ہا۔اوندے آوݨ نال شہر دا شہر سنج،بزار بھبھراں بھوں،گلی کوچے ویران،بلاں دا ایڈا خوف تے ڈر جو لوک گھراں دے بوہے بند کر تے جندرے چا مارن ہا۔آپنے بالاں بچیاں کوں چنڈھ کڈھ وچ انج لکاون جیویں ککڑ ہل دی جھاٹ توں بچاوݨ توں کیتے چوچیاں کوں کھنباں تلے ڈے لیندی اے جیڑھی رات بلاں پھراپاوے ہا۔او رات شہریاں کیتے قہر غضب تے قیامت دی رات ہوندی ہئی۔

سرائیکی وسیب دے تہذیبی ہار سنگھار تے پاوݨ ہنڈاون دا وی بھوں سوہݨا نظارہ انھاں دنیاں نظماں وچ نظر دے اتے اتجھے زیورات تے شئیں سرائیکی تہذیب دا ہک نویکلا تے منفرد اظہار جیڑھا بنھاں تہذیباں نال نئیں رلدا بھل سرائیکی تہذیب کوں باڈوجھی تہذیباں کنوں انوکھڑا تے منفرد ثابت کریندے اے ایہا زیورات تے ولݨ ڈھلݨ دی شئیں سرائیکی

تہذیبی آ ثار قدیمہ، ہڑپہ، موہنجوداڑو، نال آمری، گنویری والا، جلیل پور(i)، جلیل پور(ii) اتے قلعہ کوٹ ڈراور اتے پتن منارا دی ٹھیڑ اں وچوں وی ملیاں ہن۔

تے اساں نینگر گوٹھ دے
ہے ساڈا کینجھا حال......؟
ساڈ یاں مرکھیاں، پٹڑ یاں ڈھولنے
ساڈے چھلڑے، گھُڑے، بندڑے
گئے پیروں انڑوٹ (۵۶)

اینویں زنانے زیورات تے ہار سنگھار وی ڈکھائے گئے ہن تے انہاں دی چس رس وی محسوس کروائی گئی ہے۔

والیں مُرکھیں دی جا گن وچ بُور دے بندے پا کے
تیکوں آن ڈکھیندی ہامی نک وچ ٹنگری لا تے
میکوں یاد ہن تیکوں بُھل گئے ہار سنگھار نمانے (۵۷)

پروفیسر مرید عارف سئیں عاشق بزدار دے تہذیبی شعور بارے لکھدن:

''عاشق بزدار دیاں نظماں وچ سرائیکی خطے دی تہذیب تے ثقافت دی مکمل جانکاری ملدی ہے ایندے نال نال ایں تہذیب تے ثقافت اُتے لُٹ دا مکمل حال احوال وی انہاں دیاں نظماں وچ ملاحظہ کیتا ونج سگدے۔ جیڑھے لوک سرائیکی تہذیب کنوں اَنْ جانوں ہن۔ جیکر ائیں او عاشق بزدار دی شاعری دا مطالعہ کرن تاں انہاں کوں ایں خطے دی قدامت دا اندازہ تھی ویسی۔ انہاں دیاں نظماں سرائیکی تہذیب دی شناخت کوں کھول پاڑ تے بیان کریندن۔''(۵۸)

عاشق بزدار دی شاعری تہذیبی بھن تروڑ، ڈکھ، درد تے ظلم و جبر دا وینْ ہے او اتھوں دی منڈا تہذیب، دراوڑ تہذیب تے شان و شوکت تے آریاء تہذیب دی مار دھاڑ کوں اتے سرائیکی جغرافیے وچ وکھو وکھ قوماں دی آمد نال اتھوں دی بدلدی ہوئی تہذیبی اثرات تے آ ثار کوں آپنْی شاعری دا موضوع بنائے۔ اشو، رفعت ہوریں آپنْی شاعری وچ تہذیب لوک ہوں پدھرا کیتے ایں لحاظ نال عاشق بزدار وی انہاں عظیم شاعراں نال میل کھاندے جو انہاں دی شاعری وی سرائیکی تہذیب و ثقافت دی شاعری ہے۔

رفعت عباس دا ہک تہذیبی بند پیش ہے۔

''کتھ یونانوں لشکر گھن تے ملک اساڑے آیوں موت تیڈی داڑ کھ تھیا ہے،
ساکوں بھوں سکندر اساں انہاں دھاڑیلیں کوں اج معاف کریندوں رفعت
جیڑھے آپنے شاعریں دیاں کتاباں وی گھن آئے۔''(۵۹)

عاشق بزدار دی شاعری وچ تہذیبی شعور بارے اشولال فقیر آہدن۔

سئیں عاشق بزدار آپنے ''منصب'' تے شاعری دے ایں افتخار اچ سرائیکی وسیب اوندی تہذیب، زبان تے سنجان دی جنگ اچ حصہ گھندا پئے عیسیٰ وی ایں آکھاں وانگوں:

''جیڑھا آپنی صلیب آپ نہ چاوے تاں او میڈے پچھوں نہ ٹرے او
میڈے لائق نئیں۔''(انجیل مقدس)(۶۰)

تمدنی شعور:

ثقافت، تہذیب تے تمدن وکھو وکھ نظریات ہن پر عام تے کیا پڑھے لکھے وی انہاں وچ فرق نئیں سمجھدے بھل او تہذیب تے ثقافت کوں ہکو کجھ سمجھدن اتے تہذیب وتمدن کوں وی ہکو شئے آہدن حالانکہ انہاں دے لغوی معنیاں وچ وی فرق ہے اتے اصطلاحی معنیاں وچ تاں بھوں فرق ہے۔

ثقافت:

کہیں معاشرے دے رہون آلے لوکیں دا اجتماعی شعور رسم و رواج زندگی ہڈاون دے خیالات و افکار۔ اے سب غیر مری شئیں ہاں البتہ انہاں شئیں دے علامتی اظہار کیتے اساں کوئی مادی شئیں مثلاً جھنڈا (قومی علامت) چنی (کوار) پگ (عزت)، نیلی اجرک، سرائیکی قومیت دی سنجان، اجرک سندھی قوم دی علامتی سنجان ہے۔ اینویں تہذیب کہیں قوم دے اجتماعی شعور جیندا اظہار ضرورت مجبوری، خشی اتے ڈکھ سکھ تے رہن سہن کیتے مادی طریقے نال ہووے مثلاً ابندے وچ تعمیرات، ہتھیار، اوزار، ایجادات، اتے ولن ڈھلن آلی شئیں وغیرہ شامل ہوندیاں ہن۔

تمدن:

تمدن دا لفظ مدینہ کنوں نکلے مطلب ''شہر'' تہذیبی آثار تے عوامل جڈاں ترقی یافتہ تھی ویندن تاں او تمدنی ترقی وچ

لگے ویندے ہن۔انہاں تریہاں کیتے ہک جملے وچ وضاحت کیتی ونج سگیندی ہے۔جینویں کوئی وستی دی تعمیرات تے شئیں اوں وستی دی تہذیب ہے انہاں دیاں رسماں رواج تے عقائد اتے ذہنی عمل تے ردِعمل اوں وستی دی ثقافت ہے تے جڈاں او وستی ترقی کر تے شہر وچ بدل ویندی ہے تاں اے ترقی تے تبدیلی اوں دا تمدن ہوندے۔مختصراً کہیں وستی دے آثار تہذیب ہے انہاں دے رسم ورواج ثقافت ہے تے اوں وستی دی جدید ترقی اوندا تمدن ہے۔

ہک گالھ دھیان وچ رہوے جو عاشق بزدار دی شاعری وچ روہی، تھل، دمان راوی، راوہ، دریا، واہ واہیرے ٹوبے تاڑے بوئے اتے تاریخی گالھیں دا بار بار اظہار ملدے تے لوک انہیں شئیں کوں انہاں دی شاعری وچ یکسانیت آہدن او آپ لکھدن۔

> ''میڈی اکثر نظمیں وچ بیٹ، روہی، تھل، دریا، واہ، وہیرے، ٹھیڑے ٹوبے تاڑے بوئے، لوک داستانیں تے علاقائی تاریخ نال متعلق لوکیں دا ذکر ہے شاید دوست ایں قسم دی یکسانیت توں بوریت محسوس کرن۔انہاں دی خدمت وچ عرض ہے جو اوسرائیکی وسیب دے مزاج تے قومی شاعری دی ضرورتاں کوں سامݨے رکھن تے ول اے وی ہے جو اساں انہاں حوالیں نال آپݨی کم تھئی۔تاریخ، ثقافت تے آپݨے وسیب دے نشابر منظر پیش کر تے آپݨی دھرتی نال محبتاں جگا سگدن۔''(۶۱)

اے واقعی درست گالھ ہے جو انہاں دی شاعری وچ بظاہر ہکو سانواں منظر نامہ ہے پر غور کیتا ونجے اتے سیاق و سباق نال انہاں دی نظمیں کوں ڈٹھا ونجے تاں اے سا‌ڳی منظر نامہ وکھو وکھ علامتاں، استعارے، تشبیہات وچ نظر دن اے وکھو وکھ فکری موضوعات کوں بیان کریندن کتھائیں اے تاریخی حوالہ بݨدن۔کتھائیں ثقافتی، کتھائیں تہذیبی اتے کتھائیں تمدن۔انہاں دی شاعری کوں جیکراہیں فکری لحاظ نال تے فکری مزاج نال پڑھیا ونجے تاں اے سا‌ڳی منظر نامہ آپݨے سیاق و سباق دے حوالے نال تبدیل تھیند اویندے تے ول ہرگز ہرگز یکسانیت نئیں نظر تے جیکراہیں شاعری کوں بطور چس تے حظ دے پڑھسو اتے کوئی فکری تخیل دا دھیان نارکھیسو تاں سبھ کجھ ہکو سانواں نظرسی۔جینویں اسمان تے سبھے تارے ہوندے پر جے فکری لحاظ نال ڈیکھو تاں کوئی کوئی کتھیاں، کوئی قطبی تارہ، کوئی سیارہ اتے کوئی سرگی دا تارہ ہوسی۔عاشق بزدار دی شاعری وچ وی سا‌ڳی فکری چساں ہن جتھاں وی شہراں دا ذکر ہے اتے جدید شئیں دا ذکر ہے تے او انہاں دی شاعری دے تمدنی حوالے ہن بھانو:

آپݨی رت دے رنگ رلاتے

گوٹھ اُسارئیے

شہر سنوارے

☆

آپنے شجرے

شہر ڈراور اُچ رانی دے (۶۲)

انہاں دی نظم وسواس وچ تمدنی وسیب تے ڈر تے بھوٗ داہوں سوہنا اظہار ملدے۔اے نظم تمدنی حیاتی دی ہک نمائندہ نظم ہے اے ہک مظلوم ملک تے وسیب دی نمائندگی کریندی ہے تے جابر تے ظالم حکمرانیں دے جابرانہ رویئے دی عکاسی کریندی ہے۔

میڈے شہر دے

کندھاں کوٹھے

ہاں لہا گئے

میڈے شہر دے حاکم دا

ءِہوکا ہے

کوئی نہ سوچے

کوئی نہ کھلے

کہیں کوں کوئی نہ ملے (۶۳)

عاشق بزدار دی شاعری وچ ڈوہائیں تمدنی حوالے پاتے ویندن۔ہک زمانہ قدیم دی وسیبی تمدنی حوالے اتے ڈوجھا زمانہ حال دے تمدنی حوالے وی انہاں دی شاعری دا سنگھار تے شعور ہن۔زمانہ قدیم دے تمدنی دور وچ اواتھوں دی دراوڑی تمدنی شہراں تے شئیں کوں آپنی شاعری راہیں اتھوں دی شان وشوکت کوں بیان کریندن۔ایں لحاظ نال انہاں دیاں نظماں وسیب، شجرے اتے سلیمان پہاڑ دی گواہی بہوں اہم ہن انہاں نظماں وچ اوقدیم دور دی وادی سندھ دی ترقی تے شہراں دا حوالہ پیش کریندن جیویں ڈاوڑ،ملتان، ہرند،بکھر،تونسہ،داجل،اُچ،رنگ پور،پتن منارہ،دلورا ے تے انہاں شہراں تے حملہ آور قدیم قومیں دے ناں تے انہاں دی تباہیاں کوں وی شعری ریکارڈ دا حصہ بنائے تاں جو ساڈی تمدنی ترقی تے پروبھری قوماں دی مار دھاڑ زبان زد عام تھی ونجے تے ایں لٹ مار تے ذروہ دا شعور تے جانکاری ساڈی آون آلی

نسلیں کوں وی ہووے کیونجو نثر کتابیں وچ ٹپ راہندی ہے جڈاں جو شاعری جتھے ونے دی زبان تے آندی ہے تے نسل در نسل پندھ کریندی ہے جیہنویں ساڈے کول کلاسیکل شاعری تاں موجود تے محفوظ ہے پر کلاسیکل نثر کینی انہاں درہیاں دے ناں ڈساٸین۔ آریاء، یونانی، منگول اتے اسلام دے بعد اہلِ عرب نے اقتدار حاصل کیتا۔

ایندے توں اِنج موجودہ تمدنی دور دے اہم اردو تے سرائیکی شاعراں کوں وی ٹربیوٹ پیش کیتے انہاں وچ فیض، فراز، اتے اشولال فقیر دے ناں شامل ہن۔ عرض انہاں دی شاعری وی اتھوں دی تہذیب ثقافت دا اظہار اتے موجودہ تے دورِ قدیم دے تمدنی حالات کوں نشابر طریقے نال پیش کیتے۔

سرائیکی شاعری وچ رفعت دی شاعری وچ قدیم تے جدید تمدنی حوالے اَتے اشو دی شاعری وچ قدیم جدید تہذیبی حوالے ڈھگ نظر دن۔ جڈاں جو عاشق بزدار دی شاعری وچ اے فکر متوازن نظر دی ہے او قدیم تہذیب تے تمدن ڈوہائیں کوں آپنی شاعری دا حصہ بݨدن کل جدید تہذیب وتمدن وی انہاں دی شاعری وچ بیا نگ۔

انہاں دی شاعری عوام کیتے سٹیج توں پڑھی ویندی ہے جیندے تے لوک سماجی شعور حاصل کریندن تے چساں وی جیندے تے انہاں دی شاعری خواص کیتے کتاباں، رسالیاں تے اخباراں وچ وی ملدی ہے جیڑھی خواص تے طالب علماں کوں پرانے دروہی عذاب کوں مکھ رکھیندے ہوئے مستقبل دی راہیں متن کرن دا درس ڈیندی ہے۔

مزاحمتی شعور:

عاشق بزدار ہک Multy Dimetional کثیر الجہتی شاعر ہن انہاں نظماں، غزل، کافی، ڈوہڑے لکھݨ اتے انہاں فکری جہتاں وی ڈھگ ساریاں ہن انہاں دی شاعری جغرافیائی، تہذیبی، ثقافتی، تمدنی، سیاسی، مزاحمتی اتے رومانوی موضوعات نظر دن او وسیب تے وسیبی شان وشوکت، مار ڈھار تے ڈکھ سکھ کوں بھوں بھرویں انداز وچ بیان کریندن جے محاورتاً گالھ کیتی ونجے تاں او وسیب دی طرف توں ہے تیئں سبھے موضوعات کوں آپنی شاعری دا حصہ بݨدن انہاں دی شاعری سرائیکی دا ہک Panorama (متحرک منظر نامہ) ہے تے او وسیب دی سلسلہ وار تاریخ نگاری کوں بھوں سوہݨے بے باشعور ڈھنگ نال پیش کریندن۔ جیندے وچ منڈا قبائل، رچھ نچیندے، مچھیاں پکڑیندے تے پکھاں بݨیندے نظر دن اتھاں دراوڑ قبائل رڑھ واہی کریندے، ہڑپہ، موہنجوداڑو، پتن منارہ، گنویری والا، کوٹ دراوڑ، کوٹ ڈلورائے، داجل جیہے شہر وسیندے تے انہاں اُتے آریاء گھوڑیاں تے بہہ تے چڑھ مار کریندے انہاں دے شہراں کوں ٹھیڑ بݨدے انہاں کوں آپنا غلام بݨیندے نظر دن تے ول اتھاں یونان دی آمد تے چڑھ مار دا منظر وی پیش کریندن۔ ول اتھاں اسلام

پھیلاون دے حیلے بابل دی بندرگاہ تے آندے تے انہاں علاقیاں تے تلواراں نال چڑھ مار کریندے تے اوندے بعد ایرانی آپݨی کاندانی حکومتاں بݨاوݨ کیتے اتھاں چڑھ مار کریندے نظر دن۔ ول اپر پنجاب توں سکھ پنجابی گنڈاسیاں نال چڑھ مار کریندے نظر دن ایندے بعد انگریز سوداگراں دے روپ وچ اتھاں آندن تے بندوقاں نال حکومت کریندے نظر دن تے پچھے ۴۷ وچ ہک انج تے آزاد ملک بݨن دا قصہ سݨیندن تے اوندے بعد ڈکھدی ہک لمبی رات دا اظہار کریندن جو ملک تاں آزاد تھی گیا پر سرائیکی قوم ول وی آزاد نہ تھی سگی پنجابی بیورکریسی تے افسر شاہی جنہیں پہلے گنڈاسے کوں آپݨا ہتھیار بݨایا تے ہݨ قلم کوں آپݨے اختیار دا ہتھیار بݨا ڈتا تے سرائیکی قوم دیاں ہاکاں کڈھواڈ تیاں تے انہاں کنوں اے آکھݨ تے مجبور کرڈتا جو:

علامہ اقبال دے مرد مومن کلھی گبھرو سڈ یندن تے انہاں کوں دھرتی دے حقوق خاطر شہ زور بݨن دی تڈ ڈیندن۔

اَج دھرتی پئی ہے جاگدی
ہُݨ توں وی نندراں چھوڑ
توں لیلݨ گبھرو ڈیس دا
توں زبر توں شہ زور (۶۴)

عاشق بزدار کوں علامہ اقبال کلی ستی قوم دا ہوں خفت ہے اوندیں ہیکلس تے بندے نئیں پئے او انہاں کوں چتاونی ڈیندن جو تہاڈا پورھیا اے ڈاڈھے حکمران کھادی ویندن تساں چپ تہاڈے قلم چپ، تہاڈے ہتھ چپ، ڈکھاں وچ جیندے تاں پئے او پر انہاں ڈکھاں، جبراں تے پکھاں دے عذاب کے تئیں آپݨے سراں تے چیسو۔ او ایں سُتی قوم کوں جگاوݨ دے سارے ترلے کریندن جو کے تائیں انہاں عذاباں وچ چیسو۔

کے میں آپݨا سارا پورھیا
کہیں وزبر دے لیکھے لیسو
نوت کریسو سیس نویسو
کے تئیں ڈکھ تے درد ہنڈیسو
کے تئیں لکھ دے صدمے چیسو (۶۵)

پروفیسر اسلم عزیز درانی آپݨے ہک مضمون وچ لکھدن۔

''اس کا کلام استحصالی اور منفی سیاسی قوتوں کے قبائل مزاحمت اور انقلاب کا
استعارہ بن گیا۔ سماجی، سیاسی، گروہی، عصری گھٹن اور محرومیوں اور مجبوریوں کے
حبس میں ہوا کا تازہ جھونکا بن گیا۔ مزاحمتی اور انقلابی ہونے کے باوجود اس کے
الفاظ میں کھردراہٹ نہیں بلکہ نرماہٹ ہے۔''(٦٦)

عاشق بزدار دی شاعری وچ پورہیت طبقے دی وٹپ بھوں ملدی ہے معاشرے دے مظلوم لوکیں دا ڈکھ درد انہاں دی شاعری دا سنجاپوں وصف ہے۔ دھرتی دے مزدور جیڑھے آپنی رت وٹیندن ول وی انہاں دا ٹکر پورا نئیں تھیندا۔ انہاں دے بال اٹھے ویلے تے سارا سال لنگھنے پیٹ راہندن۔ سارا ڈینہہ دا تھکا ترٹا شام کوں آپنے بکھے بھائے بالیں دا منہ ڈیہدھے۔ تاں ہاں وچ کھارے پوون پئے ویندن۔ ڈینہہ کوں تغاری دا عذاب سر تے چیندے تے رات کوں بالیں کوں رج ٹکر نہ کھاسگن ڈاڈھ کھگھن سمدے۔ بیمار تھیوے تاں دوا داروں دے ہوٹیں کھڑے تے پئیں پئیں مر ویندے عاشق بزدار دی شاعری وچ مکمل منظر نامہ ڈیکھو۔

کتھائیں بالیں دے روٹی کپڑے دوا دی خاطر
او ڈیکھ محنت کش دے ٹولے
سویر توں و نماشاں تائیں
پئے آپنی نوی کمر تے دھرتی دا بار چیندن
تے وت وی فاقیں دے ہار پیندن (٦٧)

بال ایانیاں کوں بکھا بھانا سمیندے انہاں دیاں تریمتاں وڈیریاں دے اگوں کماندیاں نظر دیاں ہن اتے وڈیریاں دی نظراں انہاں دی تریمتیں دی چیلاں تے پوندیاں نظر دیاں ہن۔ بال ایانے تے کنڈوں رانے پڑھائی متوں گلیاں وچ کھیڈ دے تے ڈاکے وچیندے نظر دن۔ انہاں دی شاعری وچ ہر استحصالی طبقے کوں نشابر کیتا گیا ہے بھانویں جو او برو پھلے، حملہ آور ہن۔ سرمایہ دار، انڈسٹریل مین، وڈیرہ تے زمیندارا تے انہاں دے مقابلے وچ ہک مظلوم قوم، جتھاں دا بڈھا نینگر، بڈھریاں تے نینگر تریمتیاں، بال ایانے تے پیو، ماں، دھی، پتر، بھین بھرا تے سبھے رشتے تے سماجی کردار ہتھ پدھ تے کھڑن تے انہاں دا کوئی جیندیاں وانگوں حال نئیں بھل او شودے مویاں لیکھے جیندے ہن۔

عاشق بزدار دی شاعری اساڈے وسیب دا نوحہ ہے۔ عاشق بزدار دی کتاب وچ اے سارے غاصب لٹیرے تے ڈڈھپ آلے کردار کھنڈے پئین۔

ٻاہروآونڑ والیں وحشیں

تلواریں تے نیزیں دیاں نت ضرباں لایاں

کئی یونانوں دنیا فتح کرنڑ دے سانگے

کئی افغان، منگول، ایرانی حملہ آوار (٦٨)

عاشق بزدار ہک پُر امید شاعر ہے شاعر ہمیشہ آپنْی قوم کوں حوصلے دی تھاڈ ڈیندے مایوس شاعر مردہ شاعر ہوندے جیڑھا آپنْے دور بھلے آپنْی حیاتی اچ ای مر مک ویندے جڈاں جو پُر امید تے پُر جوش شاعر نا صرف ہر پیڑھیاں دا شاعر ہوندے بلکہ اونکوں عالمی پدھر وی ملدے تے نہاں قوماں وی اونکوں آپنْا شاعر ہوکیندیاں ہن۔ جینویں کئیں شیلے، فردوسی، سعدی، خوشحال خاں خٹک، غالب، علامہ اقبال اتے سرائیکی وچ علی حیدر ملتانی، خواجہ فرید، اشو، رفعت وغیرہ۔ عاشق بزدار وی ہوں قبیل دا شاعر ہے او وی آپنْے گبھرو جوان تے نینگر کوں آکھ تے مخاطب کریندے تے اونکوں جہد مسلسل دا درس ڈیندے انہاں دیاں نظماں ''لالنڑ'' سلیمان پہاڑ دی گواہی، جاگ، سوجھوانڑ، شماں، لیلنڑ گبھرو، ویڑ، قلم تلوار، اتھیاں نظماں ہن جنہاں وچ او آپنْے دھرتی واسیں کوں دھرتی نال پیار دا درس ڈیندن اونداہیرٔ ہک پریکٹیکل ہیرو ہے۔

میڈے ماندے من کوں

تیڈے آونڑ دی چنتا ہئی

توں جو آ گئیں

میڈے انگنڑ بہاراں آ گئین

اتھاں رُلدن محنت دے دبے کفن جنازے

اتھاں کہیں دی کوئی حسرت پوری نئیں تھیندی

اتھاں مردن ماٗ پیودے نظریں اگوں (٦٩)

عاشق بزدار آپنْے لالنڑ گبھرو کوں ظلم تے ڈڈھپ دے اگوں ٹردے ہوئے ٻالیں وانگوں شماں روشن کرنڑ توں گھن کراہیں قلم، تلوار تے کلاشنکوف تئیں دا درس ڈیندے جو جیند اوڈا ظلم اوڈا اوڈا انتقام۔ جے جہالت اتے مارشلائی اندھار ہے تاں علم دی شماں ٻالوں تے قلم کوں نشتر، تشیہ تے تلوار بنا ڈیو تے آپنْی دھیریں بھینْیں دی عزت، شام شرم دی خاطر جے ہتھ کلاشنکوف وی چاونْی پووے تاں گھنسو۔ او کرندا الہند دا درس ڈیندن بس ظلم دے اگوں زاری نہ کرو بھل ظلم کوں اوندے انت تئیں بچاؤ دا درس ڈیندن۔

سیاسی شعور:

اساں دڑکیں دے وس پئے ہیں اساں اوقات کیا سنبھلوں

کتھائیں سرکار دا دڑکا کتھائیں سردار دا دڑکا (۷۰)

عاشق بزدار ہک ہمہ جہت شخصیت ہن او شاعر، دانشور، سماجی کارکن، سیاسی کارکن، میلے پُھلے آئی ویسی شخصیت، کالم نگار، واقع نگار، اتے ہک سیاسی عہدہ یونین کونسل دے چیئر مین وی ہن تے ایندے نال نال ملکی سیاسی شعور رکھݨ آلی ہک شخصیت وی ہن۔ انہاں دا سیاسی شعور رکھݨ دی او ساری وجوہات ہن جیڑھیاں اساں انہاں دی شاعری دے فکری جائزے وچ گھن آئے ہیں یعنی جغرافیائی، تاریخی، تہذیبی، ثقافتی، تمدنی، مزاحمتی شعور کوں ہک مُٹھ کروں تاں انہاں دا علمی کم سامݨے آندے تے او عملی کم انہاں دا سیاست وچ حصہ گھنݨ ہے او ملکی سیاسی صورتحال تے وی ڈونگھی نظر رکھیندن تے آپݨے فکری تے سماجی، سیاسی شعور پاروں انہاں ملک قوم دی خدمت کیتے پیپلز پارٹی دا انتخاب کیتا۔ کیونجو سٹھ دے ڈہاکے وچ پاکستان دی ساری سیاسی پارٹیاں یا تاں فوج دے زیر اثر ہن یا ول انہاں دے تانے بانے غیر ملکوں ہلائے ویندے ہن انہاں حالات وچ ہک عوامی پارٹی دی اشد ضرورت ہئی۔ جیڑھی نہ فوجی مفادات ڈیکھے تے تاں غیر ملکی مفادات بلکہ صرف عوام دے مفادات تے اختیارات کوں مدنظر رکھے۔ ایں صورتحال وچ ذوالفقار علی بھٹو نے ۳۰ نومبر ۱۹۶۷ء کوں پیپلز پارٹی دی بنیاد رکھی تے عوامی خدمت کیتے ہک عوام دی پارٹی بݨائی جیندا ماٹو تے سلوگن ہا۔

اسلام ساڈا دین، سوشلزم ساڈی معیشت، جمہوریت ساڈی سیاست تے طاقت دا سرچشمہ عوام ہے۔

عاشق بزدار پیپلز پارٹی دے موڈھی کارکن ہن او کئی مرکزی اجلاساں وچ وی شریک تھیندے رہ ویندن تے تحریر اتے تقریر ڈوہائیں نال او پیپلز پارٹی دی حمایت وچ لکھدے تے بولیندے رہ ویندن ایندے کنوں اتم خوبی اے وی ہے جو او پیپلز پارٹی دے مثبت تے تعمیری ناقد وی ہن اتے آپݨے کالماں وچ او پی پی پی کوں مفید مشورے تے لائحہ عمل بارے ڈیسیندن اتے خصوصاً سرائیکی وسیب دی تعمیر و ترقی بارے وی پارٹی قیادت کوں دھیان ڈیوائی رکھدن۔ انہاں دے ڈھگ سارے کالم پیپلز پارٹی دے حوالے نال روزنامہ خبریں وچ مستقل چھپدے رہ ویندن۔ انہاں دے کئی یادگاری کالم وی ہن۔ جنہاں وچ پیپلز پارٹی کا مستقبل، ستلج اور پیپلز پارٹی، پیپلز پارٹی کا کھیل شروع، بے نظیر اور پیپلز پارٹی اتے پیپلز پارٹی سرائیکی خطہ کی متوازن تنظیم، یوسف رضا گیلانی اور آزمائش کی گھڑی، بلاول بھٹو کا بہتر سیاسی مستقبل، جناب بلاول بھٹو کیلئے چند گزارشات، عورت انصاف کی طالب، ذوالفقار علی بھٹو اور کفر کا فتویٰ بہوں جگ مشہور ہن اتھاں انہاں دے سیاسی افکار، پیپلز پارٹی کوں ڈنل مشہورے، اتے سرائیکی وسیب نال انہاں دی تے پیپلز پارٹی دی جڑت بارے انہاں دا لکھیل ہک کالم

حوالے دے طور تے پیش کیتا ویندا پئے۔ جیندے توں انہاں دے سیاسی افکار و کردار اتے پیپلز پارٹی تے وسیب نال جڑت نشابر تھیسی۔

او آپݨی نثر وچ وی جیالے ہن اتے شاعری وچ وی جیالا ہووݨ دا بھرپور ثبوت ڈٖتے انہاں دیاں کئی نظماں آمریت دے خلاف اتے کئی پیپلز پارٹی دے لیڈرز ذوالفقار علی بھٹو، مرتضیٰ بھٹو، اتے بے نظیر بھٹو دی شہادت نظماں لکھیاں ہن انہاں دے نظماں قابل ذکر ہن۔ راکھا، کورٹ مارشل، چپ دی سولی، ویݨ، اکھیاں نظماں ہن جنھاں وچ آمریت اتے فوج تے مکدے سیاسی گٹھ جوڑ دیاں دَھیاں تے روداداں سنڑیدیاں ہن۔ اتے پیپلز پارٹی دے لیڈرز دیاں قربانیاں کوں سلامی ڈٖیوݨ خاطر وی لکھیاں ہن جنھاں وچ سوجھوان سئیں ذوالفقار علی بھٹو کیتے، ''محبوب'' سئیں مرتضیٰ بھٹو کیتے اتے ۲۱ جون سینڑ بے نظیر بھٹو کیتے لکھیاں نظماں ہن۔

ضیاء الحق دے جابرانہ مارشل لاء کوں نشابر کرݨ دی خاطر انہاں دی نظم ''راکھا'' ہوں اہم ہے جیندے وچ او علامتی کہاݨی تے منظر نامہ پیش کریندے ہوئے اے آہدن جو ظلم تے جبر دا اے دور لمبے کنوں لمبا ای تھیندا ویندے۔ ڈاکٹر دا کریکٹر سکیچ ڈٖیکھو۔

''راکھا''

میڈی وستی دا ہک شخص ءِ

آہدے

میں ہاں راکھا تہاڈٖا

میکوں منو

جڈٖ ادا اور اکھانڑیئے

وستی دے کئی لیلݨ گبھرو

گھر توں نکتھن

گھر نئیں ولیئے

نہ کوئی اَتہ پتہ کہیں دا

گھر گھر وچ آسیب نظر دے

وستی خالی تھیندی ڈٖسدی

شام فجر ....

اوہر کہیں دے گھر جھاتیاں پیندے

بندے چیندے

اوندے ڈِ رتوں روزانہ

میں گھر دی کندھ کوں

ہتھ جتلا اُسر یندااں

پر کیا کراں

اونداقد وی

لمبا تھیندا ویندے (۱۷)

عاشق بزدار ذہنی آزادی دا Branial freedom fighter مجلّا ہے۔ او عوام کوں کھل آزادی تے شانتی نال رکھݨ چاہندے تہوں او ہر دور دے دھاڑیاں تے جابراں دے خلاف خبردار کرݨ دی ہکل مریندے تے آپݨے لیلݨ گبھروکوں اوں ماردھاڑ تے دروہ دے خلاف تیار کریندے۔ اوندالیلݨ گبھرو جغرافیائی، تاریخی، تہذیبی، ثقافتی تے تمدنی ہر دور دا ہیرو رہیے جغرافیائی دور وچ اوسلیمان پہاڑ، سوری، گھارا کا سلطان، چھاچھڑ، سنگھڑ، سندھ، ستلج دا محافظ، تاریخ دور وچ کالی کٹ، دبیل، شہر ڈراوڑ تے اُچ رانی دا راکھا، تہذیبی دور وچ اوکیہل، کوٹانے، پکھی واس فقیر دی شکل وچ آپݨی عظمت کوں سمبھلیندے تے ثقافتی عہد وچ تاں ایں محاظ تے نینگریں تریمتیں، سسی، سوہل، موہل، زینی، سمی دے روپ وچ اتے مردانے روپ وچ نیل، لیلݨ، لالݨ راول، سیتل، میندھ دے روپ وچ آپݨے ثقافتی ہتھیار مرکھیاں، پتڑیاں، ڈھولݨے، چھلڑے، کنُھڑے اتے بندڑتے یا تے سرائیکی ثقافتی سرداراں دی حفاظت کریندین۔ ماضی قریب دے دور وچ گنڈاسیاں دے مقابلے وچ پیرفرید، چنݨ پیر، سخی سرور، شہباز قلندر دے روپ وچ سرائیکی قوم کوں امن تے خودشناسی دا درس ڈیندن تے ول انگریزی دور وچ خونی آدم، جام، ہرنند تے دلورائے دے وسینک تھی کراہیں دھرتی ماء رانی دے سینے تے بندوقاں دے زورتے چڑھ آوݨ آلیاں دا سیاسی مقابلہ کیتا تے قیام پاکستان دے بعد اتھوں دے خودساختہ ''راکھا'' ڈکٹیٹر دے خلاف اٹھی کھڑا تھئے اتے ایں تمدنی عہد وچ اوسوجھوان کلی ذوالفقار علی بھٹو، محبوب کلی مرتضٰی بھٹو، سندھ دے روپ وچ بے نظیر بھٹو نے انہاں آمراء جابراں تے ملکدشیت دے گٹھ جوڑ کوں توڑ تے غریب عوام کوں آزادی ماݨ کیتے قربانیاں ڈِتیاں۔

عاشق بزدار تمدنی عہد وچ وی مزاحمتی ردِعمل دا ا گوانڑ ہے سیانڑے آہدن جے ڈکھ ستے رہون تاں ٹھیک ہے پر جے
ہک ڈکھ جاگ پووے تاں سارے ڈکھانڑ کوں جگا ڈیندے عاشق بزدار نال وی سا گی تھئے او پاکستانی عوام کوں آمیریت
تے ڈکٹیر شپ کنوں بچاونڑ دا ترلا جو کیتے تاں ایں ترلے دے پچھوں انہاں دے سرائیکی قوم دے جغرافیائی، تاریخی،
تہذیبی تے ثقافتی ڈکھ دی جاگ پئین اے ٹھیک ہے جو انہاں دی شاعری سرائیکی عوام دی شاعری ہے پر جغرافیائی، تاریخی،
تہذیبی تے ثقافتی لحاظ نال او سرائیکی وسیب تے تھیونڑ آلی مار دھاڑ تے ظلم و جبر کوں نشابر کریندن پر تمدنی دور دے اظہار کیتے
انہاں دا لوکیل تے تناظر وڈے تھی ویندن تے او قیام پاکستان دے بعد پاکستانی قوم تے تھیونڑ تے من جملہ آمریت تے
ملائیت دے جبر دی نمائندگی کریندے انہاں دے تمدنی لوکیل وچ سرائیکی قوم تے پنجابی بیوروکریسی دی واہر خاص اہمیت
رکھیندی ہے ہر وڈے تمدنی تے سیاسی لوکیل وچ او پاکستانی عوام تے تھئے ظلم و جبر تے وی احتجاج کریندن۔ انہاں دا اے
شعری احتجاج انہاں کوں ہک وسیبی شاعر دے نال نال قومی شاعری دا پدھر دی عطا کریندے بھانویں جو انہاں دی شاعری
سرائیکی زبان وچ ہے پر سندھی، بلوچی، پشتو تے پنجابی زمین وچ وی قومی شاعری تھیندی ہے۔ جینویں بلوچی زبان وچ میر
گل خان نصیر، براہوی زبان وچ خلیفہ گل محمد نوشکوی، پشتو زبان وچ اجمل خٹک، سندھی زبان وچ شیخ ایاز اتے پنجابی زبان
وچ نجم حسین سید آپنڑی قومی تے مزاحمتی شاعری دی وجہ توں جگ مشہور ہن او نویں سئیں عاشق بزدار وی ہیں قلم قبیلے نال تعلق
رکھیندے اوندی شاعری او آپنڑی شاعری وچ جدید سیاسی تے تمدنی دور وچ قدیم سرائیکی یوٹو پیا دی گول کریندن او یوٹو پیا
جیندے وچ نینگر، نینگریں کھیڈ دن تے خوشیاں منیندن تے اجھا یوٹو پیا جتھاں فلورا لہلہاندے تے اجھا یوٹو پیا جتھوں دا
فانا آزادیاں منیندن۔ ہک اُڈیل ڈیکھو۔

چنڑ پیر، فرید، سخی سلطان ابھڑ نگ

تے

اُچے رانْی دے میلے او نویں لگدن

اُچ دے چیرے، قاسم پور دیاں رنگلیاں چُنیاں

او نویں لوکی پیندن......؟

او نویں پہلے وانگر ساونڑ مانہہ وچ گھرو

ٹولیاں جوڑ کے شام سویرے

واہ تے دھاونڑ ویندن......؟

راتیں کوں پڑ جوڑ تے نینگر

دے ونجھلیاں

الغوزے تے تاڑیاں نال وجیندن

گھروہیٹ دے ہن وی رات کوں

تیر بھنے تے وانجھاں کھیڈ دن

وڈے ویلھے

حل دریا دی من تے چھیڑو

پیر فرید دیاں کافیاں گاندیاں

تھل دے پاندھی

اُٹھیں تے چڑھ جوگ الاپ کریندن؟

منجھیں گل وچ وجے پا کے

بیلیں آن وجیندین......؟

ہٹیں بھاگ سہاگ ہے اونویں لائیاں شکلو چیندین......؟

جنگل بیلے روہی راوے ٹوبھے، تاڈے

ڈ ہر ملھیراں

اونویں دل بر چیندن

پھوگ، پھلی، کھپ کھار سہواراں

جالیں، جھمراں پیندین......؟ (۷۲)

اے سارا سرائیکی ثقافتی منظر نامہ ہے ہر شاعر آہدے جو ہن ایں چس رس تے دھہ پھر گئے ہن تے ہن اساں

ڈکھاں وات آ گئے ہیں ساڈے تے ڈکٹیٹر آ گئے ہن جیڑھے ساکوں ساڈی آپنی چساں نہیں چاون ڈیندے۔ میں آکھیا

سب منظر تاں ہن پہلے وانگوں

پر ایں دھرتی صحن تے نویں آون والے

ساڈی سانجھ نیں رلدے (۷۳)

شاعر انہاں نویں آوݨ والیاں دی جا بجا گھنڈ لہائی کریندن کڈاہیں راکھا جیہی نظم وچ تے کتھائیں ''وسواس'' کتھائیں ''چپ دی سولی'' کتھائیں ''شماں'' اتے کتھائیں ویݨ دی صورت وچ ڈکٹیٹر شپ دے منہ گھنڈ لہیندن۔ اتھاں عاشق بزدار دے بیان کیتے ڈکٹیٹرز تے ملازم دی اُڈیلیاں پیش کیتیاں ویندین۔

دیو مالائی

میڈے شہر دے

کندھاں کوٹھے

ہاں لہا گئے

اینویں ڈسدے

میڈے شہر دے حاکم دا

ءِ ہوکا ہووے

کوئی نہ سوچے

کوئی نہ کھلے

کہیں کوں کوئی نہ ملے

گھر گھر پلدن

خوف دے پارہے

گلیاں سڑکاں

رستے کوچے

ڈسدن زوریان

ہر دروازے کنڈی ڈسدی

درکھڑ کینداں

سڈ مریندں

کہیں پاسوں نہیں ولدا آندا

شہر دا منظر ڈیکھ کراہیں

اینویں لگدے

جینویں

اتھاں دیہہ لہہ آ وَسی

جیڑھا چیندے بندے کھاوَسی (۷۴)

عاشق بزدار ہک وسیبی تے ثقافتی شخصیت ہے انہاں آپنا ہلپن مہرے والے وچ گزارے جتھاں انہاں دے پیو ڈاڈا راہندے ہن انہاں حیاتی دی راند اتھائیں رسائی تے اوں دور وچ جے پلے جڈاں میڈیا اتے سوشل میڈیا جیہے وسائل نہ ہوندے ہن تے انہاں دے مسائل وی نہ ہوندے ہن میڈے تے خصوصاً سوشل میڈیا صرف ساکوں چنگیاں مندیاں ویلے کو یلے انفارمیشنز ڈیندن پر انہاں ساکوں انجو انج کر ڈتے ناں تاں سوشل میڈیا ساکوں ان سوشل کرݨ وچ اے کامیاب رہے۔ عاشق بزدار اوں دور دا جموڑ تے پلوڑ ہے جڈاں ماء پیو، ڈاڈی ڈاڈا، نانی، نانا، بھیݨ بھرا، مامے مامیاں، چاچے چاچیاں، ماسی ماسڑ، پھوپھیاں پھوپھے، سوتر، مسات، ملیر، پھپھیر سب کٹھے ہوندے ہن بھل انہاں وچوں کئی ہکو چاہانٹے تے ہوندے ہن۔ ٹینگر تے ٹینگریاں وڈیریاں دی کچاہری بہہ تے سُݨدے سکھدے ہن تے وڈیرے وڈیریاں انہاں کوں رلے رہݨ دے فیدے ڈیسیندے سمجھیندے ہن اتے اے اَکھاݨ آہدے ہن۔

''رہسو رلے تے بھاگ سولے''

وڈیرے ہالیں تے ٹینگریں کوں جن، دیہہ بھوت، پریاں دے دیو مالائی قصے سُݨدے ہن۔ جنہاں وچ جن، دیہہ اتے بھوت انسان دشمن تے سکھ امن، شانتی تے سبھا دے دشمن ہن اتے انسان تے پریاں کوں مار مکیندے ہن تے قید کر گھندے ہن۔ عاشق بزدار دی شاعری وچ غاصب، ظالم، ڈکٹیٹر تے دا کردار دیو مالائی ہے تے ایں ڈکٹیٹر شپ دا عہد خوف آلا دیو مالائی تے الف لیلوی ماحول ہوندے جتھاں ڈر، بھوَ، ظلم، جبر، آمریت تے عدم مانویت اتے رد انسانیت نظر دی ہے نظم وسواس، راکھا وچ سا گی دیو مالائی ماحول ڈکھایا گیا ہے او غاصب، آمر تے ڈکٹیٹر کوں ہک جن تے دیو دے روپ وچ پیش کریندن جیڑھا آدم بو آدم بو کر تے آندے تے انسانیں کوں کھاویندے تے ڈر آسیب اتے بھوَ دا ایہا ماحول پیدا کر ڈیندے۔

اینویں لگدے

اساں سارے

آپت دے وچ کجھ نیں لگدے

اساں پاندھی راہ وسیٹر ݙ

رستے دے آسیب توں ݙر کے

آپݨا ساہ بچاوݨ سانگے

ہکی گھوراچ

کٹھے تھی ڳیوں (۷۵)

Shut up زبان بندی، پابندی تے جبر دا ماحول ݙیکھو۔

تیݙے الاوݨ دے کیتے جانی

اُلاریا ہیں دعائیں منگدن

جے نہ الائوں تاں

تیݙی دھرتی دے لوک سارے

ہکے نظارے

کھلݨ الاوݨ

ہمیشہ کیتے

ایں

چپ دی سولی

تے

وارݙیسن (۷۶)

جبر آمریت تے بے حسی دے مقابلے وچ چپ تے بے حسی دا وتیراݙیکھو۔

جواوݙ کھاوے دے نمازی پرہیزی لوکاں تے حکمرانیں دے کنڈھ لہیندن

ایں ظلم صدقے تے بے کسی تے ایں موت موئی تے

کہیں حکمران، کہیں نمازی، تے کہیں روضتے دی اَکھ نئیں تر دی او ایں آمریت تے جبر دے ایں ماحول وچ ملا

سوکالڈ ملا دی (ویݨ) وی نندیا کریندن۔

عجیب وݨ اے عجیب ریتاں

خطیب گنگ اِن تے چپ مسیتاں (۷۷)

حاکم تے محکوم، جابر تے مجبور آمر تے مامور، ظالم تے مظلوم، دی ونڈ ایں کر تے ݙکھائی گئی ہے جیڑھا ہر دور تے خصوصاً آمرانہ دور دا ہک سماجی سچ ہے ݙوہائیں دا عمل تے ردِعمل ݙیکھو لوک قصیاں تے الف لیلوی، جہات وچ۔

میں تے توں

میں رووّاں تاں رونئیں سگدا

توں تاں کھل، ہائیں کھلݨ جوگا

دھرتی رب دی تیڈے حصے

میڈے حصے

بکھ دے قصے (۷۸)

مجبور مامور، مظلوم تے محکوم عوام دی ہک ہئی حالت زار ݙیکھو۔

اکھیں خوابیں کیتے سکدیاں

کیکوں ݙساں

کیویں بولاں

منہ تے چپ دے جندرنی

ساہ دی پھاسی

جے تیئں

میڈے گل وچ راہسی

او تیئں روح دے روگ نئیں مکݨے

او تیئں سر سوکھا نہ تھیسی (۷۹)

اشوسئیں عاشق بزدار دے سیاسی، سماجی شعور بارے لکھدن تے انہاں وچ عالمی شاعر محمود درویش دی سانجھ ݙسیندن۔

تریجھی دنیا اچ قوم پرست تحریکاں دے حوالے نال جیڑھا ادب تخلیق تھیندا اے اوندی اہمیت سامراج دے ایں خوف توں واضح ہے جو:

محمود درویش...... یاسر عرفات توں زیادہ خطرناک ہے۔ سرائیکی وسیب دے
مظلوم توں گھن تے دنیا دے ہر مظلوم دے حق اچ تے امریکی بندوقاں کوں ہار
پواوݨ آلی خاکی وردی دے خلاف شاعری دی جنگ اچ اے خیال حقیقت وی
ہے...... کیوں جوز ورور شاعری
سپارٹکس آپ ،گول گھندی ہے تے ایہو شاعر تے شاعری دا طریقہ ہے، شاعری
کوئی الہام نئیں ہوندی بلکہ سماجی تروڑ پھوڑ تے اوندے اندر آوݨ آلے ڈیہناں
دے سارے سانگے نویں پکار اُسار دا شعوری اظہار ہے۔
جتھوں تئیں عاشق بزدار سئیں دی شاعری دا تعلق ہے اولوکاں تے انہاں دے
وسیب نال شعوری جڑت Commitment دا پورہیا ہے تے اے رت رنگا
پورہیا ساول، پاݨی تے ہیٹ دے لینڈ سکیپ اچ آ کھیاں ہوئیاں نظماں اندر
سا کوں ساڈی سونہہ سنجاݨ نال ای جڑیندے۔(۸۰)

عاشق بزدار اَجھی شخصیت ہے جئیں پاکستان وچ جبر تے آمریت دے سارے دور ڈٹھے ہن بھانویں اوایوب خاں دا دور ہووے۔ یحیٰ خان دا ضیاء الحق دا اتے بھانویں پرویز مشرف دا دور میں اوں نسل نال تعلق رکھیندی ہاں جئیں چھڑا مشرف دور ہوش وحواس وچ ڈٹھے تے جبر دے ایں دور کوں واقعی اونویں محسوس کیتا جینویں اشو سئیں نے آ کھیا جو امریکی بندوق کوں ہار پواوݨ آلی خاک وردی نے کیا کجھ نئیں کیتا برادر اسلامی ملک افغانستان تے ایران دے خلاف ہوئی اڈے ڈِتے انہاں دی فوج کیتے کراچی تے گوادر بندرگاہ کھول تے رکھ ڈِتی۔ او ساڈے ملک وچ وڑ تے آپݨے دشمن اسامہ بن لادن تے ،نہاں افغان مجاہد ہن کوں مریندے ہن۔ کئی ہزار بندے لا پتہ تھی گئین جنہاں دا حالی تئیں پچھ بھاہ نئیں نکلدی۔ انہاں دا کمیں اجھوو ی عدالت وچ ملا ئے ایمل کانسی جیہے ڈاکٹر کوں آپݨے مغموم مقاصد کیتے استعمال کیتا تے ڈاکٹر عارفہ صدیقی کوں حالی تئیں قید و بند وچ رکھیا ہویا ہے پر آپݨے مجرم ایمنڈ ڈیوس کوں جئیں سرعام ڈو پاکستانی نوجواناں کوں گولیاں مار تے شہید کر ڈِتا اونکوں چھڑا تے واپس گھن گئے۔ کئیاں نوجوانیں کوں شک دے شبے وچ گولی مار ڈِتی ویندی ہئی کئی سہاگ اجڑے کئی بال یتیم تھئے کئی مانواں دیاں جھولیاں اُجڑ یاں۔ غرض جبر دا اَیجھا دور ڈٹھا جیڑھا جمہوریت دا وس وٹایا ہویا ہا تے تاریخ ڈسیندی ہے۔ ضیاء الحق دا آمرانہ دور تاں ایندے توں ظالم تے جابر ہئی۔ لوکیں کوں سرعام پھانسی ڈِتی ویندی ہئی تے سرعام کوڑے مارے ویندے ہن۔ اوں دور دا ظلم جبر دا اتھوں اندازہ کر سگدے او جو عام آدمی کیا حالت ہوسی جڈاں جو عوام

دے ہک مقبول ترین لیڈر ذوالفقار علی بھٹو کوں پھانسی تے چڑھواڈِتا تے اوندا جنازہ وی نہ پڑھن ڈِتا گیا بھل صرف امام مسجد تے ست اُٹھ بندیاں بندوقاں دے سائے وچ نماز جنازہ پڑھی تے جنرل ضیاء بطور صدر ہک طیارہ حادثے وچ ہلاک تھی گیا تاں اوندا جنازہ سرکاری سطح تے پڑھوایا گیا تے اوندے وچ ہزاراں لوکیں شرکت کیتی پر تاریخ سب توں وڈی منصف ہے او بندہ جیندا جنازے وچ لوکیں کوں شامل ای نہ تھیون ڈِتا بلکہ کجھ کنے دفن کرواڈِتا تے ہن ہر سال ذوالفقار علی بھٹو دی برسی تے لوک ہزاراں دی تعداد وچ جمع تھیندن تے نعرے لیندن:

کل بھی بھٹو زندہ آج بھی بھٹو زندہ ہے

تے بئے پاسوں جنرل ضیاء دا جنازہ سرکاری طور تے پڑھیا گیا پر اوندی برسی اوندا پتر اعجاز الحق ای کرویندے جیندے وچ سوڈیڈھ سو بندے جمع تھیندن، جڈاں جو بھٹو دی برسی تے بھٹو دے ناں دے نعرے وجدن تے شاعر اوندیاں نظماں تے گیتاں لکھدن جینویں عاشق بزدار نے سوجھوان تے وین لکھے۔ بھٹو دی حیاتی کتھا عاشق بزدار کنوں سنو۔

کتھائیں قلعے دی جیل کالی دے
سِولئے ہوئے فرش تے کوئی زخمی پیا ہے
قصور اوندا
جو اوا کھیندے
اے سارے منظر
اے سب طریقے
یکے وطیرے
تاں ظلم دے ہن
انہاں کوں روکو
انہاں کوں بدلو
ہوا سُنیدی وَدی ہے نوحے نگر نگر دے
جے سن سگو تاں سنو اے نوحے نگر نگر دے (۸۱)

نظم سوجھوان جیڑھی ذوالفقار علی بھٹو دی آدر وچ لکھی گئی ہے اے پوری نظم بھٹو سئیں دی عوام خدمت تے انہاں دے خلاف آمریت دے اقدامات دے حوالے نال لکھی گئی ہے اے نظم بھٹو سئیں دی جیون کتھا ہے۔ جیندے وچ فوج

تے مُلاءدے گٹھ جوڑ کوں وی نشابر کیتا گیا ہے تے بھٹوسئیں دی سیاسی عظمت کوں سلام پیش کریندن۔

''سوجھوانْ''

وَستی دی مسجد دا مُلاں

خطبہ کُجھ وچ پا کے

چوک توں لنگھدا پیاہا

اُوں آکھیا

ءِ کفر الیند ے

کا فرتھیند ے

پنجے اُنگلیں وی تاں ہکوجیڈ یاں کئے نیں

اینکوں مارو

میڈ ی وَستی دے سَب وڈ ے

رَل مِل اوکوں مارنْ پئے گئے

ذوالفقار بھٹوعلی بھٹودے بعد اومرتضیٰ بھٹودی شہادت تے وی نوحہ موجود ہن تے نظم ''محبوب'' وچ مرتضیٰ بھٹو نال والہانہ عقیدت تے محبت دا اظہار کریندن تے عالم شباب وچ اونکوں شہید کرڈ تا گیا۔ عاشق بزدار سئیں ایں نظم ''محبوب'' وچ اے ݙسو یندن جو اے بھٹو خاندان دی ملک وقوم دی خاطر ڈ وجھی قربانی ہے۔

''محبوب''

ءِ کون اے جیڑھا شباب دے تخت توں ڈھے پیا ہے

ءِ کیندے چہرے دا چندر ءِ جیکوں

جو رات پَندھری دی پئے گئی ہے

ءِ کیندیں اَکھیں دیاں مشعلاں

ساری رات بلدیں وسم گیاں ہن

ءِ کیندے تھوڈ یں دی سُرخ لالی

سَرِ دے پُھلیں دے وانگ پیلی بہار تھی گئی

ءِکون اے سَمدیں

جیندی پیشانی تے گُنڑنج پئے گئے

جو بعد مَرنْ دے قاتلیں کوں یقین تھیوے

کہ اج وی میں ہاں اُنا سکندر

ءِکون اے جیندے

ہتھیں دی میندی دا رنگ بکھڑا اَجاں نہیں تھیا

جیڑھا ہے خون جگر دی سُرخی

ہا کون جَیں آپنْے نرم نازک رنگیل ہتھیں

تے

ملک واسی غریب محنت کشیں دی خاطر

مُسلح جدوجہد دے کیتے

بندوق چاتی

ہا کون ءِجَیں آپنْے دیس کوں سامراج کولوں

نجات ڈیونْ دے سانگ

آپنْے پُھلیل تن تے

مصیبتیں دے پہاڑ چاتے

تے

اَج او محبوب

ملک واسی

غریب محنت کشیں دی ہُکھ دے عذاب

ٹالنْ دیاں

حسرتاں گھن کے سَم گیا ہے

ہمیش کیتے

اَئے وقت، تاریخ

ہکے گھر دی

ءِڈ وجھی قربانی

یادرکھیں (۸۳)

عاشق بزدار سئیں دیاں اے نظماں آپنے محبوب سیاسی لیڈراں دی شہادت تے مرثیہ، وین تے نوحے ہن تے ہن بے نظیر بھٹو دی شان، آدر، عظمت تے اعزاز وچ انہاں دے یوم پیدائش ۲۱ جون تے لکھی گئی ہک نظم ہے جیندے وچ انہاں اُتے تھئے ظلم و جبر تے عوامی خدمات کوں پیش کیتا گیا ہے۔

۲۱ جون

ڈینہہ تریخاں

آپنی لکھ توں

کئی واقعے

کئی حادثے جِن کے

قومیں دی تاریخ داہر ورقہ بݨ ویندن

زندہ قوماں

اتھے ڈینہہ تے ءِ تاریخاں

آپنے ذہن دی ڈائری دے وچ نوٹ کریندین

اینویں ہک تاریخ ڈیہاڑا

۲۱ جون ءِ

جیڑھا آپنی دھرتی دے متھے دے اُتے

ہنییں وانگوں چھکدے

جیکوں ءِ اعزاز ڈھیا ہے

سِندھڑی

ایندے چھانویں ہمی

جَیں دھیریں بھینیں دے ناں کوں

اُچا کیتے

جَیں لوکیں دی بندخلاص کرن دی خاطر

آپنے ہتھ ہتھکڑیاں پاتین

جَیں مظلوم ڈکھیں دے ماریئے

لوکیں دی عزت دی خاطر

آپنے سر دا بوچھن واریئے (۸۴)

تریمتی شعور:

تریمت ہوون دے ناطے میکوں انہاں دی شاعری وچ تریمتی شعور دا بھوں اہم موضوع پڑھن کوں ملا انہاں مطبوعہ تے غیر مطبوعہ شاعری وچ تریمت دا حوالہ بھوں اہم ہے انہاں دی کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' وچ کل ۳۵ نظماں ہے انہاں وچوں ادھیاں نظماں ایجھیاں ہن جنہاں وچ عورتاں دے حقوق، آدر، پیار و محبت اتے رومان دے حوالے نظر دن اے ہک ایجھا موضوع ہے جیڑھا انہاں کوں جدید شاعری وچ اتم پدھر ڈیویندے۔ انہاں دی شاعری وچ او سبھے موضوعات ہن جیڑھے ہنہاں شاعراں دی شاعری وچ موجود ہے انہاں دی شاعری وچ رفعت کلی تاریخی و تہذیبی حوالے۔ اشو کلی ثقافتی تے تہذیبی حوالے سعید اختر کلی۔ کہیں شاعر کول وی کینی۔

عاشق بزدار دی شاعری وچ تریمتیں دے رومانوی کردار، ثقافتی کردار، خاندانی کردار، تہذیبی تے تاریخی کردار، تمدنی تے سیاسی کردار سبھے نظر دن تے او انہاں کوں آدراتی ڈیندن جو رومانوی تریمتی کرداریں کوں حوالہ بنیندے ہوئے شاعر انہاں وچ رومانویت دا عنصر ڈھگم ڈھگ پاڈیندے جڈاں جو عاشق بزدار دی شاعری وچ اے دھرتی دیاں دھیاں بھینیں دے روپ وچ نشابر تھیندیاں ہن او انہاں کرداریں دے ذریعے رومانوی موضوع کوں پدھرا نئیں کریندے بھل انہاں دے نیڑے اے زنانے کردار استحصالی، مظلوم تے محروم طبقے دی نمائندگی کریندن۔ ڈیکھو:

ءِ ملتان، ہڑند تے بکھ

تونسہ، بھٹہ و یہن

''مہرے والا''

دیرہ، داجل

اُچ تے رنگ پور

پتن منارا دِلورا دے ٹھیڑ

سارے وسبے میڈے گھر ہن

جتھاں پیت کوں

آپنی اکھ دا پانی ڈے گئن

موہل، سوہل، سسی، سمی (۸۵)

اینویں جاپدے جینویں قدیم ملتان ہڑند تونسہ وغیرہ دھرتی ہووے تے موہل، سوہل، سسی، سمی ایں دھرتی تے اُگرے سوہنے تے گھاٹے وݨ ہووݨ اتے پیت انہاں دا پھل ہووے ہک ٻئی جاڈیکھو:

اتھاں پیار محبت دے کئی قصے جمے

اتھاں سسی، موہل، سوہل

زینی، سمی

پیت پرم دے پندھڑ بھوگے (۸۶)

سئیں عاشق بزدار دا دھرتی تے دھرتی جایاں نال اتی پیار ہے جو انہاں آپنی پوری کتاب وچ کہیں وی پردیسی رومانوی داستان کوں حوالہ نئیں بنایا کتھائیں لیلیٰ مجنوں، رومیو جولیٹ، شیریں فرہاد اتے کشن کنیہا، کوں حوالہ نئیں بنایا بھل صرف تے صرف دھرتی تے دھرتی جائیاں داڈکھ نشابر کرݨ مقصود ہے دی وجوہات تے نتائج بارے لکھدن:

سئیں اسلم رسولپوری انہاں دی لوکل ازم دی شعوری خوبی بارے لکھدن:

''ہر نویں حکمران دے درباری دانشوریں زبان کوں بولی، لہجہ یا نامکمل تے ادھوری زبان آکھ تے ایندے ادب کوں غیر معیاری قرار ڈتا اتے اساڈیں تخلیقی صلاحیتیں کوں رد کیتا نتیجتاً اساں ہر دور دے حکمرانیں دا ادب پڑھن اچ عمر گالی رکھی۔ اَتے آپنی تخلیقی صلاحیتیں کوں وی انہیں دی زبان اچ لکھݨ تے ونجیندے ریہوسے۔ جیندی وجہ کنوں اساں آپنی دھرتی دی گالھ کرن دی بجائے لیلیٰ تے شیریں دے حسن دی مفت وچ حیاتی ونجائی۔ اتے موہل تے سمی دی محبتیں کوں بھل

گیو سے اساں سروسنبل کوں یاد رکھیا مگر پھوگ تے ارنے کوں وسار ڈِتا اساں قمری دی سر پکائی مگر کال کڑچھی دا پیغام نہ کیتا جیندا نتیجہ اے نکتا جو اساں آپنے "شجرے" بھل گیو سے۔" (۸۷)

جو عشقیہ قصیاں دی رومانویت کوں موضوع بناوناں مقصود ہے ہک نئی جاء ڈیکھو۔

ءِ راول ءِ خان پُنل ہے

ایندے نقش قدم تے رُلدین

کئی سَمیاں کئی سسّیاں

ایں رانے دے منہ تے پَنڈ ی

نہ مومل نہ سوہل سونی

نہ وت گجر گام

ساریاں روندیں

کاک کندھی تے (۸۸)

عاشق بزدار سئیں تریمتاں دی آدر کیتے انہاں دے عالمی ڈینہہ ۸ مارچ دے حوالے نال ہک پوری نظم "بابل" لکھی ہے۔ جیندے وچ اوتریمتیں دے نہ عالمی حقوق دی گالھ کریندن تے ناں ملکی اتے وسیبی حقوق بھل او تریمتیں دے خانگی تے گھریلو حقوق دی گالھ کریندن جو جیکر اہیں عورتاں کوں گھروں ای تحفظ نئیں ملدا تاں ملکی تے عالمی حقوق دی گالھ ای کوڑ ہے پہلے بنیادی تے گھریلو حقوق تاں اوشودیاں حاصل کر گھنن پچھے ملکی تے عالمی حقوق دی گالھ تھیسی عاشق بزدار آپنے وسیب دیاں عورتاں دا کیڈا اوڈا جذباتی ڈکھ بیان کریندن جو پیکے گھر دا عدم تحفظ کے جیڈا اوڈا اڈکھ ہے اے ڈکھ ہک تریمت ماء یا دھی ای جان سگدی ہے یا ول ماما جیہا دل رکھن ہک شاعر جیڑھا دھریں بھینئیں دے ڈکھاں کوں دلوں بجانوں محسوس کریندے۔

بابل ساڈیاں اکھیں روندین

تیڈی پگ دے پاندکوں لُو ہندین

شالاسَت پُتر یتا تھیویں

اَساں تئیں توں کجھ نہاں منگدیاں

نہ ساڈی جُھ جیل ہے کائی

بابل تیئں تائیں ہِکا زاری

آپنے صحن اگو اڑتوں ساڈے پیر نہ میسیں (۸۹)

سوسائٹی وچ دھریں بھینئیں دے ڈکھ کوں ہک ہِئی جاء ایں بیان کریندن۔

جتھوں دے واسیں دے کوئی

خواب کڈاہیں پورے نئیں تھیندے

جتھاں تن دے اوچھن کیتے

دھیریں، بھینئیں، میسّریں لُہندیں

جنھیں دے نظریں دے اگوں

مرضاں بھوگ دوادے ہوٹے

گبھر وومَر دِن (۹۰)

ہک غیرت مند شخص ای ایجھا تریمتی شعور رکھ سگدے جیندی نظر وچ عورت ہس ہک ذات ہے او عورت دی ذاتی عزت کریندن اتے کہیں ذات پات، مقام و مرتبہ، دے پاروں او عورت ذات دی عزت کوں تولے ماسے تے سیراں منّاں وچ وکھو وکھ کرتے نئیں تولیندے۔ عاشق بزدار دھرتی دا پیو شاعر ہے اوندی اکھ وچ سب عورتاں دھیاں، بھینئیں تے ماواں ہن بھانویں او پکھی واس تے کیہل کٹانیاں ہوون تے بھانویں انہاں ہوون تے بھانویں مہار انہاں۔ بھانویں او مومل، سومل تے سسی، زینی، ہوون تے بھانویں گھر دیاں دھیاں بھینئیں تے بھانویں او پرایاں نوہاں ہوون یا آپنی مائڑی ماء ہووے اتے بھانویں او مراسن ہووے یا بھانویں بے نظیر، عاشق بزدار سبھنائیں دے وکھو وکھ ڈکھاں کوں سانجھا تے دل دی ڈونگھایاں وچ محسوس کریندن تے انہاں دے ڈکھاں کوں آپنی نظماں ڈوہڑے، غزلاں اتے کافیاں وچ وی بیان کریندن او سماجی شعور رکھن آلے تے تریمتیں کیتے آدر، آدر، آدر تے ول آدر رکھن آلے شاعر ہن انہاں دی شاعری وچ ورکنگ کلاس دی عورتاں دا وی ڈکھ ہے اتے سیاسی قیادت آلی عورت دا وی ڈکھ ہے۔ تلویں طبقے دیاں عورتاں دے ڈکھاں کوں بیان کرن سانگے انہاں کوں علامتی تے استعاراتی طور تے مومل، سومل تے سسی نال ملدن جو ساڈی دھرتی دی ہر نینگر چھوہر ساڈے کیتے مومل، سومل تے سسی اتے دھیریں بھینئیں وانگوں اہم تے پیاریاں ہن۔

ساڈیاں سمیاں ویسن کرن

کئی مومل، سوہل، مر ستیاں
نہ کاک کندھی نہ ماڑ
اساں ہوندیں ترکیں ترس گئے
ساڈے ویری عیش لہن
ساڈے تن تے لیراں لڑکدیاں
ساڈیاں بھیݨیں کنوں ہُٹ
نہ دھریں دے سر بوچھݨیاں
ساڈیاں میریں مندڑے حال (۹۱)

یاول آہدن:

ساڈیاں جایاں
بےوارث تھی
ونج پردیس اگھاݨیاں (۹۲)

عاشق بزدار انہاں ورکنگ کلاس دی تریمتیں دے ڈکھاں دے نال نال انہاں سماج دشمن ویلن کرداراں کوں وی نشابر کریندن جنہاں دے گھراں تے کارخانیاں وچ اے کم کریندیاں ہن جواوہوس پرست لوک کیویں انہاں دے جسماں تے نظر رکھیندن بھل کئی تاں ایڈے ہوس پرست جانور ہوندن جو او آپݨے گھراں وچ رکھیاں کمی بالڑیاں دے جوان تھیوݨ دے تانگھی ہوندن بھانویں انہاں شودیاں دیاں عمراں انہاں دیاں آپݨیاں دھیاں کنوں وی گھٹ کیوں نہ ہووݨ۔ انہاں دی نظم ''خواب'' انہاں کم کرݨ آلیاں نابالغ چھوہریں دے ڈکھاں دا مرثیہ تے ویݨ ہے۔ ویݨ کہیں دے مرنے تے آکھے ویندن تے عاشق بزدار دیاں انہاں ویݨ آلیاں نظماں وی حق سچ ہن جو شودیاں دیاں روحاں کما کما تے اتے جھنڑکاں کھا کھا تے مر گیاں ہوندیاں بعض چھڑے بت ٹرے ودے ہوندن تے اوو ی جیندے جی مویاں لیکھے ہوندیاں ہن۔

غریب ماء پیودیاں دھیریں کم سن
جوتن توں بُکھ دے عذاب
ٹالݨ دے کیتے

اُچیں حَویلیں وِچ کے

اَمیر لوکیں دے بال چاوِن

وَدیاں رَہاون

سویرتوں لا نماشاں تائیں

نہ کجھ وَنداوِن

اُنہاں دے لالن بھرا جوروِن

تاں منہ نہ لانوِن

تے ایندے بدلے

حویلیں والے

غریبڑیں دے

جوان تھیون دے خواب ڈیکھن (۹۳)

اے تاں کم سن بالڑیاں دا مرثیہ ہے تے ہن جوان تے پکڑی عمر دی تریمتیں دا وی مرثیہ سنو "مراسن" اساڈے وسیب دا ہک سماجی نمائندہ کردار ہے جیڑھی آپنے ڈکھ لُکا تے ہنہاں دیاں خوشیاں ہوندی ہے۔ اوشودی ہنہاں دی خوشیاں تے نچدی کھڑی ہوندی ہے تے اوں دے آپنے گھر بکھ تے غربت نچدی پئی ہوندی ہے تے اولوک جیڑھے آپنے آپ کوں معزز آہدن او انہاں شودیاں کوں کنجریاں، نیچ، جسم فروش تے بدکردار سڈیندن پر آپنیاں خوشیاں انہاں دے نال نچدے ہتھ کھڑا داں کریندے تے ویلاں ڈیندے مندے، ہن پر ول وی انہاں کوں معاشرے، محلے، وستی تے شہر وچ کوئی عزت تے بھرم آلا مقام نئیں ڈیندے۔

توڑیں تیڈے ساڈے گھریں بکھ دے پارہے

توڑیں ساڈے وسدے ساکوں نیچ سڈیندیاں

ول وی ساڈیاں رسماں ریتاں

وکھرے ون دیاں

کئی پرنچے

تیڈا اساڈا

کم مراسݨ

سہرے آکھݨ (۹۴)

عاشق بزدار دی ایں موضوع دیاں نظماں پڑھدے ہوئے او ہک عظیم صوفی پیر فقیر جاہیدن جیڑھا ایں دھرتی دی ہر چھوہر تے تریمت دا پیو جاپدن انہاں دی نظر وچ سب انہاں دیاں دھیاں رانیاں ہن بھانویں او کمی عورتاں ہن تے بھانویں او ملک دی وزیراعظم ہے او سب دے پیو تے بھرا جاپدن انہاں دی شعری عظمت دا ایہا پکھ ای کافی ہے جیڑھا اتنا ڈھگ تے اتنی ڈھگ شدت نال سرائیکی کیا پاکستان دے کہیں شاعر وچ وی نئیں نظر دا جینویں پہلے لکھیا گیا ہے جو انہاں دی کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' وچ ادھیاں کنوں ڈھگ نظماں تریمتیں دی آدر، حقوق، تے حیاتی بارے ہن۔ ہک ہیا کمی تریمتیں دا ویݨ ڈیکھو جے رووݨ نہ آونجے تاں ول آکھا ہے۔

دھیاں نمانیاں
نراس بھینیں
وسارو یلھے
کھلݨ ہسݨ دے
رنگیل چنی دی جاتے
سر تے
غریبڑیاں
توڑیں بار دھرتی دے چاتی پھردین
تے
وت وی دھرتی دا بار لگدن (۹۵)

ہک ہئی نظم ڈیکھو:

ساڈیاں جایاں
سہرے گاون
گھر گھر وچ خوشیاں ڈے آون
ول وی ڈوہ دیاں گنڈھریاں چاون (۹۶)

یاول

ساڈیاں دھیریں بھینئیں

سڑکیں پتھر ڈھوِن

نگری نگری پنّن و لے

پکھی واس فقیر سڈیجوں (۹۷)

سئیں عاشق بزدار ''خدمت وچ عظمت'' دے لوگو کیتے وی تریمتیں کوں آئیڈیلاز کیتے جتھاں انہاں سماج دے بنائے نویں طبقے دی تریمتیں دی محنت تے خدمت کوں عظمت ڈکھائے اتھاں خاندانی تے سیاسی خدمت کیتے وی تریمت کوں ای سمبل آف رسپکٹ اینڈ ڈ سائے انہاں خاندانی حیاتی وچ ماء دی عظمت کوں نشابر کرن کیتے پوری ہک نظم ماءڑی ماء دے عنوان نال لکھی ہے اتے سیاست وچ خدمت دی عظمت کیتے انہاں تریمت شہید بےنظیر بھٹو کوں ای سیاسی خدمت دا عظیم استعارہ بنایا ہے۔

عاشق بزدار جتھاں ورکنگ کلاس دی تریمتیں دیاں مونجھ موںجھاریاں کوں پدرانہ شفقت نال ڈیکھدے تے بیان کریندے ہن اتھاں حاکم کلاس تے سیاسی حاکمیت وچ تریمتیں تے تھیون آلے ظلم، جبر تے دروہ کوں وی وڈے ڈکھ نال بیان کریندن او ایں موضوع کوں نشابر کرن سانگے شہید بےنظیر بھٹو کوں مظلوم تریمتیں دی آواز تے ڈکھ تے جبر دا استعارہ بنا تے پیش کریندن تے ہک نظم ''۲۱ جون'' شہید بےنظیر دے جنم ڈینہہ دے حوالے نال لکھی جیندے وچ انہاں تے تھئے ظلماں نے ملک دیاں تریمتیاں دی عزت تے تحفظ کیتے قربانیاں بیان کریندن۔

سندھڑی

ایندے چھانویں جمی

جیں دھیریں بھینئیں دے ناں کوں

اُچا کیتے

جیں لوکیں دی بند خلاص کرَن دی خاطر

آپنے ہتھ ہتھکڑیاں پاتین

جیں مظلوم ڈکھیں دے ماریئے

لوکیں دی عزت دی خاطر

سئیں اسلم رسولپوری صاحب فرمیندن:

''اج بھٹو شہید تے اوندا خاندان پاکستان وچ سیاسی جبر دے خلاف مزاحمت دی ہک علامت بݨ گئے۔ ایہا وجہ ہے جو عاشق بزدار دے کلام اچ انہیں کوں نذرانہ عقیدت پیش کرݨ دا مطلب ایں جبر کوں تروڑ ڈیوݨ اتے جمہوری حقوق دی بحالی دی جدوجہد کوں خراج تحسین پیش کرݨ ہے۔''(۹۹)

ماء دی عظمت وچ لکھیل نظم وچ انہاں ماء دی عظمت بیان کرݨ کیتے سبھے مذاہب دے عظیم عقائد کوں انہاں دے ناں نویں لائے اتے اللہ دے ہر مذہب تے زبان وچ وکھرے وکھرے ناں ہن انہاں او سارے ناں نویں ''ماء'' کوں دان کر ڈ تے ہن تے اونکوں رحمان داروپ، وشنو، شیو، بھگوان تے ہر دی شکلاں، گوتم چندر، کرشن، شنکر، نانک، پیر پیغمبر، مرشد، گرو، امام دا اوتار آکھیئے تے اونکوں حضرت مریم، حضرت زہرہ، سرسوتی روشا تے رادھا آکھ تے انہاں کیتے مذہبی عقیدت نشابر کیتے تے ول ماء کوں سونی تے سوہل جیہے رومانوی کرداروی لکھے جو ماء سامݨے ہووے تاں ول سونی تے سوہل وی اوہا ہے تے نینگر تے پتر ماء دے قدمیں وچ سونی تے سوہل کوں وی وچھاڑ یندن انہاں ماء دی تقدیس گیتا، وید، گرنتھ، انجیل، قرآن، یثرب، مکہ، متھرا، کاشی، کشمیر، مسجد، مندر، چرچ، سٹوپے، آئیتاں، پوجا پاٹھ، نمازاں، اشلوک نال تشبیہ ڈ تی ہے انہاں کوں ماء وچوں دنیا دے سبھے سوہݨے نظارے تے سبھے سوہݨیاں شئیں سبھے سوہݨے موسم سبھے سوہݨے رنگ، سبھے سوہݨیاں چساں رساں، فیض فراز دے گیت، اشو دیاں نظماں تے پیر فریدن دیاں کافیاں نظر دیاں ہن تے اوندی عظمت آپس سفیا، احد پہاڑ، کوہ ہمالیہ کنوں وی اُچی نظر دی ہے۔

عاشق بزدار سئیں دی چھڑی ایہو نظم ''ماءڑی ماء'' تکڑی دے ہک پلڑے وچ اتے ہئے پلڑے وچ انہاں دی آپݨی شاعری تے دنیا جہاں دی سبھے شاعریاں رکھ ڈ تیاں ونجن تاں ''ماءڑی ماء'' آلا پلڑا بھارا ہوسی تے سبھے شاعر جے سچے دھیاں پتر ہن تاں اووی ماء دی عظمت دے اگوں آپݨی شاعری آکھسن تے کیوں نہ آکھن کیونجو ماء تاں قرآن دی آئیتاں تے گیتا دے پاٹھ تے انجیل دی ورسز، گرنتھ دے اشلوک جتی پیاری ہے تے ول کیا کوئی وی شاعر آپݨی شاعری کوں آئیتاں، پاٹھ، ورسز تے اشلوک جتی اہمیت نئیں ڈ سدا کیوں جو اے اوندے ایمان دا حصہ ہن پر شاعر مسلمان، ہندو، عیسائی تے سکھ تاں ضرور ہوندے ول او کیویں آپݨے مذہبی عقائد کنوں آپݨی شاعری کوں ڈھیر عالی شان آکھ سگدے۔ نظم دا ہک نوحہ پڑھو تے آپ فیصلہ کرو جو ماء اُچی کہ شاعری اُچی۔

ماءڑی ماء

توں ڈسدیں میکوں رب رحمان وانگو

ماءڑی ماء

توں وشنو، شیو، بھگوان ہری دیاں شکلاں

ماءڑی ماء

اَلپس، سنیا تے احد، ہمالیہ دے چوٹیں تے

تیڈے تخت نظر دن

ماءڑی ماء

توں مایا مریم توں زہرا توں سیتا

توں سرسوتی، اوشا، رادھا

تو سونی، توں سوہل

ماءڑی ماء

توں گوتم چندر کرشن، شنکر

نانک، پیر پیغمبر، مرشد، گرو، امام، اوتار

ماءڑی ماء

توں گیتا، وید، گرنتھ، انجیل، قرآن

توں یثرب، توں مکہ، متھرا توں کاشی، کشمیر

توں بلبل توں ڈیس ڈراور توں روہی دلگیر

مسجد مندر چرچ، سٹوپے تیڈے پیار دے گھر ہن

جتھاں توں دیوی توں داسی

مذہب تیڈا اُنس محبت ممتا دین دھرم

دوزخ تیڈی نفرت داناں

جنت پیار نشانی (۱۰۰)

انہاں دی شاعری بالخصوص تریمتیں دے ڈٖکھ درد دی شاعری اتے خاص الخاص ماءڑی ماءنظم پڑھ تے سئیں غلام حرخان کنڈانی دی ایں کوٹیشن تے ہر کوئی وی ہم خیال ہم احساس ہم جذبات اتے ہم آواز تھی ویندے۔

حضرت سرور کربلائی فرماتے ہیں کہ یہ جو مجلس میں ہم روتے ہیں وہ حسین کو نہیں روتے بلکہ اپنے دکھوں کو روتے ہیں تب تک پوری لور پرسری سمجھ میں نہیں آتا تھا۔ لیکن (قیدی تخت لہور دے) پڑھ کر یقین ہو گیا کہ کربلائی حق پر تھے مجلس میں اگر ہم حسین کو روتے تو صرف حسینی کردار والے روتے وہاں تو یزیدی کردار والے بھی روتے ہیں۔

بقول حضرت جوش

زہاد ہی نہیں ہیں تیرے غم میں حسین

ہم رند بھی ہیں حلقۂ ماتم میں اے حسین (۱۰۱)

نظم ماءڑی ماء پڑھ تے کنڈانی صاحب دی ایں گالھ تے ہر کوئی عاشق بزدار دی شاعری بارے ہم ایمان وی تھی ویندے۔

''میں نے اردو کے شعراء میں ولی دکنی سے لیکر فراز تک کو پڑھا ہے سرائیکی شعراء میں لطف علی، خواجہ فرید، خان غلام سکندر خان، تائب فدا، قبلہ محترم ارشاد عباسی، جانباز جتوئی، یتیم، سرور کربلائی، اقبال سوکڑی، عزیز شاہد حتیٰ کہ حسین گوہر تک کو پڑھا اور سنا ہے لیکن ''قیدی تخت لہور دے'' سب سے مختلف ہے۔'' (۱۰۲)

مارکسی شعور:

دنیا بھر دے غریباں تے محنت کشیں عوام دے سچے ہمدرد کارل مارکس ۵ مئی ۱۸۱۸ء کوں پیدا تھئے اوہ ۱۴/ مارچ ۱۸۸۳ء کوں جہانِ فانی کنوں کوچ کر گئے آپنی ایں مختصر حیاتی وچ انہاں دنیا کوں ہلاڈٖ تا انہاں آکھیا جو فلاسفروں نے دنیا دی وکھو وکھ انداز وچ تشریح کیتی پر اصل مسئلہ اینکوں بدلݨ دا ہے۔ انہاں غریباں کوں مال داریں کنوں آپݨا حق حاصل کرݨ دا طریقہ ڈٖسایا۔

''منکڈ ڈیسائی دے مطابق کارل مارکس تاریخ دا خلاء نورد ہا۔ نویں دنیاواں دی کھوج وچ راہندا ہا۔ او کوئی نجومی نہ ہا۔ جیڑھا قسمت دا حال ستاراں دی چالاں نال معلوم کریندا او ٹھوس حقیقتاں دی بنیاد تے تجزیہ کریندا ہا۔

کارل مارکس کوں سرمایہ داری نظام دی ایجادات اتے نویں شئیں کوں آپݨے اندر ضم

کرݨ دی صلاحیت دا علم ہا اوا ے وی جاݨدا ہا جو سرمایہ داری نظام دا گھیر ہک مستقل عمل کینی او آپݨی کتاب "The contribution to the critique of rolitical economy" دے دیباچے وچ لکھدے۔

جو سرمایہ داری دی آخری منزلاں تے اے نظام آپݨے بچاؤ دی خاطر بچت تے سادگی دے ناں غریباں تے محنت کشاں کنوں مراعات کھس گھنسی انہاں کوں غربت تے قرضاں دی چور گھپ وچ سٹ ڈیسی ریاست دی عام شہریاں دی ضروریات پوری کرݨ کیتے صلاحیت گھٹ تھی ویسی یا مک ویسی بے روزگاری ودھ ویسی۔ پیداوری تے پیشہ وارانہ ڈوہائیں دے مقامات بدل ویسن روزگار انہاں مکھاں وچ شفٹ تھی ویسی جتھاں سستاں مزدور ملسی۔صنعتاں دا زیادہ انحصار مشیناں تے تھی ویسی۔ اے اقتصادی حملہ صرف محنت کشاں تے نہ ہوسی بلکہ سرمایہ داری نظام دے سبھ کنوں وڈے محافظ مڈل کلاس تے وی تھی ویسی۔ انہاں تے ذاتی قرضا ودھ ویسی۔ کیونجو آمدنی گھٹ یا مک ویسی۔ سرمایہ داری دی آخری منزلاں تے سیاست اقتصادی مفادات دے تابع تھی ویسی۔ سرمایہ داری دی آخری منزلاں تے سیاست اقتصادی مفادات دے تابع تھی ویسی۔ سیاسی پارٹیاں عالمی سرمایہ داری دے تابع اتے انہاں دے مفادات تے ہدایات دے مطابق کم کریسن۔(۱۰۳)

ہݨ واقعی اینویں ای تھیندا پئے تھرڈ ورلڈ وچ تاں فوجی حکومتاں تاں فوجاں دے تابع حکومتاں کم کریندیاں پیاں ہن۔جینویں پاکستان بنگلہ دیس اتے سری لنکا وغیرہ تے سیکنڈ ورلڈ وچ حالی وی پولیٹکل پارٹیاں سرمایہ داریں دے معاونت نال چلدیاں ہن اتے فرسٹ ورلڈ وچ کلا اتے کئی وڈے ملکاں وچ سرمایہ دار کمپنیاں پولیٹکل پارٹیز دے سارا خرچ چیندیاں ہن بلکہ او انہاں کمپنیاں ای ملک دے صدر یا وزیراعظم دا انتخاب کریندیاں ہن جینویں امریکہ وچ ٹرمپ تے انڈیا وچ مودی اے ڈوہائیں ملٹی نیشنل کمپنیاں دی پراڈکٹ ہن۔

پاکستان وچ اے مسئلہ یک نہ شد دو شد آلا ہے اتھاں شہراں تے سرمایہ داراں دا قبضہ ہے اتے دیہاتاں وچ جاگیرداراں دا۔اتھاں سرمایہ داراں تے جاگیرداراں دا گٹھ جوڑ چلدے اتے الا ماشاءاللہ سرائیکی وسیب تے سرمایہ داراں کنوں دھگ جاگیرداراں دا ڈھگ قبضہ ہے بھل ایں آکھاݨ ٹھیک ہوسی جو سرمایہ دار تے جاگیردار چکی دے ڈو پڑ ہن اتے عوام انہاں دے وچکار داݨیاں وانگوں پہیندی پئی ہے۔ عاشق بزدار دی شاعری وچ مارکسی شعور انہاں ڈوہائیں استحصالی

طبقیاں دے خلاف نظر دے اوغربت تے محنت کشیں دا خیال رکھیندن ۔ تریمتیں دے استحصال تے پورا ٹا پک درحقیقت انہاں جابر طبقیاں دے خلاف آواز چاونڑ ہے۔

مارکسیت درحقیقت، آضر تے اجیر، جابر تے مجبور، ظالم تے مظلوم، حاکم تے محکوم، مالک تے نوکر دے حقوق و فرائض کوں نشابر کریندی ہے اتے پاکستان تے خصوصاً سرائیکی وسیب دی Gound realities دے مطابق اے سرمایہ دار تے غریب مزدور اتے جاگیردار تے غریب مُزیرے دی چھک دھرودی کتھا ہے جتھاں سرمایہ دار تے جاگیردار راونڑ بنڑ تے غریب مزدوراں تے مزیریاں کوں بکھ تے ڈکھ دی گھانی وات ڈتی کھڑے۔

عاشق بزدار دی شعری بارے دلچسپ بیانیہ اے ہے کہ اے پنڈت دی اُنجھی پوتھی ہے جیڑھے دنیا جہاں دے ہر مسئلے کوں نشابر کریندی ہے انہاں دی مطبوعہ تے غیر مطبوعہ شاعری ایں گالھ دی گواہ ہے چھڑی انہاں دی مطبوعہ کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' کوں ڈیکھ گھنوں اے ۱۱۹ صفحیاں تے ۳۵ نظماں دی کتاب ہے جیندے وچ وسیبی، ملکی اتے بین الاقوامی سبھے موضوعات ملدے ہِن ۔ ایندے وچ جغرافیائی، تاریخی، تہذیبی، ثقافتی، رومانوی، سیاسی، سماجی، اقتصادی، عوامی، فوجی، عام مسلمان تے ملاازم سبھے مذاہب، اتے معاشرے، بالاں دے نینگراں دے، بڈھڑیاں دے تریمتیں مرداں دے سبھے افکار ونظریات، جذبات واحساسات، اتے خواہشات تے تخلیات سبھو کجھ ملدے۔ جینویں انگریزی دا آکھانڑ ہے ناں جو Think about the angel and he is there think about the topic and it is there سا گی عاشق بزدار دی کتاب ہے جو کوئی ہک صفحہ گھنو یا ہک نظم چا گھنو ایہا اوں ہک اکائی وچ موضوعات دی دہائیاں ملدیاں ہِن ۔ اینڈ کریئڈ اتے جدید انٹرنیٹ میڈیا دی مثال نال گالھ کیتی ونجے تاں انہاں دی شاعری یوٹیوب ہے جیندے وچ ہر قسم دے چیلنجیز نظر آندے ہِن ۔

مارکسیت ہک بین الاقوامی موضوع تے ایشو ہے ایں مسئلے کوں جتی بھرویں انداز وچ انہاں چاتے سرائیکی شاعری وچ بھریئے ایندی کوئی ڈوجھی مثال نئیں ملدی پر جدید شاعر کوں ڈو چار یا اُٹھ یا ڈاہ نظماں تاں مل ویسی ہر مارکسیت دا علمبردار کوئی شاعر نہ ملسی سوائے عاشق بزدار دے۔

انہاں دی نظماں سلیمان پہاڑ دی گواہی، محبوب، جاگ، ونڈ، ویڑھ، قلم تلوار، جواب، خواب، مراسڑ، نراس اتے شاپنگ بیگ وچ بلاواسطہ اتے باقی ساری نظمیں وچ بلواسطہ مارکسیت نظر دی ہے۔ انہاں دی نظم ونڈ ڈیکھو جو انہاں کینویں آجر تے اجیر اتے امیر تے غریب دی وسیبی دورھی ونڈ کوں شدید جذبات نال نشابر کیتے جو کیویں اے قرآنی آیات کوں وی آپنڑے قیدیاں کیتے ورتیندے ہِن ۔

ونڈ

میڈے شہر دے وچ

ڈو شہر ہِن

ڈو وہاں دے ہن

وَکھرے نقشے

ہک پاسوں بن محنت کیتے بندیں کولوں

کوٹھیاں بنگلے، محل تے ماڑیاں

جتھاں دولت، سونا، چاندی

شیدن وانگو اُچھلے

جتھاں سونے وال پنگوڑیں

کُتے جھوٹن

اُنھاں لیکھے دھرتی رب دی

جیندے واسی اَساں تُساں

نوکر ہیلی

ایں حالت تے کوئی کیوں وِسکے

لوکی آہدن

وتعز و من تشاء

ڈوجھے پاسوں

محنت کش لوکیں دے کولوں

ڈوجھے پاسوں

محنت کش لوکیں دے کولوں

کچے کوٹھے، چھپر، چھاندن

جتھاں بُکھ پچھانویں پلدن

جتھوں دے واسیں دے لوکیں
خواب کڈاہیں پورے نئیں تھئے
جتھاں تن دے اوچھن کیتے
دھیریں، بھینئیں، میڑیں لُہندین
جنہیں دے نظریں دے اگوں
مرضاں بھوگ دوا دے ہوٹے
گھر وچ مر دِن
قبر دی جاوی اوکھیں پیندن
ایں حالت تے کوئی کیوں رووے
لوکی آہدن
وتذل من تشاء (۱۰۴)

سئیں عاشق بزدار آہدن جو

''میں وڈی شاعری کرݨ دا دعویٰ نئیں کریندا پر ایں گالھوں مطمئن ہاں جو میں کچلے ہوئے محنت کش، پورہیت طبقے دے ڈکھ درد بیان کرݨ دی کوشش کیتی ہے۔''(۱۰۵)

اے گالھ انہاں دی مزاجی انکساری آلی ہے جو او آہدن جو میں کچلے ہوئے محنت کش، پورہیت، طبقے دے ڈکھ درد بیان کرݨ دی کوشش کیتی ہے۔ اے ہرگز کوشش کینی بھل اے ہک کامیاب عمل ہے جینکوں پاکستان تے خصوصاً سرائیکی شاعری ایڈ مائیر کریندی ہے بھل انہاں دی شاعری انہاں دی شخصیت دی سنجاݨ بݨ گئی ہے۔ او سماجی لحاظ نال سیاسی لحاظ نال اتے شعری لحاظ نال ہک جگ مشہور شخصیت ہن جنہاں دی آدر پاکستان دے ہر پدھر تے تھیندی ہے اوندا ثبوت او دعوتی خطوط ہن جیڑھے پاکستان دی وڈی سیاسی، سماجی اتے ادبی تنظیمیں ولوں انہاں کوں آئے ہن انہاں وچوں کجھ سرکاری تے غیر سرکاری ادارے ہن۔

۱۔ اکادمی ادبیات پاکستان
۲۔ مقتدرہ قومی زبان پاکستان
۳۔ Pakistan academy of letters

عاشق بزدار انہاں خودغرض، منافع خور، جابر، ظالم اتے افسر شاہی آلے طبقے دی گھنڈ لہائی کریندن۔ بھانویں او سرمایہ دار ہووے جاگیردار ہووے، فوجی حکمران ہووے، بیوروکریٹ ہووے اتے بھانویں سیاست دان ہووے او انہاں ظالماں دے اگوں سامݨے تان تے ہک ہیرو کلی کھڑن تے انہاں دے پچھوں مظلوم، محنتی تے پروہیت طبقہ آپݨے حقوق سانگے جم غفیر دی حالت وچ کھڑے اتھاں پہلے او ظالم طبقے تے کالی بھیڈ اں اتے چوپیتے نہراں گھنڈ کوں نشابر کیتا ویسی ول او مظلوم تے پروہیت طبقے کوں سامݨے گھن آیا ویسی تاں جو عاشق بزدار دی شاعری وچ مارکسی شعور ٹھیک طرحاں نشابر تھی سگے۔

آپݨی دھرتی جیں کوں

نہ مارݨ دے جرم اچ

میڈے ہتھ ہتھکڑی لگ گئی (۱۰۶)

پشت در پشت جاگیرداری دے ظالمانہ نظام تے کردار کوں ایں بیان کریندن۔

میڈے ڈاڈے بابے دی

سب، محنت، پورھیا

وستی دے

اوں گودے سئیں دے لیکھے لگا

جیڑھا اُچیں کندھاں دے وچ

لُکئے شیش محل وچ راہندے

جیڑھا

وستی جئیں دا

شرم تے ڈرتوں

وہندے پگھر پینڈے

وتو عزمن تشاء دے منتر پڑھ تے جیندے (۱۰۷)

جاگیرداریں دا دولت تے جنسی دابھکا ہووݨ وی ہک نئی اُڈیل ڈیکھو تے نالے مظلوم مزریں دی حالت زاروی تکو۔

مزیرا ہالیں سمیت دھرتی تے مکھ لُری وچ
ہے آپنے پنگھر دے پُھل کریندا
تے
ہر کہیں کوں ہے رزق ڈ یندا
اوسب دا رازق پیا بُکھ ننگائی دے سول سہندا
کتھائیں اوندے گھر رنگیل کھٹ تے کُئی خان بیٹھے
جیڑھا اوندی دھی دی کنڈ کوں تُر تُر تکیندا بیٹھے
جوان دھی دا ضعیف پیو تاں
بُھتار دے لنگ گھٹیندا بیٹھے (۱۰۸)

سرمایہ دار دا کرتن ڈیکھو جیڑھا آپنا کمدار بھیج تے لوکاں دا سارا پورھیا بوریاں وچ بھرواتے شہر گھن ویندن تے پچھاں محنتی لوکیں دیاں آساں امیداں نراساں تے نا امیداں وچ بدلا ڈیندے انہاں دیاں شادیاں خوشیاں، میلے ٹھیلے، ریتاں رسماں، بھاگ سہاگ لون سواہ کر ڈیندن۔

پرءِ تھیندے
فصلاں پکن تے
خانیں دے کمدار کراوے
شہروں آندن
جیڑھے میڈا پورھیا
میڈے ہالیں دیاں معصوم اُمیداں
میندیاں، مکنیں، سگن سونہارے
بوریں وچ
ہا
تروین دن (۱۰۹)

عاشق بزدار ایں دروہ تے ونڈ تے آپنا سر پٹ ہاہندن جڈاں انہاں کوں کہیں پاسوں وی خیر دی امید نظر نئیں

آندی جڈاں دنیا تے دروہ ودھ ویندے تاں لوک اسان دوڈیہدھن جو اللہ دی طرفوں کوئی خیر آوے نا اُمیدی ظلم تے جبر دی ایں دنیا وچ مذہبی اگوان ای خیر تے شر دی ونڈ کریندن تے لوکیں کوں امید ڈیویندن پر اتھاں تاں نا امیدی دی اخیر تھی گئی ہے ملاازم دے کردارا تے ایں ویں کریندن۔

عجیب ونڈا اے عجیب ریتا

خطیب گنگ ان تے چپ مسیتاں (۱۱۰)

ہک ٻئی جاء تے لکھدن:

کہیں حکمران، کہیں نمازی تے کہیں روزتیے دی اکھ نئیں تر دی (۱۱۱)

ایں ظالم، جابر سرمایہ دار تے جاگیردار طبقے دے ہتھوں جیڑھا محنت کش، غریب تے پروہت طبقے دی جیڑھی حالت تھئی ہے اونکوں وی سئیں عاشق بزدار کئی نظمیں وچ نشابر کیتے انہاں لائناں کوں پڑھ تے ای ہاں مٹھ وچ آویندے جیکرا ہیں قارئین دا دل انہاں لائناں کوں پڑھ تے مٹھیج ویندے تاں اندازہ کرو جو ایہہ لائناں لکھدے ہوئے شاعر دی آپنی حالت کیجھی ہوسی تے او کتی ڈیہنہ ایں ڈکھ دی ٹرانس تنوار وچ رہ گیا ہوسی۔

اتھاں رُلدن محنت دے بے کفن جنازے

اتھاں کہیں دی کوئی حسرت نیں پوری تھیندی

اتھاں مردن ماء پیودے نظریں دے اگوں

نینگر گبھرو (۱۱۲)

اے نئیں جو سرائیکی لوک آلسی تے نکمے ہوندن تے اینویں ہووے ہا تاں ہڑپہ، پتن منارہ، موہنجوداڑو، گنویری والا، جلیل پور، کوٹ ڈیراور، کوٹ ہمالیہ وغیرہ دے قدیم وسبے کئیں اُسارے؟ انہاں سرائیکی لوکیں دی محنت دے ڈھیر ثبوت دے طور تے اجھو دی موجود ہن عاشق بزدار انہاں لوکیں دی محنت دی گواہی وی ڈیندن جو ایں دھرتی واسیں ایں دھرتی کوں آپنی رت دا رنگ لاڈ تے محنت دی عظمت دے کئی تہذیبی آثار ہن وی نظر دن۔

ایں دھرتی دے واسیں وَنیں

آپنی دھرتی دے سینے تے

آپنی محنت دی عظمت دے

کئی عنوان اُکورئیے

ایندی مٹی دے وچ

آپݨے پگھر دی کستوری گھولی (۱۱۳)

اج دے جدید تے تمدنی دور وچ اجر تے اجیر دی اسمان زمین آلی وِنڈ کوں انہاں آپݨی نظم ''ونڈ'' وچ بہوں سوہݨا نشابر کیتا ہے جیندا اجیکوں حوالے دے طور تے پچھاں پیش کیتا گیا ہے۔ جدید تے تمدنی دور وچ تھیوݨ آلے درہ کوں نظم ''قلم تلوار'' وچ وی بیان کیتے اے نظم اج دے کلرکیں دی ہڑتال تے لکھی گئی جیندے وچ اے ڈسایا گیا ہے جو امیر ماضیاں صدیاں سالیں کنوں ساڈے پیوڑ اڈے دی وی رت پیندا ریہا ہے تے ہݨ ساڈی رت پیندا پیا ہے حالانکہ او کلرکیں کوں آہدن جو او وطن دی تقدیر لکھݨ آلے محنتی تے جفا کش لوک ہن۔

وطن دی لیکھ پُتری دے تساں کا تب تساں مالک

تواڈی تقدیر دے وَرقے

اُنہاں ظالم ہتھاں وچ ہن

جیڑھے صدیں کولوں

محنت کشیں دے نال

لکھیندے رہ گئے

بکھ ننگ دے قصے (۱۱۴)

او ایں نظم وچ ای کلرکیں کوں قلم کوں نشتر، تشیہ تے تلوار بݨا تے انہاں آمر تے ظالم سرمایہ داریں دے خلاف لڑن دی ترغیب ڈیندن۔

ڈکھی نسلیں دی خاطر

کجھ تاں کر چھوڑو

قلم نشتر، قلم تیشہ، قلم تلوار تہاڈے ہتھ (۱۱۵)

عاشق بزدار ہک مایوس تے بے ہمتی شاعر کینی او سرمایہ داریں دے خلاف عام لوکیں کوں کلرکیں کوں تے سیاست دانیں کوں امید تے ہمت دا استعارہ بݨا تے پیش کریندن۔ او مرتضیٰ بھٹو تے لکھیل نظم ''محبوب'' وچ انہاں کوں انہاں ظالم، جابر، دروہی، جاگیردار، تے سرمایہ داریں دے خلاف مسلح تے عملی جدو جہد کریندے ہوئے جام شہادنوش کر گیا عاشق بزدار انہاں محنت کشیں دے اوں لیڈر تے کوں خراج تحسین پیش کریندن۔

ہا کون جیں آپنے نرم نازک رنگیل ہتھیں

تے

ملک واسی غریب محنت کشیں دی خاطر

مسلح جدو جہد دے کیتے

بندوق چاتی

ہا کون ءِ جیں آپنے دیس کوں سامراج کولوں

نجات ڈیوݨ دے سانگ

آپنے پُھلیل تن تے

مصیبتیں دے پہاڑ چاتے

تے

اج او محبوب

ملک واسی

غریب محنت کشیں دی بکھ دے عذاب

ٹالݨ دیاں

حسرتاں گھن کے سَم گیا ہے

ہمیش کیتے

اتے وقت، تاریخ

ہکے گھر دی

ءِ ڈ و جھی قربانی

یاد رکھیں (۱۱۶)

مشاہیر دا شعور:

عاشق بزدار دی شاعری وچ مشاہیر داہوں تذکرہ ملدے اے مشاہیر کتھائیں آپنے کردار تے کتھائیں علامتاں

استعارے اتے تقدیس دے زمرے وچ آندن انہاں دی شاعری وچ انبیاء، اولیاء، وسیبی تے ملک اتے بین الاقوامی شخصیت وی ہن۔ جتھاں توں انہاں دے شعری وژن دا وی پتہ لگدے۔ تاریخی شعور دی خبر وی لگدی ہے اتے انہاں مشاہیر دی نوازشات تے خدمات بارے انہاں دی معلومات وی نشابر تھیندیاں ہن انہاں دی کتاب ''قیدی تخت لہور دے'' دی پہلی نظم ''وسیب'' ای حضرت عیسیٰؑ کنوں شروع تھیندی ہے ایں جاپدے جو انہاں دی کتاب دا آغاز ای حضرت عیسیٰؑ دے ناں توں تھیندے۔

میڈی عمر ہزاراں ورہیے

عیسیٰ توں وی پہلے (۱۱۷)

انہاں دی شاعری وچ حضرت عیسیٰ، مریم، زہرا، خواجہ فرید، چنن پیر، لالن (لال شہباز قلندر) لال سونہارا (بہاولپور دے نیڑے ہک قصبے وچ مدفون ولی اللہ جیندی نسبت ناں اوں قصبے دا ناں رکھیا گیا جتھاں ہک مشہور پارک ہے) لالولاڑ، سخی سلطان، گرونانک، رام، وشنو، شیو، بھگوان ہری، مایا، سرسوتی، اوشا، رادھا، گوتم چندر، کرشن، شنکر، سکندر اعظم۔ اشولال فقیر، فیض، فراز۔

انہاں دی شاعری وچ دھرتی دے ہوں سارے مشاہیر کہیں وی مذہبی تعصب دے باجھ نظر دن بھانویں او مسلمان ولی اللہ ہوون۔ ہندو اوتار ہوون یا ول سکھ گرو ہوون کیونجو انہاں سب نے دھرتی تے امن، بھائی چارہ، آس، امید تے محبتاں دے ڈیوے روشن کیتے اتے ایں دھرتی کوں امن تے محبتاں دا گھوارا بناڈتا اے حق وی ہے تے سچ وی ہے عاشق بزدار ایں تاریخی حق سچ کوں وڈی محبتاں تے آدر نال آپنی نظماں وچ پیش کیتے انہاں دی نظم ''ماءڑی ماء'' وچ تاں انہاں سبے مشاہیر نال ماء جتی محبت دا اظہار کیتے بھل انہاں سب مشاہیر کوں ماء کیتے علامتاں تے استعاریاں دے طور تے پیش کیتے ایں نظم ''ماءڑی ماء'' دے کجھ بند ڈیکھو تے ماء دی محبت اتے مشاہیر نال عقیدت دی چساں چاؤ۔

ماءڑی ماء

توں وشنو، شیو، بھگوان، ہری دیاں شکلاں

ماءڑی ماء

توں مایا، مریم، توں زہرا توں سیتا

توں سرسوتی، اوشا، رادھا

ماءڑی ماء

توں گوتم چندر، کرشن، شنکر

نانک، پیر پیغمبر، مرشد، گرو، امام، اوتار

کافیاں پیر فریدݨ سئیں دیاں (۱۱۸)

سچ آہدن جو شاعر دا مذہب صرف انسانیت ہوندے ایں ڳالھ دا تحریری ثبوت اساں عاشق بزدار دی شاعری وچ ݙیکھ سگدے ہیں جیندے وچ انہاں مسلمان، ہندو، سکھ، عیسائی مذاہب دے سب مشاہیر کوں برابر آدر ݙیندی ہے۔

انہاں دی شاعری وچ صوفیانہ مشاہیر وچ انہاں اولیاء کرام دے نال نال سب کنوں ڈھیر خواجہ غلام فرید نال عقیدت و محبت ملدی ہے تے او انہاں کوں دھرتی ماں سمان اتے دھرتی دا وݙیرہ بݨا تے پیش کریندن بھل اوہوں ساری نظمیں وچ فریدݨ سئیں دے انداز وچ کلام لکھدیں ہوئیں نظر دن کجھ اوݙیلاں ݙیکھو۔

جتھاں راول روہیں رُلے

روہی وچ فرید (۱۱۹)

☆

ایندی روہی آسݨ روح دا

ایندے ٹبے طور ݙسن

ایں جݨ ٹیئے گھوٹ فرید جہیں (۱۲۰)

☆

پیت پرم دے پندھڑے بھو گئے

اتھاں راول روہیں رُلیا

شوقوں شوق دی بازی وِتھری

روہی آن فریدؔ (۱۲۱)

☆

بابل سوہݨے سوہݨے کپڑے گھنسی

تلے والیاں جتیاں پیسوں

چنݨ پیر، فرید، سخی سلطان اٹھݨ نگ

تے

اُچ رانی دے میلیاں وِچ کے

چھلے مندریاں

چیرے چنیاں

ونجھلیاں تے الغوزے گھنسوں (۱۲۲)

عاشق بزدار آپنی نظم ''کورٹ مارشل'' ہِک ہندوفوجی دی فریدن سئیں کیتے سِک وی ڈکھائی ہے جیڑھا پارٹیشن دے بعد سرائیکی دھرتی کنوں لڈ تے کے ہندوستان لگا گیا ہے فریدن سئیں دی سک تے مونجھ وچ بارڈر تے پیر فرید دی کافیاں گاندا ودا ہوندے۔

ہِک کھنڈر کولوں

رُنڑ کے دیاں آوازاں آیاں

پیر فرید دی کافی میڈے کنیں کُوکی

حیرت دے وچ سوچے میں

ءِ دشمن دے کُئی فوجی ہوسن

کھنڈر دے وچ بہہ کے

میں توں پچھدے رہ گئے

آپنی نکھڑی دھرتی ماءدا حال

چنن پیر، فرید، سخی سلطان اتھڑ تنگ

تے

اُچ رانی دے میلے اونویں لگدن؟

وڈے ویلھے

دل دریا دی مَن تے چھیڑو

پیر فرید دیاں کافیاں گاندن......؟

ساری رات سوچیندا رہ گیم

کھنڈر، پیر فریدؔ دی کافی (۱۲۳)

پیر فریدؔ دی کافی گاون والے سنگھ دے پاروں نکلے (۱۲۴)

انہاں دی شاعری وچ پاکستان دے سیاسی مشاہیر وی نظر دن بھلے او ہیروئن یا وِلن پر انہاں تے عاشق بزدار سئیں پوری ہک ہک نظم موزوں کیتی ہے انہاں جنرل ضیاء الحق کیتے نظم ''را کھا'' ذوالفقار علی بھٹو کیتے نظم سوجھوان، میر مرتضیٰ بھٹو شہید کیتے نظم محبوب اتے بی بی شہید بے نظیر بھٹو دی آدر وچ نظم ''۲۱ جون'' تحریر کیتی ہے۔

ایندے کنوں انج پاکستان دے مشہور اردو تے سرائیکی شاعر وی انہاں دی شاعری وچ آدر تے محبت نال حصہ بنے ہن۔ اردو شاعر فیض تے فراز اتے سرائیکی شاعر اشو لال فقیر داذ کر وی ملدے۔

اشو لال فقیر دیاں نظماں

کافیاں پیر فرید ن سئیں دیاں

فیض فراز دے گیت

جیڑھے دھرتی ماء دے ستے لیکھ جگیندن (۱۲۵)

او اشو دی ہک لائن کوں وی آپنی نظم دا حصہ بندن بھل آپنی نظم دی اپچ تے انت اشو لال فقیر دی لائن نال کریندن تے اے سک تے دعا کریندن جو شالا ساڈی دھرتی سکھی تے شادرہوے۔

رام کرے ہن مرلی وَجے (۱۲۶)

ایندے توں انج انہاں دی شاعری ہئے وچ ڈھگ سارے موضوعات ملدے ہن جیندے وچ سماجی شعور، تل وطنی شعور، بھٹو ازم، داشعور، گھریلو حیاتی داشعور، ملا ازم دے خلاف شعور لوک داستانیں داشعور، آزادی داشاعر، امید داشاعر فوک وزڈم اتے او ہک موَرخ شاعر دے طور تے وی نشابر تھیندے ہن۔

حبِ الٰہی:

عاشق بزدار ہک مکمل شاعر ہے انہاں دی شاعری وچ وسیب دے ہر قسم دے موضوعات لبھدن او اندروں بین شاعر وی ہن تے بیرون بین شاعر وی او آپنی گالھ وی کریندن۔ میڈی وی کریندن تہاڈی وی کریندن، جگ دی وی

کریندن،سب دی وی کریندن تے رب دی وی کریندن۔

اے کیویں تھی سگدے جو سرائیکی دا ایجھا شاعر جیڑھا دھرتی نال جُڑیل ہووے تے پیر فرید کوں آپنا روحانی استاد تے مرشد منیندا ہووے او پیر فرید دے قدمیں تے ٹردا ہویا کافی نہ لکھے سرائیکی شعوری شعری تحریک وچ تاں ایں تھی ای نئیں سگدا۔ اتھاں ہر وڈے تے جدید شاعر وی کافیاں لکھیاں ہن انہاں وچوں کئی کافیاں تاں ریڈیو تے ٹیلی وژن دے سرائیکی چینلز تے وی نشر تھیندیاں راہندیاں ہن جدید کافی گو شاعریں وچ رفعت عباس، اشو لال فقیر، ارشاد تونسوی، عزیز شاہد، احمد خان طارق، شمیم عارف قریشی، خالد اقبال، جہانگیر مخلص، سلیمان سہو، شکیل پتافی، شبیر حسن اختر، سیف اللہ آصف، ریاض عصمت تے غضنفر عباس دے نال نال ہئے وی ڈھگ سارے جدید شاعراں دے ناں آندے ہن پر انہاں وچ ہک نشابر تے سرکڈھواں ناں سئیں عاشق بزدار داوی ہے انہاں وی ڈھگ ساری مطبوعہ تے غیر مطبوعہ کافیاں ملدیاں ہن۔ سرائیکی کافی سرائیکی شاعری دا او بوٹا ہے جیڑھا پیپل تے بوہڑ وانگوں دھرتی دا اُسریل تے نسریل ہے۔ ایندے وچ رب نال پیار وی گالھیں کیتے ٹھیٹھ سرائیکی لب ولہجہ، ٹھیٹھ سرائیکی منظر نامہ، ٹھیٹھ سرائیکی فلورا تے فانا، ٹھیٹھ سرائیکی علامتاں تشبیہات تے استعارے، الفاظ، ردھم تے بندش نظر دی ہے۔ خواجہ فرید سئیں دی ہک کافی دا بند ڈیکھو۔

آ چُنوں رل یار   پیلھوں پکیاں نی وے
کئی بگڑیاں کئی ساویاں پیلیاں   کئی بھوریاں کئی پھکڑیاں نیلاں
کئی اودھیاں، گلنار   کٹویاں، رتیاں نی وے (۱۲۷)

یا ول جدید شاعر شمیم عارف قریشی دی اے کافی ڈیکھو۔

اساں خلق کوں روز سلام کیتے   اساں رب دے نال کلام کیتے
رب گوٹھیں وچ رب ساکھیں وچ   رب کل فقیری حالیں وچ
رب کانیں کاہیں ٹاکھیں وچ   رب ساڈے ون وسرام کیتے
اساں خلق کوں روز سلام کیتے   اساں رب دے نال کلام کیتے (۱۲۸)

عاشق بزدار سئیں دی ہک کافی ملاحظہ تھیوے جیندے وچ خواجہ فریدؒ تے کلاسیکل تے جدید شاعری سنجھائیں دی چس رس نظر آندی ہے۔

گل پیا نہری نہہ وو یار
جیون ڈسدا شینہ وو یار

رم جھم رم سوز اولڑے

راتیں پوون پور کللڑے

ورھیوں دا ہک ڈینہہ وو یار

سُنج اگواڑ تے ناس حونیلیاں

پینگھیں توں بے آس سہیلیاں

پیلے تھین سرینہہ وو یار

روہی، تھل، دمان، دے پاسے

جیونڑ کچڑا کوڑ دلاسے

سچ کھپ، کھار کرینہہ وو یار

عاشق سئے سئے سول اندر وچ

کلہڑی پئی کرلاواں گھر وچ

سر مہئیں دا مینہ وو یار (۱۲۹)

عاشق بزدار حب الٰہی دا اظہار کافی، نظم، غزل تے ڈوہڑہ ہر اوں صنف وچ کیتے جیڑھی انہاں ضبط تحریر کیتی ہے بھل کافی رنگ تاں انہاں دا ہک اپجھا موضوع ہے جیڑھا ہک انج ایم فل ریسرچ ورک دا متقاضی ہے۔

سیانڑے آہدن:

''اللہ دا بیلی ولی اللہ تے ولی اللہ دا بیلی حبیب اللہ''

عاشق بزدار وی حبیب اللہ ہن انہاں دی شاعری وچ اولیاء کرام دے تذکرے بھرپور عقیدت تے عزت و احترام نال ملدے ہن۔ عقیدتاں دے اے پُھل او آپنڑی نظماں، غزلاں، کافیاں اتے ڈوہڑیاں وچ وی کریندے ہن ہک ڈوہڑہ جیندے وچ سئیں سخی سلطان نال عقیدت مندی نظر دی ہے۔

جھل جھنکاں سارے وسے دیاں سُکھ سوتج دے سدھرائے ہاسے

تیڈی اُکھ دی سُد نہہ دھرتا کر تیڈے عاشق تھی ٹرپئے ہاسے

تیڈی نگری وچ سلطان سخی تیڈا پیار نئیں لو آئے ہاسے

نہوں پیریں قبر دی بجا بخشی تیڈے تل وطنی ہمسائے ہاسے (۱۳۰)

سا گی انہاں دی نظماں وچ وی اولیاء کرام نال بھر پور عقیدت نظر دی ہے۔

ءِ دھرتی پیر فقیر دی

ایں جنڑ ییئے گھوٹ فرید جہیں

اتھ دیرے چنڑ پیر دے

اینداالاکن خدمت گار (۱۳۱)

انہاں دے مزاج وی نمانڑتا ہے جیڑھا انہاں دی شاعری وچوں جھلکدا ہے پر اے نمانڑتا صرف خدا تے خدا دے بندیاں کیتے ہے۔ کہیں جابر، ظالم دروہی کیتے کینی او انہاں جابراں تے ظالماں دے اگوں منصور بن حلاج کلی ڈٹ تے کھڑے راہندن جینویں شاہ منصور سولی تے تاں چڑھ گئے ہن پر آپنڑے حق سچ دے بیان کنوں منکر ناں تھئے۔ او خود وی مزاحمتی تے ملامتی مزاج دے بندے ہن تے ملامتی اولیاء کرام کوں آپنا ہیرو منیندن جیڑھے اللہ دی حاکمیت کوں منیندن جے دنیاوی حاکمیں دے اگوں ڈٹ تے کھڑن تے حق سچ دی خاطر پھاسی چڑھدن تے کھل وی لہویندن۔ شاہ شمس تے شاہ منصور دی عقیدت وچ ہک طویل نظم بطور ''ٹھہر'' ہے انہاں شاہ منصور کوں ظلم تے جبر دے خلاف ہک علامت تے استعارہ بنا تے پیش کیتے تے آپنڑے آپ کوں انہاں دا پیرو کار ڈسایا ہے ایں نظم دا ہک بند پیش ہے۔

لوکو!

تہاڈی نگری آیاں بنڑ کے شاہ منصور

شاہ شمس دے وانگے آپنڑی کھل دی

کفنی گل وچ پا کے

آپنڑی پھاسی مونڈھیں چاتے

وت میں آ گیاں

اٹھو میکوں پتھر مارو

اٹھو میکوں سولی چاڑ (۱۳۲)

سئیں عاشق بزدار دی شاعری وچ فیوڈل ازم تے کیپٹل ازم دے خلاف مزاحمتی شاعری اتے ملا ازم دے خلاف ملامتی شاعری وی ملدی ہے او صوفی ازم دے پیرو کار ہن تہوں انہاں دی شاعری وچ بہوں ساری کافیاں ملدیاں ہن۔ انہاں دیاں کافیاں وچ وی حقوق اللہ توں ڈھیر حقوق العباد دی گالھ نظر دی ہے صوفی ازم تے ملا ازم وچ وڈا فرق ہی ایہو

ہے جو مُلا حقوق العباد کوں پچھاں رکھ تے حقوق اللہ دی ڳالھ پہلے کریندن جڈاں جو صوفی حقوق العباد کوں ای حقوق اللہ جتی اہمیت ڈیندن ملا آہدے "رب راضی تے سب راضی"۔ جڈاں جو صوفی آہدن جو "سب راضی تاں رب راضی"۔ خدائی خوش تاں خدا خوش۔

انہاں دی کافی دا اے رنگ ڈیکھو۔

درد ونڈاون والا آوے اللہ سئیں آں

جھوک وساون والا آوے اللہ سئیں آں

میں کمہڑا میں مونجھا پکھڑو

جوگ وٹاون والا آوے اللہ سئیں آں

ادھواڑیں وچ مونجھاں کونجاں

گھوگھو ڳاون والا آوے اللہ سئیں آں

پکھیاں دے پئے آلھڑیں سڑدن

بھاہ وسماون والا آوے اللہ سئیں آں

نیل کُنھیں ہے رنگیا پانی

ہݨ کوئی دھاون والا آوے اللہ سئیں آں

ماتم ویݨ تے جوگ دی رُت اچ

سہرے ڳاوݨ والا آوے اللہ سئیں آں (۱۳۳)

حب الٰہی تے عشق حقیقی دی اے کافی ملاحظہ تھیوے جیندے وچ حیاتی تے تصوف دے رازاں تے رویاں کوں پدھرا کیتا ڳیا ہے تے اللہ سئیں اڳوں نمانڑا داہوں دل چھکواں اظہار ملدے۔

جیوݨ محض اُڈاری

اووی ہس ہک واری

کھمبھیں سُرت جے ہووے

اسانیں ہسواری

نظر سولی سئیں دی

من تاری ہے تاری

جیوݨ جوگ ہے سوکھی

بے شک منزل باری

بازی سئیں ہے جیتی

میں ہاری میں ہاری

اوکھیں نیز نبھایا

لوں لوں ازاری (۱۳۴)

او اپݨی کافی وچ حب الٰہی دے ظاہر کیتے خواجہ فریدؒ تے سرائیکی کافی دی ریت تے روایت کلی ریختی سٹائل اَپݨیدن اپݨے آپ کوں عورت تے اللہ تعالیٰ کوں مرد دی تمثیل وچ پیش کریندن۔ او اپݨے آپ کوں سرائیکی صوفیانہ شاعری دی ریت روایت کلی اپݨے آپ کوں عاشق تے رب کوں معشوق بݨا تے پیش کریندن تے رب کوں سسی، سمی، مومل سومل وغیرہ دی تمثیل پیش کریندن تے اللہ سوہݨے کوں، خان پنل، رامل، رانُو وغیرہ دی تمثیل وچ پیش کریندن تے ایں ریختی سٹائل وچ اپݨی سک چاہ کوں بیان کرݨ سانگے زنانے ہارسنگار دیاں علامتاں تشبیہات تے استعارے پیش کریندن۔

آ ڈیکھ میڈے حالات سجݨ

میڈے سر ہے سِک سکرات سجݨ

ڈینہ ڈُسکیاں بھر بھر شام تھیوے

رورات کراں پربھات سجݨ

رَل ماء پیّو ویرݨ وار کرن

سب سینگیاں سَر تیاں کار کرن

ہن چاگھاں چوکاں چوطرفوں

ہک میں کلہڑی سو ڈُات سجݨ

تھی عاشق پئی کرلاندی ہاں

نت ماس اپݨا پئی کھاندی ہاں

کوئی سکھ دا ساہ نہیں لیکھ میڈے

نت سر ہے سِک سکرات سجنڑ (۱۳۵)

ہک ٻئی ونگی ڈیکھو:

توں ٻن سنج ست ماڑ ڈسیدن

آ وَر انا رہورات

سینگیاں سَر تیاں منہ نہ لاون ڈکھ سُکھ دے نہ حال ونڈاون

صحن اگواڑ تے پوں نہ پاوڑ کتھ رہ گئی مرجات

چونہب کلی تے بینسر بولے چوڑے چمراں کن دے جھولے

سارے ہار سنگھار چسولے ڈے گئین ڈیہنڑ دے وات (۱۳۶)

لوکیں دی اکھ وچ عاشق بزدار دی شاعری دا وڈا حوالہ مزاحمتی شاعری دا بنڑدا اہے۔ پر اے نقاد تے محققین دی کوتاہ نظری ہے۔ انہاں ٻہوں ڈھگ سارے شعری حوالے ہن۔ جنہاں وچوں ہک حب الہٰی دی شاعری آلا وی ہے۔ اللہ سوہنڑے اَگوں عجز وانکساری وی کمال دی کریندے ہن۔

او بھانویں جو خواجہ غلام فریدؒ تے دیگر اولیاء کرامؒ کلی پریکٹیکل صوفی شاعر کینی پر او انہاں اولیاء کرام دے معتقد تے پیروکار ضرور ہن۔ تہوں او تھیوریٹکل صوفی شاعر ضرور ہن۔ حب الہٰی دے حوالے نال انہاں دی ٻہوں ساری کافیاں، بند تے مصرعے خواجہ غلام فرید کلی ہے۔ جنہاں کوں او اپنڑا روحانی تے ادبی استاد تسلیم کریندے۔

خواجہ سئیں دی ہک مشہور کافی ڈیکھو؛

سانونڑ مینگھ ملہاراں ترس پووی پنل آ موڑ مہاڑاں

ہنجڑوں ہاراں واٹ نہاراں بیٹھی کا نگ اڈاراں (۱۳۷)

خواجہ فریدؒ دے ادبی شاگرد ہوونڑ دی وجہ توں انہاں دی شعری مماثلت اَتے روحانی شاگرد ہوونق پاروں انہاں دے شعراں وچ حب الہٰی دی سِک، چاہ تے مماثلت ڈیکھو؛

تیڈی تانگھ دے وچ بیماراں اکھیاں لوڑھن نیر ہزراں

راتیں ڈینہاں کا نگ اڈاراں ہک واری پا جھات (۱۳۸)

ہک ٻئی مثال ڈیکھو جیندے وچ وچھوڑا، سِک، چاہ، حب الہٰی دی مماثلت نال خیال، الفاظ، ماحول اَتے ردیفی بندش دی وی مماثلت نظر دی ہے۔

ڈے کر دلبر کوڑ دلا سے   لٹ نیتو دل ساری وویار

میں واری لکھ واری وویار

تھل بروہی روہیں راویں   رُلدی ڈکھڑیں ماڑی وویار

یار برہوں سر باری وویار (۱۳۹)

پیر فرید دے پیروکار، عاشق بزدار دی شعری تے روحانی تقلید ملاحظہ کرو۔ شعری کیفیت، ماحول تے حب الٰہی دی سِک ڈیکھو؛

روہی، تھل، دمان دے پاسے

جیوݨ کچڑا کوڑ دلا سے

سیج بھپ، کھار کرینہ وویار (۱۴۰)

آپݨیاں ۳۰ توں ڈھیر کافیاں لکھیاں ہن۔ جیڑھی چھپݨ کوں تیار ہن۔ انہاں دو موضوع ''حب الٰہی'' چھڑا کافیاں تئیں ای محدود کیتی، بھل انہاں دی غزلاں، نظماں، ڈوہڑیاں وچ وی ڈھگ سارے وین دے ہن۔ انہاں دی غزلاں دے کُجھ شعر ڈیکھو، جنہاں وچ عشق حقیقی تے مجازی ڈوہائیں دی چس رس نظر دی ہے تے ایہا ای خواجہ غلام فریدؒ دی کافیاں دی خوبی وی ہے۔ جو انہاں دی کافیاں وچ عشق حقیقی تے عشق مجازی ڈوہائیں دی چساں نظر دیاں ہن۔ تہوں تاں آہدن، جو انہاں دیاں کافیاں، کافیاں وہ ہن تے غزلاں وی۔ اتھاں عاشق بزدار دی غزلاں دے کُجھ شعر مثال کیتے پیش ہن۔ جنہاں وچ غزلیہ انگ وی ہے تے کافی رنگ وی ہے۔ انہاں دا ہر شعر (Two in One) نظر سی۔ تلمیحات، تشبیہات، علاقی استعارے دے محولے دی ساگی نظر سی۔

ساہ دی سولی جھوٹے جُثہ سینے سِک دی سانگ

لوں لوں سنجری شوق دی خوشبو پیت پنل دے وانگ

باہر تن کوں واچھڑ جھمبے اندروں بلدی مچے

چیتے شام دی مرلی وجے من وچ رادھا نچے

میکوں درداں دے وس پا کے توڑ گئیں کیچ دے پاسے

اتھاں سنگیں سہلیں دی تڑی تکرار نت راہندے(۱۴۱)

انہاں دی تاں مزاحمتی شاعری وچ وی اولیاء کرامؒ دے تذکرے تے عقیدت ملدی ہے۔ ول کیویں انہاں کوں حب الٰہی رکھن آلا ہک حبیب اللہ شاعر آکھوں۔

کوئی سمجھے یا نہ سمجھے بول سرائیکی
آہدی دھرتی ماء رانڑی ہے بول سرائیکی بول

پیر فریدن سئیں ایندے وچ واہ واہ سخن الائے
سچل،لطف علی تے باہو سارے گُر سمجھائے
وسوں نال پیار دے رشتے اشو لال ڈُسائے
رمز حقیقی کھولی ساریں وچ سرائیکی بول(۱۴۲)

عاشق بزدار خواجہ فریدؒ دے روحانی شاگرد تے مرید ہوون تے پورے لتھے ہن۔ ڈوہائیں ضلع ڈیرہ غازی خان دے وسینک ہن۔ عاشق بزدار نے وی تزمین،تلمیحات، استعاریاں،تشبیہاں تے موضوعات وی سا گی ورتے ہن۔ تے ڈوہائیں ہک قدر مشترک وی ہے۔ خواجہ غلام فریدؒ پریکٹکل صوفی تے ملامتی شاعر ہن۔ اَتے او تھیوریٹکل مزاحمتی شاعر وی ہن۔ جینویں انہاں نواب آف بہاولپور صبح صادق کوں انگریزی استعارے دے خلاف کیتے اے کافی لکھی؛

صبح صادق صاحبی مانڑے یا سہرے گانے گہنے
سبھوں پھلوں سیجھ سہاتوں بخت تے تخت کوں چوڑ جھکاتوں
اپنڑے ملک کوں آپ وساتوں پٹ انگریزی تھانڑے (۱۴۳)

اَتے عاشق بزدار پریکٹیکل مزاحمتی بندے تے شاعر ہن او استعماریت دے خلاف باقاعدہ الیکشن لڑدن تے عوام دی خدمت کریندن تے تھیوریٹکلی شاعری وی کریندن۔ جیند اثبوت اساں اُتے مثالاں نال ڈِتے۔

حوالہ جات

۱۔ اسلم رسول پوری، دیباچہ، عاشق بزدار دی شاعری، قیدی تخت لہور دے، ملتان، جھوک پبلشرز، سن ۲۰۱۴، ص:۹

۲۔ عاشق، ''قیدی تخت لہور دے''، ص:۷۶

۳۔ Daffodils, Five Poets, Khan Publishers, Multan,P:17

۴۔ لطف علی بہاولپوری، مثنوی سیف الملوک، بہاولپور، اردو اکیڈمی، سن ۱۹۹۴ء، ص:۲۰۵

۵۔ کیفی جامپوری، سرائیکی شاعری، ملتان، بزم ثقافت، سن ۱۹۶۹ء، ص:۲۵۳

۶۔ خواجہ فریدؒ، پیام فریدؒ، مرتبہ ڈاکٹر مہر عبدالحق، ملتان، بیکن بکس، سن ۲۰۰۶ء، ص: متفرق

۷۔ اشولال فقیر، سندھ ساگر نال ہمیشاں، کروڑ، چوپال ادبی فورم، ۲۰۰۲، ص:۳۲

۸۔ رفعت عباس، پروبھرے ہک شہر اچوں، ملتان، بیکن بکس، ۲۰۰۲، ص:۲۳

۹۔ خان بزدار، عاشق، ''قیدی تخت لہور دے''، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۴، ص:۲۷

۱۰۔ خواجہ غلام فریدؒ، دیوان فرید، مرتبہ جاوید چانڈیو، بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس ۱۹۹۸، ص:۹۷

۱۱۔ مہر عبدالحق، لغات فریدی دیوان فرید، مرتبہ: جاوید چانڈیو، بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس، ۱۹۹۸ء، ص:۵۹۰

۱۲۔ خان بزدار، عاشق، ''قیدی تخت لہور دے''، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۴، ص:۲۷

۱۳۔ ساگی، ص:۳۰

۱۴۔ ساگی، ص:۲۶

۱۵۔ ساگی، ص:۲۶

۱۶۔ ساگی، ص: فلیپ

۱۷۔ علی حیدر، کلیات علی حیدر، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۱۹۸۸ء، ص:۱۲۹

۱۸۔ رفعت عباس، پروبھرے ہک شہر وچوں، ملتان، بیکن بکس، سن ۲۰۰۲، ص:۲۶

۱۹۔ سرائیکی قومی تناظر، حفیظ خان، ص:۱۵

۲۰۔ کالم، ظہور دریجہ، سرائیکی قومی تحریک کا معتبر نام، عاشق بزدار، ملتان، روزنامہ خبریں، ۲۵ اگست ۲۰۱۱ء

۲۱۔ قیدی تخت لہور دے، ص:۲۷

۲۲۔ ساگی، ص ۳۵

۲۳۔ ساگی،ص:۴۲

۲۴۔ ساگی،ص:۶۳

۲۵۔ ساگی،ص:۱۰۱

۲۶۔ ساگی،ص:۱۰۱

۲۷۔ اشولال فقیر، چھیڑوتھ نہ مرلی، ملتان، کتاب نگر، سن ۱۹۸۹، ص ۱۸

۲۸۔ ''قیدی تخت لہور دے'' دیرہ غازی خان، ایمکو ویلفئیر فاونڈیشن، س ۲۷

۲۹۔ ساگی،ص ۶۳

۳۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۷

۳۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۸

۳۲۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۸

۳۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۹

۳۴۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: لالن، ص: ۳۷

۳۵۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: ساڈی دھرتی، ص: ۲۹

۳۶۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: وسیب، ص: ۲۹

۳۷۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے (غیر مطبوعہ کلام)

۳۸۔ عبدالحمید تگہ، پروفیسر، جدید عمرانیات، اے ایچ ٹی پبلشرز، لاہور، ۲۰۱۹ء، ص: ۱۸۱

۳۹۔ ساگی،ص: ۱۸۱

۴۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۶

۴۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۴

۴۲۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۴

۴۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ساہ سنگ، ص: ۵۳

۴۴۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: بابل، ص: ۵۴

۴۵۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: نراس، ص: ۱۰۴

۴۶۔ اشکر فاروقی، پروفیسر، جام پوری، تخت لہور کا باغی شاعر، ملتان، روزنامہ خبریں، ۱۵ رمئی ۲۰۰۸ء

۴۷۔ محبوب تابش، فلیپ قیدی تخت لہور دے، ملتان، جھوک پبلشرز، ۱۹۸۶ء، ص: فلیپ

۴۸۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: مراسن، ص: ۹۸

۴۹۔ Smith Russel Garden, fugitive papers, newyark, ceumbiouniversity, 1930, p: 3

۵۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: وسیب، ص: ۲۸

۵۱۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: شجرے، ص: ۳۴

۵۲۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۸

۵۳۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: کاک کندھی، ص: ۶۳

۵۴۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: کورٹ مارشل، ص: ۱۱۰

۵۵۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: نراس، ص: ۱۰۵

۵۶۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: موہائے (غیر مطبوعہ کلام)

۵۷۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: وسواس، ص: ۵۱

۵۸۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: اساں قیدی، ص: ۳۱۔۳۲

۵۹۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، (غیر مطبوعہ کلام)

۶۰۔ مرید عارف، کھرے اَکھر، دیرہ غازی خان، ناصر پبلی کیشنز، ۲۰۱۷ء، ص: ۵۷

۶۱۔ محمد ممتاز خان، جدید سرائیکی شاعری دا اہو کا بندہ، رفعت، (ان چھپیل کلام)، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۰۷، ص: ۵۴

۶۲۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: کاک کندھی، ص: ۱۸

۶۳۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، دیباچہ، ص: ۲۵

۶۴۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: شجرے، ص: ۳۳

۶۵۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: وسواس، ص: ۵۱

۶۶۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی گواہی، ص: ۴۹

۶۷۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۹

۶۸۔ قیدی تخت لہور دے، (غیر مطبوعہ کلام)

۶۹۔ اسلم عزیز درانی، پروفیسر، عاشق بزدار کی مزاحمتی شاعری، خبریں، وسیب سنگ، ۱۵ر مئی ۲۰۱۵ء

۷۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ویݨ، ص: ۸۶

۷۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑی دی گواہی، ص: ۴۷

۷۲۔ عاشق، قیدی تخت لہور دے، نظم: لالݨ، ص: ۳۶

۷۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: جاگ، ص: ۵۹

۷۴۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: جاگ، ص: ۶۰

۷۵۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: شماں پہاڑی دی گواہی، ص: ۸۱

۷۶۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: تلوار، ص: ۹۱

۷۷۔ (غیر مطبوعہ کلام)

۷۸۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: راکھا، ص: ۶۷

۷۹۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: کورٹ مارشل، ص: ۱۰۶

۸۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: کورٹ مارشل، ص: ۱۰۷

۸۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: وسواس، ص: ۵۱

۸۲۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ساہ سنگ، ص: ۵۴

۸۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: چپ دی سولی، ص: ۷۰

۸۴۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ویݨ، ص: ۸۶

۸۵۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: میں تے توں، ص: ۵۰

۸۶۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ساہ دی پھاسی، ص: ۶۲

۸۷۔ قیدی تخت لہور دے، دیباچہ: کاک کندھی دا، شاعر تحریر: اشولال فقیر، ص: ۱۴

۸۸۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ویݨ، ص: ۸۳

۸۹۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سوجھواݨ، ص: ۷۳

۹۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: محبوب، ص: ۵۶

۹۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ۲۱ جون، ص: ۸۸

۹۲۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: وسیب، ص: ۲۷

۹۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ، ص: ۴۶

۹۴۔ قیدی تخت لہور دے، اسلم رسولپوری، دیباچہ عاشق بزدار دی شاعری، ۔۔سا گی۔۔، ص: ۸

۹۵۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: مراسن، ص: ۹۷

۹۶۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: بابل، ص: ۶۷

۹۷۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ونڈ، ص: ۶۶

۹۸۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: غربت جگ بدنام، ص: ۴۰

۹۹۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: کاک کندھی، ص: ۶۳

۱۰۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: خواب، ص: ۹۴

۱۰۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: مراسن، ص: ۹۸

۱۰۲۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: دھرتی دا بازار، ص: ۹۹

۱۰۳۔ قیدی تخت لہور دے، ص: ۱۰۳

۱۰۴۔ نظم: پکھی واس (غیر مطبوعہ کلام)

۱۰۵۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ۲۱ جون، ص: ۸۹

۱۰۶۔ دیباچہ: عاشق بزدار دی شاعری، ۔۔۔سا گی۔۔۔ص: ۱۰

۱۰۷۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ماءڑی ماء، ص: ۱۱۴

۱۰۸۔ دیباچہ: از غلام حُر خان کنڈائی ۔۔۔۔سا گی۔۔۔، ص: ۲۲

۱۰۹۔ دیباچہ: از غلام حُر خان کندانی، ۔۔۔سا گی۔۔۔ص: ۲۳

۱۱۰۔ جمیل مرغز، کارل مارکس نے ٹھیک کہا تھا، روزنامہ ایکسپریس، ملتان، ۲۰ مارچ ۲۰۲۰ء

۱۱۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ونڈ، ص: ۶۵

۱۱۲۔ دیباچہ۔۔۔۔سا گی۔۔۔، ص: ۲۵

۱۱۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: کورٹ مارشل، ص: ۱۱۳

۱۱۴۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: جواب، ص:۹۲

۱۱۵۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ویسن، ص:۸۵

۱۱۶۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: نراس، ص:۱۰۴

۱۱۷۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ویسن، ص:۸۶

۱۱۸۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ویسن، ص:۸۵

۱۱۹۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: لالن، ص:۳۷

۱۲۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑ دی گواہی، ص:۴۵

۱۲۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: قلم تلوار، ص:۹۰

۱۲۲۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: قلم تلوار، ص:۹۱

۱۲۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: محبوب، ص:۵۷۔۵۸

۱۲۴۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: وسیب، ص:۲۷

۱۲۵۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ماءڑی ماء، ص:۱۱۴

۱۲۶۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: وسیب، ص:۲۸

۱۲۷۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: اساں قیدی، ص:۳۱

۱۲۸۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: سلیمان پہاڑ دی گواہی، ص:۴۶

۱۲۹۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: نراس، ص:۱۰۴

۱۳۰۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: کورٹ مارشل، ص:۱۰۹

۱۳۱۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: کورٹ مارشل، ص:۱۱۳

۱۳۲۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: ماءڑی ماء، ص:۱۱۵

۱۳۳۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: تساں وز زبر، ص:۱۰۳

۱۳۴۔ خواجہ فرید، پیام فرید، مرتبہ: ڈاکٹر مہر عبدالحق، ملتان، بین بکس، ۲۰۰۶ء، ص:۳۰

۱۳۵۔ شمیم عارف قریشی، عشق اللہ سئیں جا گیا، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۲ء، ص:۱۶

۱۳۶۔ (غیر مطبوعہ کلام)

۱۳۷۔ (غیر مطبوعہ کلام)

۱۳۸۔ قیدی تخت لہور دے، نظم: اساں قیدی، ص: ۳۱

۱۳۹۔ (غیر مطبوعہ کلام)

۱۴۰۔ (غیر مطبوعہ کلام)

۱۴۱۔ (غیر مطبوعہ کلام)

۱۴۲۔ (غیر مطبوعہ کلام)

۱۴۳۔ (غیر مطبوعہ کلام)

چوتھا باب:

نثری خدمات

ادبی وتنقیدی مضامین:

سئیں عاشق بزدار ہک ہمہ جہت تے متحرک شخصیت ہن۔ انہاں دی شخصیت دے کئی پہلو ہن۔ او ہک پریکٹیکل تھیورٹیکلی شاعر وی ہن۔ نثر نگار وی ہن۔ تجزیہ نگار وی ہن۔ کالم نگار وی ہن۔ سرائیکی ادبی تحریک دے متحرک رکن وی ہن۔ سرائیکی سماجی حقوق دے حصول کیتے ہک متحرک رہنما وی ہن اَتے سرائیکی سماجی، ادبی معاشرتی، ثقافتی تے معاشی پدھر، سرائیکی میلہ مہرے والا دے رہنما تے میز بان وی ہن۔ اَتے گنوائے گئے سارے کم انہاں دے بنیادی تعارف ہن اَتے ہر ہک بنیادی تعارف دے تلے ڈھگ سارے انہاں دے ثانوی تعارف وی بندے ہن۔ مثلاً او شاعر ہن تاں نظم، غزل، کافی، ڈوہڑہ، دے شاعر ہن۔

انہاں دے فن وفکر دے موضوعات دی ہک لمبی تندیر ہے۔ جنہاں وچوں چھڑا اُگھ زمان ومکان دی کمی دی خاطر ایں مقالے وچ گنوایاں گیاں ہن۔ جے انہان دا متحرک سرائیکی رہنما دا تعارف گھنوں تاں او سرائیکی دی پردیسی تے ملکی کانفرنس وچ وی مدعو کیتے ویندن تے او اوں پدھر تے حاضر وی تھیدن۔ او ہک سرائیکی ادبی تے ثقافتی تنظیم سرائیکی لوک سانجھ دے بانی رہنما وی ہن تے ایں تنظیم دے زیر اہتمام ہر سال اپنی وستی مہرے والا ضلع راجن پور وچ سرائیکی میلہ وی کرویندن۔ جیندے وچ نا چھڑا وسیب، بھل ملک تے دنیا وی چُنڈ چُنڈ توں سرائیکی ادبی تے ثقافتی دانشور حاضر تھیندن تے ایں میلے وچ شرکت انہاں دانشوراں تے رہنماواں دی وجہ توں چار چند رلگ ویندن۔

بھل انہاں دی اپنی شہرت، عزت اَتے تعارف وچ وی وادھا تھیندا اہے۔ ایں پدھر تے پُجݨ ہر دانشور رہنما تے پروفیسر دی سِک ہوندی ہے۔ سرائیکی وسیب وچ جاء جاء تے وکھو وکھ تنظیماں بندیاں تے چل تے کلدیاں رہیاں پر سرائیکی لوک سانجھ انہاں ڈو ترائے تنظیماں وچوں ہک ہے۔ جیڑھیاں اپنی بنیاد دے پہلے ڈینہہ کنوں لا تے ہݨ تئیں چلدیاں پیاں ہن۔

سرائیکی لوک سانجھ دے تحت سرائیکی میلہ وی تھیندا اپئے۔ ایں ویلے دی امیت تحریک بارے سئیں عبدالباسط بھٹی لکھدن:

> ''عاشق بزدار اَج توں ستاوی سال پہلے راجن پور دے علاقے، فاضل پور دی وستی ''مہرے والا'' اِچ سالانہ سرائیکی میلے دامُنڈھ بدھا۔ اونویں تاں میلے مار کے

ساڈی تہذیبی حیاتی دا سمل ہن پر عاشق بزدار دا میلہ عام میلیاں توں ہٹ تے
ہوندے۔ بزدار صاحب دے میلے دھرتی دے موئے ماندے لوکاں کوں شاعری،
ناٹک تے جھمر دے رستے جیونڑ دی ڈس ڈتی اے۔ عاشق بزدار دھرتی واسیاں کوں
مونجھ اچوں کڈھ تن ڈنڑ دے دگ تے ٹوریئے۔ انہاں میلیاں اِچ آونڑ آلے
جھومری لوکاں کوں سر چا جیونڑ دی ڈس ڈیندن۔ قلم کتاب دا رستہ ڈکھیندن۔ جھک
نوائی، عاجزی تے بھرا بھرپی دا سبق پڑھیندن۔''(۱)

ایندے کنوں انج نثر نگاری وچ وی انہاں دے ڈھیر سارے پکھ ہن۔ او کالم نگار ہن۔ نقاد تے تجزیہ نگار ہن۔ انہاں دا اے کم وی شعبہ جنرلزم کیتے ہک تحقیقی تے تنقیدی تحقیق دا متقاضی ہے۔

انہاں دا سرائیکی وچ نثر نگاری دے ڈو پکھ ہن۔ ہک تاں کہیں موضوع تے تحقیقی تے تنقیدی مضامین اَتے ڈوجھا کہیں کتاب تے فلیپ یا دیباچے ہن۔ اتھاں اساں پہلے انہاں دے ادبی تحقیقی تے تنقیدی مضامین دا ویورا کریندے ہیں۔

انہاں دے تنقیدی مضامین وی تحقیقی تے تنقیدی معیار رکھیندن۔ غلام خان تے لکھیل ہک تنقیدی مضمون ملاحظہ تھیوے۔

تھل دا راجہ' رانجھا جوگی:

وادیٔ نینوا دے مقام کربلا دی نسبت نال کربلائی سوچیں دا اَمین، ثناء خوانی شبیر دے سمندر دا شناور جیتے وچ سلمان فارسی دی فکر دا سودا، ابوذر مزاج، جادۂ حسینی دا راہوار، غم شبیر دی تصویر، ایں مستند تے شاہکار حوالے دا انسان جیندی اَکھ وچ غم حسین دی رت وَل، جیندے لہجے وچ شام غریباں دی غربت، سوجھل سوچیں دا وارث، آپنے سرائیکی وطن دا معتبر مہاندرا' سرائیکی لوک دانش دا نمائندہ، فقیری ذوق نال دارا شکوہ دا صحبتی، منصور حلاج دا طرفدار، سرمد دا سنگتی، سقراط دا ہم خیال فن دی ساریں شکلیں دا نشا بر مجبتی۔

گل وچ سوچ سنگار دے کنٹھے' کن وچ مندرے پاتے
تھل دا راجہ' رانجھا آیا جوگی ویس وَٹا تے
او جوگی پر روگی کوں ونج ملیا دَر کھڑکا تے
مُلخ دَمان کوں کھیوا کیتس رَنگی رُوپ بنا تے

جنئیں آپنے کہیں پچھلے جنم دے پکھی واس سنگتی دی گول اچ دمان داسفر کیتا تے نواب غازی خان میرانی دے شہر اچ اَن گولیا۔میکوں اُنہاں ڈوہیں وِچھڑیئے یاریں داملاپ یاداے۔ہِک ڈوجھے کوں سنجاݨ گل لگ رُنے ہَن۔ ملئے تاں وت اُنہاں کوں موت نکھیڑ یا۔سرور کربلائی' سرور کربلائی نکھڑیا غلام حُر اوندے نکھیڑے داڈکھ ونڈاوݨ کارݨ جیندا ریہا۔تھل دے واسی غلام حُر دَمان دی سنگت کوں کیاڈ تا؟ سرور کربلائی اَتے غالبؔ شناسی، محبت اَتے آپنیت۔غلام حُر غالب تے سروؔر دے شعراَتے اُنہاں دے خط سݨویندیں کاغذ دے سینے تے بے قرار مجلدے قلم دابانکپن ڈکھیندا ہا اَتے اوندی ہچکی وی سݨویندا ہا۔غلام حُر جڈاں سرور دا مرثیہ لکھیا تاں پتہ لگا جو او آپ کے جیڈا شاعر اے۔سرور کربلائی جہیں محبت اتے پیار دے دیوتا دے نکھڑݨ دے بعد اوندی سموری سنگت کوں سروؔر دا پیار تے اِتبار ڈتا۔

حُر اَتے سرور دیں شکلیں، مزاجیں تے لباسیں وچ مماثلت سروؔر دی جدائی دا احساس گھٹ تھیوݨ ڈتا۔پنجویں، چھیویں مہینے حُر خان دا پھرا بیٹھک کو نجیں آلا پھیرا ہوندا ہا پَر او کونج کرلاٹ تاں سݨویندا ہا اَتے دِلیں کوں دردیاں جاگاں لیندا ہا۔سرور کربلائی تے حُر خان دارشتہ محبّ تے محبوب دارشتہ ہا۔ڈوہیں ہِک ڈوجھے دے محبوب وی ہَن تے مُحب وی۔بُلھے شاہ آکھیا ہا:

رانجھا رانجھا کردی نی میں آپ ای رانجھا ہوئی

ڈوہیں کٹھے ہٖن ہا تاں کہیں ویلھے اُنہاں دی وکھری سنجاݨ مشکل تھی ویندی ہائی۔سرور موت دا مُلخ وسایا تاں ایں دنیا تے اوکوں جیندا رَکھݨ سانگے غلام حُر خان ڈاکٹر محمد افضل خان ڈھانڈلہ کوں رَلا اُنہاں دی شاعری دیاں ڈو کتاباں ''سجھ داسینہ'' اَتے ''نغمے نوک سِنان دے'' سنگت تے وسیب کوں ڈتیاں اَتے سید مالک اُشتر اُنہاں دی تحریک تے سرور کربلائی دی شخصیت اتے فن دے ناں نال شاندار کتاب آندی۔ساڈی دھرتی دے سوجھواݨ غلام حُر خان دے نکھیڑے سروؔر خان دی جدائی کوں نواں کر ڈتے۔غلام حُر دا اے تڈا سرور دی یاد دا پڑ وی ہے۔میں آپنے دل تے تھل دی اَکھ نال ڈیہدا پیاں جو ایں تعزیتی تے مُکانی کٹھ اچ اتھائیں' کتھائیں ساڈے آسوں پاسوں ساڈے وچ، ساڈے کٹھے اوڈھر اچ رَلے بیٹھن۔ میں ایں سانگے غلام حُر کوں اتھائیں محسوس کریندیں آہداں یار! تیئں تاں آکھیا ہا منصور خان دریشک کوں زواری تے حج دی مبارک باد ڈیوݨ آساں تے ول روہی جُلسوں۔تیئں تاں اِت واری فقیرے بھگت دی برسی تے جُلناں ہا۔راجے راول دا قلعہ ڈراوڑ ڈیکھناں ہا جیڑھا ساڈیں شادیں دے سہریں اچ پُھلیں آلی کار پوتا ہویا اے:

کنگݨ گھڑا ڈے ڈے ڈراور دی نشانی

پوپا گھڑا ڈے ڈراور دی نشانی

ہا کڑے وچوں کاک نئیں دی بھک تے موٹل دی ماڑی دے آثار گولئیں ہَن ۔ ستلج دی تر یہہ تس ڈیکھنی ہائی ۔ روہیلیں دیاں محرومیاں، ٻکھ، ڈکھا تے ٻاہروں آون آلی حاکم قوم دی طرفوں زمینیں تے کیتے قبضے، سرائیکیں دی غلامی اَتے پنجابیں دی حاکمیت کوں اکھیں نال ڈیکھناہا۔ خواجہ فریدؒ دی جھوک تے ٻلناں ہا۔ فریدؒ دے کنڈے دی چھاں تے سہی کڈھنی ہائی ۔ خواجے آکھیاہا:

جتھ رَکڑ کنڈا بوئی ڈھیر اے

اُتھ درد منداں دے دیرے

غلام حُر خان دے مزاج دی فقیری ویں سچ دَھج امیریں توں خراج گھندی ہائی تے وسبے دی بادشاہی اوندی قلندر مزاجی توں شان وشوکت پیندی ہائی ۔ غلام حُر نال محبت کرن آلیں دا ہک جہان اے۔ محمد افضل ڈھاندلہ، جابر علی خان میرانی، اطہر علی خان، منظور خان دریشک، صوفی تاج گوپانگ، عزیز شاہد، عبدالروٗف لُنڈ، فدا حسین پُشہ، سید مالک اُشتر، عصمت نواز، اقبال سوکڑی، اصغر گورمانی، مصطفےٰ خادم، سعید پٹھان، قاری بلال، فرید ڈاہا، سہیل بزدار کیندا کیندا ناں گھنیجے ۔ درد وَند لوکیں دے درد آشنا، بے نوا لوکیں دے ہم نوا اَتے لاچار لوکیں دے چارہ گر عیسیٰ ابن مریم دے صلیب پاون تے خلیل جبران آکھیاہا:

اَوَ پھروں یروشلم دیاں گلیاں مَتاں

کوئی ڄناں لبھ گھنوں

میں آکھساں آ وَ پھروں تھل دے تل وچ لیہ، بکھر، میانوالی، جھنگ اچ متاں کوئی ڄناں لبھ گھنوں جیڑھا غلام حُر دی بھاند ڈیوے جیڑھا۔ ''غلام حُر دی ڈس ڈیوے۔''(۲)

سئیں عاشق بزدار دے تنقیدی مضامین وکھو وکھ ادبی رسالیں وچ چھپدے رہ ویندن ۔ کڈاھیں کڈاھیں رسالیاں دے مدیر انہاں دے تنقیدی شعور پاروں وی انہاں کنوں مضامین لکھویندے ہن ۔ اَتے کڈاھیں کڈاھیں کتابیں تے تنقیدی تبصرے انہاں دے لکھیل کتابیں تے تبصرے وی چھپدے رہ ویندن ۔ مثلاً ماہنامہ سنہڑا، بہاولپور دے قاسم جلال نمبر، وچ انہاں دی ڈو کتاباں، ''پُھلاں دی سیج'' اَتے ''التا'' قابل ستائش ہے ۔ تے تبصرے قابل ستائش ہن ۔

کتاب ''پُھلاں دی سیج'' تے انہاں دا تبصرہ ڈیکھو، جیندے وچ انہاں دے ادبی تے تنقیدی شعور دی وی جا نکاری ملدی ہے ۔

''سید قاسم جلال دی شاعری آپنی سادگی دے حوالے نال عوامی شاعری دی سند بن گئی ہے ۔ بے شک جتھاں

استعارے کوں شاعری یا ادب دیاں ڈوجھیاں صنفاں دی زندگی دی حیثیت حاصل ہے۔اتھاں دوردا استعارہ ابلاغ دے رشتے دا بار اپتھر بݨ ویندے۔شعروچ کہیں وی کیفیت دے سادے اظہارتوں قاری ابلاغ دی فوراًچس چیندے۔

اساڈے سرائیکی وسیب اِچ متوازن ذہن دے لوکیں دے اکثریت اے۔ایں سانگے قاسم جلال وی متوازن ذہن دے لوکیں سانگے شاعری کیتی اے۔انہاں ''پُھلاں دی سیج'' اِچ نویل ترکیباں کوں ورتاوݨ دی چنگی کوشش کیتی اے۔''پھلاں دی سیج'' دیاں غزلاں،نظماں کوں سہݨیاں لکھیاں گئین۔بھل ''روہی دی بہار'' ہک اُتجھی نظم اے جیڑھی کتاب دے متھے دا جھمر اے۔(۳)

شاعری توں انج نثر نگاری تے وی انہاں دے تبصرے ہک باشعور نقاد آلے ہن۔سید قاسم جلال دی تنقیدی کتاب ''التا'' تے انہاں تنقید شعور دی عکاسی کریندی ہے۔

''میں سمجھداں جو سید قاسم جلال شاعر تو وڈا نثر لکھݨ آلا تے تنقید نگار ہے۔تنقید اینجھا فن ہے۔جیڑھا ادب دیاں ساریاں اصناف دا سردار ہے۔تنقید دی بُھٹی اِچ شاعری اتے نثر دے سارے رنگ،جلدے،بلڈے رہ ویندن۔تنقید نگار ہک ماہر سرجن آلی کار قلم دا نشتر ہتھ اِچ گھن تے سرجری کریندن۔ادیبیں دیاں لکھݨ دیاں خامیاں،خوبیاں،کمیاں بیشیاں، سنوریندا،بنقید اتے تھیندا ویندے۔

سرائیکی وسیب اچ شاعری بہوں لوکیں کیتی اے۔ساڈی ادبی تاریخ اِچ شاعری دا ہک بیش بہا خزانہ موجود اے۔ایندے مقابلے وچ تنقیدی کم دا ہتھ سوڑا ہے۔جیندی وجہ کنوں ساڈا ادب کٹھالی وچ نیں پے سگیا۔ایں سانگے اکثر کچا پکا لگدے۔ساڈے وسیب کوں ہݨ زیادہ تنقید نگاری دی لوڑ ہے۔خوشی دی گالھ اے۔جو سید قاسم جلال ہوریں شاعر ہووݨ دے نال نثر نگار تے نقاد وی ہن۔انہاں کوں پتہ ہوسی۔جو تنقید دی آوی تے لکھتاں کیویں تڑکدن۔

انہاں دی کتاب ''التا'' ڈیکھݨ تے پڑھݨ دا موقع ملیئے۔جیڑھی سرائیکی تنقیدی مضموناں دا مجموعہ ہے۔اے خوبصورت گیٹ اپ جلد گھٹی ہوئی سہݨی کتاب اے جیکوں ول ول ڈیکھݨ تے پڑھݨ کوں دل آہدے انہاں وڈی محنت تے مہارت نال شخصیتاں،سرائیکی ادبی صنفاں اَتے کُجھ سرائیکی اُتے مختصر تنقیدی مضمون لکھن۔اَتے میں اے وی اکھساں جو انہاں اپنے زیر تنقید موضوعات نال انصاف کرن دی کوشش کیتی ہے۔بے شک کُجھ کمیاں لشیاں وی ہوسن۔ہک ڈو دی نشاندہی میں کریساں۔

☆ ہک تاں بابا فریدؒ دے کُجھ اشلوک نمونے دے طور تے پیش کیتے ونجݨ ہا۔

☆ ڈوجھا چراغ اعوان دی ہیر دا کوئی ہک ادھ بند نمونے سانگے لکھیا ونجے ہا۔

☆ میں جُھک دے باوجود مضمون بہتر طور تے لکھیئے گئے ہن۔(۴)

پروفیسر ارشد اقبال ارشد ''تنقید'' دی ایں طرحاں تعریف کریندن:

''جیسے ہم چاندی کے سکے کو گھسا کر دیکھتے ہیں۔وہ کھوٹا ہے یا کھرا؟،ایسے
ہی کسی تحریر کو پرکھنا اور اس کی خوبیاں اور خامیاں سامنے لے آنا تنقید کہلاتا ہے۔''(۵)

سئیں عاشق بزدار دی تنقیدی صلاحیت درج بالا تنقید دی تعریف دے عین مطابق ہے۔ او ستائشی تنقید نئیں کریندے۔بھل جیڑھے موضوع تے قلم چیندن او انہاں خامیاں تے خوبیاں ڈوہائیں نشابر کریندے ہن۔مثال دے طور تے سید قاسم جلال دی کتاب ''الّنا'' تے کیتی گئی تنقید انہاں کتاب دی خوبیاں گنویندے ہوئے کتاب دے ٹائٹل تئیں دی تعریف کیتی ہے۔پر ایں کتاب دی خامیاں وی نشابر کیتیاں ہن۔جو انہاں بابا فریدؒ تے چراغ اعوان دے کلام تے تنقید کریندے ہوئے،نمونہ کلام پیش نئیں کیتا۔

پاکستان وچ ہمیشہ ستائشی تنقید کیتی گئی ہے۔بھل او تنقید نئیں ہوندی۔بلکہ کہیں تخلیق بارے تعریفی نوٹ ہونے۔ بہوں گھٹ اتھے نقاد ہن۔جیہڑے تخلیق وچ خامیاں تے نقائص بارے گالھ کریندن۔

ایندے تو انج انہاں دے تنقیدی شعور تے علم بارے وی انہاں دی معلومات تے نظریات بہوں واضع ہن۔ انہاں کتاب الّنا تے تنقید کرن کنوں پہلے نظریاتی تنقید دی تعریف تے وضاحت کیتی ہے۔جیکوں پڑھ کراہیں انہاں علمی تنقید بارے وی ڈس ملدے تے شاعراں،نثر نگاراں تے کتاباں تے کیتی گئی انہاں دی تنقید توں انہاں دے عملی تنقید دے شعور بارے وی ڈس ملدے۔

او واقعی ہک ہرفن مولا شخصیت ہن۔شاعری وچ او جدید شاعراں دی اگلی قطار وچ کھڑن۔کالم نگاری وچ اور وسیب دی سیاسی،سماجی،معاشی تے معاشرتی حیاتی دے ڈکھاں کوں بیان کرن آلے سرائیکی وسیب دے سپراں دی وی اگلی قطار وچ کھڑن۔جنہاں وچ روف کلاسرا۔

فلیپ:

عاشق بزدار ڈھگ ساری کتابیں دے فلیپ لکھن۔اَتے فلیپ چھڑا انہاں دانشوراں کنوں لکھوایا ویندے۔ جیہڑے استاد دے پدھر تے بیٹھے ہوون۔احباب کوں پتہ ہووئے۔جو اے شخص علم وفن دے لحاظ نام صاحب الرائے ہے۔اَتے اوندی رائے معتبر تے مستند وی ہے۔کیوں جو انہاں کتاباں تے یا شاعراں دے گالھ مہاڑ کریندے ہوئے یا

تحریری تنقید و تحقیق کریندے ہوئے فلیپ والی آراء ضرور حوالہ بݨدیاں ہن۔نویں شعراء کرام کیتے تاں استاد شعرا دا لکھیل فلیپ ہک سند دی حیثیت رکھیندے۔

عاشق بزدار سائیں دا فلیپ لکھݨ دا رنگ ڈھنگ سبھے اصحاب الرائے کنوں انوکھڑا تے نشابر ہوندے۔انہاں دے فلیپ دیاں کئی ہک خوبیاں ہن۔او ماضی، حال مستقبل دے حوالے نال فلیپ لکھدن۔انہاں دے فلیپ شعری فن و فکر کنوں انج، سماجی، سیاسی، معاشی، تاریخی، ثقافتی اَتے معاشرتی حوالہ جات وی ہوندن۔

او چھڑا شاعری اا وندی شاعری تے فوکس نئیں کریندن۔بھل شاعر تے اوندی صنف دا پچھوکڑ ضرور بیان کریندن۔انہاں دے فلیپ وچ ہک تسلسل ہوندے۔او صنف دے شاعر دا حدود اربعہ بیان کرݨ دے نال نال انہاں دے ماضی دے حالات، حال دی کیفیت تے مستقبل دی امیداں کوں ضرور نشابر کریندن۔او جیڑھا وی ڳالھ تے قلم چیندن یالیندن تاں ایویں جاپدے۔جو ایں فن تے ایں دانشور وچ او خود ہوں وݙے جہاندیدہ فنکار تے دانشور ہن۔

عبدالباسط بھٹی دا انہاں تے لکھیل خاکے وچ ایں ڳالھ کوں بھرپور طریقے نال نشابر کیتا ڳیا ہے۔اَتے عبدالباسط بھٹی ہک مستند نثر نگار تے نقاد ہے۔انہاں دی نظر وچ سئیں عاشق بزدار دی علمی، شخصیت کوں ݙیکھو؛

> ''عاشق بزدار کہیں وی موضوع تے بولیندا بیٹھا ہووئے تاں لڳدے ساری عمر ایہو کم کریندا رہ ڳئے۔شاعری تاں سنڄاݨ تھئی۔سیاست دے اکھیڑ وی ݙاڈھے مریندے۔موسیقی تے ڳالھ کریندا بیٹھا ہووئے تاں لڳدے ساری عمر موسیقی دے مدرسے اِچ پڑھدا رہ ڳئے تے کہیں شاعر تے ڳالھ کریندا بیٹھا ہووئے تاں ایں جاپدے۔جیویں اپݨے کہیں استاد یا شاگرد تے ڳالھ کریندا بیٹھا ہووئے۔''(۶)

انہاں دی فلیپ نگاری تے تنقیدی تے تحقیقی جہات پاوݨ توں پہلے اساں نمونے دے طور تے انہاں دا لکھیل ہک فلیپ ݙیہدے ہیں جیندے وچ اُتے تھئی ڳالھیں دے ڳجھ حوالے ضرور نظر سن اَتے فلیپ سرائیکی دے ہک پڑھے لکھے باشعور تے جدید شاعر عبدالباسط بھٹی دی کتاب ''بیڑی دا جگ سارا پور'' تے لکھیل ہے۔اے کافی تے نظماں دی کتاب ہے۔جینویں آہدن ناں جو پھکا چاولاں دا چھک گھنو تاں پوری دیگ دا پتہ لڳ ویندے۔انہاں دا اے فلیپ ݙیکھ تے انہاں دے ڈھگ سارے نثری گُر گیان بارے پتہ لڳ ویسی۔جو او اپݨے موضوع دا منڈھ پاند کیویں بیان کریندن۔ انہاں دا تاریخی، ثقافتی، ادبی تے جغرافیائی شعور کتنا پکا ٹھکا ہے۔کافی دے موضوع تے انہاں دی تاریخی بحث سرائیکی وسیب دے ݙکھ ݙنج دے پچھوکڑ کوں کیویں نشابر کریندی ہے۔اے انہاں فلیپ وچوں نظر سی۔دیباچے دا عنوان وی ادراک آفرین ہے۔

سرائیکی وسیب تے باہروں آون والیں دی لُٹ ماراَتے ظلم کوں صدیاں سولدئیں۔ تاریخ دا اے باری باروسیب توں اَج تائیں ہولا نیں تھیا۔ ظلم تے ڈُڈھپ دے ورتارئیں اِتھاں زندگی دی ہر شکل کوں متاثر کیتا۔ لوکیں دی وَساند جوڈُکھ بݨ گئی۔ جیوݨ دا بھوگ اندر دا روگ تھی گیا۔ ویبی لوکیں تے اُپرپ دے کرودھ، جبر تے ڈُڈھپ دے ماحول اِچ انسان دے اندر لے ستر ئیے، سنور ئیے اظہار دا ناں شاعری اے۔ جیڑھی دھریت واس لوکیں دے اندر لے بھوگ، جوگ دی تصویر بݨ سوز گداز نال سنجری، سنبھر ی کوک بݨ گئی۔ سرائیکی شاعری دا آغاز رووݨ، گاوݨ دی صورت اِچ تھیا۔ ہئیت، صوت اَتے تاثیر دے پاروں سماجی بے انصافیں دے محرومیں دی گنگی اَتے ہولیندی اَرداس ''ویݨ'' دی شکل اِچ سامݨے آئی تے انسان دے ڈُکھ، ڈُنج دی کتھا بݨ گئی۔ وادی سندھ اِچ جتھاں وی ڈُڈھپ تے جبر دے قصے چھڑ ئیے اِتھاں اُتھاں ''ویݨ'' جنم پاتے۔ شاعری دی ٹور تے لوڑھ اِچ ''ویݨ'' کون کافی رنگ ڈِتا گیا۔ جبر دے پچھاویں جیویں جیویں وقت سرودھدے گھٹدے رہیے۔ ''ویݨ'' کافی آپݨی سُرت تبدیل کریندی رہ گئی۔ ڈُوں تریں مسرعیں توں زیادہ ڈُکھیلی کیفیت وَدھکی مصرعیں دی گنجائش منگدی ہائی۔ تاں چئوں مصرعیں دا ویس پا گھدا۔ کافی انسانی دھانھ، دھاڑ دی کہانی اے۔ جیڑھی مُکدی نیں ایں سانگے جو وسیب واسیں دے ڈُکھ نیں مُکدے۔ ہِک درد کھُٹدے تاں بیا سول ہِمدے۔

سرائیکی شاعری اِچ غم دا اظہار واضح نظر دے اَساں اَج وی ڈُڈھپ دا شکار اَوں ایں سانگے ساڈے اندر، باہر دے ڈُکھیں دے اظہار دا مؤثر وسیلہ کافی اے۔ سماجی تبدیلیں دے تکھپ دا عمل شروع اے۔ ایں سانگے کافی نویں سماجی شعور اَتے وکھرے خیالیں اِچ ڈھلدی پئی اے۔ سرائیکی شاعری نویں شعری آہنگ نال جُڑتے کافی دی عمر وَدھا چھوڑی اے۔ اَپݨے ڈُکھیں دھے ذاتی اظاہر دی کیفیت کوں پورے سماجی تے معاشرتی ڈُکھیں نال جوڑ جیوݨ جوگ کون نویں سروں سمجھݨ تے ورتݨ دا اَہر کیتے۔ کافی دی کلاسیکل ریت کوں جیندا رکھݨ اَتے ڈُکھ، سکھ دیں نویں شکلیں اِچ ایندا نواں روپ سنگھار کیتے۔ کافی کوں نویں سروں ڈیکھݨ اَتے لکھݨ آلے شاعریں اِچ ''لطیف بھٹی'' وی شامل اے۔

جیندی کتاب ''بیڑی داجگ سارا پور'' تہاڈے ہتھ اے تُساں ڈیکھسو تے پڑھسو جو انہاں آپݨے اَتے پورے سماج دے ڈُکھیں دا اظہار کینجھے وکھرے وَن اِچ کیتلا کامیابی نال کیتے۔ ویبی زندگی دے سارے ڈُکھیں دے ویݨ کوں کافی دی صورت اِچ مؤثر اظہار دا سوبھ ڈِتے۔ انسانی دنیا دے کیڑھے ڈُکھ اِن جنہاں دی پوتھی نیں پھولی...... پڑھ تے پتہ لگدے جو کافی صدیں دا سفر کریندیں اَج دی سوچ دیاں مُرکھیاں، پڑیاں پاوت جیوݨ جوگ دے نویں سفریں دی پاندھی اے۔

لطیف بھٹی دی غزل وی عصری شعور نال سنوری، سنگری سمورے حسن سمیت قاری دیا توجہ گھنݨ دا پھر رکھیندی

اے۔جیڑھی دھرتی نال جُڑت دے سارے تقاضے پورے کریندیں ہوئیں غزل کوں نویں سروں سوچݨ تے ورتݨ دی ݙس
ݙیندی اے۔''بیڑی داجگ سارا پوُر''اِچ گیت وی شامل ہن۔جنہاں وچ بے ساختگی،نویں شعری روایت اَتے وسیبی ثقافتی
مظاہر دیاں اکثر شکلاں ملدین۔
لطیف بھٹی ہووݨ ہار شاعر اے۔جیڑھا سرائیکی شاعری دے نویں امکانات کوں ہتھ وس کریسی اَتے اَپݨے قاری
دے اعتماد تے پورا اُترسی۔''(۷)
عبدالطیف بھٹی دی کتاب دے لکھیل ایں دیباچے کنوں ای انہاں دے تاریخی، ادبی،تنقیدی تے تحقیقی شعور
دے بارے پتہ لگدے۔ جو کافی کیوں سرائیکی وسیب وچ ہک سماجی تے معاشرتی تحریک دا ذریعہ بݨی تے کافی کیویں
کیویں پندھ کیتے۔ایندے کنوں انج شاعردے بارے وچ انہاں دی رائے ہوں متوازن تے حقیقت برمبنی ہے۔
نقاد عادل جج ہوندے۔او کݙاہیں وی نہ کہیں کوں ودھا چڑھا تے ݙیکھیندے تے ای کہیں کوں مٹی وچ رول
ݙیندے۔بھل اوندی تنقید پندھ کریندی ہے تے نقاد بے عدلی کر تے تاں اوخود مٹی وچ رَل ویندے تے جے او عدل
کرئے تاں اپݨے دور تے آوݨ آلے ادوار وچ ادب دی کرسی تے بادشاہ وانگوں بیٹھا راہندے۔
عاشق بزدار دی وی اے خوبی ہے۔او زیر بحث کتابیں تے دیباچے ضرور لکھدن۔پر اُوں شاعر تے اُوندی
شاعری بارے عوام کوں سچا کی وی ضرور ݙیندن۔پر کہیں آمر نقاد کلی حکم صادر نئیں کریندے۔بھل قارئین کوں ای وݙا
منصف تے جج سمجھدن تے ایہا ای ہک وݙے فلیپ نگار دی خوبی ہوندی ہے۔جو اُو زیر بحث شاعری یا نثر دے کُجھ پکھاں
کوں نشابر کریندین تے قارئین تے اپݨی رائے یا فیصلے دا حکم صادر نئیں کریندے۔
انہاں دے دیباچے جغرافیائی تے تاریخی بیک گراؤنڈ نال رچے گُجے ہوندن۔جنہاں نال شاعر دی شاعری تے
ادیب دے ادب،توں انج وسیب بارے وی جغرافیائی،تاریخی،ادبی تے معاشرتی،معلومات ملدیاں ہن۔ملک سعید احمد
دی کتاب''سرائیکی وسیب'' دے لکھیل دیباچے دا تھل پدھیا ݙیکھو،جیندے وچ انہاں دا دنیا تے خصوصاً وسیب بارے
تاریخ تے جغرافیائی شعور نشابر ہے۔دیباچے دا عنوان ہے:
عمرانی حالات تذکرہ:
''سمندر،دریا،جھیلاں،ڈھنڈھوں،جنگل،بیلے،میدان،پہاڑ،
وادیاں لکھیں کروڑیں سالیں توں آب ہوا تے موسمیں بدلݨ نال،پاݨی تے مٹی
دے سنجوک اَتے مخصوص موسمی حالات وچ،مٹیالی ساول وچ پیدا تھیوݨ آلے جر

ثو مے دا ارتقاء، موجودہ انسانی ہیئت دا مظہر اے.....مصر، عراق ، یونان تے
ایران دی تاریخ دے نال ہند، سندھ دی تاریخ دنایوی قدیم دستاویز، اے۔
اشوری، بابلی، فنیقی، سمیری اَتے سرائیکی تہذیباں دنیادیاں قدیم تہذیباں ہن۔
انسان اپنْی تہذیبیں دا آپ بانی اَتے بھن تروڑ دا اذمہ دار اے۔ دنیا دے ہر
خطے وچ تخلیق اَتے ارتقاء دے سبب انسانی آبادی اپنْی ضرورتیں داتعین اَتے
انہاں کوں پورا کرنْ سانگے ، ہِنْے لوکیں تے عذاب نازل کریندی اے۔ وحشی
قوماں دھاڑیل۔ظالم کٹھے کر تے مہذب دنیا اِچ بھاءبال ڈیندن۔
تاریخ عالم طاقت ور وحشی قومیں دے طرفوں دنیا تے عذاب دی داستان
سنڑیندی اے۔قدیم زمانے توں ہند، سندھ سرائیکی علاقے کوں سونے دی
چیڑی سمجھیا ویندا ہا۔ زرخیزی دا ساج سرائیکی وسیب دی خوبی ہئی۔ دریاویں دا
جال، ہموار میدان ،دریاویں، سمندریں دے کنٹھے کنٹھے ہنْ آلے لوکیں دی
(Rich) معاشرت، ثقافت امیر اَتے امن دی دنیا دے واسی دھرتی واس ہک
ڈوجھے نال محبت کرنْ دے عادی......
ہند، سندھ دے اندروت ہک امن دی دنیا سرائیکستان جھتوں دے لوک اپنْی
دھرتی دے ذرے ذرے نال پیار کوں آپنْا جرم سمجھدے ہن۔ دھریت نال پیار
اِتلا جو سمندر پار دے سفر کوں کفر سمجھدے ہن۔ ڈکھ، سکھ، بکھ تریہہ اپنْے وطن
وسیب اَتے اپنْی بھوئیں تے سہندے ہن۔ ایہا وجہ ہئی جو انہاں اُپنْے نال آلے
وسیبیں تے حملیں اَتے قبضے دی نیت نہ کیتی۔ سندھ ہاکڑہ دی سرزمین سرائیکی
دھریت دے لوک محبت، رمز، فقرائے عشق پیار دے بندے ہن۔
عاشق بزدار بنْیادی طور تے شاعر ہن۔ انہاں دی نثر وی شاعری آلی چس رس
ہے تے انہاں دی شاعری وچ نثر آلی فکر و شعور ہے۔ ایں دیباچے وچ شاعری
دی چساں وی نظر سن۔'' (۸)

انہاں ڈھگ ساری کتابیں دے دیباچے لکھن۔ جنہاں وچوں کُجھ معلومات کیتے پیش کیتے ویندے پین۔ جینویں

پہلے ڈِسایا گیا ہے۔ جو انہاں دے دیباچیاں دے عنوان وی ادراک آفریں ہوندن۔ او اَپنے عنوان دے نال ای دریا کوں کوزے وچ بند کر ڈیندن۔ جینویں آکھیا ویندے جو نظم دا عنوان ای اوں نظم دا مُکھ ہوندے۔ تے عنوانا تلے لکھیل نظم اُوں مُکھ دا دھڑ ہوندے۔ جے مُکھ سوھنا نہ ہووے تاں دھڑ وی سوھنا نئیں ہوندا۔

عاشق بزدار بنیادی طور تے شاعر ہِن۔ انہاں دی عوامی گالھ مہاڑ وچ وی شاعری لسکدی ہے تے انہاں دے دیباچیاں وچ وی شاعری کھمدی ہے۔ انہاں دے دیباچے دا عنوان نظم دے عنوان کلی مُکھ ہوندے تے پورا دیباچہ اُوں مُکھ دا دھڑ ہوندے۔ تھوں اِتھاں کتابیں دے ناونیں دے نال نال انہاں دے لکھیل دیباچیاں دے عنوان وی انہاں دی اہمیت پاروں لکھے ویندے ہِن۔

ناں کتاب	ناں شاعر	دیباچے کا عنوان
نوید صبح	کوثر بخاری	نئی نسل کا نمائندہ شاعر
درداں دی ماری دلڑی علیل اے	اللہ ڈیوایا پرجوش	درداں دی ماری دلڑی علیل اے
اوپری کندھ	اکبر مخمور مغل	سرائیکی ادب دا مہاندرا ناں اکبر مخمور
سڈیں سچ الایا	صوفی تاج گوپانگ	صدیں سچ الایا
جھالر	نادر علی نادر	سرائیکی دا سوجھوان شاعر
گول نئیں مُکدی	خلیل احمد فریدی	قدیم وسبے دا شاعر
کِچھی سونے دی چِچھی	سید مالک اُشتر	سرائیکی ادب دا مان
پیریں پرا گڑے پیار دے	حبیب اللہ طارق	غزل دا سنو پرا شاعر
گبارول راول	ساحل بزدار	مہاگ
سک سانوی دی	عبدالستار زائر	زائر دھرتی دا سچا سیوک
اساں سچ دا سفر کرنے	خورشید بخاری	دھرتی دا دردوند شاعر
سولی کوں سِک منصور دی	ساحل بزدار	منصور دا طرف دار شاعر

فلیپ دا سوہنپ اوندے اختصار وچ ہوندے تے جامعیت وچ ہوندے اَتے دیباچے وچ ول وی ذرا کُھل ڈل دی آزادی ہوندی ہے۔ پر جامعیت ڈوہائیں دا اہم تے لاینفک خوبی ہوندی ہے۔ انہاں دے دیباچے قدرے تفصیلی تے انہاں فلیپ مختصر ہوندن اَتے ڈوہائیں وچ جامعیت ضرور ہوندی ہے۔ اَتے ڈوہیں دی ہک وڈی خوبی سئیں عاشق بزدار

نال خاص طور تے کنڈھیل ہے۔ جواُوں پچھوکڑتوں بھل ہوں پچھوکڑتوں نال گالھ ہدھیندن تے ول اُونکوں حال وچ گھن آندے تے موجودہ حالات وچ شاعر تے ادیب یا انہاں دی اصناف دی اہمیت تے ضرورت تے چس رس کوں بیان کریندن تے آخر وچ اُوں شاعر یا ادیب دے روشن مستقبل دی آشا وی ضرور ڈکھیندن۔ اِتھاں انہاں دا ہِک فلیپ حوالے دے طور تے پیش ہے۔ جیندے وچ اختصار، جامعیت، ماضی، حال تے مستقبال تے نثر وچ شعری چس رس تے شاعری بارے نیک تمناواں نظر سن۔

زائر دھرتی دا سچا سیوک:

سابقہ ریاست بہاولپور دا وسبہ شاعری اے تے موسیقی دے حوالے نال ہمیشہ بھریا پڑیا رہ گئے۔ جتھاں خواجہ فریدؒ، لطف علی، نوروز، اَحمد، خرم بہاولپور، صالح اللہ آبادی، حافظ دلشاد، سفیر لاشاری، قیس فریدی، فیض محمد دلچسپ، مظہر مسعود خورشید بخاری، جہانگیر مخلص، امان اللہ ارشد، شاہد عالم شاہد، صادق جیند ہوت، اخلاق مزاری، شمیم اُچوی، جہیں معتبر تے نامور شاعریں آپنے شعری شعور نال ایں وسبے دا اُجل مساگ کیتے۔ شعری ادبی دی دنیا اِچ اچھی شاعری دے حوالے نال بہاولپور ڈویژن سُرخرو ہے۔

> ''خانپور دا ہمسایہ شہر نویں کوٹ دا ستار زائر سرائیکی دا سنو پر اشاعر اے۔
> جئیں غزل، کافی، ڈوہڑے، تے نظم اِچ شاعری کیتی اے۔ سرائیکی شاعری نال
> انہاں دا شغف عشق دی حد تک ہے۔ انہاں محبوب دے رستے دی بھالین تے روزی
> وی کیتی اے۔ زائر صرف شاعر نئیں سرائیکی ماء دھرتی دا دروند پُتر اے۔
> قومی، ادبی تحریکاں، اَنجھے اہل کارکنیں وی اہر نال کامیاں حاصل کریندن۔ میڈا
> وارث پاک فریدؒ دے بعد، سِک سانول دی، ڈوجھی کتاب اے۔ زائر دا شعری
> مستقبل نرویا ہے۔ انہاں دے شعری ذوق تے قومی شعور انہاں ادادبی تے سیاسی سفر
> اگونہاں کریسی۔'' (۹)

عاشق بزدار سائیں نے چھڑا شعری کتاباں دے فلیپ یا دیباچے نئیں لکھے۔ بھل نثر دے فن وفکر دے حوالے نال وی انہاں دا شعور ہِک باشعور تے باعلم پروفیسر کلی ہے۔ تے جے انہاں دے دیباچیاں تے فلیپ دے انت تے چھڑا عاشق بزدار دی بجائے پروفیسر عاشق بزدار لکھیا ہویا ہووئے تاں انہاں دی تحریر تے تحریری معلومات کوں پڑھ کراہیں کوئی اے نئیں آکھ سکدا جو اوپروفیسر کینی۔

عبدالطیف بھٹی دی سرائیکی کہانیاں دی ریلی تے چسولی کتاب ''وتر وساخ'' دافلیپ پڑھ تے انہاں دی نثر بارے ذوق تے علمیت داوی پکا ٹھکا ثبوت مل ویندے تے اے وی نئیں جاپدا جو اوچھڑا ایف اے تئیں پڑھے ہوئے ہن۔ بلکہ انہاں دی تحریر چنگے چنگے پروفیسراں دے کن کپیندی اے۔فلیپ دی شعری نثر، اختصار جامعیت تے علمیت تے دید ہووے۔

معتبر وسیبی: کہانی کار لطیف بھٹی:

''جگ وَرتی دے حال حوالے کوں کہانی آکھیا گئے۔خطابت، وعظ، نصیحت، لوکیں دے حق حقوق نال جڑیا سماجی مواد کہانی دا حصہ بندے۔ کہانی صرف انسانی خدمت دی گتھانئیں کریندی۔جھر، جنگل، بیلے، بیٹ، روہی، تھل، دمان، دریا، بیڑی، وَنجھ تے موہانئیں دی کتھاوی کریندی اے۔ایں حوالے نال سلطان باہوؒ دی ہک مختصر منظور کہانی آکھی اے ۔ اندروں دریا اندروں بیڑی اندروں ونجھ، موہانْے ہُو وڈی کہانی او ہوندی اے ۔جیڑھی وَسوں نال جڑی ہوئی ہووے۔اُوندے وچوں جیونْ نسرے۔جیڑھی وس تے لاہندے غلاب اَتے کرودھ کوپکھرا کرئے۔ جے کوئی کہانی اے پھرنئیں رکھیندی تاں اوکمزور کہانی اے۔موضوع دی اہمیت ابلاغ سانگے سادہ زبان دا ورتاوا۔ وُونْت کہانی دے مونڈھی اصول اِن۔

لطیف بھٹی کہانی دا معتبر لکھاری اے۔جیند یاں کہانیاں وَستی، گلی، بزار، محلے اَتے وسوں دیاں کہانیاں ہن۔جیڑھیاں جاہ جاہ تے وِتھریاں پن۔ ہر گھر اِچ کہانیاں، ویسْ وَلیند ین۔

لطیف بھٹی باشعور، سُجاک کہانی کار اے۔جنئیں ویسْ ولیند یں قصییں، کہانئیں کوں قلم دی نوک تے چاء کتاب اِچ درج کرتہاڈے حضور پیش کرڈ تے۔اساں انہاں کہانئیں دی کتاب اِچ آپڑیاں وسبے وسد یں لوکیں دیاں کہانیاں ڈیکھوں پڑھوں۔ پڑھن ای جیونْ جوگ دا سمل اے۔''(۱۰)

سرائیکی زبان کنوں انج اردو زبان دی وی ڈھگ ساری کتابیں وچ انہاں دے دیباچے تے فلیپ شامل ہن۔
اردو شاعر کوثر بخاری دی کتاب ''نوید صبح'' تے لکھیل اردو فلیپ وچ انہاں دا فن و فکر، اعتماد جامعیت تے اختصار ڈیکھو؛

نئی نسل کا نمائندہ شاعر:

کوثر بخاری ادب برائے زندگی پر یقین رکھنے والا نئی نسل کا نمائندہ نئی فکر کا حامل خوبصورت لہجے کا شاعر جس کے ہاں وصل کی مٹھاس اور اس کے ساتھ ہجر کی تلخی کے ذائقے بھی موجود ہیں۔ اس کی شاعری کا موضوع بوئے گل نہیں۔ بلکہ آج کا وہ انسانی ماحول ہے جس میں گھائل زندگی کی پوری شبیہ دیکھی جا سکتی ہے۔ وہ اپنے ماحول کی تلخی سے آنکھیں نہیں چراتا۔ وہ انسانی دکھ سکھ کے سارے منظر دیکھتا ہے اور نہایت سلیقے سے بیان کرتا ہے۔ اس کی شاعری میں ''آج کے غم'' کی پوری تصویر دیکھی جا سکتی ہے۔

''آج کا غم جو ہے زندگی کے بھرے گلستان سے خفا'' (عاشق بزدار)

انہاں دی اردو کالم نگاری۔

کالم نگاری دے سبھے اصول و ضوابط تے پوری لہندی ہے۔ او اپنے اِشو تے فوکس رکھیدن تے اوندے سارے اغراض و مقاصد، حدود و قیود، امثال و توجیہات حاصل کلام و کالم تے برمبنی عنوان و موضوع لکھدن۔ جیندے وچ رواں تے سلیس تے پر ابلاغ زبان ہوندی ہے تے با محاورہ زبان ہوندی ہے۔ انہاں دی اردو زبان پڑھ کراہیں ہرگز ایں نئیں جاپدا جو انہاں دی کالم نگاری شعبہ ابلاغیات دے ذریعے ایم فل سطح دے تحقیقی کم دی متقاضی ہے۔ اتھاں نمونہ تحریر کیتے ہک کالم حوالے دے طور تے پیش خدمت ہے۔

قومی زبانوں کی حقیقت:

کہانی کا مرکزی کردار غیر مرئی قوتوں کی حامل ادھیڑ عمر بیوہ تھی۔ جو محض اپنی باتوں سے قومی اور لسانی موضوعات بہت اہم اور نہایت حساس ہوتے ہیں۔ جن پر لکھنے اور بولنے میں احتیاط کی ضرورت ہے اور وہ اس کے متقاضی بھی ہوتے ہیں کہ ان پر قلم چلانے والے قوموں کی تشکیل اور زبانوں کے تاریخی، جغرافیائی اور عمرانی عوامل کے تحت تخلیق و تشکیل کے علم سے مکمل واقفیت کے حامل ہوں۔ ہم جیسے سطحی مطالعہ رکھنے والوں کو قومی اور لسانی مسائل پر سوچ سمجھ کر رائے دینی چاہیے۔ عمومی مطالعہ کے بعد قومی اور لسانی مسائل کو چھیڑنے سے سلجھاوا نہیں الجھاوا پیدا ہوتا ہے۔

دنیا کے جس خطہ میں یہ تنازعے پیدا ہوئے وہاں آگ اور خون کے دریا بہے۔ ملکوں کی سرحدیں تبدیل ہوئیں۔ ایسا نہ ہو کہ یہاں شوقیہ لکھنے والے ادھر اُدھر کی لکھتے ہوئے اپنے قلم سے امن کی فاختہ کے پر نوچ ڈالیں۔ جیسے اس خطہ میں ہزاروں سالوں سے آباد قوم اور اس کی زبان سرائیکی جس نے سنسکرت، پنجابی اور اردو زبانوں کی تخلیق میں حصہ ڈالا ہے۔ اس کے بارے میں قلمکار آئے دن متنازعہ اور مخاصمانہ لکھتوں اور منفی اخباری بیانات کے ذریعے زہر افشائی کرتے رہتے ہیں۔ ان کی طرف سے خطہ میں ہزاروں سالوں سے آباد لوگوں کی ہزاروں سالوں قدیم زبان سرائیکی کو علاقائی زبان قرار دینا اور ''اردو'' کو ملک کی قومی زبان کہنا بے انصافی اور لسانی تعصب کی شکل ہے۔

اردو زبان کو ہندوستان کی تقسیم کے ساتھ مہاجر دوست بھارت سے اپنے ساتھ لائے۔ جو پاکستان بننے سے پہلے یہاں کے کسی چھوٹے سے چھوٹے علاقے کی زبان نہیں تھی۔ وہ قومی زبان بن گئی اور ہزاروں سالوں سے پورے ملک کی دو تہائی عوام کی زبان کو علاقائی زبان کہہ دیا گیا۔ پورے ملک میں بولے جانے والی جملہ قدیم زبانوں کو ان کے بولنے والوں کی قومی زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ ملک میں پانچ، چھ قومیں آباد ہیں۔ ان کی زبانیں قومی زبانوں کا درجہ رکھتی ہیں۔ نہ کہ سڑسٹھ سال پہلے بھارت سے آنے والے دوستوں کی زبان جو وہاں بولی جاتی تھی۔ وہ زبانیں قومی نہیں ہوتیں۔ جو کسی ملک میں قدیم سے اپنا خطہ نہیں رکھتیں۔ تاریخی جبر یا شوقیہ نقل مکانی کے تحت کسی دوسرے خطے میں آ کر آباد ہونے والے مقامی خطہ کی قوم اور اس کی زبان کے حوالے سے اپنی قومی شناخت کرائیں گے۔

جذب پذیری کا یہ عمل پرانی اور نئی آبادیوں میں بھائی چارے اور اخوت پیدا کرنے کا سبب بنتا ہے۔ پچاس، ساٹھ سالوں میں نہ قومیں بنتی ہیں اور نہ زبانیں۔ ان کی تخلیق و تشکیل اور تعمیر میں ہزاروں سالوں کا عرصہ لگتا ہے۔ سرائیکی قوم سرائیکی زبان اور سرائیکی ثقافت ہزاروں سال پر محیط ہے۔ اردو زبان نوزائیدہ زبان مگر قابل احترام ہے۔ کیونکہ وہ لاکھوں لوگوں کا وسیلہِ اظہار اور شعر و ادب کی زبان ہے۔ جیسے ملک میں یہاں کی قدیم قوموں کے درمیان رابطے کی زبان ہونے کا اعزاز حاصل ہے۔ ملک میں آباد ایک قوم اپنی صدیوں کی قومی شناخت اور سیاسی، معاشی حقوق کے حصول کے لیے صوبہ مانگتی ہے اور اس قوم کی یہ مانگ اس کا حق ہے۔ کیونکہ ملک میں آباد دیگر قوموں کو صوبے دیئے گئے۔ مگر سرائیکیوں کو ان کے اس حق سے محروم رکھا گیا۔ افسوس اس کا ہے کہ اس خطہ میں آباد اردو بولنے والے دوست اس کی مخالفت پر کمر بستہ نظر آتے ہیں۔

سرائیکی قوم کی طرف سے اس کی زبان ''سرائیکی'' کے حوالے سے سرائیکی صوبہ بنانے کے مقابلے میں ان کی طرف سے ملتان، تھل، پنجند، اور جنوبی پنجاب کے نام سے صوبہ بنانے کی کہانی چلائی جا رہی ہے۔ سرائیکی صوبہ نام سے کسی

پرخاش اور کیسے تحفظات؟، جبکہ ملک کے دوسرے قومی لسانی صوبوں میں سندھ، بلوچستان، پنجاب اور پختونخواہ میں صوبوں کے ناموں پر اعتراض نہیں۔ جبکہ وہاں بھی اردو، پنجابی بولنے والے آباد ہیں۔ کچھ لکھاری دوست یہ ثابت کرنے میں اپنا سارا قلمی زور صرف کررہے ہیں کہ نام کے حوالے سے سرائیکی زبان کوئی اہمیت نہیں رکھتی۔ اس کا نام ہی ملتانی زبان ہے۔

ان دوستوں کو یہ معلوم نہیں کہ سرائیکی قوم اور زبان کا یہ خطہ وادی سندھ کا حصہ ہے اور بالائی سندھ میں بولی جانے والی قدیم ترین زبان جسے سرے کی (سرائیکی) یعنی اوپر والے حصے کی زبان کہا گیا۔ سرے یعنی بالائی حصہ میں ملتان آباد ہے۔ اس لیے اسے ملتانی بھی کہاجاتا رہا۔ جسے کبھی قدیم سے سرائیک بھی کہا گیا۔ اردو بولنے والے گھرانہ سے متعلق سرائیکی زبان کے معروف شاعر اسلم جاوید نے سرائیکی قوم کی قدیم تاریخی زرمیے پر مشتمل ایک طویل نظم "طبل گہاڑی" کے نام سے لکھی۔ جس میں ملتان کی عمر ہزاروں سال لکھی گئی۔ جس کی قدامت کے حوالے سے بھی سرائیکی زبان ملتانی زباناں سے مشہور رہی۔ مگر اس کا اصل نام سرائیکی ہی تھا اور ہے۔

دیگر خطوں سے یہاں آ کر آباد ہونے والے پٹھانوں، بلوچوں، سیدوں، ہاشمیوں، قریشیوں، گیلانیوں، گردیزیوں، رائے، راجپوتوں اور سینکڑوں ذاتوں اور کئی قوموں سے تعلق رکھنے والے لوگوں نے یہاں سکونت اختیار کی تو دھریت میں ضم ہو گئے اور انہوں نے قومی اور سیاسی، عمرانی شعور کے تحت خود کو سرائیکی بنالیا۔ جو ہمارے اردگرد موجود ہیں۔ چاکر اعظم بلوچ سردار نے خطہ پنجاب کے شہر ست گھرہ میں رہائش اختیار کی۔ اس کی مرقد بھی وہاں ہے اور رند، لاشاری قبیلوں نے بھی وہاں سکونت اختیار کر لی تو آج ان سے بلوچی زبان چھوٹ گئی۔ اب وہ پنجابی زبان بولتے ہیں اور خطہ کے حوالے سے خود کو پنجابی بلوچ کہتے ہیں۔ جو فیصل آباد تک ہے۔

سندھ میں ٹوپی اور اجرک جو سندھیوں کا قومی لباس ہے۔ گذشتہ دنوں میں اس کا دن منانے والوں میں مہاجر کہلوانے والی کمیونٹی بھی شامل تھی۔ نائن زیرو پر بھی ٹوپی اجرک کی تقریب ہوئی۔ سرائیکی زبان کی ہزار مخالفت کی جائے مگر وہ دھرتی کی زبان ہے۔ خطہ کے اکثریتی عوام کے زبان ہے۔ اسے بہر حال زندہ رہنا ہے۔ البتہ اس کی مخالفت کے باعث قلمکار اور سیاسی دوستوں کے سرائیکی سے بیگانہ رویوں کی وجہ سے بھائی چارے کی فضا آلودہ ہوتی جارہی ہے۔ جو خطہ کے امن کے لیے سوالیہ نشان ہے۔ اس سلسلے میں کسی طور کی کج فہمی اور کج نظری کے لیے نیک شگون نہیں۔ (۱۱)

محبوب تابش دی ادارت وچ چھپݨ آلے معتبر ادبی رسالے وسوں ویہڑے وچ انہاں دا اقبال سوکھڑی تے چھپیل تنقیدی تے تحقیقی مضمون واقعی ہک خاصے دی شئے ہے۔ جیندے وچ او اقبال سوکڑی دا پچھوکڑ، رہائش، اصناف شاعری، فن وفکر تے سیر حاصل گالھ مہاڑ کیتی ہے۔ انہاں دے مضمون دا ہک پیراگراف ݙیکھو۔ اینویں جاپدے جینویں

بندھ ڑے گھٹ تے پندھ ڈھیر کرئے۔ انہاں دے گھٹ الفاظ نال اقبال سوکڑی دے فن وفکر تے ایں تنقیدی تے تحقیقی جھات پاتی ہے۔

''انہاں دی کافی خواجہ فریدؒ دی کافی توں سنگار گھندی اے۔ غزل سرائیکی شاعری دی دھرتی تے اوپری رادھا اے۔ جینکوں اقبال ہنج دا پانی ڈے کراہیں قد برابر کرچھوڑے۔ انہاں دی غزل دے ڈکشن سماجی شعور دے معنوی اظہار دے سلیقے اَتے شعری ورتاوے دے سُنہپ تے وکھرپ انہاں کوں انہاں دے عہد دا معتبر تے مہاندرا شاعر بنائے۔ انہاں نظماں وچ سماجی کرودھ کوں پدھرا کیتے۔ اقبال نویں پرانے عہد دا شاعر ہے۔ اقبال دی نظم سامع تے قاری کوں اپنے اثر دے ویڑھ وچ گھن جیون جوگ دی جاگ ہے۔ اوندی شعری اظہار دے لہجے اِچ تلخی کوڑ تے سختی دے نال نال ماکھی دی مٹھاس اَتے سوم رس دی مستی وی ہے۔'' (۱۲)

اقبال سوکڑی دا اِجو کی شاعری اَتے اہو کے شعراُتے اثرات کوں ہک بئے تنقیدی مضمون وچ ایں بیان کریندن۔

''اَج اوندی رسائی ہوئی شاعری دی پینگھ تے غزل سٹھ سالہیں نال جھوندی پئی اے۔ اقبال اینکوں نویں احساس دی پینگھ (قوس قزح) دیاں ست رنگیاں ونگاں پاتن۔ ہن لیلائے غزل دے مجنوں ڈھیر ان جیڑھے انہاں دی اڈٖی غزلیہ پینگھ بھوں سوھنْی جھوٹیندے تے رسیندے پئین۔ اَتے ہتھ قلم کر خوندی سرخی نال ایندا روپ سنگریندن۔ انہاں وچ مرشد عزیز شاہد، رفعت عباس، جہانگیر مخلص سرور کربلائی، مشتاق سبقت، قیس فریدی، شفقت بزدار، رفیق احمد پوری، امان اللہ ارشد، اختر کھوسہ، ریاض عصمت، مصطفیٰ خادم، جاوید آصف، اصغر گورمانی رشید اُشتر، شمیم عارف قریشی، نواز تابش، سیفل خان، امیتاز فریدی تے رب نواز مخمور، جیہیں قلم کار شامل ہن۔ اقبال سوکڑی غزل دا ہک مہان شاعر اے جئیں غزل دا وکھرا معیار قائم کریندے ہوئیں ایندے امکانات نتارلیس۔'' (۱۳)

سئیں عاشق بزدار جینویں شاعری وچ پکا ٹکھا جگ مشہور تے اگلی صف دا شاعر ہے۔ اونویں تحریر تے تقریر وچ وی ہک آزمودہ روزگار مصنف تے مقرر ہے۔ سرائیکی ادبی، سیاسی تے سماجی ثقافتی کٹھاں تے انہاں دیاں تقریراں دلاں کوں موہ گھندیاں ہن تے وکھو وکھ موضوعات تے انہاں دی تحریراں وی اپنے جادوئی اثر کنوں و نجھایاں کینی۔

شاعری دے نال نال نثر وچ وی انہاں دی مہارت تشت از بام ہے۔ایں باب وچ انہاں دی نثر مہارت دا احاطہ کیتا گیا ہے۔جیند ے وچ انہاں دی اردو تے سرائیکی تحریراں کوں بطور حوالہ پیش کیتا گیا ہے۔انہاں داڈھگ سارا نثری کم ،کالم ،تنقیدی مضامین ،وکھو وکھ کتابیں دے دیباچے اَتے فلیپ تے مبنی ہے۔جنہاں وچ انہاں دی درج ذیل فنی و فکری خوبیاں نشابر تھیند یاں ہن۔

۱۔ شاعرانہ نثر

۲۔ اختصار

۳۔ جامعیت

۴۔ علمیت

۵۔ ماضی دے حقائق نال تھل پڑھن

۶۔ حال دے حوالے نال شاعر ادیب دی تخلیق دی قدر ومنزلت

۷۔ مستقبل وچ شاعر تے ادیب دے ادبی مقام دی آشا تے امید

۸۔ شاعر یا ادیب دے مقام تعین کرن

۹۔ شاعر یا ادیب دے ادبی تے جغرافیائی حالات

۱۰۔ شاعر یا ادیب دے تخلیق دا فنی فکری احاطہ کرن

۱۱۔ لکھاری کوں اُچے پدھر تے متعارف کرواون

۱۲۔ تنقید کرن ویلے عدل وانصاف توں کم گھنن

۱۳۔ کالم نگاری دے ذریعے وسیب دے سیاسی ،اقتصادی ،معاشی ،معاشرتی ،سماجی تے جغرافیائی زبوں حالی کوں بیان کرن

۱۴۔ کالم نگاری دے ذریعے سرائیکی وسیب دے حالات کوں ملکی سطح تے نشابر کرن

۱۵۔ انہاں دی شاعری ٹھاٹھاں مریندے سمندر کلی ہے تے انہاں دی نثر پرسکون تے رواں دواں دریا کلی ہے

۱۶۔ انہاں دی شاعری وچ جذبات آمیز حقائق ہن۔اَتے انہاں دی نثر وچ نظریا آمیز حقائق ہن

۱۷۔ پختہ ،رواں ،بامحاورہ ،پراثر ،اتے مبلیغانہ سرائیکی تے اردو زبان

سئیں عاشق بزدار دی شاعری فن وفکر دی بھریل کہکشاں دا جھرمٹ ہے۔ باہر ہک مصرے وچ فنی تے فکری خوبی

ضرور کھڑی ہوندی ہے۔ جیڑھی ساڈے دل و دماغ دیاں بندتا کیاں کھول ڈیندی ہے۔ دل انہاں دی فکری خوبیاں پاروں باغ باغ تھی ویندے تے دماغ انہاں دی فنی خوبیاں پاروں روشن روشن تھی ویندے۔ مقالے وچ انہاں دی فکری خوبیاں پاروں ہک انج نویکلا باب بدھیا ویسی۔ ایں باب وچ چھڑا انہاں دی فنی خوبیاں بارے تحقیق تے تنقید پیش کیتی ویندی ہے۔

انہاں دی شاعری دی فنی خوبیاں ہک انج تے نوکیلی کہکشاں ہے۔ جیندے وچ تشبیہات، استعارے، تلمیحات، مجاز مرسل، کنایئے، علم بیان، علم بدیع اَتے علم عروض دیاں سبھے خوبیاں نظر آندیاں ہ۔ جیڑھیاں انہاں کوں ہک پختہ شاعر اَتے استاد الاشعراء دی صف وچ کھڑیندیاں ہن۔ ایں گالھ دا ثبوت انہاں دے لکھے ہوئے وکھو وکھ شعری کتابیں دے دیباچے تے فلیپ ہن۔ جیڑھے ایں گالھ دی سند پیش کریندن۔ جو او ہک ماہر پختہ اَتے استاد شاعر ہن۔ جنہاں کنوں کئی شاعر اصلاح گھندن اتے کئی شاعری اپنی شاعری کوں قبولیت اتے مقبولیت دی اسناد ڈیواون سانگے اپنے شعری مجموعیاں اَتے انہاں کنوں فلیپ یا دیباچے لکھویندے ہن۔

حوالہ جات

۱۔ عبدالباسط بھٹی، ''خاکے'' عاشق بزدار، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۵ء، ص: ۷۷

۲۔ مالک اُشتر، سید، (غلام حُر خان کنڈانی) کجھی دا اُتم درشن، ملتان، جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۱ء

۳۔ قاسم جلال، سید، قاسم جلال نمبر، ماہنامہ: سنہڑا، بہاولپور، ژ۳۴

۴۔ قاسم جلال، سید، سا گی، ماہنامہ: سنہڑا، ص ۳۵

۵۔ تنویر بخاری، تنقید (نظریاتی و عملی) لاہور، ایورنیو بک پیلس اردو بازار، ۲۰۰۱ء، ص ۶

۶۔ (عبدالباسط بھٹی) ص ۸۰

۷۔ عبداللطیف بھٹی، بیڑی دا جگ سارا پُور، ملتان، جھوک پرنٹر، ۲۰۰۴ء، ص، فلیپ

۸۔ ملک سلیم احمد سرائیکی وسیب، کراچی، سرائیکی ادبی سنگت، ۲۰۰۳ء، ص ۱۴

۹۔ عبدالستار زائر، سک سانول دی، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۳ء، فلیپ، ص ۳

۱۰۔ لطیف بھٹی، وترو ساخ، ملتان جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۷ء، ص ۷

۱۱۔ عاشق بزدار، کالم، قومی زبانوں کی حقیقت، ملتان، روزنامہ خبریں، ۲۳/ مارچ، ۲۰۱۵ء، ص ۴

۱۲۔ محبوب تابش، مدیر، سہ ماہی وسوں ویڑے، اقبال سوکڑی نمبر ۳، شادن لنڈ، ڈیرہ غازی خان، اکتوبر ۲۰۱۷ء، ص ۳۷

۱۳۔ محبوب تابش..........سا گی................ص ۱۹۱

پنجواں باب:

محاکمہ

گزٹیئر آف ڈیرہ غازی خان (۹۳-۱۸۹۳ء) وچ تحریر ہے جو بقول پوٹینگر، اتے لیتھم دے جو بلوچ قوم پنجویں عیسوی وچ عرب خاص طور تے مصر تے شام وچوں ہجرت کر تے کوہِ سلیمان وچ آ تے آباد تھئے۔ اتے ''ہسٹری آف انڈیا'' دے مصنف ''الفنسٹن'' دے مطابق جو بلوچ قوم ستویں عیسوی وچ مکران دے پہاڑاں تے آباد ہن تے اے ہِک جنگجو، محنتی، خانہ بدوش، بہادر، قبائلی روایات دی امین، گلہ بانی دی شوقین ہِک عرب قوم ہے۔

بلوچ قبیلے دی ڈھگ ساری ٹینگڑیاں ہن جنہاں وچوں بزدار بلوچ ڈھگ صدیاں تئیں آپݨی تاریخی روایات دے امین رہے اکھاݨ مشہور ہے جو بزدار بلوچ ہوندے تے بلوچ بزدار ہوندے۔ بزدار مطلب بکریاں پالݨ آلا بلوچ من حیثیت القوم ہِک بکری پال یا انہاں دی معیشت دا دارومدار گلہ بانی ہے تے آکھیا ویندے جو ڈاہویں صدی عیسوی وچ بلوچ قبائل مقامی وسنیکاں جنہاں کوں ''جٹ'' آہدے ہن نال رل کراہیں واہی بیجی دا کم شروع کیتا تے زراعت دے پیشے انہاں کوں اتھوں دا مستقل ساکن بݨاڈِتا بھل اے کوہ سلیمان دی وادی وچوں لہہ کراہیں میلانی علاقیاں وچ آباد تھیوݨ لگ پئے۔

انہاں دی عملی تے علمی پُر تحریک حیاتی اجھو جاری و ساری ہے اتے ڈھگ سارے سرکاری تے غیر سرکاری اعزازات، انہاں دے تانگھی ہن اللہ انہاں کوں سکھ صحت نال وڈی حیاتی بخشے۔

سئیں عاشق بزدار ہِک پکے پودھے فنکار شاعر ہن۔ انہاں آپݨی شعری فکر ساڈے تئیں پچاوݨ سانگے وکھو وکھ شعری اصناف کیوں ورتیے۔ اونظم، غزل، کافی، ڈوہڑہ تے نعت وحقیقت سبھے اصناف وچ شاندار تے قابل تقلید طبع آزمائی کیتی ہے۔ انہاں دا فنی کمال اے ہے جو انہاں ہر صنف دی فنی فکری روح کوں قائم رکھے تے اوندے ذاتی سانچے وچ آپݨی گالھ ٹوری ہے۔ او نظم لکھدے ہوئے افکار، نظریات کوں غزل لکھدے ہوئے جذبات، احساسات کوں ڈوہڑہ لکھدے ہوئے ثقافتی ماحول تے ذاتی جذبات کوں کافی تے منقبت لکھدے ہوئے صوفیانہ افکار کوں جاء ڈیندن۔

انہاں دی نظم بہوں مضبوط تے جاندار ہے۔ ''قیدی تخت لہور دے'' انہاں دی نظماں دی کتاب ہے جیندے وچ کل ۳۵ نظماں ہن پر ایندی مقبولیت دا انداز ہ ایں گالھ توں لایا ونج سگیندے جو دسمبر ۱۹۸۶ء وچ اے کتاب پہلی وار چھپی تے ہݨ تئیں ایندے ترائے ایڈیشن چھپ چکین۔ بھانویں جو ایں کتاب دی چھپائی تے سرکاری پابندی وی لگی پر ول وی اے لوکیں دے ذہن وچ جھمکدی رہی تے دلیں وچ جاگدی رہی۔ ایندے مصرعے نعرے بݨ تے اشتہاراں تے

بینراں تے لکھیندے رہے تے اجھوو ی ایندی مارکیٹ وچ بہوں مانگ ہے۔ایں کتاب کوں اے اعزاز وی حاصل ہے جو اے ہک ٹرینڈ میکر،عمل انگیز، تے سرائیکی حقوق دی آواز کیتے ہک اگواݨ کتاب تے نعرہ بݨی ۔انہاں نظماں وچ خطابیہ انداز وی آپنایا گئے تے قصولی انداز وی۔انہاں دی نظماں وچ خود کلامی آلی تکنیک وی ورتی گئی ہے تے جگ کلامی دی وی۔شاعر کہیں ویلے خود ڳالھیں کوں آپݨی نظم ورتیندے جینویں وسیب اساں قیدی،شجرے، لالݨ،غربت، جگ بدنام، وسواس، ساہ سنگ، ساہ دی پھانسی،سول سنیہے، اتجھیاں نظماں وچ شاعر کہیں تہذیبی یا ثقافتی کرداریں دا روپ دھار تے اوں روپ وچ ڳالھیں کریندے تے آپݨی آپ بیتی سݨیندے۔اے تکنیک اوں ویلے بہوں چسولی تے مݨ بھاوݨی بݨ ویندی ہے۔

جیڑھے ویلے شاعر کہیں بے جان شئے کوں عمل تجسیم وچ گھن تے اوندے موہوں آپ بیتی سݨیدے۔جینویں نظم، سلیمان پہاڑ دی گواہی،کاک کندھی،قلم تلوار، وغیرہ کتھائیں کتھائیں ڈائیلاگ دی تکنیک وچ وی نظماں لکھیاں گیاں ہن کہیں کہیں ویلے شاعر تریمتیں دا روپ دھار تے انہاں دے احساس و جذبات دیاں ایں ڳالھیں کریندے جوایویں جاپدے جینویں اے مردنہ الیند اپیا ہووے بھل ہک تریمت آپݨے ویݨ ،مرنے پوترے، آپݨے ڈکھ سکھ دیاں ڳالھیں کریندی پئی ہووے تے آپݨے تے تھئے ڈڈھپ دے رووݨے روندی پئی ہووے۔جینویں مراسݨ ،ماءڑی ماء،شاں، بابل۔

بہر کیف انہاں دی نظماں وچ خطابیہ،خود کلامی، آپ بیتی ، جگ بیتی ،عمل تجسیم ،تریمتی روپ،مکالمہ نگاری،علامتی کتھا، ہیر وئیک ڈیڈ (Heroic deed) بلاواں روپ،ٹوٖیل تے مختصر آزاد نظم جیہاں ڈھگ ساری فنی تکنیکاں اپنایاں گیاں ہن۔

ایندے کنوں انج انہاں دی شاعری وچ علم عروض دے سبھے اصولوں مثلاً وزن ،شگفتہ زمین ،بحر،طرح، آہنگ، توازن وتناسب،ٹھیٹھ الفاظ،فصاحت وبلاغت،قافیہ پیمائی،حسین ردیف، جاندار مطلع،شاندار مقطع، ذوقافتین ،اتے تضمین دا بھرپور تے چسولا ورتاوا جاجا تے نظر دے۔جیہڑا انہاں دے ہک ہک مصرعے کوں تراز و کر ڈیندا ہے۔ایں حوالے نال انہاں دی ڈھگ ساری مثالاں مقالے دی فنی باب وچ پیش کیتیاں گیاں ہن۔

اشولال انہاں دی فنی صلاحیتاں دے ایں معترف تھیندن:

''ہیئت تے زبان'' دا مسئلہ تاں سئیں عاشق بزدار دیاں نظماں میڈی نظر اچ
سرائیکی زبان دی ''لغت'' ترتیب ڈیندیاں ہن تے اے ''لغت'' آوݨ آلے
ڈینہاں دی سرائیکی شاعری دارواج بݨسی ۔بالکل اینویں

''جینویں جل پی ہک ہرن دا
تھل چتر انگ دے سینے صحن تے
خوشی تھی پوں پوں ڈیندے۔

ایندے کنوں اُتر انہاں دی شاعری وچ علم بیان (تشبیہ، استعارہ، مجازِ مرسل، اتے کنایہ) دی ڈھگ ساری سوہنی تے من موہنی فنی خوبیاں جاجا تے نظر دیاں ہن۔ خصوصاً انہاں دی سیاسی تے ملامتی نظماں انہاں خوبیاں نال اُسریل ہن جینویں راکھا ''سوجھوان''، محبوب، ۲۱ جون، جاگ، ارمان، چپ دی سولی، شماں، لیلن گبھرو، ویݨ، مراسݨ، دھرتی دا بار، سلیمان پہاڑ دی گواہی، ماءڑی ماء وغیرہ قابل ذکر نظماں ہن۔

انہاں دیاں نظماں وچ تغزل دا رنگ وی بھوں اہم ہے۔ ڈاکٹر تنویر حسین لکھدن۔

''شعر کے مستور حسن کا نام تغزل ہے اس کا رشتہ قاری کے حسن ذوق سے ہوتا ہے۔''

سئیں عاشق بزدار دے شعراں وچ وی بلا دی روانی، مٹھاس تے چاشنی ہے انہاں دے ڈوہڑے، غزل تے کافی دی کیا گالھ کریجے انہاں دی طویل نظماں یا انہاں دے پورے پورے بند لوکیں کوں ازبر ہن۔ پابندی دے ڈینہاں وچ ''قیدی تخت لہور'' دیاں نظماں جیکرا ہیں کاغذاں تے نہ چھپ سگدیاں ہن پر اولوکیں دے دلیں تے ضرور چھپیاں ہویاں ہن۔ مشاعریاں، جلسیاں تے جلوساں وچ انہاں دیاں مزاحمتی تے ملامتی نظماں قورین تے منتظمین سُݨیندے ہن۔ تغزل دے رنگ وچ رومانوی فضا تاں جوں چس رس بݨا ڈیندی ہے۔

پتݨ منارہ، دلورائے دے ٹھیڑ
سارے وسیبے میڈے گھر ہن
جتھاں پیت کوں
آپݨی اکھ دا پاݨی ڈے گئن
موہل، سوہل، سسی، ہمی

سئیں عاشق بزدار دی شاعری وچ علم بیان دی ڈھگ ساری فنی خوبیاں دے نال نال علم بدیع دیاں وی ڈھگ ساری خوبیاں موجود ہن۔ مثلاً تشبیہات تے استعاریاں دے نال نال تلمیحات دا اپڑ سوہݨا رواں بیان تے مربوط بیان انہاں دی شاعری کوں ہک تاریخی ساگا وی بݨا ڈیندے۔ ۳۵ نظماں دی انہاں دی کتاب سرائیکی وسیب دی بھل کتھائیں

عالمی حوالیاں نال ہِک تاریخ وتہذیب، ثقافت وتمدن دے حقائق کوں وی ساڈے سامنْے گھن آندی ہے۔ تاریخ دے اظہار وچ او بغیر کہیں مذہبی تعصب تے قومی منفرت دے گالھیں کریندن۔ انہاں شاعری وچ تاریخی جائیں وی بطور تلمیحات دے پیش ہِن جنہاں دے پچھوں ڈھگ سارے تاریخی، تہذیبی، رومانوی تے ثقافتی، واقعات اتے قصے کہانْیاں موجود ہِن۔ مثلاً ملتان، ہڑند، بکھر، تونسہ، بھٹہ واہنْ، مہرے والا، دیرہ، داجل، اُچ، رنگ پور، پتن منارہ اتے دلوی رائے دے ٹھیڑ وغیرہ۔

اینویں انہاں دی شاعری وچ ڈھگ سارے رومانوی کردار بطور تلمیح موجود ہِن جنہاں دے ناں آونْ نال ای انہاں دے ہجر وفراق تے مونجھ منجھاری دے پورے پورے قصے ساڈے ذہن وچ آویندن۔ جینویں مومل، سومل، سسی، سمی، راول، سیتل، سیندھرا، اُچ رانْی، زینی، رام سیتا، رادھا کشن، سرسوتی، اوشا، سونی انہاں دی کتاب وچ ۱۲ نظماں آ تجھیاں ہِن جنہاں وچ انہاں رومانوی کرداریں دی تلمیحات ورتیاں گیاں ہِن۔

سئیں عاشق بزدار دا اے فنی کمال وی ہے جو او تلمیحات کوں تشبیہات تے استعاریاں وچ وی بدل ڈیندے تے قارئین کوں آپنْے فن وفکر دی دوونی چس چویندن۔ مثلاً نظم وسیب دا منڈھ اِی حضرت عیسیٰؑ توں ہِدھیا ہے جو

میڈی عمراں ہزارں ورہیے
عیسیٰؑ توں وی پہلے

اتھاں حضرت عیسیٰ دی تلمیح بطور استعارہ ہے مطلب، زمانہ قبل مسیح دا گالھ کرنْ مقصود ہے۔ جو سرائیکی وسیبے عیسوی سن کنوں وی پہلے تمدنی لحاظ نال آباد ہِن۔ تے انہاں دی نظم ''ماءڑی ماء'' تاں تلمیحات دے اسمان تے چمکنْ آلے بے شمار استعاراتی تے تشبیہاتی ستارے ہِن۔

ماءڑی ماء

توں مایا، مریم توں زہرا توں سیتا

توں سرسوتی، اوشا، رادھا

توں سونی، توں سومل

سا گی مشاہیر اتے تاریخی کرداریں دی وی تلمیحات آپ دی شاعری دا وڈا ا پکھ ہے۔

سئیں عاشق بزدار آپنْے فن وچ تاں انوکھڑے تے جاندار شاعر ہِن ایویں او فکری تلازمے وچ وی آپنْی مثال آپ ہِن ہِک لحاظ نال انہاں دی ساری شاعری تے خصوصاً ''قیدی تخت لہور دے'' دی شاعری فکری لحاظ نال مجموعی طور تے

ہک شہرآشوب ہے۔انہاں دی ہر نظم ہک شہرآشوب نظر دی ہے جتھوں دی بدحالی دا رووݨا تے ویݨ انہاں دی شاعری ہے۔ انہاں دی شاعری علامہ اقبال دی شاعری کلی ہے جیندیں او مسلمانیں تے ہندوستان دی زبوں حالی دا رووݨا روندن تے سوہݨے ڈیہاڑیاں تے اتحاد و اتفاق دی خواہش وی شاعری ہے علامہ اقبال خود فرمیندن۔

نغمہ کجا و من کجا سازِ سخن بہانہ ایست

سوئے قطار می کشم ناقۂ بے زمام را

ترجمہ: نغمہ کتھاں تے میں کتھاں اے شاعری تاں چھڑا بہانہ ہے میں تاں بے مہارے اُٹھ (مسلم کمیونٹی) کوں قطار (اتحاد و اتفاق) وچ گھن آوݨ دی کوشش کریندا پیاں۔

سئیں عاشق بزدار دی شاعری وچ وی ساگی فکر ہے آپ لکھدن۔

''میڈی شاعری دھرتی دے اصل وارث پور ہیت لوکیں سانگے ہے۔''

علامہ اقبال ہندوستان دے بے حال تے مجبور مسلمانیں دے حقوق سانگے عملی تے تحریری جدوجہد کریندے پئے ہن۔او آل انڈیا مسلم لیگ دے بانی ممبران وچوں ہن تے انہاں دے جلسے جلسوساں تے میٹنگز وچ باقاعدگی دے نال شریک تھیندے ہن تے مسلمانیں دی حالت زار بارے نظماں لکھدے ہن۔او آپݨی نظماں وچ مسلمانیں دے شاندار ماضی، پریشان حال تے تابناک مستقبل دیاں ڳالھیں کریندے ہن۔سئیں عاشق بزدار وی علامہ اقبال دی پیروی کرݨ آلے شاعر تے کارکن ہن او ہک منی علامہ اقبال ہن۔علامہ اقبال برصغیر دے مسلمانیں دی ڳالھ کریندن تے اے سرائیکی وسیب دے وسینکاں دی ڳالھ کریندن انہاں دا لینڈ سکیپ وݙا تے انہاں دا چھوٹا ہے۔او مسلمانیں دے شاندار ماضی یاد ڈیویندن جڈاں جوا ے آپݨی ڈھگ ساری نظماں مثلاً وسیب، اساں قیدی، شجرے، لالن، غربت جگ بدنام، سلیمان پہاڑ دی گواہی، ساڈی دھرتی، کاک کندھی، وغیرہ۔تقریباً انہاں دی ہر ڈوجھی نظم وچ سرائیکی وسیب تے وسنیکاں دا شاندار ماضی جُتوایا ڳیا ہے۔تے جیندیں علامہ اقبال مسلمانیں دی زبوں حالی دا ذکر کریندن تے انہاں ہر نظم وچ وی ایجھا ڈکھ ساکوں نیر واہاوݨ تے مجبور کرڈیندے او وی مسلمانیں کوں ہمت پکڑݨ جوش جذبہ ڈیواوݨ تے آپݨا حال بدلݨ دی ڳالھیں کریندن تے سُتی امت کوں جگواوݨ دا ترلا کریندن۔مثلاً

در دشتِ جنون من جبریل زبوں صدے

یزداں بہ کمند آور اے ہمت مردا ناں

سئیں عاشق بزدار دی فنی دے نال نال فکری خوبیاں وی ان ڳݨت ہن جنہاں وچوں کجھ دا احاطہ فکری باب وچ کر

ڈیندا ہے مثلاً سرائیکی وسیب دے جغرافیے دا شعور، تاریخی شعور، ثقافتی شعور، تہذیبی شعور، تمدنی شعور، مزاحمتی شعور، سیاسی شعور، تریمتی شعور، مارکسی شعور، مشاہیر دا شعور، حب الٰہی، ہم عصر شعراء دی آدر تے ادارک ایندے توں انہاں دی ان گنت فکری جہتاں ہن۔ مثلاً

۱۔ او غم جاناں دے شاعر کینی بھل غمِ زمانہ دے شاعر ہن۔

۲۔ او انفرادیت دے شاعر کینی بھل اجتماعیت دے شاعر ہن۔

۳۔ او ادب برائے ادب دے شاعر کینی بھل ادب برائے زندگی تے تبدیلی دے شاعر ہن۔

۴۔ او خفی گالھیں دے شاعر کینی بھل جلی گالھیں دے شاعر ہن۔

۵۔ او تعلیل پسند شاعر کینی بھل حقیقت پسند شاعر ہن۔

۶۔ او تقلید پسند شاعر کینی بھل تحقیق پسند شاعر ہن۔

۷۔ او تاریک خیال شاعر کینی بھل روشن خیال شاعر ہن۔

۸۔ او تخیل پسند شاعر کینی بھل تعقل پسند شاعر ہن۔

۹۔ او شاعرانہ تعلّیٰ دے شاعر کینی بھل شاعرانہ تعلم دے شاعر ہن۔

۱۰۔ او داخلیت پسند شاعر کینی بھل خارجیت پسند شاعر ہن۔

۱۱۔ او خود کلامی آلے شاعر کینی بھل جگ کلامی آلے شاعر ہن۔

۱۲۔ او قنوطیت پسند شاعر کینی بھل رجائیت پسند شاعر ہن۔

۱۳۔ او سطحیت پسند شاعر کینی بھل رمزیت پسند شاعر ہن۔

۱۴۔ او کیمونیزم دے شاعر کینی بھل سوشلزم دے شاعر ہن۔

۱۵۔ او فراریت پسند شاعر کینی بھل جہد پسند حقیقت پسند شاعر ہن۔

۱۶۔ او قدامت پسند شاعر کینی بھل جدت پسند شاعر ہن۔

۱۷۔ او نرگسیت پسند شاعر کینی بھل قومیت پسند شاعر ہن۔

۱۸۔ او رجز پسند شاعر کینی بھل ''وسیب'' پسند شاعر ہن۔

۱۹۔ او ڈھیپ دے شاعر کینی بھل ہنپ دے شاعر ہن۔

۲۰۔ او حاکم کلاس دے شاعر کینی بھل محکوم تے مزدور کلاس دے شاعر ہن۔

۲۱۔ او ''آفاقیت'' دے نال نال ''وسیب'' دے وی شاعر ہن۔

۲۲۔ او ''خواب'' دے نال نال ''جواب'' دے وی شاعر ہن۔

۲۳۔ او ''میں'' دے نال نال ''توں'' دے وی شاعر ہن۔

۲۴۔ او ''حقوق'' دے نال نال ''فرائض'' دے وی شاعر ہن۔

۲۵۔ او ''فرائض دے نال نال ''حقوق'' دے وی شاعر ہن۔

۲۶۔ او ہیرو دے نال نال زیرو (کسی عوام) دے وی شاعر ہن۔

۲۷۔ او ''وسیب'' دے نال نال ''ڈلیلن گھبرو'' دے وی شاعر ہن۔

۲۸۔ او شاپنگ بیگ آلے بال دے نال نال ''چپ دی سولی تے چڑھن آلے سوجھوان'' دے شاعر وی ہن۔

۲۹۔ او ''بابل'' دے نال نال ''ماءڑی ماء'' دے وی شاعر ہن۔

۳۰۔ او ''تساں وزیر'' دے نال نال ''قلم تلوار'' دے وی شاعر ہن۔

۳۱۔ او ''اساں قیدی'' دے نال نال ''جاگ'' دے وی شاعر ہن۔

۳۲۔ او ''وسواس'' دے نال نال ''محبوب'' دے وی شاعر ہن۔

۳۳۔ او ''وین'' دے نال نال ''لالن'' دے وی شاعر ہن۔

ہر نظم دا موضوع ہئی کنوں وکھرا تے انوکھڑا ہے تے انہاں دی ہر نظم وچ ہک نویکلا پن ہے۔ جیکرا ہیں ہک نظم Action وی ہے تے ڈوجھی Reaction دی وی ہے ہر ہک دا موضوع منفرد تے نویکلا ہے۔

انہاں دی شاعری فنی تے فکری ڈھگ ساری ونکو ونک تے منفرد خوبیاں دی مالک ہے اتے ناں نہاد تے کوتاہ عقل نقاد انہاں دی شاعری کوں یکسانیت دا شکار آہدن۔ اُتے ڈِتے گئے ڈھگ سارے موضوع تے شائد انہاں دی کم فہم عقل پُج ای نئیں سگی۔ راقم الحروف دے بیان کردہ تناظر نال انہاں دی شاعری تے تحقیق و تنقید کیتی ونجے تاں انہاں دیاں ڈھگ ساری فکر جہتاں سامنے آویسن تے او وی عاشق بزدار دی شعری سحر وچوں ناں نکل سگسن۔

انہاں دی شاعری بارے سب توں متوازن تے عدل و انصاف آلی رائے سینئر سرائیکی شاعر تے مصنف سئیں غلام حُر خان کندانی دی ہے۔ جیڑھی میڈے ایں تحقیقی تے تنقیدی کم بارے الفاظ اثبات وی ہے۔ آپ لکھدن:

''میں نے اردو کے شعراء میں ولی دکنی سے لیکر فراز تک کو پڑھا ہے۔ سرائیکی شعراء میں لطف علی، خواجہ غلام فرید خان، غلام سکندر خان، تائب، ندا، قبلۂ محترم

ارشاد عباسی، جانباز یتیم، سرور کربلائی، اقبال سوکڑی، عزیز شاہد حتیٰ کہ حسین گوہر تک کو پڑھا اور سنا ہے لیکن ''قیدی تخت لہور دے'' سب سے مختلف ہے''

قبلہ غلام حر کندانی دی کوٹیشن دا سدھا سادا مطلب اے ہے جو:

ساری خدائی ہک پاسے تے میڈا ڈھولن ماہی ہک پاسے

سئیں عاشق بزدار شاعر دے نال نال مقرروی ہن۔ کالم نگاروی ہن۔ نقادوی ہن اواردو تے سرائیکی ڈوہائیں زبانیں دے نثر نگار ہن۔

کالم نگاری او اردو وچ کریندن۔ انہاں دے کالم ''وسیب'' دی کیمپشن نال روز نامہ ''نیا دن''، ملتان اتے، ''سانجھ'' تے نقطہ نظر دی کیپشن نال روز نامہ ''خبریں'' ملتان وچ چھپدے رہ ویندن۔ او آپنے کالماں وچ سرائیکی قوم تے خطے دیاں محرومیاں، دروہ، تے چنگایاں کوں بیان کریندے رہ ویندن۔ او سرائیکی دے نال نال اردو دے وی بہوں سوہݨے نثر نگار ہن۔ انہاں دی نثری خوبیاں وچ سلیس تے بامحاورہ اردو شاعرانہ نثر تے کالم نگاری وچ وی علمی ادبی ذوق نشابر تھیندے۔ انہاں دا کالم مختصر پر جانکاری نال بھرپور ہوندے۔ او کالم نگاری دے ذریعے وسیب دے سیاسی، سماجی، معاشی، معاشرتی، مذہبی، اقتصادی، تاریخی تے جغرافیائی معاملات کوں نشابر کریندن انہاں دے چند کالماں دے عنوان ڈتے ویندے ہن جنہاں دے ذریعے انہاں دے کالم نگاری دے موضوعات تے رجحانات دا پتہ لگ ویسی۔

۱۔ دھرتی، قوم اور زبان سے تعصب کیوں؟

۲۔ سرائیکی کی نفی کیوں؟

۳۔ سن تو سہی جہاں میں ہے تیرا افسانہ کیا؟

۴۔ گور پیا کوئی ہور۔

۵۔ خطا معاف

۶۔ بڑے لوگوں کی یادوں کے سلسلے (قسط وار، ۱۰، ۱)

۷۔ عورت انصاف کی طالب

۸۔ میرے وطن تیرے دامان تار تار کی خیر

۹۔ روزنامہ ''خبریں'' کی حقیقت پرستی

۱۰۔ پھولوں اور روشنیوں کا شہر راجن پور

۱۱۔ ساڈے منہ تے جندرے جبر دے

۱۲۔ سرائیکی دانشوروں اور شعراء کی مظفر گڑھ کانفرنس

۱۳۔ کافی گائیکی کا روہی انگ اور فقیرا بھگت

۱۴۔ راجن پور کی معاشی سماجی اور سیاسی صورتحال ۔۲۔۱

۱۵۔ سرائیکی قوم کے حقوق کو تحفظ فراہم کیا جائے۔

۱۶۔ ڈھل گیا ہجر کا دن

اور لا تعداد کالم اخبارات وچ موجود ہین الحمداللہ اے سلسلہ اَجاں جاری و ساری ہے۔

انہاں دے کالماں دے عنواناں توں ای انہاں کالمی رجحان نشابر تھی ویندی۔ او سرائیکی وسیب دے سیاسی حالات، سرائیکی زبان اتے قوم نال تعصب دی ندیا کریندن۔ پیپلز پارٹی دے حق وچ کالم لکھدن۔ آپنْے شہر راجن پور تے آپنْے سرائیکی مشاہیر تے کالم لکھدن تے علاقائی ظلم و جبر دے خلاف کالم لکھدن۔

کالم نگار توں انج او ہِک نقادوی ہن ڈھگ ساری کتابیں تے انہاں دے تنقیدی مضمون چھپیل ملدن مثلاً تھل دا راجہ، رانجھا جوگی، پھلاں دی سیج، اَلتا، فلیپ، دیباچہ نگاری، ہیڑی دا جگ سارا پور، سرائیکی وسیب نوید صبح، درداں دی ماری دلڑی علیل اے، اوپری کندھ، صدیاں سچ الایا، جھالر، گول نئیں مکدی، سونے دی پچھی پیریں پر اگڑے پیار دے، گیا رول راول، سک سانول دی، اساں سچ دا سفر کرنْے، سولی کوں سِک منصور دی، وتر وساخ، اتے ہِبوں سارے فلیپ تے دیباچے انہاں دی لکھت وچ آئے جیڑھے انہاں کوں ہِک مستند تے استاد شاعر اتے باشعور تے تجربہ کار مصنف تے نقاد ہووݨ دا ثبوت ہن۔

شاعری، کالم نگاری، تنقید اتے انہاں دی نثر نگاری تے جتی وی گالھیں کر گھدی ونجن پر جڈاں تئیں مہرے والے دے سرائیکی میلے دی گالھ مہاڑ نہ تھیسی تاں انہاں دی شخصیت مکمل نہ تھیسی۔

سئیں عاشق بزدار نے سرائیکی ادبی، ثقافتی تے قومی سنجاݨ دی خاطر ۱۹۷۸ء وچ اے میلہ شروع کیتا تے جینویں محاورہ ہے ناں جو انہاں ایں کم دی کامیابی کیتے ''تن من دھن'' لاڈ تے اے محاورہ بھانویں کتھائیں فٹ آوے یا نہ آوے۔ عاشق بزدار سئیں دے ایں میلے کیتے ضرور فٹ آندے۔ انہاں واقعی ایں میلے دی کامیابی تے تسلسل کیتے تن من دھن لا ڈتے۔۱۹۷۸ء وچ ایں میلے دا منڈھ بدھیجا جڈاں عاشق سئیں جوان ہن انہاں دے تن وچ وڈی جان ہئی۔ انہاں آپنا تن ایں میلے کیتے وارے۔ او ایں میلے دی کامیابی کیتے سرائیکی وسیب دی چُنڈ چُنڈ وچ ویندے ہن تے چُݨ چُݨ تے شاعراں،

ادیباں، سیاسی تے سماجی کارکناں کوں کانڈھے ݙیندے ہن بھل میلے دے چھپیل اشتہار خود ونڈیندے تے کندھاں تے لیندے وی ہن۔ میلے دے انتظامات کیتے نگران کلی نئیں بھل مزدوری تے کارکن کلی کم کریندے ہن تے ہُݨ تئیں وی کریندے ہن۔ تڈہاں جوانی ہئی تن وچ جان ہئی بت وچ نواں خون تے جوش و جذبہ ہئی تہوں او سرائیکی وسیب دے وستیاں، قصبیاں تے شہراں دے نال نال کراچی، اسلام آباد تے پاکستان دے ٻنہاں شہراں تے چارے صوبیاں دا پندھ کچھیندے ہن۔ تڈہاں ذرائع آمد و رفت اتے ذرائع اطلاعات و تشریات اتی ڈھگ تے تکھے ناں ہوندے ہن پر ول وی او جوانی تے تن ہئی جیڑھا ایں میلے دا انعقاد کریندا ہئی تے مہینہ پہلے ایندے انتظامات شروع کر تے پوندے ہن۔ انہاں دی ہک جہد مسلسل تے تن ماری ہئی جئیں ایں میلے دا منڈھ ٻدھیا تے ۳۲ سالیں دا کامیابی نال پندھ کروایا۔

اتھے کم ناں تاں تن اسانی نال تھیندن تے نال من چاوݨ نال تھیندن بھل ݙینہہ رات اتھے کماں وچ من لاوݨاں پوندے جیکراہیں دھی پتر دی شادی وی ہووے تاں ݙاج ݙیوݨ تے کم کار وچ بندہ اتھا رُجھدے جو کئی سالیں سکھ دا ساہ نئیں گھن سگدا۔ پر ہر بندہ دی اولاد ݙو چار چھی یا زیادہ توں زیادہ اَٹھ ݙاہ ہوندی ہے۔ جنہاں کوں پرنیندے پرنیندے کمر ݙوہڑی تھی ویندی ہے پر عاشق سئیں دا اے سرائیکی میلہ پچھلے ۳۲ سالیں کنیں تھیندا پئے۔ تے ہر میلے دے انتظامات کہیں بھاری جنج شادی کنوں ݙاہ گناہ ڈھگ ہوندن۔ جنہاں کوں او ہر سال وݙے دل جگرے نال پورا کریندن۔

اکھاݨ مشہور ہے جو

''تن ٹُٹے تاں سب کجھ تھی ویندے پر من ٹُٹے تاں کجھ نئیں تھیندا۔''

اے میلا واقعی ہک من چلے دا من آلا سودا ہے جیڑھا اجھو تئیں چلدا پئے تے انہاں ایں میلے دی ہک ٻال وانگوں دل لا تے پرورش کیتی ہے تے ہݨ ۳۲ سالیں دا کر کھڑایا ہے۔ بھانویں سیاسی تے انتظامی پابندیاں وی لڳدیاں رہیاں پر ول وی او تن دے پکے رہے تے من دے وی۔

کتاباں

ابن حنیف، سات دریاؤں کی سرزمین، لاہور ۱۹۹۷ء

احمد خاں طارق نمبر، وسوں ویہڑے، محبوب تابش سجاک ادبی سنگت دیرہ غازی خان، ۲۰۱۵ء

احمد انی، طارق اسماعیل، سرائیکی لوک بیانیہ، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۵ء

اسلم رسول پوری، دیباچہ، عاشق بزدار دی شاعری، قیدی تخت لہوردے، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۴ء

اشولال فقیر، چھیڑوتھ نہ مرلی، ملتان، کتاب نگر، سن ۱۹۸۹ء

اشولال فقیر، سندھ ساگر نال ہمیشاں، کروڑ، چوپال ادبی فورم، ۲۰۰۲ء

اشولال، کاک کندھی دا شاعر، عاشق بزدار، مشمولہ: قیدی تخت لہوردے، عاشق بزدار، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۴ء

بزدار، عاشق، قیدی تخت لہوردے، ملتان، جھوک پبلشرز، ڈوجھی اشاعت، ۲۰۱۴ء

تنویر بخاری، تنقید (نظریاتی و عملی) لاہور، ایورنیو بک پیلس اردو بازار، ۲۰۰۱ء

تنویر حسین، ڈاکٹر، اصطلاحات ادبی، لاہور، علمی کتاب خانہ، ۲۰۲۰ء

حیات اللہ خان نیازی، وسیب دی سنجاݨ، ملتان، جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۲ء

خواجہ غلام فریدؒ، دیوان فرید، مرتبہ جاوید چانڈیو، بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس ۱۹۹۸ء

خواجہ فریدؒ، پیام فریدؒ، مرتبہ ڈاکٹر مہر عبدالحق، ملتان، بیکن بکس، ۲۰۰۶ء

خواجہ فریدؒ، دیوان فریدؒ، مرتبہ جاوید چانڈیو، بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس ۱۹۹۸ء

ناصر، نواب خان، ڈاکٹر، سرائیکی شاعری دا ارتقاء، ملتان، جھوک پرنٹرز، ۲۰۰۷ء

رسولپوری، محمد اسلم، سرائیکی ادب وچ معنی دا پندھ، لاہور، حاجی حنیف اینڈ سنز پرنٹنگ پریس، ۲۰۱۴ء

رفعت عباس، پروبھرے ہک شہر وچوں، ملتان بیکن بکس، سن ۲۰۰۲ء

رفیق مغل، ڈاکٹر، چولستان کے ریگزار میں پاکستان کا ماضی ہفت روزہ آوازِ جرس، لاہور، ۲۴ تا ۲۸ فروری، ۱۹۹۱ء

شاکر شجاع آبادی، کلام شاکر، وسیب سرائیکی ادبی مرکز ملتان، ۲۰۰۲ء

عارف، محمد، پیلھوں، ملتان، پیلھوں پبلی کیشنز، شمارہ نمبر ۷، جولائی تا ستمبر، ۲۰۱۴ء

عاشق بزدار، قیدی تخت لہوردے، نظم کاک کندھی، دیرہ غازی خان، ایمکو ویلفیئر فاونڈیشن، ۲۰۱۴ء

عاشق بزدار ''قیدی تخت لہوردے''، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۴ء

عبدالطیف بھٹی، بیڑی دا جگ سارا پُور، ملتان، جھوک پرنٹر، ۲۰۰۴ء

عبدالباسط بھٹی، ''خاکے'' عاشق بزدار، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۵ء

عبدالستار زائر، سک سانول دی، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۱۳ء

علامہ اقبال، پیامِ مشرق، قیدی تخت لہور، علمی کتاب خانہ، ۲۰۰۱ء

علی حیدر، کلیات علی حیدر، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۱۹۸۸ء

کیفی جامپوری، سرائیکی شاعری، ملتان، بزم ثقافت، سن ۱۹۶۹ء

لطف علی بہاولپوری، مثنوی سیف الملوک، بہاولپور، اردو اکیڈمی، ۱۹۹۴ء

لطیف بھٹی، وتر وساخ، ملتان جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۷ء

مالک اُشتر، سید، (غلام حُر خان کنڈانی) کجھی دا اُتم درشن، ملتان، جھوک پرنٹرز، ۲۰۱۱ء

محبوب تابش، مدیر، سہ ماہی وسوں ویڑے، اقبال سوکڑی نمبر ۳، شادن لنڈ، ڈیرہ غازی خان، اکتوبر ۲۰۱۷ء

مختار علی شاہ، وسیب، علی حیدر ملتانی نمبر، سرائیکی اکیڈمی ملتان، ۲۰۱۶ء

مرید عارف، کھرے اَکھر، ڈیرہ غازی خان، ناصر پبلی کیشنز، ۲۰۱۷ء

ملک سلیم احمد سرائیکی وسیب، کراچی، سرائیکی ادبی سنگت، ۲۰۰۳ء

مہر عبدالحق، لغات فریدی، دیوان فرید، مرتبہ جاوید چانڈیو، بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس ۱۹۹۸ء

نصر اللہ خان ناصر، اجرک، بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس، ۱۹۹۰ء

یاسر جواد، سرائیکی وسیب کی تاریخ، الفیصل ناشران وتاجرانِ کتب، اردو بازار لاہور، سن ۲۰۱۸ء

اخبارات:

روزنامہ خبریں، ۱۱/ مارچ ۲۰۰۲ء

عاشق بزدار، کالم، قومی زبانوں کی حقیقت، ملتان، روزنامہ خبریں، ۲۳/ مارچ، ۲۰۱۵ء

کالم، ظہور دریجہ، سرائیکی قومی تحریک کا معتبر نام، عاشق بزدار، ملتان، روزنامہ خبریں، ۲۵ اگست ۲۰۱۱ء

مسیح اللہ جام پور، کالم انتظامی یونٹ، استعماریت کی نشانی اور عاشق بزدار، روزنامہ خبریں، ملتان، ۱۵ ستمبر، ۲۰۱۴ء

English:

1. Encylo-pedia.Britinca voi 14,chicago.U.S.A.1962
2. Imith Russel Garden, fugitive papers, newyark, ceumbiouniversity, 1930